

ISSN:2146-5975

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DERGİSİ

Yıl: 2017

Cilt:7

Sayı:2

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Journal of Düzce University Institute of Social Sciences

Sahibi/Owner**D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına**

Enstitü Müdürü Doç.Dr. Ali ERTUĞRUL

Editörler/Editors

Prof. Dr. Nigar Demircan ÇAKAR

Doç. Dr. Ali ERTUĞRUL

Yardımcı Editörler/Assistant Editors

Yrd. Doç. Dr. Faruk Kerem ŞENTÜRK

Mizanpaj Editörü

Arş. Gör. Ali GÜVEN

Alan Editörleri

Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY (Eğitim Bilimleri)

Doç. Dr. Ali ERTUĞRUL (Tarih)

Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Edebiyat)

Yrd. Doç. Dr. Faruk Kerem ŞENTÜRK (İşletme)

Bilim Kurulu/Scientific Committee

Prof. Dr. Abdullah Yılmaz	Anadolu Üniversitesi/Açıköğretim
Prof. Dr. Ahmet İncekara	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Karadağ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Şen	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Alper Ertürk	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Atila Yüksel	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Aziz Kutlar	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Cem Saatçioğlu	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsüm Akalın	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Habib Yıldız	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Erkuş	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza Ateş	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit Saruhan	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Karakayalı	Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Bakırtaş	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Genç	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. İzzet Kılınç	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kahraman Çatı	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kaoru Yamaguchi	Doshisha University-Japan

Prof. Dr. Kazım Yoldaş	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Kartal	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Selami Yıldız	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Akkuş	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin Halis	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Aykaç	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir Eroğlu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Neşe Erim	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Nigar Demircan Çakar	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Batman	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Akınoğlu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Recep Kök	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi Altunışık	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Said Kınır	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Durer	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Çaldak	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Öndeş	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Tuna	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup Bulut	Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Adıgüzel	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulvahap Baydaş	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman İlğan	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Ertuğrul	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir Zakir Çoban	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Burhan Kılıç	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Burhanettin Zengin	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent Bakar	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Cahit Aydemir	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Engin Aslanargun	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Enver Bozdemir	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan Arı	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Kahyaoğlu	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Kağan Keskin	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Kamil Unur	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Lütfi Atay	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Akif Öncü	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin Uludağ	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Nurullah Kurutkan	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Muammer Mesci	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Cahid Üngan	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Genç	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Taşdan	Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Nanuli Katcharava	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Yanık	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Recai Özcan	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz Türkay	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Öznur Bozkurt	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Selami Özcan	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Göksoy	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer Akbaş	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin Koç	Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit Eş	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Alaettin İmamoglu	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali Akaytay	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Arif Güngör	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atıf Akgün	Ege Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ayhan Nuri Yılmaz	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cafer Erhan Bozdağ	İstanbul Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emel İstar	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fahriye Hayırsever	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih Aydın	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih Özçelik	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fehmi Altın	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Filiz Evran Acar	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Furat Akdemir	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gökmen Kılıçoğlu	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Halil Coşkun Çelik	Siirt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Harun Çağlayan	Kırıkkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Harun Şahin	Bingöl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Akkaş	Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Sona	Yıldız Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İstemi Çömlekçi	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Levent Gelibolu	Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Aytekin	Gaziantep Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Metin Kılıç	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat Akın	Bülent Ecevit Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat Bayat	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat Yüksel	Ordu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mümin Topçu	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Oğuz Kara	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özlem Balaban	Sakarya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Pınar Pınarcık	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ramazan Arslan	Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Semra Aktaş Polat	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Seyda Faikoğlu	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Ağraş	Düzce Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Süleyman Şahin	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şule Ay	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre Taşgit	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Öcel	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Çetin Yılmaz	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Dilek Herkmen	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yavuz Cankara	Bilecik Üniversitesi

BU SAYININ HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ
 Doç. Dr. Abdurrahman İLĞAN
 Doç. Dr. Burcu KURT
 Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN
 Doç. Dr. Enver BOZDEMİR
 Doç. Dr. Erdem UÇAR
 Doç. Dr. Mahmut SAĞIR
 Doç. Dr. Muammer MESCİ
 Doç. Dr. Mustafa Cahid ÜNĞAN
 Doç. Dr. Oğuz TÜRKAY
 Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY
 Doç. Dr. Ramazan YANIK
 Yrd. Doç. Dr. Çetin YILMAZ
 Yrd. Doç. Dr. Emel FAİZ
 Yrd. Doç. Dr. Emel İŞTAR IŞIKLI
 Yrd. Doç. Dr. Fatih AYDIN
 Yrd. Doç. Dr. Filiz EVRAN ACAR
 Yrd. Doç. Dr. Furat AKDEMİR
 Yrd. Doç. Dr. Gökmen KILIÇOĞLU
 Yrd. Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR
 Yrd. Doç. Dr. İstemi ÇÖMLEKÇİ
 Yrd. Doç. Dr. Kadri Ziyaettin COŞAN
 Yrd. Doç. Dr. Murat BAYAT
 Yrd. Doç. Dr. Sedat ÇELİK
 Yrd. Doç. Dr. Semra AKTAŞ POLAT
 Yrd. Doç. Dr. Süleyman AĞRAŞ
 Yrd. Doç. Dr. Şenyurt YENİPİNAR
 Yrd. Doç. Dr. Şule AY
 Yrd. Doç. Dr. Şule Yüksel UYSAL
 Yrd. Doç. Dr. Ülkü AKÇA ÜŞENTİ
 Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TAŞGİT
 Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖCEL
 Dr. Şahin ÇAYLI

Yazışma Adresi

Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
 81620 Konuralp Yerleşkesi, Düzce/TÜRKİYE
 Tel: (0380) 542 14 37 - Fax: (0380) 542 14 38

Corresponding Address

Duzce University, Institute of Social Sciences
 81620 Konuralp Campus, Duzce/TURKEY
 Phone: (0380) 542 14 37 - Fax: (0380) 542 14 38

Dergi yılda iki sayı olarak elektronik ortamda yayımlanır (Electronic journal published twice a year as a number) <http://dergipark.gov.tr/dusbed> adresinden dergiye ilişkin bilgilere ve makale özetlerine ulaşılabilir (to Authors" and "Abstracts" can be found at this address).

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. Aybala DEMİRCİ AKSOY, Doç. Dr. Gülay GÜNAY YAŞLILARIN BARINMA İHTİYACINA ALTERNATİF OLARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR YAŞLI KÖYLERİ	1
Arş. Gör. Emine ŞAHİN TANZİMAT'TAN II. MEŞRUIYET'E OSMANLI'DA MİZAH BASINI.....	20
Doç. Dr. Mahmut SAĞIR, Burak TUTKUN OKUL MÜDÜRLERİNİN ETİK LİDERLİK DAVRANIŞLARI İLE ÖĞRETMEN ÖZ YETERLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	44
Dr. Murat ÖZTERMİYEÇİ, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Nuri YILMAZ AB VE TÜRKİYE GAZETE DAĞITIM KANALLARI KARŞILAŞTIRMASI VE FARKLARININ ANALİZİ.....	69
Doç. Dr. Nilgün YENİCE, Barış ÖZDEN PEDAGOJİK FORMASYON SERTİFİKA PROGRAMINA KATILAN BİYOLOJİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ	89
Yrd. Doç. Dr. Ömer Seyfettin SEVİNÇ, Mustafa ERGENÇ DÜZCE ÜNİVERSİTESİ'NİN BAZI FAKÜLTELERİNDE ÖĞRENİM GÖRMEKTE OLAN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN “SPOR” HAKKINDAKİ METAFORLARI	106
Yrd. Doç. Dr. Suat ERDOĞAN İSLÂM MUHÂKEME HUKUKUNDA DELİL SİSTEMLERİ VE HÂKİMİN TAKDİR YETKİSİ	132
Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY OKUL YÖNETİCİLERİNDE İŞ DOYUM VE DOYUMSUZLUĞUNA NEDEN OLAN FAKTÖRLER	145
Yrd. Doç. Dr. Volkan TATAR ESKİ BALKANLAR YENİ SINIRLAR: ESKİ YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMA SÜRECİNDE TÜRKİYE-BOSNA_HERSEK İLİŞKİLERİ.....	164
Prof. Dr. Kahraman ÇATI, Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖCEL TOPLUMDA ALGILANAN DOKTOR İMAJININ SAĞLIK HİZMET KALİTESİ ÜZERİNE ETKİSİ: BOLU VE DÜZCE ÖRNEĞİ	176
Arş. Gör. Uğur ALTUNDAŞ KİTAP TANITIMI - ESKİ UYGURCA DÖRT ÇATIK	205

YAŞLILARIN BARINMA İHTİYACINA ALTERNATİF OLARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR YAŞLI KÖYLERİ

Doç. Dr. Aybala DEMİRCİ AKSOY

Gazi Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu

aybalademirci@gmail.com

Doç. Dr. Gülay GÜNAY

Karabük Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü

ggunay@karabuk.edu.tr

Özet

Yaşanılan yer, konut özellikle yaşlı bireyler açısından yaşam kalitesinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Dünya genelinde toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun artışıyla birlikte yaşlı nüfusun yaşam süresi de artmaktadır. Ülkemiz ile ilgili yapılan istatistiksel tahminlere göre önümüzdeki 25 yıllık süre içinde yaşlı nüfusun en hızlı artış göstereceği ülkeler arasında ülkemizin ön sıralarda yer alacağı öne sürülmektedir. Yaşlanma ile birlikte ortaya çıkan çeşitli sağlık sorunları ve fiziksel kısıtlılıklar, yaşlı bireylerin günlük yaşam faaliyetleri, sosyal ilişkileri ve yaşama aktif katılımları üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu yapılan çeşitli araştırmalar ile ortaya konulmuştur. Diğer yandan içinde yaşadıkları çevreye ilişkin düzenlemelerin yetersiz olması yaşlı bireylerin yaşam kalitesi ve yaşam doyumlarının da düşmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle yaşlı bireylerin yaşam kalitesini ve yaşam doyumunu arttırmaya yönelik çevre tasarımlarının ya da planlamanın merkezine koyan yaklaşımlar daha uzun ve sağlıklı yaşlanma hedefiyle bireyin biyolojik kayıplarını zamana yaymasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla evrensel tasarım, yaşam çevresinde yaşlılar için kullanışlı ve esnek düzenlemeleri öngörmektedir. Toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun artışıyla yaşlı bireyler için bakım ve barınma sağlayabilecek uygulanabilir konut alternatiflerinden biri de “yaşlı köyleri” dir. Avustralya, İngiltere, Yeni Zelanda, Hollanda gibi ülkelerde artan yaşlı nüfus için yaşlı köyleri uygulanabilir bir barınma alternatifi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada, yaşlı bireylerin, yaşama aktif katılımlarını sağlayan, yaşam kaliteleri ve yaşam doyumlarını arttıran ve barınma ihtiyacına alternatif olabilecek yaşlı köyü uygulamaları dünya genelinde incelenmektedir. Aynı zamanda ülkemiz için yaşlı köyleri uygulamalarına ilişkin bir durum değerlendirilmesi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Yaşlı-Çevre, Emeklilik Köyü, Yaşlı Yaşam Alanı, Yaşlı-Sürdürülebilirlik.

SUSTAINABLE ELDERLY VILLAGES AS ALTERNATIVE SHELTERS FOR OLDER PEOPLE

Abstract

The place of living, residence, constitutes an important dimension of the quality of life in terms of housing, especially elderly individuals. Along with the increase of the elderly population in the total population of the world, the life span of the elderly population is also increasing. According to statistical estimations about our country, it is suggested that Turkey will be in the forefront among the countries that will show the fastest increase in the elderly population over the next 25 years. Several researches have pointed out that various health problems and physical limitations associated with aging have had negative effects on daily life activities, social

relations and active participation in life of the elderly individuals. On the other hand, the inadequacy of the arrangements made for the neighborhood elderly people live in might adversely affect their quality of life and diminish their life satisfaction. Thus, approaches to focusing environmental design or planning to improve the quality of life and life satisfaction of the elderly allow the individual to spread biological losses over time due to the goal of longer and healthy aging. Therefore, universal design envisages useful and flexible arrangements for the elderly in the living space. One of the viable housing alternatives that can provide care and shelter for elderly individuals who are rapidly increasing in population is "Retirement Villages". Retirement villages are considered a viable alternative to housing for increasing aging populations in countries such as Australia, Great Britain, New Zealand and the Netherlands. This study aims to explore the retirement village practices all over the world which enable elderly individuals to have active participation in life, increase their quality of life and their life satisfaction and that are an alternative to the need for housing. At the same time, an assessment of the situation with regard to retirement villages in Turkey has been presented.

Keywords: Elderly, Elderly – Environment, Older Villages, Elderly Living Space, Elderly – Sustainable.

1. Giriş

Dünya nüfusu giderek yaşlanmaktadır. Dünya nüfusunun giderek yaşlanması, bu yüzyılda öne çıkan en önemli demografik olgulardan biridir. TÜİK (2013) verilerine göre 2023'te 8,6 milyon olan yaşlı nüfusun (65 ve üzeri yaşta kişiler) 2050'de 19,5 milyona, 2075'te ise 24,7 milyona çıkacağı ve yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının 2023'te %10,2, 2050'de %20,8 ve 2075'te %27,7'ye yükseleceği beklenmektedir. Günümüzde bireyler daha uzun yaşamakta, yaşlı nüfusun toplum içerisindeki sayısı ve oranı da gittikçe artmaktadır. Bu durum, sağlıktan sosyal güvenliğe, çevre konularından eğitime, iş olanaklarına, sosyal-kültürel ve serbest zaman aktivitelerinden aile yaşamına kadar toplumu tüm yönleri ile etkileyen önemli bir olgu haline dönüşmesine neden olmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010:15; Hernandez ve Gonzalez,2008). Diğer taraftan bireylerin, yaşlılık ve yaşlanma süreci ile ilgili bireysel ve toplumsal olarak yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olmadıklarını söylemek mümkündür.

Yaşam sürecinin son basamağı *olarak* nitelendirilen yaşlılık döneminde bireyden bireye yaşam kalitesi, yaşam doyumu, özellikleri ve biçimi değişmektedir (Aydiner Boylu, 2013). TÜİK (2017)'in "İstatistiklerle Yaşlılar 2016" çalışmasında, yaşlı nüfusun 2016 yılında %61,5'inin 65-74 yaş grubunda, %30,2'sinin 75-84 yaş grubunda ve %8,2'sinin 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı ve yaşlı nüfusun eğitim durumu cinsiyete göre incelendiğinde, cinsiyetler arasında önemli farklılıklar olduğu gözlemlendiği ve tüm eğitim düzeylerinde yaşlı erkek nüfus oranının yaşlı kadın nüfus oranından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte yaşam memnuniyeti araştırması sonuçlarına göre, genel sağlık durumundan memnun

olduğunu belirten yaşlı bireylerin oranı, 2012 yılında %43,1 iken 2016 yılında %45,3'e yükseldiği ve genel sağlık durumundan memnun olduğunu belirten yaşlı erkeklerin oranının, 2016 yılında %53 iken yaşlı kadınlarda bu oranın %39,4 olduğu çalışmada yer almaktadır. Yaşlı gruplarının heterojen bir yapıya sahip olması nedeni ile yaşlı bireylerin yaşam tarzları değişmekte ve yaşlı bireyler yaşam tarzlarına uyum sağlamada güçlükler yaşamaktadırlar (Durgun, 1999: 15). Bu nedenle yaşlı bireyler ve yaşlı bireylerin ihtiyacına yönelik yürütülen / yürütülecek çalışmalar, diğer yaş gruplarına yönelik çalışmalara göre farklı ve özel bir önem taşımaktadır.

Yaşlı bireyler, bir yandan ortaya çıkan çeşitli fiziksel, fizyolojik, zihinsel ve kronik hastalıklar gibi sağlık sorunları nedeniyle günlük yaşam faaliyetlerini yerine getirirken zorlanmakta ve çevrelerine daha bağımlı hale gelmektedirler. Diğer yandan iş yaşamından ayrılma ve emeklilik dönemine geçiş ile birlikte gelir düzeyleri diğer yaşam dönemlerine göre azalmaktadır (Günay ve diğ., 2016). Yaşlılıkla birlikte değişen davranış, kazanç, sağlık durumu ve tüketim alışkanlıkları, yaşlanmanın sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan etkilenmesine neden olmaktadır (Yumurtacı, 2013: 18). Bu dönemde gerek kişisel gerekse çevresel faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan yetersizlikler yaşlıların günlük aktivitelerini, hareket alanlarını ve sosyal ilişkilerini olduğu kadar etkileşimde oldukları çevrenin boyutunu da çeşitli düzeylerde sınırlandırmaktadır. Özellikle bağımsız hareket edebilme yönünde kısıtlılıkları bulunan bireyler sosyal, kültürel, ekonomik, politik, dini aktiviteler gibi alanlarda diğer bireylere göre daha az katılım sağlamaktadırlar (Tatal, 2016: 494). Yaşlılıkta, bireylerin sosyal yaşamdan kopmadan, toplumsal faaliyetlere katılımlarının sağlanması ve ortaya çıkan sınırlılıkların azaltılmasında, yaşanılan konut ve çevrenin düzenlenmesi ve planlanması önemli bir etken haline gelmektedir.

Son onbeş yıldır Dünya Sağlık Örgütü (WHO), AdvantAge Girişimi, ABD Çevre Koruma Ajansı (EPA) gibi organizasyonlar ve kuruluşlar tarafından yaşlıların refah düzeylerini artırmak için "yaşlı-dostu" çevrelerin geliştirilmesi teşvik edilmektedir. Yaşlı-dostu çevreler; yaşlı bireylerin çeşitli altyapı ve hizmetlerle ihtiyaçlarını etkin bir biçimde karşılayabilmeleri için toplum yaşamının her alanına ve anına aktif katılımlarının sağlanması, değer verilmesi ve desteklenmesi şekilde tanımlanabilir. Yaşlı-dostu çevre özellikleri tipik olarak, yaşanılan yere yakın ürün, hizmet ve olanakları, kolay ve rahat ulaşım seçeneklerini, güvenli ve rahat semt ve evleri, sosyal destek kaynaklarına erişimi ve anlamlı etkinliklere katılma fırsatı sunmaktadır (Lehning ve diğ., 2012).

Yaşın ilerlemesi ile birlikte ortaya çıkabilecek aile üyeleri kayıpları nedeniyle yaşlı birey kurumsal bakıma ihtiyaç duyabilir. Kendi evinde kararlarını kendisi verebilen, komşularıyla ilişkiler kuran, aile üyeleri ve akrabalarla belirli zamanlarda görüşen, günlük yaşam içerisinde çeşitli konularda özgürce hareket ederek sosyalleşen yaşlı için kurumsal bakım tüm bu aktivitelerden kopma anlamına gelebilmektedir. Kurum yaşamı yaşlılar için aynı zamanda çeşitli kural ve kısıtlılıkları da beraberinde getirmektedir. Ayrıca yaşlı bireylerin birbirleriyle yaş dışında paylaştıkları ortak bir nokta bulunmadığı için, yaşam kalitesi ve yaşam doyumunda da düşüş meydana gelebilmektedir (Altan ve Şişman, 2003: 21).

Günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde 65 ve daha yukarı yaş grubundaki bireylerin çoğunluğu, diğer ülkelerdeki kendi yaşlıları ile karşılaştırıldıklarında daha sağlıklı ve daha bağımsız bir yaşam sürdürebilmektedirler. Ancak yaşlı bireylerin daha bağımsız ve aktif bir yaşam sürdürmelerinde kişisel özelliklerinin yanı sıra içinde buldukları çevre koşulları da etkili olmaktadır (Aydiner Boylu, 2013; Cankurtaran ve Yeşil, 2012). Yaşlı bireylerin pek çoğu, mümkün olduğunca uzun zaman kendi özerkliklerini koruyabilecekleri, daha aktif ve bağımsız bir konut ve çevrede, aile ve arkadaşları ile birlikte yaşamak istemektedirler (Lecovich, 2014: 21). İleri yaştaki bireylerin yaşam kaliteleri ve sağlık durumlarının en önemli belirleyicilerinden birini yaşanılan konut ve çevre oluşturmaktadır. Konut, yaşlı bireyler için sadece güvenli ve rahat bir yaşam alanı değil, aynı zamanda toplumdaki diğer bireylerle etkileşimde bulunabilecekleri bir sosyal çevre sağlamalıdır (Cotter ve diğ., 2012; Iwarsson, 2005). Yaşlı bireyin özgürce yaşayabileceği kurumsal bakım uygulamalarına ihtiyaç vardır. Örneğin ABD, Hollanda, Avustralya ve İngiltere'de yaşlılar için özel olarak oluşturulan ve emekli köyü olarak isimlendirilen özel bölgeler bu ihtiyacı karşılamaya yönelik bir çözümün ürünüdür. Bu köylerde yaşlı bireyler, kurumsal bakıma ile karşılaştırıldığında, diğer yaş gruplarıyla daha yoğun bir ilişki içindedir ve çoğu zaman kendileri ile ilgili kararları özgürce kendileri vermektedir. Ayrıca bu köyler kurumsal bakımın yaşlıların sağlık ve psikolojik gereksinimlerinin uzman kişilerce karşılanabilmesi gibi avantajları da bünyesinde barındırmaktadır (Altan ve Şişman, 2003: 21).

Yurt dışı alan yazında “retirement village” şeklinde ifade edilen tam karşılığı “emeklilik köyü” kavramı çalışmada, yurtiçi alan yazın dikkate alınarak ve ülkemize uygunluğu değerlendirilerek “yaşlı köyü” olarak kullanılmıştır.

2. Yaşlanmanın Ekolojik Teorisi

Yaşlı bireyler ve yaşadıkları çevre arasındaki ilişkinin tanımlanması, açıklanması, değiştirilmesi ve en uygun şekle getirilmesi uzun zamandır, çevresel gerontoloji alanında önemli araştırma konularından birini oluşturmaktadır (Wahl ve Weisman, 2003; Iwarsson, 2005). Ekolojik gerontoloji teorileri ve bulguları, kanıta dayalı konut tasarımından kurumsal yaşama, mikro düzeyde ev düzenlemelerinden, “yaşlı-dostu” topluma ve makro düzeyde ülkeler için önerilere kadar birçok ölçekte uygulanmıştır (Wahl ve Weisman, 2003). Çevresel gerontoloji, teorik yaklaşımlar açısından çoğulculuğu temsil eder, ancak yaşanan konut ve çevre çalışmalarını teorik çerçeveye yerleştirmek çeşitli zorluklar barındırmaktadır (Gitlin, 2003). Bununla birlikte çevresel gerontoloji açısından birey – çevre etkileşimini açıklamakta yaşlanmanın ekolojik teorisinden yararlanılmaktadır (Lawton, 1977; Hu ve diğ., 2015; Iwarsson, 2005; Gitlin, 2003). Gerontolojinin özel konuları arasında yer alan yaşlanmanın ekolojik teorisi Lawton (1977) tarafından yaşlılıkta birey – çevre etkileşimini açıklamak için uyarlanmıştır.

Yaşlanmanın ekolojik modeli; davranışın bireyin yeterliliğinin ve durumunun çevresel baskının bir fonksiyonu olduğunu ortaya koymaktadır (Lawton, 1977). Diğer bir ifade ile birey birtakım yeterlilikler, çevre ise talepler açısından tanımlanmaktadır. Birey – çevre uygunluğu, kişisel yeterlilikler ve çevre baskısı olmak üzere iki etkileşimli bileşenden oluşmaktadır (Iwarsson, 2005). “Yeterlilik” kavramı, fiziksel ve zihinsel sağlık, entelektüel kapasite veya bilişsel işlevler gibi göstergelerden oluşmaktadır (Lawton, 1977). Ekolojik model de yeterliliğin fonksiyonel kapasite ile eşdeğer olduğu söylenebilir (Iwarsson, 2005). Yeterlilik düşükten yükseğe doğru sıralanmaktadır. Düşük yeterlilik kötü fiziksel sağlık, yaşa bağlı duyuşsal kayıplar, zihinsel sağlık problemleri vb.’den kaynaklanabilmektedir (Lawton, 1977). Dolayısıyla düşük yeterlilik, yaşlı bireylerin fiziksel ve psikolojik yeterliliklerinin azalmasından ortaya çıkmaktadır (Hu ve diğ., 2015).

“Çevresel Baskı” potansiyel bir talep karakteri olan çevrenin sınırlı bir yönünü temsil eder. “Baskı” çevrenin bazı bireylere karşı davranış göstermesi olarak kabul edilebilir. Baskıyı ifade eden çevresel yeterlilik; fiziksel çevre, kişisel çevre, küçük grup çevresi, kapalı çevre ve sosyal ya da mega sosyal çevre olmak üzere 5 sınıftan oluşmaktadır (Lawton ve Nahemow, 1973). Baskı düşükten yükseğe talep seviyesine göre değişebilir. Çevresel baskı kısaca fiziksel ve sosyal çevre özelliklerinden oluşur. Çevresel baskı olumlu, kararsız ya da olumsuz olabilir (Lawton, 1977). Farklı yeterlilik ve çevre kombinasyonları, farklı davranışsal sonuçların ortaya çıkması anlamına gelmektedir (Hu ve diğ., 2015). Diehl ve Willis’e

(2003:132) göre yeterlilik davranışı ne bireyin içine ne de çevrenin içine yerleşmiş durumdadır, ancak birey – çevre etkileşimi içinde bulunur.

Yeterlilikleri düşük olan bireyler, yeterlilikleri yüksek olan bireylere göre çevre taleplerine karşı daha duyarlıdırlar. Düşük yeterliliklere sahip olan bireyler, enerjilerinin çoğunu çevresel taleplere uyum sağlamaya ve bunların üstesinden gelmeye harcadıkları için kendi kendilerine koşulları değiştirebilme yetenekleri azalmaktadır. Negatif çevresel değişimler bu bireyler üzerinde büyük etki oluştururlar, ancak küçük gelişmeler (iyileştirmeler), daha yüksek fonksiyonel kapasiteye sahip olanlara göre faaliyet açısından daha pozitif sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Kişisel ve çevresel yeterlilikler eşleştirildiğinde uyum sağlanır (Iwarsson ve diğ., 1998). Düşük yeterlilikleri olan, buna karşın güçlü çevre baskısına maruz kalmış olan yaşlılarda bu durum, refah düzeyleri üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Çünkü ileri yaşlarda refah, yaşlı bireylerin yeterlilikleri ile çevre baskısı arasındaki etkileşimden ortaya çıkar. Bireyler yaşlandıkça ve yeterliliklerinde düşüş meydana geldikçe içinde yaşadıkları çevrenin taleplerini karşılayamayabilirler (Lehning ve diğ., 2012). Bu nedenle yaşlıların yaşam çevresi yeterlilikleri ile dengede olacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (Hu ve diğ., 2015). Örneğin çocukları büyümüş ve evden ayrılmış olan çoğu yaşlı yalnız veya eşi ile birlikte yaşadığı için, yaşanılan konut bu dönemde oldukça önemlidir. İçinde yaşanılan konut bu durumda yaşlı bireylerin ihtiyaçları için çok büyüktür, ayrıca yaşlının baş edebileceğinden daha fazla bakım gerektirebilir. Dolayısıyla çevrenin taleplerini karşılamakta zorlanan yaşlı bireylerin yaşam kaliteleri ve refah düzeyleri de düşme eğilimi gösterebilir (Greenbrook, 2005: 2)

Yaşlanmanın ekolojik teorisinin uygulanma alanlarından biri “*yaşlı köyleri*” dir. Yaşlı köyleri, artan yaşlı nüfusa ev sahipliği yapabilecek ve bakım verebilecek uygun konut seçeneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Yaşlı köyleri, nispeten yeni bir barınma biçimidir. Yaşlı nüfusun küçük fakat artan bir kısmı tarafından bu tarz bir yaşam talebi, bu yerlerin daha geniş topluluklar için geçerli bir alternatif yaşam tarzı sağladığını düşündürmektedir. Bu durumun özellikle alışıktıkları yaşam kalitesini düşüren, değişen şartlar yaşayan yaşlı bireyler için geçerli olduğu söylenebilir (Grant, 2006).

3. Yaşlı Köyleri ve Tipleri

Özellikle gelişmiş ülkelerde “*yaşlı köyleri*” son yıllarda gerek gerontoloji alanında gerekse diğer bilim alanlarında yaygın kullanılan bir kavram olmasına rağmen tek bir tanımı mevcut

değildir. Ancak yaşlı köyünü, yaşlılar için tasarlanmış çeşitli ölçeklerdeki konut (bungalov evler daireler, tek katlı evler vb.) tiplerinin gelişmiş şekli olan birbirine bağlı binaların bulunduğu bir alanda yer alan mülk olarak tanımlamak mümkündür (Lister, 1994).

Avustralya Emekli Köyleri Kanunu (Retirement Villages Act, 1999:13) yaşlı köylerini, toplumun yaşlı üyelerinin ya da emekli kişilerin, bağımsız yaşama ünitelerinin veya hizmet ünitelerinin bulunduğu yapılar olarak tanımlamaktadır. Avustralya Emlak Konseyi (Property Council of Australia, 2014) ise yaşlı köylerini, 55 ve daha yukarı yaş grubunda yer alan yaşlılar için özel olarak tasarlanmış konut ya da çok amaçlı birbirine bağlı binalardan oluşan yapı olarak tanımlamaktadır. Bu köylerin çoğunluğu peyzajlı araziler ve ortak alanlarda inşa edilen tek katlı veya alçak katlı villalardır. Yaşlı köyleri çeşitli sağlık, serbest zaman faaliyetleri ve destek hizmetleri sağlamaktadır. Toplu olarak vakit geçirilebilecek salonlar, doktor ya da sağlık personelini görebilecekleri odalar, sportif faaliyetlerin yürütülebileceği yeşil alanlar gibi dinlenme, eğlence ve sağlık tesislerini içermektedir. Bazı durumlarda yaşlı köyleri, yaşlı bakım merkezleri ile birlikte planlanabilmektedir (Property Council of Australia, 2014). Başka bir tanımlamada yaşlı köyü, yaşlı bireylerin bir hizmet hakkı kapsamında ikamet hakkını satın aldığı veya sosyal politikalar kapsamında elde ettiği yerel olarak finanse edilen bir yapıdır (Greenbrook, 2005).

Yaşlı köylerini diğer yerleşim birimlerinden ayıran üç önemli özelliği vardır.

- Birincisi; yurt dışı uygulamalarında bu yerleşim birimlerinde ikamet edecek olan birey, 55 yaşın üzerinde olmalı veya tam zamanlı bir işten emekli olmuş ya da böyle bir kişinin eşi olmalıdır. İş yaşamında yer almaları nedeniyle evde vakit geçiremeyen genç ailelere veya evlerinde sürekli gürültü yapan bekârlara göre diğer barınma biçimlerine nazaran yaşlı köylerinde yaşayan komşular daha anlayışlı ve saygılıdır. Yaşlı köyü sakinleri genel nüfusa göre birbirlerini daha fazla gözetmeye eğilimlidirler.
- İkincisi, çoğu köy çeşitli sportif faaliyetler, hobi faaliyetleri ve grup faaliyetleri gibi bireylerin kendilerinin organize edebildikleri serbest zaman faaliyet alanlarına sahiptir. Çoğu köy planlaması, sakinlerine, şehir merkezinde olduğu gibi araba kullanmak ve park etme sorunları yaşatmadan köyün içinde kısa ve güvenli yürüyüş imkânları sunmaktadır.
- Üçüncüsü, büyük organize edilmiş köylerde yaşlı bireylere yemek, temizlik ve çamaşır hizmetleri sunulmaktadır. Bu köylerde, yaşlıların hareket etme sınırlılıkları dikkate alınarak; şehrin karmaşasından ve stresinden uzak, arkadaşları ve diğer bireylerle rahat

iletişim kurabilecekleri çeşitli imkânlar yer almaktadır. Bu özelliklere bağlı olarak yaşlı köyleri, bireylere şehrin kalabalık, karmaşık ve yığınlar halinde yaşam nedeni ile ortaya çıkabilecek sorunlardan uzak, güvenli, rahat, kendi kendilerine yeten bir ortam sağlamaktadır (McCullagh, 2014).

Yaşlı köylerinin kurulması ile ilgili çalışmalar birbirinden farklılık göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde 1920’li ve 1930’lu yıllarda Amerika, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde emekli topluluklarının oluşturulmaya başlandığı görülmektedir (Greebrook, 2005: 17; Weisman, 1999). Örneğin Amerika’da ilk yaşlı köyü 1954 yılında Arizona eyaletinde kurulmuştur. 1960 yılında Del Webb Şirketi tarafından Arizona eyaletinde kurulan “Sun City” ilk kompleks yapıya sahip yaşlı köyü olması açısından önemlidir (Anon, 2010). İngiltere’de ise 1981 yılında bir İngiliz Emlak Konut şirketi tarafından kurulan ilk köy Surrey'deki “Elmbridge Köyü”dür. Kanada’da 1983 yılında Vancouver Adasında Cowichan Vadisinde oluşturulan “Arbutus Ridge Seaside” yaşlı yetişkinler için kurulmuş olan ilk kapsamlı emeklilik topluluğudur (wikipedia.org, 2016). Hollanda da ise 1970 yılının başlarında, Sutherland Shire’da emeklilik köyü için para toplama amaçlı bir komite kurulmuştur. Danimarkalı mimar Leif Kristensen tarafından tasarlanan “Juliana Köyü”, Kasım 1980’de resmen açılmıştır. Bu köy, diğer Hollandalı kuruluş ve topluluklara yaşlı üyelerinin sorunlarını çözmeye yönelik ilham kaynağı olmuş ve daha sonra Hollanda da Blacktown’da, “Eureka Emeklilik Evleri” inşa edilmiştir (Duyker, 2008: 55). Avustralya’da ise kiliseler 1950’lerde ilk emeklilik köylerini kurmuşlardır. Sonraki yıllarda Avustralya’nın Sydney bölgesinde daha büyük iki köy Chester Hill’deki “Abel Tasman Köyü” ve Albion Park’taki “Queen Beatrix Köyü” inşa edilmiştir. Avustralya Konut Konseyi’ne göre 2014’te Avustralya’da 2300’den fazla emeklilik köyü ve emeklilik köylerinde yaşayan yaklaşık 184.000 yaşlı bulunmaktadır. Aynı zamanda, bu rakamın 2025 yılına kadar ikiye katlayacağını ve 382.000 kişinin emeklilik köyünde yaşayacağını öngören tahminler bulunmaktadır (Property Council of Australia, 2014).

Yaşlı köyleri, çeşitli konaklama seçenekleri, hizmet ve tesisleri sunan çok amaçlı yapılardan oluşmaktadır. Bu hizmet ve tesisler; yüzme havuzu ve golf sahalarından, sosyal etkinliklere ve 24 saat acil yardıma kadar değişmektedir. Avustralya’da yaşlı köylerinin masraflı olmasına rağmen, bu köylerde bulunan konutlar, genellikle aynı bölgedeki benzer büyüklükteki evlerden daha ucuzdur. Yaşlı köyleri, kurulması ve işletilme şekli dikkate alındığında iki farklı finansman şekli ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki hem bağışçılar tarafından hem de hükümet tarafından finanse edilen köylerdir. Bu tür finanse edilen köylere, burada kalmak

isteyen yaşlılar giriş sırasında bağış yapmaktadırlar. İkinci ise emeklilik köyünde yaşamayı düşünen yaşlıların çeşitli hizmetleri satın almak amacıyla gerçekleştirdikleri veya gerçekleştirecekleri ödemelerle finanse edilmesidir (Elliot ve diğ., 2002). Bazı köylerin ayrıca kiralık olanları da vardır, yani ev sahibi olmak zorunda kalmadan, birey yaşlı köyünün avantajlarından yararlanabilmektedir (www.agedcareguide.com.au).

Avustralya’da bulunan “Mt Eymard Retirement Village (Şekil 1)” emeklilik köyünde;

- Her gün pişirme, temizlik ve çamaşır hizmeti verilmektedir.
- Her dairede bir acil durum çağrı sistemi bulunmaktadır; bu çağrı sisteminin haftanın yedi günü, günde 24 saat kullanımı mevcuttur. Ayrıca köyde, Pazartesi - Cuma arası sürekli hemşire bulunmaktadır.
- Geniş salon ve tek yatak odalı daireler,
- Peyzajlı bahçeler,
- Kütüphane, yemek odası, sağlık merkezi, yüzme havuzu, SPA, podiatrist/ayak hastalıkları uzmanı ve kuaför salonu bulunmaktadır.

Şekil 1. Mt Eymard Retirement Village Australian Unity Mt Eymard Retirement Village Mt Eymard Serviced Apartments

Kaynak: Realestate.com.au.(2017) <http://www.realestate.com.au/retire/retirement-villages-act/list-1>, (27.02.2017)

İngiltere Longbridge, Birmingham’da kurulan köyde “Extra Care Retirement Village” (Şekil 2), çeşitli yeşil alan düzenlemeleri, yürüyüş alanları ve serbest zaman faaliyetlerinin yürütülebileceği salonlar bulunmaktadır. Ayrıca bu köy, spor salonları, hobi alanı ve yemek yeme alanları ile kütüphane, güzellik salonu, mağazalar, bitki yetiştirilebilecek alanlar, sağlık

merkezi, eczane ve destek hizmetlerinin yer aldığı oldukça kapsamlı bir merkez olarak düzenlenmiştir (Extra Care Retirement Village, 2012).

Şekil 2. Longbridge Retirement Village, Birmingham

Kaynak: Housng care (2017) <http://www.housingcare.org/housing-care/facility-info-161338-longbridge-retirement-village-birmingham-england.aspx>, (5.03.2017)

Bireylerin yaşam kalitelerinin ve refah düzeylerinin korunmasında ve geliştirilmesinde yaşanan çevrenin önemli bir etkisinin olduğu yapılan çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur (Gitlin, 2003; Wahl ve Weisman, 2003; Lehning ve diğ., 2012). Çalışmalar, toplum içinde bağımsız olarak yaşayan pek çok yaşlı bireyin yalnızlık ve izolasyon sorunu, sunulan çeşitli hizmetlere erişimde yetersizlikler ve sağlıksız konut şartlarında yaşamak zorunda kaldıklarına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte yaşlıların toplum içinde kendini güvende hissetmedikleri, özellikle istismar ve ihmal mağduriyeti yaşadıkları rapor edilmektedir (Croucher, 2006). Yaşlı köyleri ile ilgili yapılan çalışmalar, yaşlı köylerinin toplum içinde çeşitli sorunlarla karşılaşan yaşlılara, bağımsızlık ve güvenlik bileşiminin yanı sıra sosyal sorumluluk ve yaşama aktif katılım fırsatlarını sunduğunu açık bir şekilde göstermektedir (Croucher ve diğ., 2003; Bernard ve diğ., 2004; Crisp ve diğ., 2013; Xia, ve diğ., 2013: 1-2; Knight ve Buys, 2003: 91; Cheek ve diğ., 2007: 8). Croucher (2006)'a göre, yaşlı köyleri sağlık ve refahı geliştirmede ve sağlık durumunu olumsuz yönde etkileyen sosyal yalnızlığı azaltmada önemli bir rol üstlenmektedir. Avustralya'da yapılan birçok araştırmada, yaşlı köylerinin bağımsızlık, algılanan sağlık ve sosyal ilişkiler, toplum hizmetlerine erişim ve sakinlerin sosyal bütünleşmesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirlenmiştir (Buys, 2000; Buys, 2001; Buys ve Miller, 2007). Mevcut literatür aynı zamanda, yaşlı köylerinin, yaşlanan bireyler ile sosyo-fiziksel çevreleri arasındaki ilişkinin önemini vurgulayan Çevresel Gerontoloji Kuramının bir bileşeni olan bir birey – çevre dengesini oluşturmada başarılı olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çalışmalarda yaşlı köylerinin

bağımsız yaşama, kaliteli yaşam ve dinamik ortamlar sağlama sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Lawton, 1983; Wahl ve Weisman, 2003; Gitlin, 2003). Biggs ve arkadaşları (2000) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, yaşlı köyünde yaşayan yaşlıların ortak bir kimlik ve kültür geliştirdikleri ve bu durumun köy sakinlerinin sağlık durumları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Yaşlı köyünde yaşamak genellikle zihinsel ve fiziksel sağlık, yaşam doyumu, yaşam kalitesi ve refah düzeyleri üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Kingston ve arkadaşları (2001) güvenlik ile, köyde yüksek düzeyde iyimserlik duygusunun hakim olmasının yanı sıra sağlık bakım ve destek ihtiyaçlarının akrabalar yerine profesyoneller tarafından verileceğinin bilinmesinin köy sakinlerinin fiziksel ve zihinsel refahının korunmasında önemli katkılarına olduğunu belirtmişlerdir. Crisp ve arkadaşları tarafından (2012) Avustralya'da 55 – 94 yaş aralığındaki toplam 517 kişi ile gerçekleştirilen bir çalışmada, açık hava yaşam alanlarının sağlanması, bağımsızlığın sürdürülmesine ilişkin destek ve yardımcı yaşam kolaylıklarının sunulması, tıbbi olanaklara kolay erişilebilirlik gibi faktörlerin bireylerin emekli köylerine yerleşmesinde etkili olan önemli faktörler olduğu, bunun yanı sıra bağımsızlık ve mahremiyetini kaybetme korkusunun ise bu köylere taşınmayı caydırıcı faktörler olduğu belirlenmiştir.

Yaşlı köyleri, sosyal etkileşim ve toplu yaşama katılım fırsatlarını arttırarak, köy sakinlerinin çeşitli psiko-sosyal sorunlarla başa çıkabilme kapasitelerine destek sağlamaktadır (Lawrence ve Schiller-Schigelone, 2002). Xia ve arkadaşları (2013) tarafından yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini arttırmak için yaşlı köylerinde kabul edilen sürdürülebilir özellik ve uygulamaları ve bununla ilişkili yararları belirlemeyi amaçlayan çalışmada, bir yaşlı köyünün yaşamak için memnuniyet verici olmasının, topluluk ruhuna, iyi imkânlarla ve serbest zaman etkinliklerine sahip olmasına bağlı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada yaşlı köyü geliştiricilerinin, sakinlerin sosyal faaliyetlerini ve sosyal ilişkilerini kolaylaştıran bir yaşam ortamı oluşturması gerektiği vurgulanmıştır. Liddle (2016: i) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, emeklilik köyüne taşınma ile ilgili kararların sıklıkla kişisel durumlarındaki değişiklikler gerçekleşmeden önce verildiği belirlenmiştir. Yine Xia ve diğerleri (2014) tarafından yaşlı köylerinde yaşayan yaşlı bireylerin sürdürülebilirlik gelişimine yönelik farkındalık ve davranışlarını anlamak için gerçekleştirilen bir başka çalışmada, çalışmaya katılan sakinlerinin çoğunun çevrenin korunmasının önemini kabul ettiği ve daha çevre dostu bir yaşam tarzı kurmak istediklerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Buna ek olarak çoğunluk, sürdürülebilir özelliklere sahip bir yaşam ortamı için daha yüksek fiyat ödemeye razı olduklarını belirtmiştir. Çoğu sakin, köydeki başkalarıyla iyi ilişkiler kurduğu için, sosyal

iletişimin olumlu bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. Çalışmanın bulguları, köy planlamasına ve geliştirilmesine dâhil edilmesi gereken ve sürdürülebilir özellikler ile ilgili tüketici profiline önemli bir bakış açısı sağlamaktadır.

4. Türkiye’de Yaşlı veya Emekli Köyü Uygulamaları

Ülkemizde yaşlılara yönelik hazırlanan ve uygulamaya konulan sosyal politika ve hizmetler; demografik, ekonomik, kültürel, sosyal ve aile yapısındaki dönüşümlere paralel olarak şekillenmektedir. Tüm bu faktörler dikkate alındığında, yaşlı bireylerin yaşamını kolaylaştıracak emeklilik veya yaşlı köyleri projelerine tam anlamıyla ağırlık verildiğini söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte ülkemizde bu konuda yürütülen projeler de vardır.

Türkiye’de 1997 yılında Adana ilinde hayata geçirilen Adana Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi’nde uygulanan “*küçük evler*” projesi yaşlı köylerine örnek oluşturabilecek ilk çalışmadır. Adanalı hayırseverler ile sivil toplum kuruluşları tarafından yaptırılan ve sayısı 54’e ulaşan villa görünümlü küçük evlerde yaşayan yaşlılar, tatil sitesi görünümlü, bahçesi ve balkonu bulunan 42 metrekareslik “*küçük evler*” de yaşamakta ve sakinler, bu konutlar sayesinde mahalle havası oluşan huzurevinde, komşuluk ilişkilerini sürdürmektedir. Yaşlılar, birbirlerini ziyaret edip, akşamları evlerinin önüne koydukları masalarda beraber oturup, çeşitli oyunlar oynamakta ve sosyal yaşamlarını devam ettirmektedir. Adana Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürü, “*küçük evler*” in yaşlıların psikolojisini de olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca kurum yetkilisi “sakinlerin yemeklerinin kurum tarafından karşılandığını; eğer isterlerse mutfaklarında kendilerinin de yapabildiğini; bununla birlikte sağlık, temizlik gibi hizmetlerden faydalanılabildiğini, sosyal aktivitelere katılımın mümkün olduğunu, hasta olduklarında sakinlerin birbirlerine destek olduğunu ve birbirlerini ziyaret ettiklerini, bahçede fasıl yapıp çeşitli oyunlar oynadıklarını” ifade etmiştir (Haberler.com, 2015).

Yıldırım (2011: 996-997) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Sakarya Arifiye’de deprem döneminden kalan evlerden “Arifiye Yaşlı Köyü” oluşturma projesine değinilmiştir. Bu proje kapsamında, 2007 yılında Sakarya İl Özel İdaresine tahsisli, 32 adet prefabrik Avusturya evinden 17’sinin, Huzurevi olarak devreye sokulması için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü ile Sakarya Valiliği arasında bir protokol imzalanmıştır. 32 evin 17’si çocuk köyü olarak düşünülmüştür. Çalışmada, Eylül

2007 itibari ile çocuk köyünün iki evi Şefkat Vakfına tahsis edildiği, vakfın bu evleri işler hale getirdiğine yer verilmiştir. Tek kat olması, sakin bir yerde bulunması, etrafının bahçe ve yeşil alanla çevrili olması, dolayısıyla yaşlının tabiatına uygun olduğu düşünülmektedir. Protokole göre, Yaşlı evleri ile aynı mevkide bulunan hem geniş hem de mutfak ve yemekhane için daha uygun olacağı için “Münih Evlerinin” birinin yaşlı köyünün bulunduğu araziye monte edilmesi, mutfak ve yemekhane olarak düzenlenmesi öngörülmüştür. Yan yana ikiz 17 konuttan oluşan ve her birinde iki yatak odası, bir salon ve mutfak, banyo ve WC bulunan 50 m² evlerden oluşması planlanmaktadır. Bu konutların üçü idare binası, revir, çok amaçlı salon, depo, arşiv, emanet odası, gibi alanlar; geri kalan 14 konutun ise yaşlı evi olarak kullanılması planlanmıştır. Bu 14 konuttan dördü (8 ev) evli çiftlere, geri kalan 10 tanesi ise üçer yaşlının kalabileceği şekilde düşünülmüştür. Çalışmada yeni bir hizmet modeli olarak öngörülen bu projenin hayata geçmesiyle, hem Sakarya’daki huzur evi eksikliği giderilmiş olacak, hem de başarılı olması hâlinde, yeni bir model olarak Türkiye’de tescilinin yapılabileceği ifade edilmiştir (Yıldırım, 2011: 996- 997).

Bolu Belediyesi (2014), Neuss Belediyesi (Almanya), Kızılay ve Kızıllaç birlikteliğiyle hayata geçirilmesi planlanan “Yaşlılar Köyü” için tüm görüşmeler tamamlanmıştır. Ormanla iç içe bir alanda en az bin kişilik olacak şekilde bir ‘Yaşlılar Köyü’ nün planladığı ifade edilmektedir (bolununesi, 2014). Yaşlılar Köyü’ projesi için Almanya’nın Neuss kentinden gelen proje ortakları Bolu’da toplantılar yaparak projenin inşa edileceği alanda incelemelerde bulunulduğuna dair kitle iletişim araçlarında bilgiler yer almaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Çağımızda yaşamın her alanında ortaya çıkan gelişmeler, sadece ekonomik yaşamda değil aynı zamanda sosyal, kültürel, aile ve bireylerin yaşam tarzları üzerinde dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşüm sürecinde bütün yaş grupları farklı şekillerde etkilenmekte, özellikle yaşlı bireyler sahip oldukları sınırlılıklar ve özel ihtiyaçları nedeniyle olumsuz olarak etkilenmektedirler. Yaşlı bireylerin, ilerleyen yaş ve ortaya çıkan zihinsel ve fiziksel kapasite yetersizliklerine rağmen kaliteli bir yaşam sürdürmelerini destekleyecek, çevre ile olan etkileşimlerinin korunması ve geliştirilmesini sağlayacak projelerin oluşturulup geliştirilerek hayata geçirilmesi önemlidir. Geleneksel yaşlı bakımı faaliyetlerine alternatif olarak 20. yüzyılın başlarından itibaren hayata geçirilen yaşlı köyleri, gelişmiş ülkelerin çoğunluğunda önemli sosyal projelerden biri olmakla birlikte ülkemizde nispeten yeni bir gelişmedir.

Konu ile ilgili yapılan çalışma bulguları değerlendirildiğinde yaşlı köylerinin avantaj ve dezavantajları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Avantajlar, bu köyler özellikle şehirden biraz uzak planlandığında,

- Şehir karmaşasına ve gürültü kirliliğine maruz kalmama (trafik, okul bahçesi v.b),
- Temiz havadan yararlanma,
- Aktif ve bağımsız yaşamdan yararlanma,
- Diğer kurum bakımlarına göre sıkıcı olmayan samimi/sıcak ortamlarda yaşama imkânı,
- Komşuluk ilişkilerini sürdürebilme,
- Bahçe işleri gibi hobilerle sosyal faaliyetlere katılabilme imkânı,
- Yaşlıları ile duygu, düşünce ve deneyimlerini paylaşarak daha iyi anlaşılma tatmini yaşama,
- Yapılan çalışmalarında belirlediği gibi yaşam kalitesinin yüksek olması,
- Daha güvenli bir ortamda yaşama,
- Sağlık hizmetlerinden yararlanmada kolaylık sağlayabilir ayrıca
- Sağlık ve refahı geliştirmede etkili olan sağlık durumunu olumsuz yönde etkileyen sosyal izolasyonu azaltmada önemli bir rol sahibi olabilir.

Dezavantajlar;

- Sosyal dışlanmışlık hissi yaşanabilir,
- Monoton bir yaşam oluşabilir,
- Finansman sorunu ortaya çıkabilir
- Çocuklar ile birlikte veya onlara yakın yerlerde oturmak istenebilir.

Emeklilik sonrası bireylere barınma imkânı tanıyan yaşlı köylerinin hayata geçirilmesi için konu ile ilgili farklı disiplinlerden profesyoneller tarafından derinlemesine tartışılması sağlanmalıdır. Sadece bu konuya odaklanan tartışma ortamları oluşturulmalıdır. Ülkemizde uygulanabilirliğine ilişkin kararın toplumsal ve kültürel yapılar dikkate alınarak, detaylı olarak avantaj ve dezavantajları belirlendikten sonra karar verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Konunun sosyolog, psikolog, sosyal çalışmacılar, mimar, sigorta sektöründen profesyoneller, ekonomistler tarafından birlikte değerlendirilmesi ve ortak bir

rapor ile bu projenin hayata geçirilmesi önerilmektedir. Özellikle demografik oluşumların değişikliğe uğraması nedeniyle yaşlı bireylerin sadece barınma sorunlarına değil aynı zamanda sosyal, psikolojik ve ekonomik sorunlarına da çözüm getiren bu tür projelerin geliştirilmesi sosyal güvenlik açısından da büyük önem taşımaktadır. Ayrıca geliştirilecek projelerle yaşlı bireylerin hem yaşama aktif katılımları hem de üretkenlikleri ön plana çıkarılarak köylerin sürdürülebilirliğinin de sağlanacağı düşünülmektedir. Gelecekte araştırmacılar, bireylerin yaşlılar köyüne ve ülkemizde uygulanabilirliğine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik çalışmalar yürütebilirler.

Kaynaklar

Altan, Ö. Z. ve Şişman, Y. (2003). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar, *Kamu-İş*, 7(29), ss. 2-36.

Anon, (2010). Second Home Buying: Glossary of Terms, <http://www.privatetechnologies.com/second-home-buying/glossary.htm> (20.02.2017).

Aydiner B.,A. (2013). Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi ve Konut İlişkisi, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), ss. 145-156.

Bernard, M., Bartlam, B., Biggs, S., Sim, J. (2004). New Lifestyles in Old Age. Health, Identity and Well-being in Berryhill Retirement Village. Bristol: The Policy Press.

Biggs, S., Bernard, M., Kingston, P., Nettleton, H. (2000). Lifestyles of Belief: Narrative and Culture in a Retirement Community, *Ageing & Society*, 20(6), ss. 649-672.

Bolu Belediyesi, (2014). Yaşlılar Köyü Projesi İçin Çalışmalar Hızla Devam Ediyor, <http://www.bolu.bel.tr/haber/2326/17/yasli-lar-koyu-projesi-icin-calismalar-hizla-devam-ediyor> (5.03.2017).

Bolununesi, (2014). “Yaşlılar Köyü” Projesi İle İlgili Çalışıyoruz, <http://www.bolununesi.com/icerik/haber.asp?id=25320>, (5.03.2017).

Buys, L. R. (2000). Care and Support Assistance Provided in Retirement Villages: Expectations vs Reality, *Australian Journal on Aging*, 19(3), ss. 149-151.

Buys, L. R. (2001). Life in a Retirement Village: Implications for Contact with Community and Village Friends, *Gerontology*, 47, ss. 55-59.

Buys, L. R ve Miller, E. (2007). The Physical, Leisure and Social Activities of Very Old Australian Men Living in A Retirement Village and The Community, *Geriation*, 25, ss.15-19.

Cankurtaran, M., Yeşil, Y. (2012). Türkiye’de Geriatri-Güncel Durum, 18-24 Mart Yaşlılara Saygı Haftası “Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma” Sempozyumu, 20-21 Mart 2012 Ankara, ss. 243-256.

Cheek, J., Ballantyne, A., Byers, L., Quan, J. (2007). From Retirement Village to Residential Aged Care: What Older People and Their Families Say, *Health and Social Care in the Community*, 15(1), ss. 8-17.

Cotter, N., Monahan, E., McAvoy, H., Goodman, P. (2012). Coping With the Cold-Exploring Relationships Between Cold Housing, Health and Social Wellbeing in a Sample of Older People in Ireland, *Quality in Ageing and Older Adults*, 13(1), ss. 38-47.

Crisp, A.D., Windsor, D.T., Anstey, K.J., Butterworth, P. (2012). What are Older Adults Seeking? Factors Encouraging or Discouraging Retirement Village, *Australian Journal on Ageing*, 32(3), ss. 163-170.

Croucher, K. (2006). *Making the Case for Retirement Villages*, Joseph Rowntree Foundation.

Croucher, K., Pleace, N., Bevan, M. (2003). Living at Hartrigg Oaks, Residents’ Views of the UK’s First Continuing Care Retirement Community, York: JRF

Diehl, M. ve Willis, S. L. (2003). Everyday Competence and Everyday Problem Solving in Aging Adults: The Role of Physical and Social Context. In H.-W. Wahl, R. Scheidt, & P. Windley, (Eds.), *Environments, Gerontology and Old Age*, Annual Review of Gerontology and Geriatrics, New York: Springer, ss. 130-166.

Durgun, B. (1999). *Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler*, İstanbul: Belbim A.Ş. No:8.

Duyker, E. (2008). Sydney’s People: The Dutch, *Sydney Journal* 1(1), ss. 52-58.

Elliott, P., Earle, G., Reid, R. (2002).The Valuation of Self-Funded Retirement Villages in Australia: Analysis, Reliability and Investment Valuation Methodology, Paper Presented at the Pacific Rim Real Estate Society Conference 21-23 January 2002, Christchurch, New Zealand.

- Extra Care Retirement Village (2012). www.extracare.org.uk. (25.03.2017).
- Gitlin, L. N. (2003). Conducting Research on Home Environments: Lessons Learned and New Directions, *The Gerontologist*, 43(5), ss. 628-637.
- Grant, B.C. (2006). Retirement Villages: An Alternative Form of Housing on an Ageing Landscape, *Social Policy Journal of New Zealand*, 27(March), ss. 100-113.
- Greenbrook, S.R. (2005). Village People: The Changing Role of Retirement Villages in New Zealand is Ageing Society, *Master's Thesis*, University of Auckland.
- Günay, G., Aydın B.A., Şahin, H., Demirci A.A., Oğuz, A. (2016). Yoksulluk ve Yaşlılık (Bölüm VIII), (s:165-196), *Yaşlılık: Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2*, Ed.Velittin Kalıncara.
- Haberler.com (2015). Huzurevinde "Koğuş Sistemini" Bitiren Uygulama <http://www.haberler.com/huzurevinde-kogus-sistemini-bitiren-uygulama-7181312-haberi/> (5.03.2017).
- Hablemitoğlu, Ş., Özmete, E. (2010). *Yaşlı Refahı*, Ankara, Kilit Yayınları.
- Hernandez, C. R., ve Gonzalez, M. Z. (2008). Effects of Intergenerational Interaction on Aging, *Educational Gerontology*, 34(4), ss. 292-305.
- Housingcare.org. (2017). Longbridge Retirement Village, Birmingham, <http://www.housingcare.org/housing-care/facility-info-161338-longbridge-retirement-village-birmingham-england.aspx> (5.03.2017).
- Hu, X., Xia, B., Skitmore, M., Buys, L. (2015). Conceptualizing Sustainable Retirement Villages in Australia, Raidén, A. B. & Aboagye-Nimo, E. (Eds.) *Proceedings 31st Annual ARCOM Conference*, 7-9 September 2015, Lincoln, UK, Association of Researchers in Construction Management, ss. 357-366.
- Iwarsson, S. (2005). A Long-Term Perspective on Person-Environment Fit and ADL Dependence Among Older Swedish Adults, *The Gerontologist*, 45(3), ss. 327-336.
- Iwarsson, S., Isacsson, A., Lanke, J. (1998). ADL Dependence in the Elderly: The Influence of Functional Limitations and Physical Environmental Demand, *Occupational Therapy International*, 5(3), ss. 173-193.

Kingston, P., Bernard, M., Biggs, S., Nettleton, H. (2001). Assessing the Health Impact of Age-Specific housing, *Health & Social Care in the Community*, 9(4), ss. 228-234.

Knight, S.C., Buys, L.R. (2003). The Involvement of Adult Children in Their Parent's Decision to Move to a Retirement Village, *Australasian Journal on Ageing, Brief Report*, 22(2), ss. 91-93.

Lawrence, A.J., Schiller-Schigelone, A.R. (2002). Reciprocity Beyond Dyadic Relationships -Age Related Communal Coping, *Research on Ageing*, 24(6), ss. 684-704.

Lawton, M. P. (1977). An Ecological Theory of Aging Applied to Elderly Housing, *Journal of Aging and Environment*,1(1), ss. 8-10.

Lawton, M. P., Nahemow, L. (1973). Ecology and the Aging Process, In C. Eisdorfer & M. P. Lawton (Eds.), *The Psychology of Adult Development and Aging* (pp. 619-674), Washington, DC: American Psychological Association.

Lawton, M.P. (1983). Environment and Other Determinants of Well-Being in Older People, *Gerontologist*, 23(4), ss. 349-357.

Lecovich, E. (2014). Aging in Place: From Theory to Practice, *Anthropological Notebooks*, 20(1), ss. 21-33

Lehning, A. J., Smith, R.J., Dunkle, R. E. (2012). Age-Friendly Environments and Self-Rated Health: An Exploration of Detroit Elders, *Research on Aging*, 36(1), ss. 72-94.

Liddle, J. (2016). Everyday Life in a UK Retirement Village: A Mixed-Methods Study, *PhD Thesis*, Keele University, UK.

Lister, R. (1994). The Retirement Industry: An Overview Illus, *Valuer and Land Economist*, 33(1), ss. 29-33.

Realestate.com.au. (2017). Mt. Eymard Retirement Village Australian Unity Mt Eymard Retirement Village Mt Eymard Serviced Apartments, <http://www.realestate.com.au/retire/retirement-villages-act/list-1>, Erişim (27.02.2017).

McCullagh, R. (2014). Care in Australian Retirement Villages, *Elder Law Review*, (4), ss. 8.

Property Council of Australia (2014). National Overview of the Retirement Village Sector, <http://www.retirementliving.org.au/wpcontent/uploads/2015/03/National-overview-of-the-retirement-village-sector-Grant-Thornton.pdf> (28.02.2017).

Retirement Villages Act, (1999). <https://www.legislation.qld.gov.au/LEGISLTN/CURRENT/R/RetireVillagA9.9.pdf> (5.03.2017).

Tutal, O. (2016). Yaşlılık, Yaşam Çevresi ve Evrensel Tasarım. Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler (Edit: Velittin Kalıncara) Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., ss. 489-507.

TÜİK (2013). Nüfus Projeksiyonları. 2013-2075 Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 24644,16 Mart 2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> (9.08.2017).

TÜİK (2017). İstatistiklerle Yaşlılar, 2016, *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, Sayı: 24644, 16 Mart 2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> (9.08.2017).

Wahl, H. W. ve Weisman, G. D. (2003). Environmental Gerontology at the Beginning of the New Millennium: Reflections on its Historical, Empirical and Theoretical Development, *The Gerontologist*, 43(5), ss. 616-627.

Weisman, M.L. (1999). The History of Retirement, From Early Man to A.A.R.P., New York Times, <http://www.nytimes.com/1999/03/21/jobs/the-history-of-retirement-from-early-man-to-aarp.html> (28.02.2017).

Wikipedia .org (2016). Retirement community. https://en.wikipedia.org/wiki/Retirement_community (12.04.2017).

Xia, B., Zuo, J., Skitmore, M., Rarasati, A. D. (2013). A Sustainable Community for Older People: Case Studies of Green Retirement Villages in Australia. RICS Research, London, United Kingdom, (p: 1-20). <http://eprints.qut.edu.au/64524/> (21.09.2016).

Xia, B., Zuo, J., Skitmore, M., Buys, L., Hu, X. (2014). Sustainability Literacy of Older People in Retirement Villages, *Journal of Aging Research* 2014, (919054), ss. 1- 7, <https://www.hindawi.com/journals/jar/2014/919054/> (14.01.2017).

Yıldırım, N. (2011). Kent Merkezinde İkamet Eden Yaşlıların Sosyo-Ekonomik Durumu (Adapazarı Örneği), 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara.

Yumurtacı, A. (2013). Demografik Değişim: Psiko-Sosyal ve Sosyo-Ekonomik Boyutları ile Yaşlılık, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(6), ss. 9-31.

TANZİMAT'TAN II. MEŞRUIYET'E OSMANLI'DA MİZAH BASINI

Arş. Gör. Emine ŞAHİN
Düzce Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi
eminesahin@duzce.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar olan süre zarfında Osmanlı'da çıkarılan mizah ve karikatür dergileri ele alınmıştır. İlk dönem mizah basını 1876 yılına kadar çıkarılan dergiler olup bu dönemde yayınlananların Osmanlı'nın modern devlet olma yolunda attığı adımları ele aldığı ve bu bağlamda eleştiri düzeyi yüksek olan karikatürler yayınladıkları görülmektedir. Teodor Kasap'ın Diyojen'i yayınlamasıyla birlikte imparatorluk, siyasetin istihzai bir dille eleştirildiği mizah dergileri ile tanışır. Devlet, imajına zarar vereceğini düşündüğü mizah ve karikatür dergileri üzerinde baskı kurmaya başlar. Sultan II. Abdülhamid'in padişah olması ile birlikte ise mizah dergilerinin ülke toprakları içerisinde yayınlanması yasaklanır ve bu yüzden Jön Türkler yurt dışına kaçarak gittikleri yerlerde yayın faaliyetlerini devam ettirirler. Ülke dışında yayınladıkları bu dergileri ise yabancı postaneler aracılığıyla Osmanlı'ya sokar ve okuyucuyla buluştururlar. Çalışmanın bir bölümü de sürgün basın olarak da adlandırılan Jön Türk mizah dergilerine ayrılmıştır. Ayrıca çalışmanın içerisinde sarayın kademeli olarak mizah dergileri üzerindeki baskı, sansür ve kapamaya kadar giden siyaseti gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mizah, Karikatür, Dergi, II. Abdülhamid, Jön Türk, Basın, Sansür

HUMOR PRESS FROM TANZIMAT TO SECOND CONSTITUTION

Abstract

In this study, humor and cartoon magazines published in the Ottoman territory during the period from Tanzimat to Second Constitutional Period were handled. The first period of humor press covers the magazines published until 1876. It is seen that the publications in this period dealt with the steps taken by the Ottoman State towards becoming a modern state and included cartoons with a high level of criticism in this context. When Teodor Kasap publishes Diogenes, the empire meets with humor magazines in which the politics is criticized with a sarcastic language. The state starts to put pressure on these humor and cartoon magazines finding them harmful for its reputation. With Sultan Abdulhamid II's ascending the throne, publishing humor magazines in the territory was banned, and that's why Young Turks continued to run broadcasting activities in the places where they escaped abroad. These magazines, which they publish outside the country, are introduced to the Ottoman Empire through foreign post offices which make them meet with the readers. Part of this work was devoted to Young Turks' humor magazines, which are also called as "exile press". In addition, the palace's gradual oppression and censor policy on humor magazines which ends with their closing down is also represented in the study.

Keywords: Humor, Cartoon, Magazine, Abdulhamid II, Young Turks, Press, Censor.

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu modern devlet olma yolunda on sekizinci yüzyıldan itibaren adımlar atar, ancak asıl büyük değişim on dokuzuncu yüzyılda yaşanır. İmparatorluk siyasi, sosyal ve idari olarak bir dönüşüm içerisine girer. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren basın Osmanlı'da devreye girer ve ilk gazeteler çıkarılır. Avrupa ve Osmanlı'da basının kamu üzerindeki etkisi kısa sürede fark edilir ve basın, sarayın uyguladığı siyasete muhalif olan aydın ve okumuş kesimin düşüncelerini paylaştığı yer olur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra ise daha eleştirel olabilen mizah ve karikatür matbuatta yerini alır. İçerisinde karikatürlerin de bulunduğu mizahî dergi ve gazeteler görsel bir malzeme sundukları için toplumun dikkatini çekerler. Bu çalışmada Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar olan mizah basını tarihi kronolojiye dikkat edilerek anlatılmaktadır.

Mizahın, toplumsal yaşamdaki dönüşümden ve dönemin siyasetinden hiç uzak olmadığı; aksine halkı etkileyen hadiselerle karşı duyarlı olduğu görülmektedir. Toplumsal ve siyasi hadiselerle karşı duyarlı olan mizah basını, dönemin siyasetinin aksaklıklarını eleştirip her zaman muhalif kanadın sesi olmaya çalışmıştır. Bu yüzden mizah basınına saray tarafından büyük bir baskı uygulanmıştır. Bu çalışma mizah basını hakkında genel bilgiler vermekte, bilhassa daha önce üzerinde çok detaylı bir çalışma yapılmamış olan Jön Türk mizah basını ele almaktadır. Devletin mizah üzerinde uyguladığı siyaseti göstermek ve mizah basını tarihi seyrini vermek çalışmanın sunmak istedikleridir.

Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar olan mizah basını üzerinde yapılan çalışmaları farklı gruplar altında toplamak mümkündür. Genel olarak bakıldığında mizah basını hakkında yapılan gerek tezler gerekse makaleler ve kitaplar daha çok betimsel çalışmalar olmuşlardır. İlk dönem mizahı hakkında yapılan bir çalışma, Alparslan Oymak'ın "Osmanlı Mizahında Teodor Kasap: Diyojen, Çingiraklı Tatar ve Hayal Gazetesi Üzerine Bir İnceleme" (Oymak, 2013) adlı doktora çalışmasıdır. Bir diğer tez çalışması ise İsmail Gündoğdu'nun "Sultan Abdülaziz Devrinde Mizah Basını Yoluyla Muhalefet"dir (Gündoğdu, 1998). Bu tezde, yukarıda da zikredilen siyasi ve politik tarih ile bağlantı eksiklikleri göze çarpmaktadır. Betimsel çalışmalar içerisinde M. Bülent Varlık'ın, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah" (Varlık, 1985: 1092-1100) adlı makalesi ile Münir Süleyman Çapanoğlu'nun, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri* (Çapanoğlu, 1970) ve Atila Özer'in *Karikatür: İletişimin Çizgi Dili* (Özer, 1994) adlı kitaplarını mizah konusu hakkında yapılanlar olarak vermek mümkündür. Bu gibi çalışmalarda mizah basını tarihi serüveni anlatılmış, siyaset ile ilişkisine çok fazla değinilmemiştir. Mizah dergilerinin hangi maksatla çıktıkları ve muhalif

kanadın ne şekilde sesi olduklarına dair bilgi verilmemiştir. Bu yüzden bu çalışmalar tanımlayıcı olmaktan ileriye geçememiştir.

Makalenin üçüncü kısmını oluşturan Jön Türk mizah basını hakkında müstakil bir çalışma oldukça azdır. Daha çok Jön Türk basını içerisinde mizah dergilerinin isimleri zikredilip haklarında çok az malumat verilmiştir. Müstakil çalışma Dünder Akünel'in, "Bir Karikatür Gazetesi ve Karikatürleri" (Akünel, 1983) adlı makalesidir. Akünel, bu makalede Fransızca yayınlanan Jön Türk mizah dergisi *Daoul*'dan bahsetmektedir. Muammer Göçmen'in *İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Tarihine Etkileri (1889-1902)* (Göçmen, 1995) adlı çalışmasında ise Cenevre'de çıkarılan *Tokmak* ve *Beberuhi*'den bahsedilir. Avram Galanti'nin *Küçük Türk Tettebuaları* (Galanti, 1341) adlı eserinde ve Dünder Akünel'in "Jön Türk Gazeteleri" (Akünel, 1985) adlı makalesinde Jön Türklerin çıkardıkları eserler liste halinde verilmiş, bu listeler içerisinde mizah dergilerinin de isimleri bulunmakla birlikte haklarında bir iki cümleyi geçmeyecek kadar az malumat vardır.

Mizahı siyasi, sosyal ve kültürel olaylarla ilişkilendirip, mizah basınının muhalif bir ses oluşturduğunu söyleyen çalışmalar bir diğer grubu oluşturmaktadır. Hamdi Özdiş'in "Tanzimat Devri Mizah Gazetelerinde Batılılaşma ve Toplumsal-Siyasal Eleştiri: Diyojen (1870-1873) ve Çaylak (1876-1877) Üzerinde Bir Araştırma" adlı 2004 yılında yaptığı yüksek lisans çalışması bu grubun içerisinde yer almaktadır (Özdiş, 2010). Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu'nun, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu (1828-1878)* (Nalcıoğlu, 2013) adlı eseri ise mizahı siyaset ve muhalefet ile ilişkilendiren çalışmalar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada on dokuzuncu yüzyıldan itibaren değişen dünya algısı ve bununla birlikte imparatorluktaki hükümdar imajından bahsedilmektedir. Bu bağlamda sarayın kamuoyuna verdiği değer ve önem anlatılmaktadır. Ayrıca basının çoğunlukla saraya karşı muhalif kanadın sesi olması hali de yazıda yer alan noktalar arasındadır. Basın ve kamuoyu ilişkisi anlatıldıktan sonra ilk çıkan mizah dergileri ve işledikleri konular üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın ikinci kısmında II. Abdülhamid'in hem yabancı basını hem de yerli basını kendi kontrolünde tutmak için uyguladığı siyasete değinilir. Basın karşısında baskıcı bir siyaset güden Abdülhamid'in mizah basınına tamamen yasaklaması söz konusudur. Ayrıca ülkede yasaklanan mizah basınının yurt dışına giderek buralarda ne tür yayın faaliyetlerine giriştiği de anlatılır. II. Abdülhamid yurt dışına giden Jön Türklerin çıkardıkları mizah dergilerine konu olmuştur. Bu kısımda Abdülhamid'in yasakladığı mizah basınının yurt dışındaki faaliyetleri ele alınmaktadır. Daha önce toplu olarak bir listesi verilmemiş ve hakkında çok fazla bir

malumatın olmadığı Jön Türk mizah basını bu çalışmanın önemli bir parçası olma özelliğini taşımaktadır.

2. Basının Kamuoyu Oluşturması ve İlk Dönem Mizah Basını

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren basın Osmanlı'da önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Devletin politikalarına karşı eleştirilerin yapıldığı yer basın olmuş, aydınlar ve fikir adamları gazete ve dergilere yazılar yazarak saraya karşı tavırlarını açıkça gösterme olanağı bulmuşlardır. Bu dönemde mizah muhalif kanadın sesi olmuş, mizahın en önemli unsuru olan hiciv üzerinden siyasete ve yönetime karşı eleştiriler yazılmıştır. Önemli aydınlar güldürü unsurlarını da kullanarak sultana ve onun yönetimine karşı olduklarını alaycı bir dille ifade etmişlerdir. Nihayetinde bu eleştirel bir gülme olmuş, hatta kendi toplumundaki aksaklıklara ironik bir şekilde yaklaşan alaycı bir gülmeye dönüşmüştür (Georgeon, 2000: 92). Bu bölümde on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı'nın Tanzimat dönemine girmesi ile birlikte yaptığı birtakım uygulamalar ve bu uygulamalara karşı basın kanalıyla mizah ve karikatür kullanılarak yapılan eleştiriler zikredilecek, kamuoyunun sesi olan mizah basını üzerinde devletin ne tür uygulamaları olduğu anlatılacaktır.

Devlet modernleşme sürecinde *efkâr-ı umûmiye* diye de anılan kamuoyuna önem vermiştir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu kendi iç dinamiklerini hesaba katarak olması gerektiği noktadan geride olduğunu idrak etmeye başlamış ve dünya üzerinde itibarını tekrar geri kazanma ihtiyacı hissetmiştir. Buna binaen devlette bir imaj sorunu ortaya çıkmıştır. Basın bu noktada devletin imajına zarar verir endişesi ile her zaman kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Sarayın denetlemesine rağmen basın kısa sürede kamuoyunu etkiler duruma gelmiş, Osmanlı toplumunda hızla önemli bir konuma yükselmiş; devlet karşısında halkın sesi olabilmeyi başarmıştır. Bu yüzden saray, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren kamuoyunu etkilediğine inandığı basına önem vermiş; halk ve diğer devletlere karşı saygınlığına zarar verecek uygulamalara izin vermemiştir. Aynı zamanda basını kendi menfaatleri için de kullanmaya çalışmıştır (Özdiş, 2010: 46).

Görsel malzeme olarak karikatür ile desteklenen mizah dergileri, özellikle halkın toplanarak bir arada bulunduğu, memleketin ahvalini konuştuğu kahvehanelerde sıkça bulunmaya ve buralarda çokça okunup mütalaa edilmeye başlanmıştır. Osmanlı basınının kısa sürede önemli bir parçası haline gelen mizah basınının tirajları dönem içerisinde değerlendirilirse oldukça yüksektir. Buna örnek olarak Diyojen'in Mahmut Nedim Paşa'yı eleştiren "Kedi Mersiyesi"nin olduğu sayısının birkaç baskı yaparak on bine ulaşması gösterilebilir. Bu da o

dönem için oldukça yüksek bir rakamdır. (Kılıçarslan ve Akşit, 2010: 85) Osmanlı’da mizah her zaman muhalif tarafta yer almıştır. Bu yüzden de başa geçen padişahı her zaman karikatür dergileri tedirgin etmiştir. Mizah dergilerini Abdülhamid gibi sultanlar tahta geçmeden evvel, şehzadelik dönemlerinde bile takip etmişler; karikatürlerin halk üzerinde oluşturdukları etkinin farkına padişah olmadan evvel varmışlardır (Arık, 1998: 13). Hükümete ve uygulamalarına muhalif olanların, seslerini yükselttikleri basın karşısında devleti her türlü önlem alma yoluna gitmiştir. Çünkü saraya göre, imparatorluğun imajını tehdit eden unsurların başında basın bulunmaktadır.

Mizah dergisi çıkaran aydınlar merkezi iktidarın söylemlerindeki tutarsızlığı göstermeye çalışmışlardır. Mizah basını, görsel malzeme de içerdikleri için toplumu etkilemede daha önemli bir rol üstlenmişlerdir. Topluma, ülkede ne olup bittiğini bilme hakkının verilmesi gerektiğini düşünmüşler ve gülmece faktörünü de işin içerisine katarak bu misyonu üstlenmişlerdir. Teodor Kasap, mizah gazetelerinin “daima hakikati latife tarzında tasavvur” ettiğini belirtir (Özdiş, 2010: 55). Onların medeniyet olarak sunduklarına karşı güncel ve yaşamsal sorunları mizah gazetelerinde ifşa etmişlerdir.

1870-77 yılları arasında toplam on beşe yakın mizah dergisi çıkarılmıştır. Bu dergilerin okuyucu kitlesi daha çok Galata ve Pera’nın kozmopolit müşterileridir. Yayınlar, genelde dört sayfa olup küçük forma halinde basılmıştır (Özdiş, 2010: 47). Bu dönemdeki dergilerin boyutları ve fiyatları ne olduğu ile ilgili 1876 yılında yayınlanan *Çaylak* dergisi örnek verilebilir. Derginin boyu 35 cm, eni ise 25 cm’dir. Başlığının sağ ve sol tarafında seneliğinin 4,5, altı aylığının ise 2,5 Mecidiye olduğu yazılıdır. Senelik posta ücreti ise 2 Mecidiye’dir (Çapanoğlu, 1970: 20).

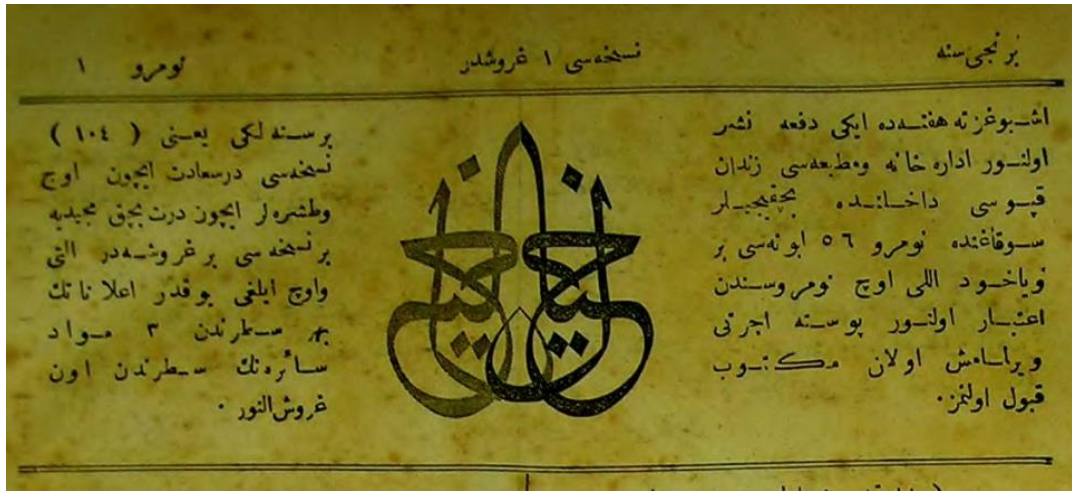

Şekil 1. *Diyogen*'in Kapak Resmi (*Diyogen*, Nu: 4, 1286, 2 Kânûn-ı Evvel)

Osmanlı'da ilk çıkan mizah gazetesi olarak *Diyojen* kabul edilmektedir. Gazete, 1870 yılında yayınlanmaya başlamıştır ve gazetenin kurucusu Teodor Kasap'tır. Gazete Ermenice, Rumca ve Fransızca olarak yayınlanmış, daha sonra ise Türkçe basılmıştır (Gerçek, 1931: 52; Kahraman, 2005: 210). *Diyojen*'in yazı ve karikatürlerinin konusunun genellikle ülkenin siyasal ve sosyal hayatı hakkında olduğu görülmektedir. Dergi, hükümetin ekonomik, sosyal, eğitim, dil, iç ve dış siyaset üzerine olan politikalarını, suistimaller ve adam kayırmalarını yazı ve karikatürlerle eleştirmiştir (Çakır, 2006: 171). *Diyojen*'de yer alan imzasız yazılar o dönemin önde gelen yazarları tarafından kaleme alınmıştır. Namık Kemal, Ali Bey ve Ebuzziya Tefik bunlardan bazılarıdır. Osmanlı toplumunda gördüğü aksaklıkları, sorunları, çelişkileri dile getiren *Diyojen*, sivri dili nedeniyle dört kez kapatılmıştır. 24 Kasım 1870-10 Ocak 1873 tarihleri arasında kesintili olarak yayınlanan gazetede toplamda üç karikatür yer almıştır. Basın yasağı ile ilgili çizilen son karikatür yüzünden dergi kapatılmış ve Teodor Kasap hapse mahkûm edilmiştir (Varlık, 1985: 1094).

Diyojen'in kapatılmasından üç ay sonra Teodor Kasap yeni bir mizah dergisi daha çıkarmış ve adını *Çıngıraklı Tatar* koymuştur. Bu derginin her sayısında bir karikatür yayınlanmıştır. Ancak bu derginin ömrü de uzun olmamış ve dergi kapatılmıştır. Bunun ardından Kasap, 30 Ekim 1873'te haftada iki kez olmak üzere içinde karikatürlerin de olduğu *Hayal*'i ve her gün olmak üzere *İstikbal*'i çıkarmıştır (Arık, 1998: 12). *Hayal*'in karikatürcüsü Tanzimat döneminin büyük ustası Nişan Berberyan'dır. *Hayal* dergisinin her sayısında bir karikatüre yer verilmiştir. Berberyan'ın karikatürleri genellikle başyazıdaki konu ile alakalı olup, ele alınan o sorunu mizahi bir üslûpla anlatmıştır. Karikatürlerde Karagöz-Hacivat tiplmesi sıkça yer almıştır (Çeviker, 2004: 73).

1873 yılında yayınlanan bir diğer mizah gazetesi *Latife* olmuştur. Zakarya Beykozluyan tarafından çıkarılan gazete, yayın amacını şu şekilde dile getirmiştir: "Herhangi gazeteyi elimize alırsak derûnunda cüzî ve küllî yalan bulunur. Fakat hiçbirinin biz "latife" söyledik demeleri şimdiye kadar işitilmemiş olduğundan bu defa acizleri işbu hizmeti deruhte eyliyerek daire-i edeb dâhilinde letaif ve udhukeden bahsetmek (...) üzere Latife'nin neşrine mübaşeret eyledik." (Varlık, 1985: 1095). Ancak *Latife* de diğer mizah dergileri gibi başarı sağlayamamış ve kapatılmıştır (Çapanoğlu, 1970: 18).

Şekil. *Hayal*'in Kapağı (*Hayal*, Nu: 1, 1289, 18 Teşrin-i Evvel)

1874 yılında Şafak ve Basiretçi Ali Efendi tarafından *Kahkaha* adlı bir dergi çıkarılmıştır. Derginin karikatürlerini Ali Fuad Bey çizmiştir. Karagöz ve Hacivat dergide iki mizahi karakter olarak yer almışlardır. Dönemin diğer mizah dergileri gibi *Kahkaha*'da da İstanbul'un ulaşım sorununa değinilmiştir. Özellikle tramvay şirketleri alay konusu olmaktan kurtulamamıştır (Nalcioğlu, 2013: 356).

Şekil 3. *Kahkaha*'nın Kapak Resmi (*Kahkaha*, Nu: 1, 22 Mart 1291)

1875 yılına gelindiğinde iki tane daha mizah dergisi yayın hayatına girmiştir. Bunlardan biri *Meddah*, diğeri ise Tefik Bey tarafından çıkarılan *Geveze*'dir. Tüm bu dergilerin ortak özellikleri Teodor Kasap'ın çıkardığı *Diyojen*'e benzemeleri ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşları tarafından çıkarılmalarıdır. Yayıncısının Müslüman ve Türk olduğu ilk mizah dergisi ise *Çaylak* olmuştur. 1876 yılında Mehmet Tefik tarafından çıkarılan dergi ancak bir sene boyunca yayınlanabilmiştir (Özer, 1994: 52).

Şekil 4. *Çaylak*'ın Kapak Resmi (*Çaylak*, Nu: 1 Kânûn-ı Sâni 1292)

Bu dönemde mizah gazetelerinde karikatür çizen sanatçılar arasında bilinen isimler, K. Opcandassis ve Nişan G. Berberyan'dır. Ayrıca yayıncı olarak da Teodor Kasap, Mehmet (Çaylak) Tefvik ve Agop Baronyan söylenebilir. İlk dönem mizah basınında Ermeni ve Rumlar basılı mizaha bir anlamda öncülük etmişlerdir. Bunun nedenleri arasında Osmanlı topraklarında okudukları okullarda Fransızca ile daha yakından ilişki kurmaları, bu halkların bu yüzden baskı, matbaa ve klişe konusunda uzmanlaşmalarıdır. Ayrıca gelir düzeyleri de yüksek oldukları için çıkarılan dergi ve gazetelerin maddi sıkıntı çekmemesi de basınla ilgilenmelerinde bir başka etken olmuştur (Arık, 1998: 12-13).

İlk dönem Osmanlı mizah basını, Tanzimat'la birlikte modern devlet olma yolunda atılan adımları yer yer alaycı bir dil ile anlatmaya çalışmıştır. Ancak medenileşme yolunda atılan adımları yetersiz görmüş ve yaşanan aksaklıkların Osmanlı toplum yapısında ve sosyal yaşamında ne gibi değişikliklere yol açtığını göstermiştir. Bu dönemde devleti ve hükümeti eleştiren mizah dergileri sarayın sıkı gözetimi altında olmuş; yer yer sansüre uğramış, kapatılmaya kadar giden bir süreç yaşamışlardır. İlk dönemin ardından gelecek olan Abdülhamid döneminde ise ülke toprakları içerisinde mizah dergilerinin çıkarılması yasaklanmıştır. Ancak gerek kendi istekleri ile gerekse sürülerek ülke dışına çıkan Osmanlı aydınları ve çizerleri gittikleri ülkelerde Sultan Abdülhamid'i eleştirmekten geri kalmamışlar ve buralarda mizah dergileri çıkarmışlardır.

3. II. Abdülhamid Dönemi'nde Basına Karşı Uygulanan Siyaset

Sultan Abdülaziz tahttan indirilip yerine V. Murad (1876) getirilince ülkede kısa bir süre de olsa özgürlük havası esmiştir. Onun da hal' edilmesinden sonra tahta oturan II. Abdülhamid ile birlikte matbuat sürgünleri ülkeye geri dönmüş, bir müddet basında bir rahatlama havası olmuştur. Kanun-ı Esasi'nin on ikinci maddesinde, "Basın kanun dairesinde serbesttir." denilmesine rağmen bu kural uzun süre uygulanmamış, bir müddet yaşanan rahatlama havası uzun sürmemiş ve ülkenin içinde bulunduğu karışıklıklar neticesinde Abdülhamid, basının kamuoyu oluşturma gücünün de farkına vararak yeni bir yasa tasarısı hazırlanması için meclise talimat vermiştir (İskit, 1943: 43).

Abdülhamid'in otuz üç yıllık saltanatı boyunca uygulanacak olan sansür, 1878'deki Sıkı Yönetim Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi ile başlamıştır. Önceleri sadece siyasi gazeteler denetimden geçirilirken, 1882'den sonra bütün dergi ve gazeteler sansür kapsamına girmiştir. Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi* adlı eserinde sansürü üç grupta incelemiştir. Bunlardan ilki Türkçe ve azınlıkların dilleriyle çıkardıkları dergi ve gazetelerin sansürüdür. Bu yayınların denetime tabi tutulması için 1878'de bir sansür heyeti kurulmuş, bu kurul İç İşleri Bakanlığı'ndaki İç Basın Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Gazetede bir yazı yayınlamadan evvel yazı müdürleri bu yazıları Sansür Kurulu'na sunuyorlardı, sansür memurları gerekli gördükleri kelime, paragraf ya da yazıyı çıkardıktan sonra ancak yazı yayınlanabiliyordu. Sansür uygulanan ikinci grup ise Türkiye'de ve dışarıdan gelen yabancı dillerde basılan gazetelerdi. Bu yayınların denetlenmesi görevini ise Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü üstlenmişti (Topuz, 2003: 54). Yabancı ülkelerden gönderilen yayınlar öncelikle burada bir denetimden geçirilip ondan sonra ülkeye girişine izin veriliyordu. Üçüncü olarak sansüre tabi tutulan grup ise yerli ve yabancı kitaplardı. 1880 yılında Maarif Bakanlığı'na bağlı olarak Encümen-i Teftiş ve Muayene Teşkilatı kuruldu. Bu kurul da kitapların denetiminden sorumlu idi (Topuz, 2003: 55).

Abdülhamid, Osmanlı-Rus Savaşları esnasında mizaha müdahale etmemiş, bu esnada Çoğur Mehmet Tevfik'in *Çaylak* gazetesi dönemin mizah yayını olmuştur. Bu dergi Sultan Hamid devrinin sansüründen geçebilmiştir. Ancak bu devre de uzun sürmemiş, savaşı bahane eden sultan, meclisi kapattığı gibi mizah yayınlarını da tamamen yasaklamıştır (Kutay, 2013: 70-71). Abdülhamid'in otuz üç yıllık saltanatı boyunca mizah gazeteleri Osmanlı İmparatorluğu topraklarında çıkarılamamıştır. Ancak bu durum mizahın ve hicvin daha da şiddetlenerek artmasına neden olmuştur. Ülke dışına çıkan Jön Türkler gittikleri ülkelerde ağır hiciv ve yer yer Abdülhamid'e hakaretler içeren karikatürlerle birlikte mizah dergileri yayınlamışlardır.

Sultan Abdülhamid, basına karşı uyguladığı siyaseti kanunlar çerçevesinde yaptığını öne sürmüştür. Hukuki dayanağının Matbuat Nizamnâmesi ile Kararnâme-i Örfi’de bulunduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Sultan Abdülaziz’den beri devam eden Encümen-i Teftiş ve Muayene kuruluyla kitap yayınlarına sansür uygulanmaktaydı. Var olan bir uygulamayı Abdülhamid devam ettirmiştir. Bu devirde görülen ilk kapatma Teodor Kasap’ın çıkardığı *Hayal* adlı mizah gazetesine olmuştur. Kapatılma nedeni olarak da (*Hayal*, Nu: 319, 8 Şubat 1292/15 Şubat 1877) sayısındaki Nişan Berberyan’ın bir karikatürü gösterilmiştir. Karikatürde Hacivat’ın “Bu ne hal Karagöz?” sorusuna eli ayağı zincirli Karagöz “Kanun dairesinde serbestî Hacivat!” cevabını vermektedir. Kanun-ı Esasi ile gelen basın özgürlüğünün yeterli olmadığı vurgulanmak istenmiş, ancak bu eleştiri yüzünden dergi kapatılmıştır (Özgül, 2010: 384).

Şekil 5. -Nedir bu hal Karagöz?

-Kanun dairesinde serbesti Hacivat!

(*Hayal*, Nu: 319, 8 Şubat 1292)

Birçok araştırmacı tarafından istibdat dönemi olarak adlandırılan bu dönemde sultanın uyguladığı baskı kabul edilmekle birlikte, basının bir kısmının da para ile susturulduğu göz ardı edilmemelidir. 12 Ocak 1905 tarihli Sadrazam Ferid Paşa’nın imzasını taşıyan hususi

tezkerede şu ifadeler yer almıştır: “Saadet gazetesi için ayrıca verilmesi emr ü fermân buyrulan tahsisatın henüz ödenmediği mezkûr gazete sahib-i imtiyazı tarafından bildirilmiştir.” Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Paşa 13 Aralık 1890 tarihinde yazdığı cevapta *Musavver Cihan* adlı mecmua için; “Musavver Cihan gazetesi idaresinin görülen zaruret ve müzayakasına binaen bahriye veznesinden elli lira verilmesine dair irade-i seniyye alındı ve para gazete sahibine teslim edildi. Bu gazetenin parasızlıktan dolayı kapanmasına zat-ı şahanenin merhameti müsaade etmeyeceğinden iki buçuk sene kadar her ay onar liradan bin yüz yirmi lira derecesinde muavenet için, emsali gibi Hariciye Nezareti’nden tahsisat itası irade-i seniyyeye vabestedir.” (Banoğlu, 1960: 7).

Sultan Abdülhamid döneminde dış basında da yapılan menfi haberler para ve yardım yoluyla susturulmaya çalışılmış, bu şekilde haber yapan yayınların ülke sınırlarından içeriye girmesi de yasaklanmıştır. Dış basının ülke içerisine istediği gibi girmesinin önüne geçilmiştir. Bunun için saraydan, Posta ve Gümrük Müdürlükleri’ne zararlı olabilecek olan yayınların yurda girmemesi için gizli buyruklar, telgraflar, yazılar gönderilmiştir. Osmanlı hakkında bahseden gazete, dergi, kitap, broşür, takvim, harita, resim gümrüklerde tutulmuş; postanelerde ele geçirilen kimi yayınlar imha edilmiştir. 1881-1883 yılları arasındaki dönemde otuz iki çeşit yayın (gazete, dergi, broşür, manzum kitap, harita, resim, resimli kitap, resimli mendil vb.) yasaklanmış ve bunların yurda girip dağıtılmasının önüne geçilmiştir (Acaroğlu, 1979: 154).

4. Sürgündeki Jön Türk Mizah Basını

II. Abdülhamid 1877-78 yılları arasında Osmanlı-Rus savaşından dolayı yetkileri tek elde toplamak için Kanun-ı Esasi’yi rafa kaldırmış ve parlamentoyu kapatmıştır. Bunun akabinde basın üzerinde kademeli olarak bir baskı oluşmaya başlamıştır. Sultan, şehzadeligi döneminden itibaren takip ettiği mizah basınına tamamen yasaklamış, saltanatı boyunca ülke sınırları içerisinde mizah ve karikatür dergisi çıkarılmasına müsaade etmemiştir. Osmanlı topraklarını terk eden aydınlar Avrupa ve Afrika gibi bazı kıtalara giderek buralarda yayın faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Saraya kaşı muhalefetin en önemli kaleleri dergiler ve gazeteler olmuş, basın üzerinden Abdülhamid’e eleştiriler rahatlıkla yapılmıştır. Bu yayınlar zincirinin en önemli parçalarından birini de mizah dergileri oluşturmuştur. Ağırlıklı olarak Avrupa’da çıkan mizah dergileri ülke topraklarına yabancı postaneler aracılığıyla sokulmuştur (Çeviker, 1997: 6-17).

Yurt dışına giden Jön Türkler buralarda mizah dergileri çıkarmaya devam etmişlerdir. Mizah basını özellikle karikatürü güçlü bir silah olarak görmüş ve bunu hayata geçirebilmiştir. Turgut Çeviker'in "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü" adlı çalışmasında da dile getirdiği gibi değişik çizgi eğilimlerini barındıran karikatürcüler, bu dönemde yergi ve grotesk türünde eserler vermişlerdir. Jön Türk karikatürlerinde militan ve slogan yan ağır basmıştır (Çeviker, 1985: 1102). Ayrıca yalın, sinirli ve hırçın bir çizgi hâkimdir. Öznenin yok edilmesi isteği, karikatür çizgisinde deformasyona yol açmıştır. İlk kez Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78) yıllarında çizilen karikatürlerde ortaya çıkan deforme çizgisi, Abdülhamid karikatürlerinde en üst noktaya ulaşmıştır (Çeviker, 1997: 24). Jön Türk karikatürlerinde Sultan Abdülhamid gülme unsuruna dönüşürken, etrafında üretilen ve onu meşru kılan argümanlar yerle bir edinilmeye çalışılmıştır. Sultanın mutlak hükümdar imgesiyle alay edilmiş, yerine pinti, cimri, evhamlı gibi sıfatlara indirgenen hürriyete koyu bir istibdatla karşı koyan zalim bir insan olarak tasviri yapılmıştır. Jön Türk mizahının amacı Cenevre'de çıkan *Tokmak*'ın ilk yazısında şu şekilde belirtilmiştir: "Tokmak'tan bir alay dili, bir mizah dili boş bir bekleyiştir. Onun dilini, bir saygıdeğer edebiyatçının 'hüngür hüngür gülmek' sözü pek açık bir biçimde açıklar." (Çeviker, 1985: 1102).

Jön Türk mizah basını bütünüyle anlatan bir çalışmaya şimdiye kadar rastlanmamaktadır. Bazı makale ve kitapların küçük bir bölümünde sürgün basın olarak anılmış ve dergilerden bir iki karikatür örneği verilmekle yetinilmiştir. Jön Türk basını olarak verilen listelerin içerisinde mizah dergileri hakkında kısa bilgiler yer almaktadır. Toplamda on yedi tane olarak verilen bu dergilerin, makalenin hazırlanma aşamasında ancak az bir kısmına ulaşılabilmektedir.

Bu çalışmanın son bölümü, elde olan dokümanlarla oluşturulmaya çalışılmıştır. Mizah dergilerinin yayımlandıkları ülke dikkate alınarak tasnif edilmişlerdir. Mısır başta olmak üzere İngiltere'de, Kıbrıs'ta, İsviçre'de ve Fransa'da yayınlanan dergiler hakkında mevcut olan malumat da aşağıda aktarılmaktadır. Buna binaen, 1876-1908 yılları arasında yurt dışında Jön Türklerin çıkardıkları mizah dergi ve gazeteler şunlardır: (Akünal, 1980: 1296-1299; Galanti, 1340).

Tablo1. Yurt Dışında Yayınlanan Jön Türk Gazeteleri

	Derginin Adı	Yayın Yılı	Yayın Yeri
İngiltere’de Yayınlananlar	Hayal	1895	Londra
	Hamidiye	1896	Londra
	Dolab	1900	Folkestone
	Abdülhamid	1900	Folkestone
Kıbrıs’ta Yayınlananlar	Akbaba	1897	Lefkoşa
	Kokonoz	1897	Lefkoşa
İsviçre’de Yayınlananlar	Beberuhi	1898	Cenevre
	Tokmak	1901	Cenevre
Mısır’da Yayınlananlar	Pinti	1898	Kahire
	Deccal	1904	Kahire
	Zuhurî	1905	Kahire
	Curcuna	1906	Kahire
	Laklak	1907	Kahire
	Kukumav	?	Kahire
Fransa’da Yayınlananlar	İncili Çavuş	1897	Paris
Yayın Yeri Bilinmeyenler	Daoul	1900	?
	Meşrutiyet	1900	?
	Hayal	1901	?

4.1. İngiltere’de Yayınlananlar

Hayal: İlk sayısı 27 Mayıs 1895 tarihinde yayınlanan dergi Londra’da basılmıştır. Ancak yayın hayatına çok fazla devam edemeyip altıncı sayıdan sonra faaliyetine son verilmiştir. Ali Şefkati’nin kendi el yazması ve taş basması olarak çıkarılan bu dergi, İngiltere’deki ilk mizah yayını olarak kabul edilmektedir (Tütengil, 1969: 80-81).

Hamidiye: Selim Faris tarafından Londra’da yayınlanan mizah dergisidir. 1896 yılının ağustos ayında yayınlanmaya başlanan derginin ilk nüshası beş bin adet bastırılmıştır. Hiçbir sayısı elde mevcut değildir (Tütengil, 1969: 84).

Dolab: İngiltere’deki Folkestone’da 14 Kasım 1900’de çıkarılmaya başlanan Türk mizah gazetesidir. Düzenli bir şekilde aylık olarak çıkarılan bu yayının son sayısı 14 Mayıs 1901’deki yedinci sayısıdır. Gazetenin amacının ve duruşunun ne olduğunu içerisinde yer alan şu yazıdan anlamak mümkündür: “Biraz da ciddi konuşalım. Gazetemizin serlevhasından da anlaşılacağı üzere mesleğimiz, vatanı bir varta-i mahv ve izmihlâle sürüklemekte olan

mahlûk-ı mâ'lûmu bir teşhir dolabına bindirip bilcümle kabahatlerini, ihanetlerini, cinayetlerini enzar-ı âleme vazetmektir.” (Tütengil, 1969: 94).

Abdülhamid: 3 Aralık 1901’de yayınlanmaya başlayan dergi Londra’da Hariciye muhasebe kâtiplerinden Ali Fuad tarafından çıkarılmıştır. On beş günde bir yayınlanan derginin sunuş yazısında şöyle denilmektedir: “Biz niçin kendi vatanımızda rahat yaşayamıyoruz? Biz niye sair milletler gibi terakki edemiyoruz?” bu mizah dergisinde halkı uyandırması için davul ve davulcu simgesi kullanılmıştır (Akünal, 1985: 851).

4.2. Kıbrıs’ta Yayınlananlar

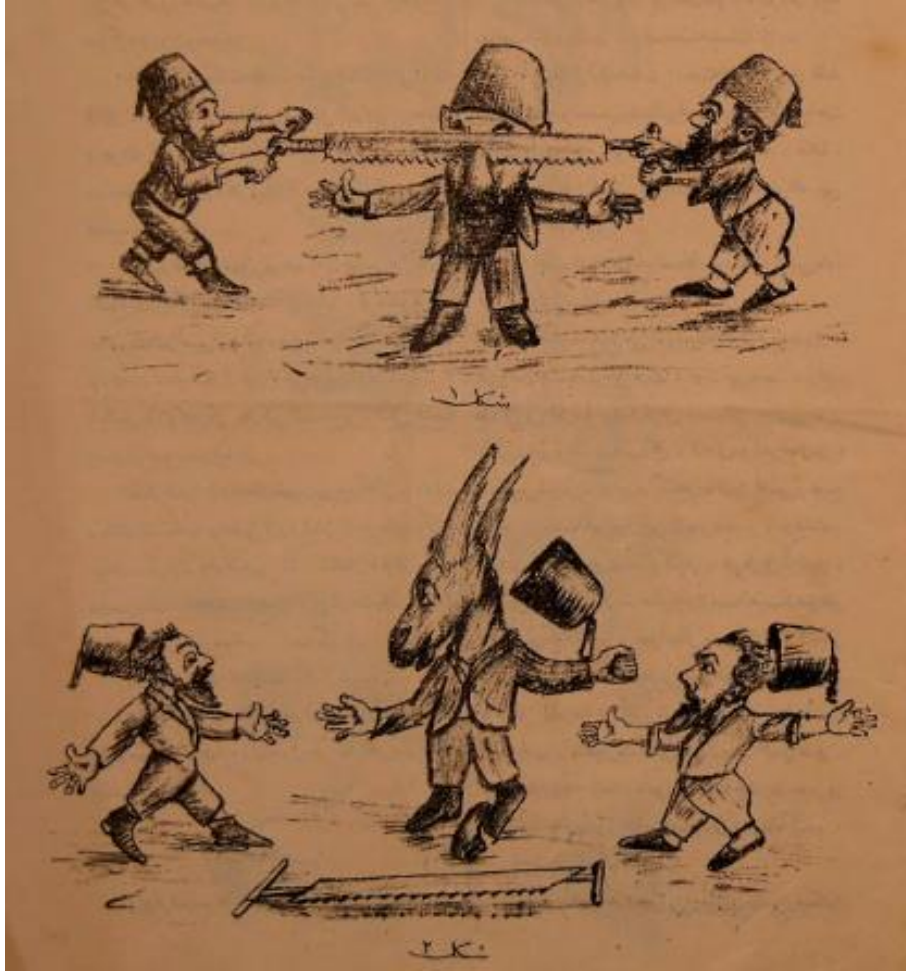
Akbaba: Ahmet Tefik tarafından Lefkoşe’de çıkarılmış olan mizah gazetesidir. 1 Ekim 1897 yılında yayınlanmaya başlayan gazete, 23. sayısından sonra 1898’de kapanmıştır (Akünal, 1985: 851).

Kokonoz: Kelime anlamı olarak yaşlı ihtiyar demek olan Kokonoz 1896’dan itibaren çıkmaya başlamış mizah gazetesidir. Muharriri ve imtiyaz sahibi Ahmet Tefik olarak belirtilen gazete, Lefkoşa’daki Kıbrıs matbaasında basılmıştır (Akünal, 1985: 854). Hakkı Tarık Us koleksiyonundan ikinci sayısı indirilerek incelenen *Kokonoz*’un bir mizah gazetesi olduğu görülmekle birlikte içerisinde karikatüre rastlanmamıştır. *Kokonoz* ile adlandırılan kişinin insanlarla olan türlü diyalogları gazetede yer almaktadır. Abdülhamid’e ve saraya doğrudan bir eleştiri söz konusu değildir. Ancak metinlerin içerisinde, hükümetin tenkit edildiği noktalar ince bir mizah ile verilmiştir. Gazete amacının ne olduğunu şöyle ifade eder: “Ma’lumdur ki Kokonoz bir mizah gazetesidir. Bu gazeteyi neşirden maksadımız ise hem ahalemizin keyfine bir hizmet etmek hem de yazılan fıkralarla kendilerine bir ibret göstermektir.” (*Kokonoz*, Nu: 2, 11 Kânûn-ı Evvel 1312). *Kokonoz*’da çeşitli diyaloglar yer almakla birlikte kısa öyküler de vardır. Bir Hanede Bir Hasta başlığı altında Kıbrıs’taki su kesintilerine ve bunu önleyemeyip vergi almaya çalışan belediyeye eleştiriler yer almaktadır. (Demiryürek, 2007: 126).

4.3. İsviçre’de Yayınlananlar

Beberuhi: İsviçre’de yayınlanan iki mizah dergisinden biridir. 1 Şubat 1898 yılında yayımlanmaya başlanmış, içerisinde karikatürlere de yer verilmiştir. Cenevre’de neşredilen derginin başyazarı olarak takma adlı Karagöz tiplerinden “Beberuhi” gösterilmiştir. Abdülhamid’i oldukça yeren yazılar içeren bu dergi ancak beş sayı kadar yayınlanmıştır. *Beberuhi*’nin çıkışı Osmanlı’da şu şekilde duyurulmuştur: “Beberuhi Efendi tarafından bu kere Cenevre’de Beberuhî namıyla resimli bir mizah gazetesi tesis edilip birinci nüshası

meydan-ı intişara vaz' olundu. Senelik abone bedeli beş franktır. Mülkümüzde bu yolda siyasi mizah gazetesi ilk evvel Ali Şefkatî Bey merhum tarafından tesis edilmiş olduğundan bu münasebetle nâm-ı mübareklerini yâd ve tebcîl eyleriz.” (*Beberuhi*, Nu: 1, 1 Şubat 1898). *Beberuhi*'de siyasi hiciv yapılırken genellikle Karagöz-Hacivat atışmalarından yararlanılmıştır. Gazetede yer alan karikatürlerin birçoğunu Tunalı Hilmi ve Akil Muhtar'ın çizdiği bilinmektedir (Göçmen, 1995: 236-239).

Şekil 6. Abdülhamid'in Eşeğe Benzetilmesi (*Beberuhi*, Nu: 2, Mart 1898)

Beberuhi'nin ikinci sayısında yer alan aşağıdaki karikatürde Jön Türklerin çokça dalga geçtiği Abdülhamid'in burnu ana tema olarak işlenmiştir. Büyük olduğu düşünülen Abdülhamid'in burnu yabancı ve sürgün basında çokça alaya alınmıştır. *Beberuhi* de sultanın burnunu tiye almış ve kesildiği zaman Sultan eşeğe dönüşmüştür.

Tokmak: Ali Fahri'nin Tunalı Hilmi'den aldığı parasal destek ile Cenevre'de çıkardığı mizah gazetesidir. 1901'de yayınlanmaya başlanan gazete iki haftada bir basılmış, ancak beş sayı kadar çıkarılabilmektedir. Karikatürlerinin birçoğunu Ali Fahri'nin çizmiş olduğu

düşünülmektedir. Çizilen karikatürlerde Abdülhamid oldukça kötü gösterilmiştir. Tokmak sözcüğü gaflet uykusundan uyandırıcılığın simgesi olarak kullanılmıştır. Dergi yayın faaliyetlerine devam ederken -daha önce bazı Jön Türklerin yaptığı gibi- sarayla görüşülüp devlete devredilir, böylece saray dergiyi satın almış olur. Nihayetinde beş sayı kadar basılan *Tokmak* kapanmıştır (Göçmen, 1995: 239-242).

Atatürk Kitaplığı'nın dijital arşivinden edinilen beş sayı incelenerek gazete hakkında bazı malumatlar edinilmiştir. *Tokmak*, yayın hayatına şu sözlerle başlar: Ziya Paşa merhûm: Nush ile uslanmayı etmeli tekdîr, tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir” demiş, büyük isabet etmiş. Yıldız kuklasının artık acizliği, yüzsüzlüğü, taştı, aştı, nasihat, tekdîr, hatta bazı bazı kötek dahi kâr etmez oldu. Düşündük, taşındık: ya o kafa inadından geçer ya parçalarız! dedik, tokmaklamaya karar verdik. Bakalım belki dokuz yumruk bir nasihat yerine geçer! (*Tokmak*, Nu: 1, 1 Mart 1901).

Giriş yazısından da anlaşılacağı üzere *Tokmak*, Abdülhamid ve saraya oldukça muhalif ve sert bir söylemle basın hayatına devam etmiştir. Gazetenin her sayısında en az bir karikatüre rastlanmıştır. Bu karikatürlerde genellikle ana simge Abdülhamid olmuştur. Kimi zaman kellesi gövdesinden ayrılmış bir şekilde gösterilmiş, kimi zaman üzerinde haçlarla Batı'ya yardım ettiği imajı verilmeye çalışılmıştır.

Şekil 7. Ecnebi Postaneleri (*Tokmak*, Nu: 5, 15 Haziran 1901)

Abdülhamid kendi imajına zarar verebilecek yayınların ülke içerisine girişlerini yasaklamıştır. Daha evvelki bölümlerde detaylıca anlatılan ecnebi postalar bu karikatürün de ana konusu

olmuştur. Yurt dışında çıkarılan Jön Türk yayınları, yabancıların yayınladıkları ve saray tarafından *evrak-ı muzırra* olarak görülen kitap, dergi, gazeteler ülkeye yabancı postalar tarafından sokulabilmiştir. Sultan Hamid, imparatorluk toprakları içerisinde zararlı gördüğü yayınların yapılmasını önleyebilmiş; ancak dışarıdan gelenlerin girişini bir türlü engelleyememiştir. Tokmak'ın beşinci sayısında yer alan bu karikatürde de Abdülhamid üzerinde yabancı postaneler yazan eşeği durdurmaya çalışmaktadır. Arka ayaklarından tutarak ilerlememesine uğraşmaktadır. Ayrıca çizimde dikkat çekici olan bir diğer husus da sultanın baş kısmı haricinde alt tarafının bir eşeğe benzetilmesidir. Kuyruğu ve ayakları ile eşeği andıran Abdülhamid'in başında her zaman görülen ay yıldızlı fes vardır.

4.4. Mısır'da Yayımlananlar

Pinti: 1898'de Kahire'de çıkarılmaya başlanan mizah gazetesidir. On beş günde bir çıkması planlanan gazetenin ne sıklıkla ve ne kadar devam ettiği bilinmemektedir. Müdürü İbiş Ağa, muharriri ise Abdülhamid olarak yazılmıştır. Gazetenin adı da sultanı kastederek Pinti konulmuştur (Akünel, 1985: 855). Hakkı Tarık Us koleksiyonunda bulunan birinci sayısına binaen gazetenin dört sayfa olarak neşredildiği anlaşılmaktadır. İçerisinde karikatür yoktur. Daha çok Pinti takma adlı şahsın başka kişilerle diyalogları yer almaktadır. Bu diyalogların içerisinde Abdülhamid'e ithafen ağır sözler kullanılmıştır. Bazı yerlerde *haşerât-ı muzırra* dediği sultanın aslında Müslüman bile olmadığı ima edilmiştir. Eli sıklığı ile bilinen Abdülhamid'i bu halinden dolayı "Pinti" olarak niteleyen gazetede sık sık işlenen tema pintiliktir. Gazetede İbiş Ağa'nın ve Pinti adlı şahsın diyalogları yer almıştır. Ayrıca Sultan'ın ağzından bazı yazılar da vardır. Bunlardan bir tanesi "Beni Me'yus Eden Hâlât'tan Beri" başlığı altında yer almaktadır. Öne çıkan bazı kısımları aşağıda aktarıldığı şekliyledir: "Ahalinin ekseri secdeyi Allah'a değil bana ediyor. Beni sevmeyen benim ulûhiyetimi tasdik etmeyen birkaç Jöntürk'ten başka kimse yoktur. Binaenaleyh dava-yı ulûhiyet eden Firavun yine Allah'tan korkardı da sabahlara kadar sakalından kendisini asar haktan istiğfar ederdi. Ben ise onun gibi korkak olmadığımın Allah'tan korkmak değil, hatırıma bile getirmiyorum. Demek oluyor ki ben şu halimle meşhur Firavun'a takaddüm ettim. Şeddâd'ın cennetine mukabil ben de bir cennet inşa ettim ve onun gibi birçok huri, gılmân topladım. Vakıen benim inşa-kerdem olan cennet Şeddâd'ın cennetinden bi't-tab' daha a'ladır. Çünkü Şeddâd cennetini ruy-i arzda yaydı, ben bâlâya çıktım, cennetimi Yıldız'da inşa ettim." (Pinti, Nu: 1, 15 Ağustos 1898).

Deccal: Şair Eşref tarafından Kahire'de çıkarılan mizah dergisidir. 1904 yılında yayın hayatına başladığı bilinmektedir (Akünel, 1980: 1297).

Zuhuri: Kemal Saadettin Mazlum tarafından 1905 yılında Kahire’de yayınlanmaya başlanan hiciv ve mizah gazetesidir. Kısa bir süre Şair Eşref de yazılar yazmış, sonra ayrılarak Doğrusöz’e geçmiştir (Akünel, 1985: 856).

Curcuna: 22 Ocak 1906’da Kahire’de M. Ali Hafî Cihanzade tarafından yayınlanan bir mizah gazetesidir (Akünel, 1985: 851).

Laklak: Mehmet Fazlı’nın 1907 yılında Kahire’de çıkardığı ve içerisinde karikatürlerin yer aldığı mizah gazetesidir. Beşinci sayısından sonra İstanbul’da yayınlanmaya başlamıştır (Akünel, 1980: 1298). Hakkı Tarık Us koleksiyonundan gazetenin dördüncü ve beşinci sayılarına ulaşılabilmektedir. Buna binaen *Laklak*’ın ayda iki defa neşr olduğu kapağındaki yazıdan anlaşılmaktadır. 15 Mayıs ve 1 Haziran 1907 tarihli iki sayısı elde mevcuttur. Gazete kapağında bir karikatür ile yayına çıkmıştır. O dönemdeki önemli hadiselerle gönderme yapılan çizimler görülmektedir. Toplamda dört sayfa olarak çıkan gazetenin son sayfasında da başka bir karikatüre rastlanmaktadır (*Laklak*, Nu: 4-5, 15, Mayıs ve 1 Haziran, 1907).

Şekil 8. Abdülhamid’in Cellad Olarak Gösterildiği Bir Figür

(*Laklak*, Nu: 4, 15 Mayıs 1907)

Laklak’ın dördüncü sayısının arka kapağında olan bu karikatür Sultan Hamid’in seyfiye, ilmiye ve reayaya karşı politikasını eleştirmektedir. Sultan, elinde Midhat Paşa’nın adının

yazılı olduğu bir kutu tutmaktadır. İçerisinde paşanın başı vardır. Aynı zamanda Abdülhamid'in bir elinde ucu kanlı bir kılıç vardır ve görüntüsü ile bir cellâdı andırmaktadır. Karşısında sıriklara bağlanmış üç kişi bulunmakta, bunlardan ilki ulemayı temsil etmektedir. Ayaklarında prangalarla sıriğa bağlı olan âlimin üzerindeki levhada; “Şer-i şerîfin icra-yı ahkâmını talep etmiş olmağla” yazılmıştır. İkinci olarak zincirlerle bağlı olan kişi ise üst düzey bir görevlidir. Onun levhasında ise, “Tedahüldeki maaşları verilmedikçe hizmet edemeyeceğini ve hafi-yi tahkikat muntazaman verildiği halde zabıtana maaş verilmemesi esbabını sorduğu” yazılıdır. Bir diğer kişi ise halkı temsil etmektedir. Onun üzerindeki levhada ise, “verdiği paranın mahall-i sarfını hükümetten sormak milletin hem hakkı hem vazifesidir gibi iddialarda bulunduğu” yazılıdır.

Görüldüğü üzere karikatürde yer alan üç kişide haksız bir şekilde cezaya çarptırılmışlardır. Aslında her biri kendi lüzumları dâhilince saraya hesap sormakta, ancak bunun karşılığında ceza görmektedirler. İlk kişi ilmiyeden olduğu için şer-i şerifin doğru bir şekilde icra edilmesini talep etmektedir. Sultan Hamid, kendi menfaatine olmayan şeraiti bile reddetmiş ve cezalandırmıştır mesajı ilk şahıs üzerinden verilmektedir. İkinci kişi görevli bir zat olup zabıtalara sürekli teftiş edilmesine rağmen bir türlü maaşlarının verilmemesinden yakınmaktadır. II. Abdülhamid döneminde mali krizler yaşanmaktaydı. Kendisinden evvel yaşanan mali krizler onun döneminde daha da artmıştır. Osmanlı'dan borcu olanların borçlarını almaları için Berlin Kongresi (1878)'nde bir karar alınıp Düyûn-ı Umumiye idaresi kurulmuştur. Yabancı devletler bu kurum aracılığıyla devletin iç işlerine bile karışabilme olanağı bulmuşlardır. Bu bir nevi Osmanlı üzerinde vesayet tesis etmek olmuştur. Dış borçlanma konusunda bunları yaşayan devlet iç siyasette de zorlanmaktaydı. Hükümet maaşları ödemede sıkıntılar yaşamıştır. Gayr-ı muayyen (belirsiz) olarak memurlara senede altı-yedi aylık ancak verilebiliyordu. (Ongunsu: 79) Bu karikatürde de ikinci şahıs maaşların verilememesinden yakınmaktadır. Üçüncü kişi ise halkı temsil etmekte olup hükümetin yaptığı icraatları sorguladığı için cezalandırılmıştır. Sultan Hamid, önce kendisine muhalif olan Midhat Paşa'nın kellesini almış, diğer ses çıkaranları ise sıriğa bağlamış ve onları da öldürmeye gelmiştir. Burada Jön Türk basını, sultanın baskıcı yönetiminin ne derece zulme sebebiyet verdiğini göstermek istemiştir. Tam bir istibdat havası estirilmiştir.

Kukumav: Hayrettin Kaptan tarafından Kahire'de çıkan mizah gazetesidir (Akunal, 1980: 1298).

4.5. Fransa’da Yayınlananlar

İncili Çavuş: Paris’te 1897 yılında Köprülüzade Ressam Galip tarafından çıkarılmış mizah ve karikatür gazetesidir. Başlangıçta ayda iki kere çıkarılmış, sonra haftalık çıkarılması düşünülmüştür (Tevetoğlu, 1973: 14).

4.6. Yayın Yeri Bilinmeyenler

Daoul: Diğer mizahi yayınlardan farklı olarak Fransızca olan derginin ilk sayısı 12 Ekim 1900’de yayınlanmıştır. Dergi on beş günde bir cuma günleri çıkarılmıştır. Dergide yayınlanan karikatürler Abdülhamid’e karşı ağır hakaretler ihtiva ettiği için Bâbiâli, Batı’daki elçiliklerine basıldığı yerin bulunarak kapatılması talimatını vermiştir. Ancak derginin nerede basıldığı tam olarak tespit edilememiştir. İmparatorluğun siyasi olaylarını konu edinen dergi şiddetli yergiler de içermektedir (Akünala, 1985: 851).

Meşrutiyet: 1900’de çıkarılan dört mizah gazetesinden biri olarak bilinir. Yazıların ve şiirlerinin çoğunu Abdülhalim Memduh tarafından kaleme alınmıştır (Akünal, 1985: 855).

Hayal: İsmail Şefik tarafından 7 Mart 1901’de yayınlanmaya başlanan mizah gazetesidir (Akünal, 1985: 853).

5. Sonuç

Avrupa’da on altıncı yüzyıldan itibaren yayınlanmaya başlayan mizah dergileri imparatorluk topraklarında on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlık göstermiştir. Başlangıçta Osmanlı’da yaşanan sosyal ve kültürel hadiseleri istihzai bir dille ele alan mizah dergileri Osmanlı İmparatorluğu’nda ancak 1860’lı yıllardan sonra çıkarılabilmektedir. Müstakil olarak ilk çıkarılan mizah dergisi *Diyojen* olmuş, 1870 yılında yayınlanmaya başlayan dergiyi gayrimüslim bir vatandaş olan Teodor Kasap çıkarmıştır. Ondan sonra *Hayal*, *Çingiraklı Tatar*, *İncili Çavuş*, *Geveze* ve *Kahkaha* matbuatta yerlerini almışlardır. Sarayın siyasetini eleştiren bu dergilerin yayın hayatları uzun olmamış, sürekli yasaklamalar ve kapatmalar yaşamışlardır. Abdülaziz dönemi ile birlikte basın üzerindeki sansür artmış ve 1864 yılında çıkarılan Matbuat yasası ile dergi ve gazetelere kısıtlamalar getirilmiştir. 1876 yılında tahta geçen Abdülhamid ise saltanatı dönemi boyunca mizah gazetelerinin çıkarılmasını tamamen yasaklamıştır.

Mizah dergileri yoğun bir baskı altında olmalarına rağmen, Tanzimat’tan I. Meşrutiyet’in ilanına kadar faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Bu dönemde çıkarılan dergilerin

konuları arasında genellikle devletin modern bir yapıya sahip olabilmesi adına takip ettikleri siyaset vardır. Batıdan alınan birtakım uygulamaların Osmanlıya uygulanabilmesine çalışılmış, ancak bu süre zarfında birçok sorun da yaşanmıştır. Mizah basını da yaşanan bu aksaklıkları kendisine konu edinmiş, dergilerde yer alan karikatürler de İstanbul'un şehirleşme problemi üzerine olmuştur.

Meşrutiyet'in ilan edilip II. Abdülhamid'in tahta geçmesi ile birlikte mizah basını ülke toprakları içerisinde tamamen susturulmuştur. Padişahın yasakladığı basın yurt dışına çıkıp buralarda yayın faaliyetlerini devam ettirmiştir. Abdülhamid'e muhalif olan Jön Türklerin çıkardıkları bu dergi ve gazetelerde yer alan karikatürlerde sultan ana figür olarak kullanılmıştır. Sürgün basın olarak da adlandırılan Jön Türk mizah basını Londra, Paris, Kahire merkezlerde dergi ve gazeteler çıkarmış, saraya ve sultana karşı olan eleştirilerini söylemekten geri durmamışlardır. Ülke içerisinde çıkarılmasına izin verilmeyen bu yayınlar yabancı postaneler aracılığıyla da Osmanlı'ya sokulmuş, okuyuculara bu yolla ulaştırılmışlardır. II. Meşrutiyet'in ilan edilip Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile de mizah yazarları ülkeye geri dönmüş ve yayınlarını çıkarmaya devam etmişlerdir.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

Beberuhi

Çaylak

Davul

Diyojen

Hayal

Kahkaha

Kokonoz

Laklak

Pinti

Tiyatro

Tokmak

Tetkik Eserler

Acaroğlu, T. (1979). Sultan Abdülhamit II Döneminde Dış Yayın Yasaklamaları, *Ulusal Kültür Dergisi*, 5, ss. 136-154.

Akünel, D. (1983). Bir Karikatür Gazetesi ve Karikatürleri, *Hürriyet Gösteri Sanat-Edebiyat Dergisi*, 34, ss. 78-79.

_____ (1985). Jön Türk Gazeteleri, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 3, ss. 851-856.

_____ (1980). Yeni Osmanlılara Jön Türklerin Ülke Dışında Çıkardıkları Gazeteler, *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, 8, ss. 1296-1299.

Arık, M. B. (1998). *Değişen Toplum Değişen Karikatür: 1980'den Sonra Yaşanan Toplumsal Değişim ve Karikatürün Değişen İşlevi*, İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

Banoğlu, N. A. (1960). *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*, İstanbul, Sıralar Matbaası.

Çakır, H. (2006) Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, ss. 161-172.

Çapanoğlu, M. S. (1970). *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul, Garanti Matbaası.

Çeviker, T. (2004). Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü, *Toplumsal Tarih*, 122, ss. 72-77.

_____ (1997). *Karikatür Üzerine Yazılar*, İstanbul, İris Yayıncılık.

_____ (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ansiklopedisi*, 4, ss. 1101-1108.

Demiryürek, M. (2007) 1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Servet-i Fünun ve Kokonoz-Akbaba Gazetelerine Yansımaları, *Türkiyat Araştırmaları*, ss. 123-139.

Galanti, A. (1341). *Küçük Türk Tetebbualar*, İstanbul, Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.

Georgeon, F. (2000). *Doğu'da Mizah*, Haz. I. Fenoglio ve F. Georgeon, Çev. A. Berktaş İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Gerçek, S. N. (1931). *Türk Gazeteciliği: 1831-1931*, İstanbul, İstanbul Matbuat Cemiyeti.

Göçmen, M. (1995). *İsviçre’de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri 1889-1902*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Gündoğdu, İ. (1998). Sultan Abdülaziz Devrinde Mizah Basını Yoluyla Muhalefet, *Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi.

Güzel, M. Ş. (1998). Paris’te Bir Sergi: Osmanlı Karikatür ve Mizah Sanatı, *Tarih ve Toplum*, 49, ss. 57-59.

İskit, S. R. (1943). *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara, Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü.

Jeltyakov, A.D. (1981). *Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Ankara, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü.

Kahraman, A. Mizah (2005). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30, ss. 209-211.

Kılıçarslan, C. ve Akşit A. (2010). Hamdi Özdiş İle Söyleşi; Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877), *Toplumsal Tarih*, 202, ss. 84-87.

Nalcioğlu, B. U. (2013). *Osmanlı’da Muhalef Basının Doğuşu (1828-1878)*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.

Ongunsu, A.H. Abdülhamid II, *İslam Ansiklopedisi*, 1, ss. 76-80.

Oymak, A. (2013). Osmanlı Mizahında Teodor Kasap: Diyojen, Çingiraklı Tatar ve Hayal Gazetesi Üzerine Bir İnceleme, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özdiş, H. (2010). *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1878): Diyojen ve Çaylak Üzerinde Bir Araştırma*, İstanbul, Libra Kitapçılık.

Özer, A. (1994). *Karikatür: İletişimin Çizgi Dili*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi.

Özgül, K. (2010). Devr-i Hamîdî Matbûatına Tersten Bakmak, *II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul*, Ed. C. Yılmaz, İstanbul, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, ss. 379-399.

Şirin, İ. (2009). İki Dünya Arasında Karikatürden İmgeye: Osmanlı ve Avrupa, *Folklor Edebiyat*, 59, ss.77-79.

Tevetoğlu, F. (1973). Jön Türk Basını 2, *Hayat Tarih Mecmuası*,1, ss. 11-19.

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Tütengil, C. O. (1969). *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Varlık, M. B. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4, ss. 1092-1100.

Yerlikaya, İ. (1994). "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Gazete ve Haber Ajanslarının Şantaj ve Yolsuzlukları", *Toplumsal Tarih*, 3, ss. 17-19.

OKUL MÜDÜRLERİNİN ETİK LİDERLİK DAVRANIŞLARI İLE ÖĞRETMEN ÖZ YETERLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Doç. Dr. Mahmut SAĞIR

Kahramanmaraş Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Msagir@ksu.edu.tr

Burak TUTKUN

Tokat Merkez Cumhuriyet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

b.tutkun60@gmail.com

Özet

Bu araştırmanın amacı, okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmen öz yeterliği arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırmanın evrenini, 2016–2017 eğitim öğretim yılında Tokat il genelinde 6887 öğretmen; örneklemini ise 313 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada öğretmenlerin özyeterlik düzeylerini belirlemek için Tschannen-Moran ve Woolfolk-Hoy (2001) tarafından geliştirilen ve Çapa, Çakıroğlu ve Sarıkaya (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan “Öğretmen Özyeterlik Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Okul müdürlerinin etik liderlik davranışı gösterme düzeylerini belirlemek amacıyla ise De Hoogh ve Den Hartog (2008) tarafından geliştirilen ve Alkan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan “Etik Liderlik Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırmada okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmen öz yeterliği arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı ilişkinin olduğu da belirlenmiştir. Buna göre okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarını sergileme düzeyleri arttıkça öğretmenlerin özyeterlik algıları da artmaktadır. Öğretmen özyeterlik algısının, okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarındaki değişim üzerinde düşük düzeyde anlamlı yordayıcı olduğu da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Müdürleri, Etik Liderlik, Öğretmen Özyeterlik.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICAL LEADERSHIP BEHAVIORS OF SCHOOL PRINCIPALS AND SELF EFFICACY OF TEACHERS

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between ethical leadership behaviours of school principals and teacher self-efficacy. The relational scanning model was adopted in the research. Population of the study was constituted by 6887 teachers in the province of Tokat during the academic year 2016-2017 while the its sampling was comprised of 313 teachers. The Teachers' Sense of Efficacy Scale, which was developed by Tschannen-Moran and Woolfolk-Hoy (2001), and adapted into Turkish by Çapa, Çakıroğlu ve Sarıkaya (2005), was employed as data collection instrument in order to determine the level of teachers' self-efficacy, and the

¹ Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın “Okul Müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmen özyeterliği adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Ethical Leadership Scale, which was developed by De Hoogh and Den Hartog (2008) and adapted into Turkish by Alkan (2015), was used to determine the level of ethical leadership behaviours of school principals.

The study has concluded that ethical leadership behaviours of school principals and self-efficacy level of teachers are significantly and positively correlated at an average level. Accordingly, it might be claimed that self-efficacy level of teachers tend to increase in parallel with the ethical leadership behaviours of school principals. It was also determined that teacher self-efficacy perception is a low-level, meaningful predictor of change in school principals' ethical leadership behaviors.

Keywords: School Principals, Ethical Leadership, Teacher Self-Efficacy.

1. Giriş

1.1. Etik Liderlik

Etik; doğru-yanlış, iyi-kötü gibi kavramlarla insanların davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını inceleyerek ahlaki tutumlar altındaki sebepleri ortaya çıkaran bir çalışma alanıdır (Aydın, 2015). Yaman'a (2013) göre de etik; insanların geçmiş ve bugüne ilişkin bütün davranışlarının, töresel ve ahlaksal ilişkilerinin doğru ve yanlış ölçüsünde araştırılıp değerlendirilmesidir. Etik hem bir bilim dalı hem de bir felsefe alanı olarak düşünülebilir. Eski Yunan'daki en önemli iki filozoftan birisi olan Aristoteles de etik üzerinde çokça durmuş ve etik konusuyla ilgili Nikomakhos'a Etik, Eudemos'a Etik ve Büyük Etik isimli üç kitap yazmıştır. Aristoteles, bu kitaplarda "etik" kavramı üzerinden iyi yaşamın ne olduğunu ve nasıl elde edileceğini sorgulamıştır. Ayrıca mutluluğa ulaşmanın yolunun duygulardan arındırılmış bir akıldan geçtiğini savunmuştur (Babür, 2015). Etiğin gerek içsel dünyamızda gerek kişiler arası ilişkilerde gerek aile hayatında gerekse de iş yaşamında birçok etkisi ve yansımaları olmaktadır. Bu bakımdan etik; tüm insani ilişkileri, insan davranışlarını ve tutumlarını inceleyip değerlendiren ve etkileyen bir olgudur (Acar, 2011). Türk Dil Kurumuna (2006) göre ise etik; "töre bilimi, çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü, etik bilimi ve ahlaki, ahlakla ilgili olan" anlamlarına gelmektedir.

Etik liderlik; sorumluk, saygı, dürüstlük, tarafsızlık, eşitlik, doğruluk gibi etik değerlerin birleşimi neticesinde oluşmaktadır. Etik lider, bu tür değerleri örgütünde yaymaya ve geliştirmeye çalışmaktadır. Etik liderliğin bu işlevi, kültürel liderlikle arasında yakın bir ilişki oluşmasını sağlamıştır. Çünkü etik değerlerin örgütte kabul görüp yerleşmesi, örgüt ortamıyla ve kültürüyle de ilgilidir. Güçlü bir kültürel yapıya sahip olan örgütlerde etik liderlik, daha başarılı bir şekilde uygulanabilmektedir (Karagöz, 2008). Uğurlu (2009) da benzer bir şekilde

etik liderlikle kültür arasındaki bağ üzerinde durmuş ve liderlik ile kültür arasındaki etkileşimin etik liderliğin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını belirtmiştir. Şöyle ki kültür, etik liderliği ve etik davranışı etkileme potansiyeline de sahiptir. Etik liderlik ise toplumun hemen her alanındaki davranış biçimlerini şekillendirmektedir. Etik liderlik türleri aşağıda özetlenmiştir.

Hizmete Yönelik Liderlik: Bu etik liderlik türünün alt boyutlarında “kâhya liderlik” ve “hizmetçi liderlik” yer almaktadır. Etik liderlik davranışları hizmet etmeye yönelik olan doğal davranışlardır. Davranışların amacı insanlar üzerinde egemenlik kurmak değildir. Aksine örgüt üyelerine hizmet ederek onların güvenini ve bağlılığını kazanmak amaçlanmaktadır (Işık, 2009).

Otantik Liderlik: Otantik liderlik; yeteneklerle uygulanan, değerler sisteminden gücünü alan ve bilgiye dayanan bir liderlik türüdür. Diğer taraftan kişinin kendisini tanıması, samimi olması ve örgüt üyelerine kendini doğru anlatmasıyla da ilgilidir (Çengelci, 2014). Turhan’a (2007) göre de liderin samimiyetle oluşturduğu güven duygusu ve yöneticilik becerileri otantik liderliği oluşturmaktadır.

İlke Merkezli Liderlik: Steven Covey’in “Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı” adlı kitabının rehberliğinde ortaya çıkan ilke merkezli liderlik, kişinin ceza almayacağını bilmesine rağmen doğal yasalara uyması gerektiği gerçeğine dayanmaktadır. Bu sebeple güvenlik, akıl, bilgelik ve güç gibi kavramlara her daim uyulmalı. Karşılıklı sadakat, güven ve saygıya dayalı etkili ve etik bir liderlik sergilenmelidir (Çelik, 2013). Bununla birlikte liderlerin ve yöneticilerin uyması gereken etik ilkelerin bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Adalet: Dürüst davranılarak kişilere hak ettiği değerlerin verilmesi, hakkın gözetilmesi anlamlarına gelmektedir ve örgütleri, toplumları ayakta tutan temel değerlerden bir tanesidir. Bu bakımdan kazanç, adalet, ikramiye ve kaynak paylaşımında adaletli davranılması gerekmektedir (Terkeş, 2015).

Eşitlik: Bireyler arasında koşullar ve olanaklar bakımından ayrımcılığın önlenmesi ve bir ayrımcılık varsa bunun ortadan kaldırılmasıdır. Ayrıca kişilerin insan olması sebebiyle doğuştan sahip olduğu aynı konum ve değer hali olarak da tanımlanmaktadır (Ünlü, 2009).

Dürüstlük: Gerçeği söze uydurmak, verilen sözü tutmak ve beklentileri karşılamak manalarına gelmektedir. İçerisinde doğruluğu da barındırmakla beraber doğruluktan farklı bir kavramdır. Dürüstlük, aynı zamanda sadakat ve güven kavramlarıyla doğrudan ilişkili olup dıştan kaynaklı ilke ve değerlerden bir tanesidir (Aydın, 2016).

Tarafsızlık: Yapılan iş ve işlemlerde yansız olmayı ifade eder. Yani kişilerin gerek doğuştan sahip olduğu gerekse de sonradan kazandığı yaş, dil, cinsiyet, din, ırk, felsefi inanç ve siyasi görüş gibi etkenlere göre değerlendirilmemesi gerektiği ilkesidir (Mammadova, 2015).

Sorumluluk: Sorumluluk, hukuksal bir kavram olarak ortaya çıkmış olsa da daha sonra etik alanına dâhil olmuştur. Bu kavram üzerinde Platon, Aristoteles, Kant ve Weber gibi birçok bilim insanı durmuştur. Genel anlamda sorumluluk, kişinin yaptığı her türlü faaliyetin sonuçlarını üstlenmesi durumudur ve bu durum kişinin irade sahibi olmasıyla ilgilidir (Cereci, 2016).

İnsan Hakları: Kişinin doğuştan sahip olduğu kanuni eşitlik, kişi güvenliği, mülkiyet hakkı, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi haklara insan hakları denir. Bu haklar sayesinde insan onuru korunup kişinin maddi ve manevi gelişimi sağlanır. Kişinin mutlu olması ve toplumsal dengenin sağlanması demokratik bir toplum yapısına bağlıdır. İşte bu demokratik toplum yapısının ön koşulu da insan haklarıdır (Üste, 2007).

Bağlılık: Bireyin kendini bir gruba, bir örgüte veya bir topluma ait hissetmesini sağlayan psikolojik durumdur. Bağlılık; kişinin toplumsal veya örgütsel değerlere ilgi duymasını, bu değerleri benimseyip inanmasını ve verimli olmasını sağlar (Karakoç, 2016).

Hukukun Üstünlüğü: Hukuk, insanların birbirleriyle toplumla ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen yazılı bir sistemdir. Hukukun üstünlüğü ise hukuk kurallarının bireyden, toplumdan ve hatta devletten bile üstün tutulup adaletin ve eşitliğin sağlanmasını ifade eder (Göksu, 2007).

Sevgi: İnsanın kendisi ve çevresiyle kurduğu olumlu ilişkiye sevgi denir. Sevgi aynı zamanda ilgi, sorumluluk ve saygıyı da gerektirir. Yöneticiler de görevlerinde başarılı ve verimli olmak için gerek örgüt üyelerini gerekse de mesleklerini sevmelidirler (Aydın, 2016).

Saygı: Herhangi bir varlığın değerini kabul edip ihtiyaçlarını dikkate almaya saygı denir. Birey sadece insan olduğu için bile saygıyı hak eder. Karşılıklı saygı insanlar arasındaki bağı ve sevgiyi artırır (Topcubaşı, 2015).

Hoşgörü: Hoşgörü; farklı fikirlere sahip olan insanların her türlü duygu, düşünce ve davranışlarını anlayıp kabullenebilmek için karşılıksız saygıyı ve pozitif anlayışı temel alan iletişim sürecidir. Bu şekilde sosyal ilişkilerde kaynaşabilme, bütüncül düşünebilme ve beraberlik duygusu kazanabilme yeterlilikleri de sağlanabilir (Büyükkaragöz ve Kesici, 1996).

Tutululuk: Kişinin aşırı mal, mülk sahibi olma ve kaynakları savurgan bir şekilde harcama konusunda kendini kontrol edip dizginlemesine tutululuk denir. Farklı bir açıdan bakarsak mal ve hizmetlerin birden çok defa kullanılması böylece israfın önlenmesidir (Yeniaras, 2015).

Laiklik: İlk olarak Avrupa'daki savaşları bitirmek için ortaya çıkan laiklik, daha sonra tüm dünyaya yayılmış olup dini hoşgörüyü ve vicdan özgürlüğünü ifade etmektedir. Başka bir deyişle din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak da tanımlanabilir (Mahmood, 2006).

Demokrasi: Demokrasi, özgür ve eşit vatandaşların kendi kendini yönetmesine dayanan bir sistemdir. Bu sistemde kamu yararı ve mevcut kaynaklara adaletli bir şekilde erişim de dikkate alınmaktadır. Ayrıca problemlerin müzakere yöntemiyle akılcı bir şekilde çözülmesi de önemsenmektedir (Bohman, 1998).

Hak ve Özgürlükler: Hak ve özgürlük kavramları; hukuk metinleriyle her birey için tek tek tanımlanmış, kişinin diğer insanları rahatsız etmeden kullandığı ne kamu gücü ne de diğer insanlar tarafından engellenebilen düşünce ve davranışlarını içerir. Hiçbir zaman için haklar devredilemez ve haklardan vazgeçilemez, özgürlük ise belirli durumlar hariç kısıtlanamaz (Aliefendioğlu, 1991).

Emeğin Hakkını Verme: Emeğin hakkını verme, iş görenin harcadığı emek sayesinde kazanılan değer artışından iş görene de hak ettiği kadarının verilmesini ifade eder (Sayılı ve Kızıldağ, 2007).

Açıklık: Açıklık ne devletlerin ne de örgütlerin vazgeçemeyeceği bir olgudur. Bu olgu sayesinde yolsuzluklar ve anlaşmazlıklar giderilip saydam bir yapıya ulaşılabilir. Üstelik günümüzde internet gibi teknolojik gelişmeler sayesinde açıklık, yeni bir boyut kazanıp daha önemli hale gelmiştir (Bertot ve diğ., 2010).

İnsancıl Çabalar: Yöneticilerin sahip olması gereken beceriler içerisinde teknik ve kavramsal beceriler kadar insani beceriler de önemli bir yer tutmaktadır. İnsani beceriler içerisinde yer alan insancıl çabalar; motivasyon sağlama, moral verme, bireysel farklılıkları gözetme, birey ve grupları anlama ile ortak bir çaba oluşturma olarak açıklanabilir (Özdemir ve diğ., 2015).

Yasalara Uyma: İşletmelerin, örgütlerin ve yöneticilerin sorumluluklarından bir tanesi de yasal sorumluluktur. Yasal sorumluluğun ilk aşaması ise yasalara uymaktır. Yasalar, devletin

ve toplumun yaşamın her alanında belirlediği temel ilkelerdir. Yöneticiler de yönetim alanında mutlaka yasalara uygun şekilde hareket etmelidirler (Demir, 2013).

1.2. Özyeterlik Kavramı

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramındaki en önemli kavram özyeterliktir. Bandura kişinin bir işte başarılı olması için işi yaparken kendini güvende hissetmesi gerektiğini belirtmiştir. Buradaki güven, özyeterlik kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan özyeterlik, bireyin bir işi yapabileceğine ve o işte başarılı olabileceğine dair sahip olduğu inançtır. Başka bir deyişle bireyin yaşanması muhtemel durumlar karşısında ne kadar uygun davranışlar sergileyebileceğiyle ilgili şahsi fikir ve kanaatleridir (Çatıkkaş, 2014). Ata'ya (2015) göre de bireyler zorluklara direnmek ve harekete geçmek için bir inanca ihtiyaç duymaktadırlar. İşte bu inanç gerek yaptıkları işlerde gerek motivasyonlarında gerekse de duygusal durumlarında etkili olan özyeterlik inancıdır. Başka bir tanıma göre ise özyeterlik inancı, kişinin çevresinde yaşanan olayları bilişsel ve duyuşsal kaynaklarıyla kontrol edip edemeyeceğine yönelik algılarıdır. Her bireyin mutlaka özyeterlik inancına sahip olması gerekmektedir (Kılınç, 2013). Elde edilen başarıların özyeterlik inancı üzerinde büyük bir etkisi vardır. Başarılı olmak özyeterlik inancını artırırken, başarısızlık ise azaltmaktadır. Bireyin çevresinin özellikle kendi akranlarının yaptığı bir işi yapabilmesi de özyeterlik inancını yükseltmektedir. Ayrıca terleme, kalp çarpıntısı ve kaygı gibi faktörler de özyeterlik inancını etkilemektedir (Yıldırım, 2011). Özyeterlik inancının dört temel kaynağı vardır. Bunlar;

1. Fiziksel ve Duygusal Durumlar: Stres, endişe ve heyecan duyma gibi duygusal durumlarda kişinin fizyolojik ve psikolojik durumu özyeterlik inancını şekillendirmektedir. Bu bakımdan hem fiziki durumun hem de psikolojik durumun bireyin özyeterlik inancı üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri bulunmaktadır (Erdoğan, 2013).
2. Sözel İkna: Sözel ikna kaynağı ise bireye bir işi yapabilecek kapasitede ve yeterlikte olduğunun sözel olarak iletilmesidir. Bu kaynak, doğrudan özyeterlik inancını yükseltmemekle birlikte o işi yapmaya yönelik gayreti ve şevki artırmaktadır. Ayrıca sözel iknanın etkili olmasında konuşan kişinin güvenilirliği de önemli bir faktördür (Yıldırım, 2011).
3. Doğrudan Deneyimler: Bireyin yüksek bir özyeterlik inancına sahip olması büyük ölçüde doğrudan yaşantılarıyla ilgilidir. Kişinin bir işte elde edeceği başarı, onu pekiştirmekte ve daha sonra girişeceği işlerde de başarılı olacağı inancını

oluşturmaktadır. Aksi bir başarısızlık durumunda ise özyeterlik inancı büyük oranda zedelenmekte ve kişi daha sonra yapacağı işlerde de başarısız olacağı ön yargısına sahip olmaktadır (Zararsız, 2012).

4. Dolaylı Yaşantılar: Özyeterlik inancının bir diğer kaynağı ise dolaylı yaşantılardır. Çünkü birey; kendi doğrudan yaşamı dışında gerçekleşen, gözlem yoluyla bilgi sahibi olduğu, çevrenin yaşadığı olaylardan da etkilenmektedir. Başkalarının aldığı sonuçlar kişinin özyeterlik inancını pozitif veya negatif yönde değiştirmektedir. Bu değişim; yalnızca izleyerek değil, duyarak ve okuyarak da yaşanabilmektedir (Erdoğan, 2013).

Genelde spor ve psikoloji alanlarındaki çalışmalarda incelenen özyeterlik kavramı, daha sonra birçok alana yayılmıştır. Eğitim alanındaki özyeterlik çalışmalarıyla da belirli durumlardaki davranışlar üzerinde özyeterlik inancının etkisi araştırılmıştır (Çatıkkaş, 2014). Öğretmenlerin öğrenme-öğretme süreçlerini verimli yürütmesinde ve etkili bir sınıf yönetimi ortamı oluşturmasında davranışlarını etkileyen birçok farklı değişken vardır. Bu değişkenlerden bir tanesi de öğretmenlerin özyeterlik inançlarıdır (Sağır ve diğ., 2014). Öğretmen öz yeterliği, öğretmenlerin görevlerini başarıyla yapmalarını sağlayacak davranış ve tutumları ne ölçüde gerçekleştirebileceklerine dair kendi inançlarıdır. Öz yeterliği yüksek öğretmenlerin öğretme çaba ve isteği daha fazla, hedefleri ise daha yüksektir. Ayrıca öğretmen öz yeterliği, mesleki memnuniyeti artırmakta, mesleki stresi ise azaltmaktadır (Özata, 2007).

Günümüzün modern eğitim anlayışında öğretmenlerden sadece ders anlatmaları ve not vermeleri değil; aynı zamanda milli ve evrensel değerleri benimseyen, öğrenmeyi öğrenen, öğrendiklerini davranışa dönüştüren, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen bireyler yetiştirmeleri beklenmektedir. Böyle bir beklentinin gerçekleşmesi öğretmenin başarılı olmasına bağlıdır. Bu başarı da özyeterlik inancıyla doğrudan ilgilidir (Kasap, 2012). Zararsız (2012) da özyeterlik duygusunun aile, çevre ve okulda kazanıldığını; öz yeterliği yüksek olan bir öğrencinin kendine güvenip duygularını rahat ifade eden ve gerektiğinde sorumluluk alabilen bir yapıya sahip olacağını belirtmiştir. Bu bakımdan öz yeterliği olmayan bir öğretmenin öğrencisine de özyeterlik bilincini yeterince aşıl原因amayacağı gerçeği görülebilmektedir.

Yorgancı'ya (2016) göre yüksek özyeterlik inancına sahip öğretmenler öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere daha fazla yardım eder. Öğrencilerine uygun öğütlerde bulunur ve olumlu sınıf ortamları oluşturur. Şenel (2014) de benzer düşüncelerle özyeterlik inancı düşük öğretmenlerin öğrenme hızı ve performansı zayıf olan öğrencilerle ilgilenmeyip görmezden

geleceğini ve sınıf yönetimini sertlik ve disiplin üzerine yoğunlaştıracağını ifade etmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda özyeterlik inancı yüksek olan öğretmenlerin aşağıdaki özelliklere sahip oldukları belirlenmiştir (Korkut, 2009):

- Eğitim öğretim süreçlerinde motivasyonları yüksek olup verimlilikleri fazladır,
- Meslektaşlarına kıyasla stresleri düşüktür,
- Yanlış yapan öğrencilere karşı fazla eleştiride bulunmazlar,
- Karar verme konusunda daha hızlıdır,
- Eğitim programlarının yürütülmesinde daha başarılıdır,
- Hemen vazgeçmeyip başarılı oluncaya kadar gayret gösterirler,
- İnovasyona önem verip yeni fikirlere ve yeni programlara daha sıcak bakarlar.

Görüldüğü gibi öğretmen öz yeterliği; öğretmenin karar verme ve uygulama süreçlerini, sınıf yönetimini, öğrenci başarısı ve performansı üzerindeki etkisini etkilenmektedir. Bu nedenle eğitim örgütlerinde öğretmenin kendine duyduğu yeterlik inancı oldukça önemlidir (Sağır ve diğ., 2014). Yorgancı (2016) da öğretmen öz yeterliğinin; yönetim anlayışından öğrenci güdülenmesine, kullanılan öğretim yönteminden gösterilen çabaya, öğretim için ayrılan zamandan öğrenci başarısına kadar birçok faktörü şekillendirdiğini belirtmiştir. Neticede öğretmen, eğitim seviyesi ve alan bilgisi ne kadar iyi olursa olsun, öğretmenlik mesleğinin görev ve sorumluluklarını yerine getirebileceğine dair inanç taşııyorsa bir türlü istenilen başarıya ve verimliliğe ulaşamaz. Çünkü özyeterlik inancı hem algıyı hem motivasyonu hem de performansı olumlu veya olumsuz biçimde etkilemektedir (Şenel, 2014).

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarını sergileme düzeyleri ile öğretmenlerin özyeterlik düzeylerini ortaya koymayı amaçladığı için ilişkisel tarama modelinde desenlenmiştir. İlişkisel tarama modelleri, en az iki değişken arasında olan birlikte değişim varlığını ve bu değişimin derecesini belirlemeyi hedefleyen araştırma modelleridir (Karasar, 2016). Araştırmanın evrenini, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Tokat ili ve ilçelerindeki resmi ilköğretim, ortaokul ve liselerde görev yapan 6887 öğretmen (www.tokatmeb.gov.tr) oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise evrenden “Basit Seçkisiz Örnekleme Yöntemi” ile belirlenen 400 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü 0.05 örnekleme hatası için 10000 kişilik bir evreni 240-370 kişi temsil edebileceği hesaplanarak belirlenmiştir (Yazıcıoğlu, ve Erdoğan: 2004) Bu nedenle örneklem dâhilindeki okullara

toplamda 400 ölçek dağıtılmıştır. Bu ölçeklerin 326 tanesi geri dönmüştür. Ölçeklerin geri dönme oranı %81,5'tur. Geri dönen ölçeklerin 13 tanesi eksik ve hatalı doldurulduğu için değerlendirilmeye alınmamış ve 313 veri toplama aracı analiz edilmiştir.

2.1. Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçlarından “Etik Liderlik Ölçeği”, De Hoogh ve Den Hartog (2008) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlaması Alkan (2015) tarafından yapılmıştır. Etik liderlik ölçeği, okul müdürlerinin etik liderlik davranışı gösterme düzeylerini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Ölçek; “Etik ve adalet boyutu, görevlerin/rollerin açıklığa kavuşturulması boyutu ve güç paylaşımı boyutu” olmak üzere 3 alt boyuttan ve toplamda 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki 3. ve 14. maddeler ters soru özelliği göstermektedir. Veri toplama araçlarından “Öğretmen Özyeterlik Algısı Ölçeği”, Tschannen-Moran ve Woolfolk-Hoy (2001) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlaması Çapa, Çakıroğlu ve Sarıkaya (2005) tarafından yapılmıştır. Öğretmen Özyeterlik Ölçeği öğretmenlerin özyeterlik düzeylerini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Ölçek; “Öğrenci katılımına (güdülenmesi) yönelik özyeterlik boyutu, öğretim stratejilerini kullanmaya yönelik özyeterlik boyutu ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik boyutu” olmak üzere 3 alt boyuttan ve toplamda 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçekler beşli likert tipinde olup derecelendirmesi; (1) Hiçbir Zaman (1,00-1,80), (2) Nadiren (1,81-2,60), (3) Bazen (2,61-3,40), (4) Çoğu Zaman (3,41-4,20), (5) Her Zaman (4,21-5,00) şeklindedir.

2.2. Verilerin Analizi

1. Araştırmanın “Özyeterlik algılarına ilişkin öğretmen algıları nedir?” şeklindeki birinci alt problemi için etik liderlik ölçeğinden ve alt boyutlarından elde edilen puan ortalamaları, standart sapmalar ve aralık değerler hesaplanmıştır.

2. Araştırmanın “Öğretmenlerin özyeterlik algılarına ilişkin okul türü değişkenine göre görüşleri nedir?” şeklindeki ikinci alt problemi için öğretmen özyeterlik ölçeğinden elde edilen toplam puanların normal dağılım sergileyip sergilemedikleri Kolmogorov-Smirnov Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Özyeterlik Algılarına İlişkin Okul Türü Değişkenine Göre Görüşlerine Ait Kolmogorov-Smirnov Testi

Ölçek	İstatistik	df	p
ÖÖYAÖ	0,049	313	0,066
ÖKYÖB	0,067	313	0,002
ÖSYÖB	0,084	313	0,000
SYÖB	0,09	313	0,000

Tablo 1'e göre öğretmen özyeterlik algısı ölçeğinden elde edilen toplam puanlar normal dağılım özelliği sergilerken ($p>0,05$), alt boyutlarda ise normal dağılım özelliği sergilememektedir ($p<0,05$). Bu nedenle öğretmenlerin özyeterlik algısı ölçeğinden aldıkları toplam puanlar için okul türüne göre görüşlerine ilişkin veriler tek yönlü ANOVA analizi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6 ve 7'de verilmiştir.

3. Araştırmanın "Okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri nedir?" şeklindeki üçüncü alt problemi için etik liderlik ölçeğinden ve alt boyutlarından elde edilen puan ortalamaları, standart sapmalar ve aralık değerler hesaplanmıştır.

4. Araştırmanın "Okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarına ilişkin okul türü değişkenine göre öğretmen görüşleri nedir?" şeklindeki dördüncü alt problemi için etik liderlik ölçeğinden elde edilen toplam puanların normal dağılım sergileyip sergilemediklerine ilişkin Kolmogorov-Smirnov Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranışlarına İlişkin Okul Türü Değişkenine Göre Öğretmen Görüşlerine Ait Kolmogorov-Smirnov Testi

Test	İstatistik	df	p
ELÖ	0,103	313	0,000
EAB	0,115	313	0,000
GAKB	0,18	313	0,000
GPB	0,114	313	0,000

Tablo 2'ye göre etik liderlik ölçeği tamamına ve alt boyutlarına ilişkin öğretmen görüşleri normal dağılım özelliği sergilememektedir ($p<0,05$). Bu nedenle okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarını sergileme düzeyleri öğretmenlerin okul türü (ilkokul, ortaokul, lise)

değişkenine ait ölçeğin tamamına ve alt boyutlarına ilişkin veriler Kruskal Wallis H-Testi ile test edilmiş, farkın kaynağını bulmak amacıyla da Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

5. Araştırmanın “Okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin özyeterlikleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?” şeklindeki dördüncü alt problemi için verilerin analizinde Pearson Korelasyon Katsayısı tekniği kullanılmıştır. Her iki ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı ilişkinin birbirlerini yordama düzeyini belirlemek için ise Regresyon tekniğinden yararlanılmıştır.

3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın “Öğretmenlerin özyeterlik algılarına ilişkin görüşleri nedir?” şeklindeki üçüncü alt problemi için öğretmen özyeterlik ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları, standart sapmalar ve aralık değerler hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3.Öğretmenlerin Özyeterlik Düzeylerine İlişkin Görüşleri

Ölçek	N	X	Ss	
ÖÖYAÖ	313	103,189	9,439	4,30
ÖKYÖB	313	33,511	3,65	4,19
ÖSYÖB	313	34,764	3,556	4,35
SYÖB	313	34,914	3,437	4,36

Tablo 3’e göre öğretmen özyeterlik algısı ölçeğinden elde edilen ortalama 103,189’dur. Standart sapma 9,439; aritmetik ortalaması ise 4,30 olarak hesaplanmıştır. Öğretmen özyeterlik algısı ölçeğinde, öğretmenlerin özyeterliklerinin “her zaman” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte; öğretmenler özyeterlik ölçeğinin öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutundan “çoğu zaman”, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi boyutlarında ise “her zaman” düzeyinde yeterliğe sahip oldukları görüşündedirler.

Araştırmanın “Öğretmenlerin özyeterlik algılarına ilişkin okul türü değişkenine göre görüşleri nedir?” şeklindeki üçüncü alt problemi için veriler tek yönlü ANOVA analizi ile test edilmiş ve sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Özyeterlik Algısına İlişkin Öğretmenlerin Çalıştıkları Okul Türü Değişkenine Ait Görüşleri

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
ÖÖYAÖ	Gruplar Arası	1964,139	2	982,070	11,786	0,000	İlkokul-Ortaokul
	Grup İçi	25831,740	310	83,328			İlkokul-Lise
	Toplam	27795,879	312				

Tablo 4'e görüldüğü gibi çalıştıkları okul türü değişkeninin (ilkokul, ortaokul ve lise) özyeterlik algılarına ilişkin öğretmen görüşleri arasında fark oluşturduğu görülmektedir ($F=11,786$ ve $p<0,05$). Öğretmenlerin özyeterliklerine ilişkin görüşleri arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla LSD testi yapılmıştır. Öğretmen özyeterlik algısı ölçeğine ilişkin anlamlı farkın ilkökul ve ortaokulda çalışan öğretmenler ile ilkökul ve lisede çalışan öğretmenler arasında olduğu tespit edilmiştir. İlkokulda çalışan öğretmenlerin özyeterlik algıları, ortaokulda çalışan öğretmenlerin algılarından daha yüksektir. Benzer şekilde ilkökulda çalışan öğretmenlerin öğretmen özyeterlik algıları lisede çalışan öğretmenlerin özyeterlik algılarından anlamlı derecede ($p=0,000$) daha yüksektir. İlkokulda görev yapan öğretmenlerin özyeterlik algıları, diğer okul türlerinde görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. Böyle bir durum ilkökulda, disiplin sorunlarının daha az yaşanmasından ve öğrencilerin öğretmenlerine daha fazla bağlı olmasından kaynaklanabilir.

Araştırmanın "Okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri nedir?" şeklindeki birinci alt problemi için etik liderlik ölçeğinden ve alt boyutlarından elde edilen puan ortalamaları, standart sapmalar ve aralık değerler hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranışlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Ölçek	N	X	Ss	$\bar{X}$
ELÖ	313	66,764	8,316	3,93
EAB	313	22,383	3,012	3,73
GAKB	313	21,840	3,423	4,37
GPB	313	22,540	2,958	3,76

Tablo 5'e göre etik liderlik ölçeğinden elde edilen aritmetik ortalama 3,93, standart sapma ise 8,316 olarak hesaplanmıştır. Bu duruma göre öğretmenler okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarını "katılıyorum" düzeyinde sergiledikleri yönünde görüş belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenler okul müdürlerinin etik liderlik ölçeğinde yer alan etik ve adalet alt boyutu ile güç paylaşımı boyutunda "katılıyorum, görevlerin/rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutunda ise "kesinlikle katılıyorum" düzeyinde etik liderlik davranışı gerçekleştirdikleri görüşündedirler.

Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarını sergileme düzeylerine ilişkin okul türü (ilkokul, ortaokul, lise) değişkenine ait ölçeğin tamamına ve alt boyutlarına ilişkin veriler Kruskal Wallis H-Testi ile test edilmiş, farkın kaynağını bulmak amacıyla da Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 6 ve 7'de verilmiştir.

Tablo 6. Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranışlarına İlişkin Öğretmenlerin Çalıştıkları Okul Türü Değişkenine Ait Görüşleri

Ölçek	Grup	N	Sıra Ortalaması	df	X ²	p
ELÖ	İlkokul	72	169,55	2	7,755	0,021
	Ortaokul	119	138,87			
	Lise	122	167,27			

Tablo 6'ya göre okul yöneticilerinin etik liderlik ölçeği ve alt boyutlarında yer alan davranışları çalıştıkları okul türü değişkenine göre öğretmen görüşleri arasında anlamlı fark vardır ($X^2=7,755$, $p=0,021$). Gruplar arasındaki anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranışlarına ve Alt Boyutlarına İlişkin Öğretmenlerin Çalıştıkları Okul Türü Değişkenine Ait Görüşlerinin Karşılaştırılması

Ölçek	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p		
ELÖ	İlkokul	72	107,44	7736	3460,0	0,026		
	Ortaokul	119	89,08	10600				
	İlkokul	72	98,67	099,5	4312,5	0,833		
	Lise	122	96,85	11815,5				
	Ortaokul	119	109,81	30665			5926,0	0,014
	Lise	122	31,93	16095				

Tablo 7 incelendiğinde okul müdürlerinin etik liderlik ölçeğindeki davranışlarına ilişkin anlamlı farkın ilkökul-ortaokullarda ($U=3460$, $p<0,05$) ve ortaokul ve liselerde ($U=926$, $p<0,05$) görev yapan öğretmenlerin görüşlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Okul türünün ilkökul-lise durumuna göre ise, etik liderlik ölçeğinin tamamına ilişkin öğretmen görüşleri arasında fark anlamlı bulunmamıştır ($U=4312,5$, $p>0,05$). Okul müdürlerinin sergilediği etik liderlik davranışı düzeyine ilişkin okul türü değişkeninin belirleyici bir etken olduğu tespit edilmiştir. İlkokulda görev yapan müdürlerin sergilediği etik liderlik davranışların düzeyi ölçeğin tamamında ortaokul ve liselerde görev yapan okul müdürlerinden daha yüksektir.

Araştırmanın “Okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin özyeterlikleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?” şeklindeki alt problemi için verilerin analizinde Pearson Korelasyon Katsayısı tekniği kullanılmıştır. Her iki ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı ilişkinin birbirlerini yordama düzeyini belirlemek için ise Regresyon tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 8 ve 9’da verilmiştir.

Tablo 8. Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Özyeterlikleri Arasındaki İlişki

		Öğretmenlerin Özyeterlikleri
Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranışları	r	0,343
	p	0,000*

* $p<0,05$

Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin öğretmen özyeterlik algısı ölçeği puanları ile etik liderlik ölçeği puanları arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı ilişki vardır ($p<0,05$, $r=0,343$). Yani okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarını sergileme düzeyleri arttıkça öğretmenlerin özyeterlik algı düzeyleri de artmaktadır. İki ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığını belirlemek için Çoklu Regresyon tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9.Öğretmen Özyeterlik Algısı Ölçeği Alt Boyutlarının Etik Liderlik Ölçeği Toplam Puanlarını Yordama Durumunun Çoklu Regresyon ile İncelenmesi

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	35,654	4,921		7,245	0	-	-
ÖKYÖB	0,38	0,187	0,167	2,034	0,043	0,318	0,115
ÖSYÖB	0,143	0,185	0,061	0,773	0,44	0,281	0,044
SYÖB	0,384	0,189	0,159	2,029	0,043	0,313	0,115
R=0,346	R ² =0,120	F=14,048	p=0,000				

Tablo 9 incelendiğinde çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre özyeterlik ölçeğinin öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi alt boyutları ile etik liderlik ölçeği toplam puanları arasında anlamlı ilişki ($R=0,346$, $R^2=0,12$) vardır ($F=14,048$, $p=0,000$). Söz konusu üç değişken, birlikte etik liderlik ölçeği toplam puanlarındaki değişimin %12'sini açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre yordayıcı değişkenlerin etik liderlik ölçeği toplam puanları üzerindeki önem durumları; öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,167$), öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,061$) ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,159$)'dur. Regresyon kat sayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında yordayıcı değişkenlerden öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ($p=0,043$) ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutunun ($p=0,043$) etik liderlik ölçeği toplam puanları üzerinde anlamlı yordayıcı olmadığı görülmektedir. Yordayıcı değişkenler ile etik liderlik ölçeği toplam puanları arasındaki ilişkilere bakıldığında; öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,318$) ($r=0,115$), öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,281$) ($r=0,044$) ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,313$) ($r=0,115$) düzeyinde korelasyon gözlenmektedir.

Öğretmenlerin ölçek puanlarına göre öğretmen özyeterlik algısı ölçeği alt boyutlarının etik ve adalet alt boyutu toplam puanlarını yordama durumunu ortaya koymak amacıyla çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10.Öğretmen Özyeterlik Algısı Ölçeği Alt Boyutlarının Etik ve Adalet Alt Boyutu Toplam Puanlarını Yordama Durumunun Çoklu Regresyon ile İncelenmesi

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	13,038	1,819		7,167	0	-	-
ÖKYÖB	0,116	0,069	0,141	1,684	0,093	0,265	0,095
ÖSYÖB	0,033	0,068	0,039	0,481	0,631	0,229	0,027
SYÖB	0,123	0,07	0,141	1,762	0,079	0,263	0,1
R=0,288		R ² =0,083		F=9,347		p=0,000	

Yapılan doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre özyeterlik ölçeğinin öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimine alt boyutu toplam puanları ile etik ve adalet alt boyutu toplam puanları arasında anlamlı ilişki ($R=0,288$, $R^2=0,08$) vardır ($F=9,347$, $p=0,000$). Söz konusu üç değişken birlikte etik ve adalet alt boyutu toplam puanlarındaki değişimin % 8'ini açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre yordayıcı değişkenlerin etik ve adalet alt boyutu toplam puanları üzerindeki önem durumları; öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,141$), öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,039$) ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,141$) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında yordayıcı değişkenlerin etik ve adalet alt boyutu toplam puanları üzerinde anlamlı yordayıcı olmadığı görülmektedir. Yordayıcı değişkenler ile etik ve adalet alt boyutu toplam puanları arasındaki ilişkilere bakıldığında; öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,265$ ($r=0,095$), öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,229$) ($r=0,027$)] ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,263$ ($r=0,100$)] düzeyinde korelasyon gözlenmektedir.

Öğretmenlerin ölçek puanlarına göre öğretmen özyeterlik algısı ölçeği alt boyutlarının görevlerin rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutu toplam puanlarını yordama durumunu ortaya koymak amacıyla çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11.Öğretmen Özyeterlik Algısı Ölçeği Alt Boyutlarının Görevlerin\Rollerin Açıklığa Kavuşturulması Alt Boyutu Toplam Puanlarını Yordama Durumunun Çoklu Regresyon ile İncelenmesi

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	9,847	2,044		4,817	0	-	-
ÖKYÖB	0,135	0,078	0,144	1,734	0,084	0,294	0,098
ÖSYÖB	0,063	0,077	0,066	0,827	0,409	0,265	0,047
SYÖB	0,151	0,079	0,152	1,923	0,055	0,294	0,109
R=0,323		R ² =0,104		F=11,978		p=0,000	

Regresyon analizi sonucunda; özyeterlik ölçeğinin öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi alt boyutu toplam puanları birlikte görevlerin\rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutu toplam puanları ile anlamlı ilişki ($R=0,323$, $R^2=0,10$) bulunmuştur ($F=11,978$, $p=0,000$). Özyeterlik ölçeğinin üç değişkeni, birlikte görevlerin\rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutu toplam puanlarındaki değişimin %10'unu açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre yordayıcı değişkenlerin görevlerin\rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutu toplam puanları üzerindeki önem durumları; öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,144$), öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,066$) ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,152$) şeklindedir. Regresyon kat sayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında yordayıcı değişkenlerin görevlerin\rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutu toplam puanları üzerinde anlamlı yordayıcı olmadığı görülmektedir. Diğer değişkenler kontrol edildiğinde yordayıcı değişkenler ile görevlerin\rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutu toplam puanları arasındaki ilişkilere bakıldığında; öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r=0,294$) ($r=0,098$), öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r=0,265$) ($r=0,047$) ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r=0,294$) ($r=0,109$) düzeyinde korelasyon gözlenmektedir

Öğretmenlerin ölçek puanlarına göre öğretmen özyeterlik algısı ölçeği alt boyutlarının güç paylaşımı alt boyutu toplam puanlarını yordama durumunu ortaya koymak amacıyla çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Öğretmen Özyeterlik Algısı Ölçeği Alt Boyutlarının Güç Paylaşımı Alt Boyutu Toplam Puanlarını Yordama Durumunun Çoklu Regresyon ile İncelenmesi

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	12,769	1,776		7,19	0	-	-
ÖKYÖB	0,129	0,067	0,16	1,916	0,056	0,286	0,108
ÖSYÖB	0,046	0,067	0,056	0,697	0,487	0,25	0,04
SYÖB	0,11	0,068	0,127	1,605	0,109	0,274	0,091
R=0,307		R ² =0,094	F=10,733	p=0,000			

Yapılan regresyon analizi sonucunda; özyeterlik ölçeğinin öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi alt boyutu toplam puanları birlikte, güç paylaşımı alt boyutu toplam puanları ile anlamlı ilişki ($R=0,307$, $R^2=0,094$) vardır ($F=10,733$, $p=0,000$). Söz konusu üç değişken, birlikte güç paylaşımı alt boyutu toplam puanlarındaki değişimin %9'unu açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre yordayıcı değişkenlerin güç paylaşımı alt boyutu toplam puanları üzerindeki önem durumları; öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,160$), öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,056$) ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutu ($\beta=0,127$)'dir. Regresyon kat sayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında yordayıcı değişkenlerin güç paylaşımı alt boyutu toplam puanları üzerinde anlamlı yordayıcı olmadığı görülmektedir. Yordayıcı değişkenler ile güç paylaşımı alt boyutu toplam puanları arasındaki ilişkilere bakıldığında; öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,286$) ($r=0,108$), öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,250$) ($r=0,040$) ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutu ile ($r= 0,274$) [$r=0,091$] düzeyinde korelasyon gözlenmektedir.

Yapılan regresyon analizlerine göre; yordanan değişkenle yordayıcı değişkenler arasında düşük düzeyde, anlamlı ilişki olduğu söylenebilir yani öğretmen özyeterlik algısının, okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarındaki değişim üzerinde düşük düzeyde, anlamlı yordayıcı olduğu belirlenmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre; etik liderlik ölçeğinde en yüksek ortalama görevlerin/rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutunda, en düşük ortalama ise etik ve adalet alt boyutundadır. Araştırmaya katılan öğretmenlere göre, okul müdürleri “katılıyorum” düzeyinde etik liderlik davranışı sergilemektedirler. Ertürk (2012) ve Işık (2009) araştırmalarında okul

yöneticilerinin etik liderlik davranışlarını iyi düzeyde sergiledikleri sonucuna ulaşmıştır. Buna karşılık Turhan (2007) yaptığı çalışmada okul müdürleri kendilerinin üst düzeyde etik liderlik davranışlarını sergilediklerinin düşünürken, öğretmenler okul müdürlerini etik liderlik davranışlarını sergilemede yetersiz buldukları sonucuna varmıştır. Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin etik liderlik davranışı sergileme düzeylerine ilişkin okul türü değişkenine dair; etik liderlik ölçeğinde, etik ve adalet alt boyutunda ve güç paylaşımı alt boyutunda anlamlı fark vardır. Görevlerin/rollerin açıklığa kavuşturulması alt boyutunda ise anlamlı fark yoktur. Etik liderlik ölçeğinde; ilkokulda görev yapan müdürlerin sergilediği etik liderlik davranışı düzeyi, ortaokulda görev yapan müdürlerden daha yüksektir. Lisede görev yapan müdürlerin sergilediği etik liderlik davranışı düzeyi de ortaokulda görev yapan müdürlerden daha yüksektir. Etik ve adalet alt boyutunda; lisede görev yapan müdürlerin sergilediği etik liderlik davranışı düzeyi, ortaokulda görev yapan müdürlerden daha yüksektir. Güç paylaşımı alt boyutunda da ilkokulda görev yapan müdürlerin sergilediği etik liderlik davranışı düzeyi, ortaokulda görev yapan müdürlerden daha yüksektir. Aynı şekilde lisede görev yapan müdürlerin sergilediği etik liderlik davranışı düzeyi de ortaokulda görev yapan müdürlerden daha yüksektir. Bu sonuç, Çengelci'nin (2014) yaptığı çalışma neticesinde elde ettiği okul müdürlerinin etik liderlik davranışı düzeylerinin okul türü değişkenine göre farklılaştığı sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre; öğretmen özyeterlik algısı ölçeğinde en yüksek ortalama sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutunda, en düşük ortalama ise öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutundadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin özyeterlik inançları “her zaman” düzeyindedir. Öğretmenlerin özyeterlik düzeylerine ilişkin görüşleri arasında okul türü değişkenine göre; öğretmen özyeterlik algısı ölçeğinde, öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutunda, öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutunda ve sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutunda anlamlı fark vardır. Öğretmen özyeterlik algısı ölçeğinde; ilkokulda görev yapan öğretmenlerin özyeterlik algıları, ortaokulda ve lisede görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. Öğrenci katılımına yönelik özyeterlik alt boyutunda; ilkokulda görev yapan öğretmenlerin özyeterlik algıları, ortaokulda ve lisede görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. Öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik alt boyutunda; ilkokulda görev yapan öğretmenlerin özyeterlik algıları, ortaokulda ve lisede görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. Sınıf yönetimine yönelik özyeterlik alt boyutunda da yine ilkokulda görev yapan öğretmenlerin özyeterlik algıları, ortaokulda ve lisede görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. Bu sonuç; Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy'un (2002)'de,

Üstüner, Demirtaş, Cömert ve Özer'in (2009)'da, Zararsız'ında (2012)'de yaptığı çalışmalar neticesinde elde ettiği özyeterlik inancının okul türü değişkenine göre farklılaştığı sonucuna uymaktadır.

Okul müdürlerinin sergilediği etik liderlik davranışı ile öğretmen öz yeterliği arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarını sergileme düzeyleri arttıkça öğretmenlerin özyeterlik algı düzeyleri de artmaktadır. Okul müdürünün sergilediği etik liderlik davranışı; etik liderliğin alt boyutları olan örgütsel adaletin, yönetişimin ve örgütsel görevlerin açık bir şekilde ifade edilmesinin düzeyini yükseltmektedir. Bu sayede de öğretmenlerin hem sınıf yönetimine hem öğrenci katılımına hem de öğretim stratejilerine yönelik özyeterlik inancı yükselmektedir. Yapılan regresyon analizlerine göre; yordanan değişkenle yordayıcı değişkenler arasında düşük düzeyde, anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Yani öğretmen özyeterlik algısının, okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarındaki değişim üzerinde düşük düzeyde, anlamlı yordayıcı olduğu belirlenmiştir.

Bu araştırmada, okul yöneticilerinin etik liderliği ile öğretmen öz yeterliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu sebeple etik liderlik davranışları, okul müdürlerinin yetiştirilme sürecine dâhil edilmelidir. Okul müdürlerinin etik liderlik davranışlarını daha üst düzeyde sergilemelerinin sağlanması için; etik liderlik ölçeği alt boyutlarından yola çıkılarak etik ve adalet anlayışı güçlendirilmeli, okuldaki görevler açıklığa kavuşturulmalı ve güç paylaşımında bulunulabilir. Özellikle ortaokul, liselerde öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimine yönelik öğretmen öz yeterliğini yükseltmek için hizmetiçi eğitim ve uzaktan eğitim yapılabilir. Öğretmen özyeterlik algısı üzerinde etik liderlik dışında; paylaşımcı liderlik, yenilikçi liderlik ve duygusal liderlik gibi değişkenler de araştırılabilir. Yurt dışında yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar ile ülkemizde yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir. Okul müdürleri dışında il, ilçe yöneticileri ile müfettişlerin sergilediği etik liderlik davranışlarının da öğretmen özyeterlik algısı üzerindeki etkisi inceleyebilir.

Kaynakça

Acar, G. (2011). Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet ve Motivasyon Düzeyleriyle İlişkisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aliefendioğlu, Y. (1991). Temel Hak ve Özgürlükler Açısından Anayasa Yargısı, *Amme İdaresi Dergisi*,(3), ss. 27-46.

Alkan, D. P. (2015). Etik Liderlik Ölçeğinin Türkçe Formunun Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), ss.109-121.

Babür, S. (2015). *Eudemos 'a Etik*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Ata, E. (2015). Okul Yöneticilerinin Özyeterlik İnançları ile Etkili Okul Liderliği Arasındaki İlişki, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

Aydın, İ. (2015). *Kamuda Etik*, [https://www.tbmm.gov.tr/ etik_komisyonu/ belgeler/makale_KamudaEtik-InayetAydin.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/etik_komisyonu/belgeler/makale_KamudaEtik-InayetAydin.pdf) (18.09.2016).

Aydın, İ. (2016). *Yönetmelik, Mesleki ve Örgütsel Etik*, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Bertot, J. C., Jaeger, P. T., Grimes, J. M. (2010). Using ICTs to Create a Culture of Transparency: *E-government and Social Media as Openness and Anti-Corruption Tools for Societies*, *Government Information Quarterly*, (27), ss. 264-271.

Bohman, J. (1998). Survey Article: *The Coming of Age of Deliberative Democracy*.

Büyükkaragöz, S., Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin Hoşgörü ve Demokratik Tutumları, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, (3), ss. 353-365.

Cereci, C. (2016). Okul Yöneticilerinin Yönetmelik Sorumluluklarını Yerine Getirirken Yaşadıkları Sorunlara ve Sorumluluklarının Hukuksal Sonuçlarına İlişkin Görüşleri, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çapa, Y., Çakıroğlu, J., Sarıkaya, H. (2005). The Development and Validation of a Turkish Version of Teachers' Sense of Efficacy Scale, *Eğitim ve Bilim (Education and Science)*, 30(137), ss. 74-81.

Çatıkkaş, D. (2014). Öğretmen Adaylarının Sanat Eğitimi Özyeterliklerinin Araştırılması, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Çelik, N. (2013). Ortaöğretim Kurumları Yöneticilerinin Etik Liderlik Anlayışları ile Örgüt Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki (Bursa örneği), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çengelci, E. (2014). Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Demir, B. (2013). Kuramsal Sosyal Sorumluluk ve Muhasebe, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2(3), ss. 213-221.

Erdoğan, O. (2013). İlköğretim Öğretmenlerinin Özyeterlik ve Başarı Algılarında Yordayıcı Olarak Akademik İyimserlik, Umut ve Mesleki Haz, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ertürk, H. (2012). Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranış Düzeylerinin İncelenmesi (Uşak ili örneği), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Göksu, H. S. (2007). Kanun Devletinden Hukukun Üstünlüğüne, *Sayıştay Dergisi*, (64) , ss. 59-68.

Işık, M. (2009). Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Özellikleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karagöz, A. (2008). İlk ve Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin Öğretmenler Tarafından Algılanan Etik Liderlik Rollerini ile Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlıkları Arasındaki İlişki (Bursa ili örneği). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karakoç, B. (2016). Öğretmenlerin Okulda Karşılaştıkları Yıldırma Davranışları ile Örgütsel Bağlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kasap, D. (2012). Sınıf Öğretmenlerinin Özyeterlik İnançları ile Mesleklerine Yönelik Bilgisayar ve İnternet Kullanımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Kılınç, A. Ç. (2013). Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulama İçinde, *Mesleki Bir Öğrenme Toplumu Olarak Okul Kavramı*, S. Özdemir (Editör), Pegem Yayıncılık, ss. 334-353, Ankara.

Korkut, K. (2009). Sınıf Öğretmenlerinin Özyeterlik İnançları ile Sınıf Yönetimi Beceri Algıları Arasındaki İlişki, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Mahmood, S. (2006). Secularism, Hermeneutics, and Empire: The Politics of Islamic Reformation, *Public Culture*, (2), ss. 323-347.

Mammadova, C. (2015). Çalışanların Etik-Dışı Davranışlarını Azaltmada Etik Liderliğin Rolü: Ampirik Bir Çalışma, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özata, H. (2007). Öğretmenlerin Öz-Yeterlik Algılarının ve Örgütsel Yenileşmeye İlişkin Görüşlerinin Araştırılması, *Yüksek Lisans Tezi(yayımlanmamış)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Özdemir, G., Bozkurt, A. T., Aydın, T. (2015). Okul Yöneticilerinin İnsancıl Yeterlilikleri, *İlköğretim Online*, 14(1), ss. 151-163.

Sağır, M., Bilen, K., Ercan, O. (2014). Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Öğretmen Adaylarının Özyeterlik ve Ders Anlatımlarına İlişkin Algılarına Etkisi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), ss. 97-114.

Saylı, H., Kızıldağ, N. (2007). Yönetmelik Etik ve Yönetmelik Etiğin Oluşmasında İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolünü Belirlemeye Yönelik Bir Analiz, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), ss. 231-251.

Şenel, E. (2014). Okul Öncesi Öğretmenlerinde Özyeterlik Algısının Tükenmişlik Düzeyini Yordama Gücü (Denizli ili örneği), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Terkeş, N. (2015). Öğretmenlerin Örgütsel Adalet Algısı ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Topcubaşı, T. (2015). Farklılıklara Saygı Eğitim Programının Öğrencilerin Farklılıklara Saygı Düzeyine Etkisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Tschannen-Moran, M. ve Hoy, A. W. (2002). The Influence of Resources and Support on Teachers' Efficacy Beliefs. *Annual Meeting of The American Educational Research Association*, New Orleans, LA.

Turhan, M. (2007). Genel ve Mesleki Lise Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Okullardaki Sosyal Adalet Üzerindeki Etkisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Türk Dil Kurumu. (2006). Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57d1636b8147f3.98472210 (08.09.2016).

Uğurlu, C. T. (2009). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Yöneticilerinin Etik Liderlik ve Örgütsel Adalet Davranışlarının Etkisi (Hatay ili örneği), *Doktora Tezi(yayımlanmamış)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Ünlü, T. (2009). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Üste, R. B. (2007). İnsan Hakları Eğitimi ve İlköğretimdeki Önemi, *Ege Akademik Bakış*, (7), ss. 295-310.

Üstüner, M., Demirtaş, H., Cömert, M., Özer, N. (2009). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Özyeterlik Algıları, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17), ss. 1-16.

Yaman, A. (2013). Türk Kamu Yönetiminde Etik Uygulamaları ve Kamu Çalışanlarının Etik Değerlere Bağlılığının Değerlendirilmesi: İçişleri Bakanlığı Örnekleme, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Yeniaras, V. (2015). İslami Dindarlık, Tutumluluk ve Materyalizm: Bir Yapısal Eşitlik Modeli, *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, (1), ss. 49-62.

Yıldırım, A. (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Mesleki Özyeterlik Algıları ile Mesleki Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yorgancı, A. E. (2016). Sınıf Öğretmenlerinin Kişilerarası Özyeterlik Algıları ile Örgütsel Güven Algılarının İncelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Zararsız, N. (2012). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Özyeterlik Algılarının İncelenmesi (İstanbul-Sultanbeyli ilçesi örneği), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

AB VE TÜRKİYE GAZETE DAĞITIM KANALLARI KARŞILAŞTIRMASI VE FARKLARININ ANALİZİ

Dr. Murat ÖZTERMİYECİ

Marmara Üniversitesi, Basın Ekonomisi ve İşletmeciliği

mozter@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Ayhan Nuri YILMAZ

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi,

ayhannuriyilmaz@duzce.edu.tr

Özet

Günümüzde iletişimin son derece hızlı ve yazar ile okurun etkileşimli olarak karşı karşıya geldiği basın araçları çeşitlenmiştir. Yazılı basın ürünlerinin gelişen teknoloji ile diğer basın kanalları ile yoğun bir rekabet baskısı altında kaldığı günümüzde yine de dağıtım hala hayati fonksiyonlardan biri olarak önemini korumaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle basın sektöründe dağıtım kanalları Avrupa Birliği ülkeleri özelinde ele alınarak, söz konusu bazı ülkelerde basın sektörünün ve dağıtım kanallarının içinde bulunduğu durum örneklerle açıklanmaya çalışılacak, ayrıca Türkiye ve AB dağıtım kanalları arasındaki farklar ve sonuçlar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gazete, Dağıtım, Basın, Medya, Abonelik

DIFFERENCES AND COMPARISON BETWEEN EU AND TURKEY PRESS DISTRIBUTION

Abstract

Press tools are being diversified while the communication transforms to highly influential and interactive between the readers and authors. Print media products are still maintains its importance as vital distribution function although it has a huge challenge while facing competition heavily with other media organs.

In this research, primarily will be focused on the situation of distribution channels and the press sector will be explained with examples based on specific countries of EU to express how it will be handled at each country. Additionally the differences between EU-Turkey Press Distribution will also be focused.

Keywords: Newspaper, Distribution, Press, Media, Subscription

1. Giriş

Gazete satışlarının yüksek olduğu Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu ülkelerinde abone sistemi yaygın olarak kullanılmaktadır. Dünyada en fazla tiraja sahip 10 gazetenin 9 tanesi tamamen abone sistemi, bir tanesi de hem abonelik hem de bayi satış sisteminin birlikte kullanıldığı

karma sistemi uygulamaktadır. Kişi başına en fazla gazetenin satıldığı ilk 13 ülkenin on ikisinde abone satış sistemi, birinde de karma sistem uygulanmaktadır. Abone yöntemini uygulayan medya kuruluşları, gazeteleri önce dağıtım şirketleri aracılığı ile başbayilere ve oradan kendi dağıtım elemanları vasıtasıyla önceden abone yapılmış okuyuculara ulaştırmaktadır. Türkiye’de ise pek çok yayın grubunun abonelik hizmeti yoktur ya da genel içinden çok ufak bir pay almaktadır.

Ülkemiz basın dağıtım kanallarının gazet okuryazarlığının yoğun olduğu gelişmiş ülkelere göre en büyük farklılığı budur. Çalışmanın amacı basının ve basına ait dağıtım sistemlerinin gelişmiş olduğu Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki mevcut durumun incelenerek Türkiye için hali hazırda uygulanan sistemlere ilave olarak kullanılabilir ve fayda sağlayacak bir çözümün bulunması amacıyla araştırma sorularına cevap bulmaktır.

Ayrıca ülkemiz özelinde doğrudan dağıtım kanallarına ilişkin medya kuruluşlarının karşılaştığı bir dağıtım altyapısı eksikliği olup olmadığının araştırılmasıdır. Doğal olarak bunun yanında gelişmiş bir posta ve kurye sisteminin varlığı da bu altyapının kuvvetli olmasını sağlayacak başlıca unsurlardandır. Mevcut yapıya ilişkin belirlemeler yapılmış ve faydalı olabilecek öneride bulunulmuştur.

2. Küresel Pazarların Oluşumu, Yeni Medya Düzeni, Dağıtım Kavramı İlişkisi

1980’li yılların sonu, SSCB’nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) dağılması ve Doğu Blokunda meydana gelen çöküş, birçok alanda olduğu gibi basın ve medya sektöründe de önü alınamayan birçok değişime yol açmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin yaygınlığını ve etkinliğini günden güne artırması sonucu oluşan “küresel ekonomi” nin hegemonyası ile birlikte doğal bir kavram haline gelmiş olan uluslararası birleşmeler, özellikle son 15 yılda hızlı bir biçimde yükselişe geçmiştir. Bunun nedenleri, genel olarak ekonominin küreselleşmesi, dünya çapında bir rekabetin gerekliliği algısının ortaya çıkartılmış olması, çoğu endüstrinin birleşmesi, şirketlerin dışlanma korkusu yaşaması, satın almanın inşa etmekten daha ucuz olması, sinerjiler vasıtasıyla gelirin artırılması arzusu, Avrupa’da pek çok ülkede tek para birimine (Euro) geçilmesi ve ekonomik dalgalanmalarla ortaya çıkan fırsatlar şeklinde sıralanabilir (Brown, 1999: 15).

Uluslararası birleşmelerde öncülüğü ABD’li şirketler gerçekleştirmiş, onu Batı Avrupa ülkeleri takip etmiştir. Uluslararası şirketler büyüdükçe, yoğunlaştıkça ve içerdikleri sermaye arttıkça, pazarların da genişlemesi gerekmektedir. Bunun için son dönemlere kadar devletler

tarafından yürütülen birçok alan birer birer özelleştirilmeye açılmış, pazarların işleyiş biçimlerinde değişiklikler gerçekleşmiştir (Sözeri, 2009: 36).

Yeni ve küresel medya düzeni, 1980’li yıllarla birlikte hukuki, ekonomik ve teknolojik alanlarda yaşanan değişimlerin yarattığı etkileşimle ortaya çıkmaya başlamıştır. Önceki yıllarda yayıncılığa egemen olan kamu yararını gözetme ilkesi, ekonomik ve girişimcilikle ilgili zorunlulukların etkisiyle, yeni bir düzenleme rejimine geçilmesi sonucunu doğurmuştur. Hedef kitlede bulunan okuyucular, ya da izleyiciler, artık ulusal bir topluluğun yurttaşları olarak değil, tüketim piyasasının üyeleri olarak görülmeye başlamıştır. Yeni medya düzenini oluşturan, kar ve rekabet mantığıyla hareket eden medya ve basın şirketlerinin amacı, ürünlerini geniş tüketicilere ulaştırmaktır. Günümüzde böylesine ticari bir bakış açısına sahip medya ve basın şirketleri, genişletilmiş görsel işitsel mekanlar ve piyasalar inşa edilmesi yolunda çalışmaktadır.

Görsel işitsel coğrafyalar ulusal kültürlerin sembolik mekanlarından uzaklaşarak, uluslararası tüketici kültürün evrensel nitelikleri temelinde yeniden düzenlenmektedir. Basılan yayınların ve ithal programların serbest ve engelsiz dolaşımı, yeni medya düzeninin amaçları arasında yer almaktadır (Değirmencioglu, 2011: 72). Bu noktada, yazılı basın sektörü özelinde dağıtım fonksiyonunun önemi belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda sözü edilen hedefleri gerçekleştirmeye çalışan küresel şirketler, günümüzde egemenliklerini ilan etmişler ve yeni medya düzeni küresel bir düzen halini almaya başlamıştır (Morley ve Robbins, 1997: 29-30).

Günümüzde basın ve medya şirketleri, sadık bir okuyucu kitlesine sahip olabilmek için başlangıçta belirli bir süre minimum gelire razı olmalı, hatta reklam, promosyon gibi pazarlama faaliyetlerinin finansmanını karşılayabilmelidir. Bir işletmenin pazarlama faaliyetlerinin maliyeti toplam bütçesinin ortalama yüzde 6-8’ini oluşturmaktadır. Bu da özellikle yeni kurulan işletmelerin maliyetini yükseltmektedir. Ürün miktarına göre değişen kağıt ve mürekkep gibi değişken maliyet kalemlerinin, en önemlisini, dağıtım maliyetleri oluşturmaktadır. Dağıtım faaliyetleri, bilindiği üzere basın işletmelerinin pazarlama faaliyetleri içerisinde yer alan en önemli öğelerden sayılmaktadır. Gelişen teknoloji, üretim süreci için gerekli girdi maliyetlerini düşürse de basın işletmeleri için çıktılarının dağıtım maliyeti, halen ağırlığını korumaktadır. Bugün bir basın işletmesinin bütçeden dağıtıma ayırdığı pay yüzde 10 civarındadır (Picard, 2004: 116). Picard’ın 17 Avrupa ülkesinde 45 gazete üzerinde yaptığı araştırma sonucunda, dağıtım maliyetlerinin toplam maliyetlere oranı yüzde 16,4 olarak belirlenmiştir (Picard, 2004: 2)

Tek dildeki Avrupalı yayınların en başarılılarının İngilizce olduğu görülmektedir. Bu yayınlarda aynı ürün bir dilde bütün Batı Avrupa ülkelerindeki okurlara satılmaktadır. Çokuluslu yayıncılar ise ya bir şirketin ürününün bir başka ülkedeki şubeleri ya da bir yayının sadece çevirisi şeklinde tanımlanmaktadır. Dergilerin ve gazetelerin çoğunu içeren tek uluslu medya ise sadece tek bir ülkedeki okuyucuları ve diğer ülkelerdeki çok az sayıdaki göçmen vatandaşları hedef almaktadır (Karadağ, 2006: 91).

2.1. Avrupa Ülkelerinde Basın Dağıtım Sistemlerinin Genel Özellikleri

Avrupa ülkelerinde, basın ürünlerinin dağıtımının bir bölümü, abonelik sistemiyle sağlanmaktadır. Yayınların yüzde 50'den fazlası bu yöntemle okura ulaştığından, gerçek anlamda dağıtım daha basit ve seri bir şekilde gerçekleşmektedir. Geri kalan yayınlar ise, genellikle "yayınevi-bayi-son satıcı", ya da "yayınevi-son satıcı" kanalı vasıtasıyla okuyucuya ulaştırılmaktadır.

Dünya ve Avrupa siyasi arenasında özellikle son yirmi yıllık süreçte yaşanan değişimler, hayatın birçok alanına olduğu gibi, basın sektörüne de ciddi etkilerde bulunmuştur. Genel bir ifadeyle bu değişimlerin hem görsel hem de yazılı basın için beklenmedik olduğu kabul edilmelidir. Daha açık biçimde söylemek gerekirse özellikle Avrupa basın sektörü, bu ani değişimlere hazırlıksız yakalanmıştır. Bu beklenmedik ve ani değişimler, basın sektöründeki özelleştirme politikalarıyla birlikte kimi ülkelerde basın alanında tekelleşmeye yol açarken, kimi ülkelerde basının siyasi iktidar tarafından daha etkin biçimde yönlendirilmesine zemin hazırlamış, bazı durumlarda ise yer yer bağımsız basın faaliyetlerinin yayımlanması ve dağıtılmasına olanak sağlamıştır. Bu değişimler sonrasında ve de özellikle son yıllarda daha hızlı bir biçimde yaşanan teknolojik gelişmelerin etkisiyle "sosyal medya" kavramı basın literatürüne girmiş ve gitgide, özellikle yazılı basın ürünlerinin dağıtımını konusunda olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu durumun, yazılı basın ürünlerinin okuyucu sayısında da düşüşe yol açtığı bilinmektedir. Her şeye rağmen kıta genelinde okuyucu kitlesinin diğer kıtalara oranla daha yüksek olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Dünya Gazete ve Haber Yayıncıları Birliği'nin (WAN-IFRA) 2011 yılında yayınladığı rapora göre; Avrupa kıtasında günlük ücretli basın ürünleri özelinde en yüksek okuyucu kitlesine sahip yedi ülke ve nüfus içerisindeki günlük okuyucu yüzdeleri şu şekildedir (Riess, 2011: 18).

- İtalya % 96
- Norveç % 82
- İsveç % 82

- İsviçre % 82
- Finlandiya % 80
- Lüksemburg % 78
- Avusturya % 75

Genel olarak bakıldığında özellikle son 5-6 yıl içerisinde, Avrupa kıtası genelinde basın ürünlerinin dağıtım konusunda oldukça çarpıcı nitelikte bir düşüş yaşandığından söz etmek mümkündür. Örneğin Batı Avrupa ülkelerinde günlük ücretli yayınların dağıtım adetlerinde 2006 – 2010 yılları arasında meydana gelen düşüş %10 civarındayken, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde bu oran, aynı dönem içerisinde %10'ları da aşmıştır. Orta ve Doğu Avrupa'da yalnızca 2009 – 2010 yılları arasında dağıtım adetlerinde meydana gelen düşüş, %13'e ulaşmış durumdadır. Söz konusu bir yıllık süreç içerisinde, Batı Avrupa'daki günlük ücretli yayın sayısı %10'a yakın oranda azalırken, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde 2006 – 2010 yılları arasında günlük yayın sayısı %8 civarında düşüş sergilemiştir (Riess, 2011: 12-14).

Kıtaya dair düşüş rakamlarına örnek olarak daha detaylı bilgi vermek gerekirse, Britanya genelinde 2006 yılında 18,5 milyona yaklaşan günlük dağıtım adedinin, 2009 yılına kadarki süreçte 16 milyon dolaylarına gerilemiş olması, çarpıcı bir gerçek olarak kabul edilebilir. Benzer şekilde, -AB üyesi olmasa da- Rusya Federasyonu'nda 2008 yılı rakamlarında göre 15 milyonu aşan günlük yayın dağıtım adedi, iki yıl içerisinde ciddi boyutta gerileyerek, 2010 yılında 9 milyon dolaylarına inmiştir. Öte yandan günlük ücretli gazete dağıtım adedinin 2006 yılında 10 milyona yaklaştığı İspanya'da da bu rakam 2010 yılı itibariyle 3,5 milyona kadar gerilemiş bulunmaktadır (Marshall, 2012: 13).

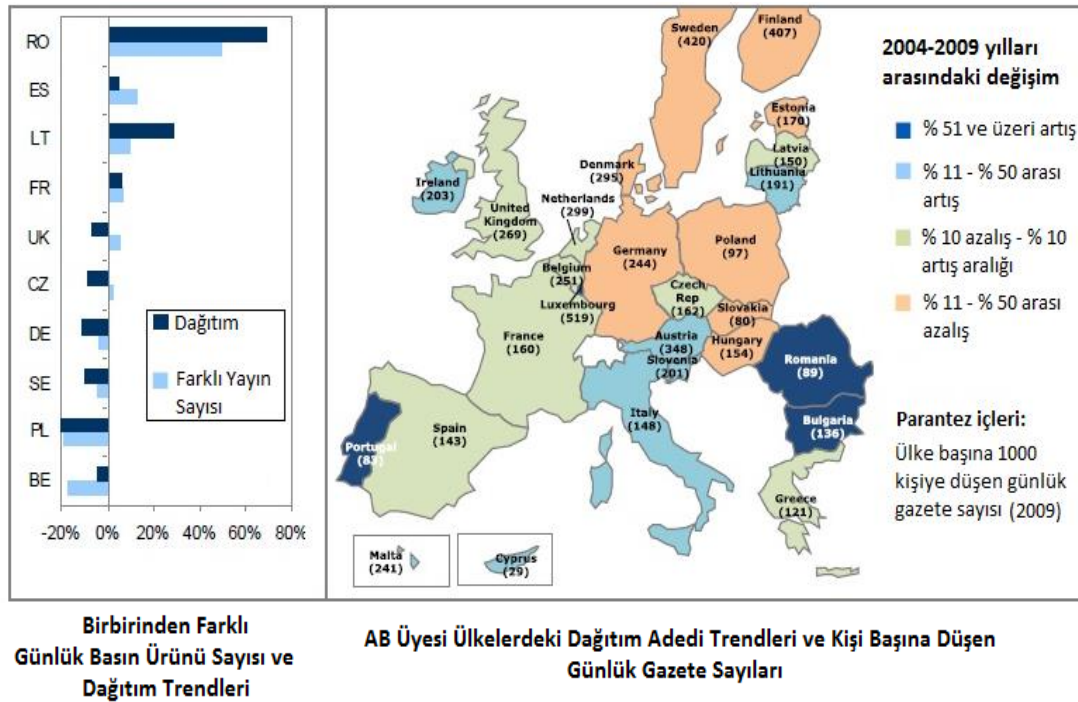
Kıta genelinde bakıldığında, toplam günlük yayınlanan basın ürünü çeşitliliğinde artışlar gözlemlense de bu durum, birkaç ülke dışında dağıtım rakamlarında bir artış sağlayamamıştır. Ancak ülke ülke incelendiğinde, yayın sayısı ve dağıtım adedi bazında birbirinden farklı değişimler gözlemlendiği söylenebilir. Örneğin, Romanya ve Litvanya gibi ülkelerde yayın çeşitliliği ve dağıtım adetlerinde artış gözlemlenirken, Almanya, Belçika ve Polonya gibi ülkelerde her iki değerinde de düşüş meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra, basın ürünleri çeşitliliği artan ancak dağıtım adetlerinde azalma meydana gelen ülkeler de mevcuttur. Bu duruma örnek teşkil edebilecek önemli ülkeler arasında; İngiltere (Birleşik Krallık) ve Çek Cumhuriyeti sayılabilir.

Dağıtım adetlerinde meydana gelen genel düşüş, doğal olarak ülke nüfusları içerisinde kişi başına düşen gazete miktarı ile de korelasyon halindedir. Avrupa Birliği genelinde, 1,000 kişilik nüfusa ortalama olarak 200 adet günlük gazete dağıtılmaktadır. İsveç ve Finlandiya

gibi İskandinav ülkelerinde, 1,000 kişilik nüfusa dağıtılan günlük gazete oranı 400'ün üzerindeyken, Portekiz, Romanya ve Slovakya gibi ülkelerde bu rakam 100'ün altındadır. İstatistikler, dağıtım adetlerinde özellikle 2004 yılından itibaren, Avrupa genelinde ciddi boyutta bir düşüş olduğunu göstermektedir (Economisti Associati, 2011: 47-48).

Araştırmalar ve istatistiki veriler, en ciddi boyutlardaki değişimin, özellikle 2004 – 2009 yılları arasındaki 5 yıllık süreçte gerçekleştiğini destekler niteliktedir. Söz konusu 5 yıllık dönemi inceleyen ve Dünya Gazete ve Haber Yayıncıları Birliği (WAN-IFRA) ile Eurostat tarafından yürütülen bir araştırmadan faydalanılarak hazırlanan aşağıdaki tablo ve harita (Tablo 1), durum hakkında tek bakışta fikir verebilmesi açısından oldukça faydalı olacaktır (Economisti Associati, 2011: 48).

Tablo 1. AB Üyesi Ülkelerdeki Dağıtım Adetleri Tablosu

Kaynak: WAN-IFRA ve Eurostat (Economisti Associati, 2011: 48)

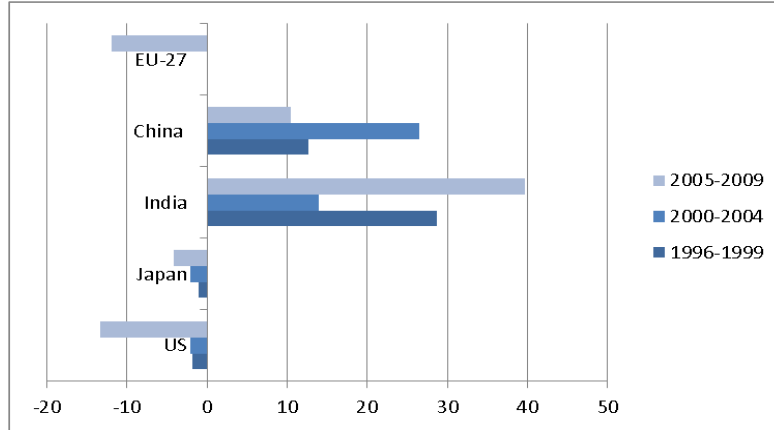
Tablo ve haritalar vasıtasıyla da gözlemlenebileceği üzere, dağıtım adetleri ve kişi başına düşen günlük gazete rakamları açısından en olumsuz etki, Baltık Ülkeleri ve Orta Avrupa Bölgesi'nde yaşanmış durumdadır.

Batı Avrupa bölgesinde ise görece daha az düşüş ve daha istikrarlı bir durum gözlemlenmektedir. Tüm Avrupa genelinde değerlendirildiğinde göz ardı edilebilecek kadar ufak olsa da bazı Akdeniz ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinde dağıtım adetleri ve kişi başına düşen gazete sayısında kısmi artışlar söz konusudur.

Daha sağlam bir fikir oluşturması açısından, 2009 yılı verilerine göre son 23 yıllık süreçte Avrupa Birliği içerisindeki basın ürünlerinin dağıtım hacimlerinde meydana gelen değişimleri, dünyada büyük oranda söz sahibi olan ülkeler ile kısaca karşılaştırmakta fayda olacaktır. Bu sebeple, Dünya Gazete ve Haber Yayıncıları Birliği'nin (WAN-IFRA) 2010 yılı raporunda yer verdiği tabloya (Tablo 2) aşağıda yer verilmiştir (Leurdijk ve diğ., 2012: 73).

Tablo 2. AB ve Bazı Devletlerde 1996 – 2009 Yılları Arasındaki Gazete Dağıtım Hacmi Değişim Oranları

Kaynak: WAN-IFRA (2010)

Tabloya göre, ABD ve Japonya'nın günlük gazete dağıtım adetlerinde düşüşler gözlemlenmekte ve özellikle ABD özelinde bu düşüşün 2005 – 2009 yılları arasında çok yüksek boyutlara ulaştığı fark edilebilmektedir. Buna karşın hem medya sektöründe hem de birçok alanda gelişen ekonomilere sahip devletler olarak kabul edilen Hindistan ve Çin'de ise, dağıtım adetlerinde gözle görülür yükselişler saptanabilmektedir. Örneğin, Hindistan'da 2005-2009 yılları arasında basın ürünlerinin dağıtım adedinde %40 civarında artış görülmüştür. Ancak bilgisayar ve internet kullanımının etkinliğinin son dönemlerde giderek yayılmaya başladığı ülkede, bu tür teknolojik gelişmelerin yazılı basın konusundaki yükselişi geçici kılabilceği de görüşler arasındadır (Leurdijk ve diğ., 2012: 73). Yine de Hindistan'daki gazete endüstrisinin dünyanın en sağlıklı basılı yayın endüstrisi olduğu söylenebilir. Bunun sadece ülkedeki orta sınıfın gücünün artması veya düşük internet erişimi dolayısı ile olduğu söylenemez. Gazete fiyatlarının da bunda önemli bir rol oynadığını belirtmemiz gerekir. Hindistan'daki gazete fiyatları 0.03 ile 0.10 USD arasında değişmektedir ve bu hali ile dünyanın en ucuz gazeteleridir. Aynı sürede ülkedeki enflasyon %400 olmasına rağmen son 15 senede gazete fiyatları aynı kalmıştır. Gazete üreticilerinin verdikleri bu stratejik karar son 10 yılda gazete satışlarının artmasındaki önemli etkilerden biridir. Aynı dönemde gelişmiş ülkelerde daha düşük aboneden aynı geliri elde etme stratejisi satışlardaki

düşüşte önemli etkenlerden biri olmuştur. Örneğin İngiltere’de son 10 yılda gazete ücretlerinde %94 artış olmuştur (Milosevic, 2015).

Öte yandan, Avrupa genelinde günlük ücretsiz gazetelerin giderek etkinliğini ve dağıtım adetlerini artırdığı da bilinen bir gerçektir. 1995 yılında günlük ücretsiz yayınların dağıtım adedi tüm Avrupa’da 200,000 dolayındayken, 2007 yılından itibaren bu rakam 40 milyonu bulmuştur. Özellikle İzlanda, Danimarka ve İspanya’da, ücretsiz yayınların dağıtım adedi, ücretlilerden daha fazladır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerden 14’ünde, ücretsiz günlük yayınların tüm basın ürünleri içerisindeki oranı, %25’in üzerindedir. Bunun yanı sıra, veriler yıllara göre değişmekle birlikte, her yıl ortalama 10 Avrupa ülkesinde, dağıtım adedi en yüksek olan gazete, günlük ücretsiz gazetelerden biri olmaktadır (Bakker, 2007: 63).

Teknolojinin ilerleyişi sonucunda sosyal ve dijital medya kavramlarının ortaya çıkması ve bu kavramların basın sektöründeki etkinliklerini giderek artırmasının, kıta genelinde gazete ve dergi dağıtım hacimlerini olumsuz yönde etkilediği vurgulanmalıdır. Teknolojik gelişmeler, habere ve bilgiye ulaşım süresini kısaltmakta ve erişilebilirliği kolaylaştırmaktayken, diğer yandan bayi ve büfelere dağıtım hacimlerini azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Elden dağıtım ve abonelik gibi, yazılı basının olmazsa olmaz unsurları da günden güne Avrupa genelinde daha az tercih edilir hale gelmiştir.

2.1.2. Bayilik Yapısı

Avrupa Birliği ülkelerinde bayiler, genellikle yayın dağıtım şirketleriyle bayilerin birleştirilmiş bir şeklidir. Başka bir ifadeyle, bayiler hem dağıtım hem de pazarlama işlevi görmektedir. Bayilik yapısının ikinci özelliği ise kâr marjıdır. Yayın dağıtımından alınan komisyonlar, ürünlerin satış rakamlarına göre ayarlanır. Çok satılan bir ürünün komisyonu az olurken, az satılan bir üründe ise bu rakam yukarılara çıkmaktadır. Bayilere dair sözü edilebilecek üçüncü bir özellik ise, bayilerin şehir bayiliği ve istasyon bayiliği olmak üzere ikiye ayrılmalarıdır. Şehir bayileri, kentin istasyonları hariç her yerinde; istasyon bayileri ise tren ve metro istasyonlarında etkinlik göstermektedir.

2.1.3. Yeni Bir Ürünün Piyasaya Çıkışı

Yeni bir ürünü piyasaya sunacak olan yayınevının, bayilerle birlikte yoğun bir şekilde çalışması gerekmektedir. Bayilerin bölgelerinde yaptıkları analizler, ürünün sağlıklı bir şekilde ve doğru hedefe ulaşmasında en önemli faktördür. Ürünlerin ilk sayıları piyasaya verilmeden önce, bayi tarafından yapılan test dağıtımının sonucunda elde edilen satış verileri, ürünün piyasa şansının ne olabileceği konusunda fikir vermektedir.

2.1.4. Ürün İçin Piyasada Yapılan Etkinlikler ve Bayilerin Çalışma Sistemi

Ürünün piyasaya sunulacağı ilk tarihin saptanması, bu noktada önemlidir. Yayınevlerinin bayilere bildirdikleri zamanda ürünü piyasaya vermeleri, pazarda karışıklık ve haksız rekabet ortamı oluşmaması açısından önem teşkil etmektedir. Yayının piyasaya çıkış zamanı, satış rakamlarını etkileyen önemli bir faktördür. Bir diğer önemli konu ise, tüm ürünlerin barkod ile basılma zorunluluğudur. Bu uygulama hem satış noktalarındaki işleyişi hızlandırmakta hem de iade edilen ürünlerin sayımını kolaylaştırmaktadır.

2.1.5. Lojistik

Avrupa’da bayilerin çalışma sistemi içerisinde, lojistik konusu ayrı bir öneme sahiptir.

- *Yayın Teslimi:* Bayiler, yayınevleriyle görüşerek yayınların kendisine teslimini yönlendirmektedir.
- *İade:* Bayiler tarafından toplanan iadeler, yayınevlerinin katlanması gereken yüksek nakliye masrafları nedeniyle yayınevlerine iade edilmez. Yayının iadesi yerine, hurda satışından elde edilen gelir, yayınevine havale edilmektedir.

2.1.6. Dağıtım Planlaması

Bayilerin dağıtım planlamasında, çeşitli alt faktörler ve aşamalar bulunmaktadır.

- *İdeal iade oranları:* Bu konuda yayınevinden bildirilen ideal iade oranı, genelde tutturulmaya çalışılır. Bayi tarafından dikkat edilen konu, “yok satma” ları en fazla yüzde 30 civarlarında tutmaktır.
- *Kanal seçimi:* Ürünlerin dağıtılacağı noktalar, belirli aralıklarla yapılan araştırma sonuçlarına göre zaman zaman değiştirilir.
- *Arz zamanlaması:* Son satıcılara sürekli gerçekleştirilen ziyaretler ile, ürünün hemen veya çabuk yok satması engellenir. Bunun sebebi, ürünün bayiye ulaştırıldıktan kısa süre sonra tükenmesi ve okurun talep ettiği yayını bulamaması da gibi sorunların yaşanıyor olmasıdır.
- *İkinci dağıtım:* Genellikle satış hızı, en az sekiz hafta sonrasında yüzde 50’ye varan olan ürünler için uygulanır ve yok satan yerlere yapılır. Bunun yanında, gazeteleri yok satan bayilere de gün içerisinde başka bayilerden gazete taşıma yöntemiyle takviye yapılabilmektedir.

2.1.7. Ürünün Yönlendirilmesi

Bayilerin çalışma sisteminde önem teşkil eden faaliyetlerden biri de ürünün yönlendirilmesi konusudur. Ürün yönlendirme faaliyeti aşağıdaki alt başlıklar şeklinde sınıflandırılabilir.

- Tiraj saptaması
- Piyasaya bağımlı tiraj saptaması
- Tiraj saptamalarında parametrelerin tespiti
- Yok satan yerlere fazla ürün yollamak
- Hiç satış olmayan yerlerin kontrolü ve satış yapılamamasının nedenlerinin araştırılması.

2.2. Avrupa Gazete Yayıncıları Derneği (ENPA) ve AB İçerisindeki Rolü

Avrupa Gazete Yayıncıları Birliği (Derneği) (ENPA), Avrupa Birliği içerisinde ve dünyadaki çeşitli uluslararası örgütler ve kurumlarda, Avrupa gazete yayıncılığı endüstrisinin çıkarlarını gözetken ve kâr amacı gütmeyen uluslararası bir ortaklıktır. İlk olarak 1961 yılında “Communauté des Association d’Editeurs de Journaux du Marché Commun” (CAEJ) (The Confederation of Newspaper Publishers of the Common Market), adıyla kurulan birlik, 1990’lı yılların ortasında ismini “European Newspaper Publishers’ Association” (ENPA) olarak değiştirmiş, zaman içinde olgunlaşıp gelişerek faaliyetlerini günümüze kadar sürdürmüştür (www.enpa.eu, 06.05.2017).

ENPA, 26 Avrupa ülkesinde yayımlanan 5200 adet ulusal, bölgesel ve yerel gazeteyi temsil etmektedir. Günlük, haftalık, ya da yalnızca pazar günlerine özgü olarak basılan ve dağıtılan bu yayınlar, Avrupa Birliği üyesi 23 ülkenin yanı sıra, Norveç ve İsviçre’de de yayınlanmaktadır. Avrupa kıtasında, gazetelerin internet sitelerine yapılan günlük milyonlarca ziyarete ek olarak, her gün 150 milyon civarında gazete satılmakta ve yaklaşık 300 milyon Avrupalı tarafından okunmaktadır. Yayıncılık endüstrisi, 64,000 şirket bünyesinde istihdam ettiği 750,000 kişiyle, Avrupa Birliği içerisinde tek başına önemli bir ekonomik sektörü oluşturur konumdadır.

ENPA, tüm finansal kaynaklarını, kendisine üye olan kurumlardan ve ulusal gazete yayıncıları kurumlarından sağlamaktadır. Bu kurumlar ise, kendilerine üye olan gazeteler tarafından mali açıdan desteklenmektedir. ENPA, işlevlerini finanse ederken başka kaynaklardan katkı ve destek almamaktadır. Yayıncılık sektöründeki farklı alt sektörler arasında en büyük öneme sahip olanı, gazete yayıncılığıdır. Gazeteler, tüm yayıncılık sektörü içerisinde %36,8’lik orana sahipken, dergiler ve süreli yayınlar yayıncılık sektörünün %31,9’unu, kitaplar %26,4’ünü ve diğer yayınlar da %3,3’ünü oluşturmaktadır.

2.2.1. ENPA'nın Görevleri

Avrupa gazete yayıncılarının temel destekleyicisi ve savunucusu konumundaki ENPA, kendine bazı amaçlar belirlemiştir. Bu amaçlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir (www.enpa.eu, 06.05.2017):

- a) Avrupa gazete yayıncılarının, Avrupa Birliği kurumlarına karşı sözbirliği etmesini ve aynı fikirde olmasını sağlamak. Uygulanacak politikaları yayıncıların ortak çıkarları doğrultusunda şekillendirmek. Basının haklarını ve çıkarlarını, Avrupa gazetelerinin ekonomik rolünü ve özgürlüğünü etkileyebilecek politik ve kanun koyucu tavırlara karşı korumak ve temsil etmek.
- b) Temel hakları ve basın özgürlüğünü koruyup destekleyerek bunları demokrasinin temel yapıtaşı olarak görmek. Ticari özgürlüğü, ekonomik yaşam gücünün ön şartı olarak kabul etmek.
- c) Özellikle Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından gerçekleştirilecek gazete yayıncılığı endüstrisine ilişkin henüz karara bağlanmamış yasalar ve düzenlemeler hakkında, erken uyarı sistemi şeklinde faaliyet göstermek.
- d) Üyelerine ve yayıncılarına, yasama girişimlerinin mevcut durumu hakkındaki bilgilerin aktarımı ve çoğulculuk ve medya içeriğinin çeşitliliğini gözeterek olası etkiler, gibi lobicilik faaliyetleri ile hizmet sağlamak.

2.2.2. ENPA'ya Üye Yayıncı Kuruluşlar ve Distripress'in Etkinliği

25 farklı Avrupa ülkesi içerisinde, ENPA'ya üye olan birçok kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların neredeyse tamamı yalnızca buldukları ülkenin basın işletmeleri ya da yayıncılar birliği kimliğindedir.

Bunun yanı sıra, AB üyesi olmamasına rağmen, bir İsviçre kuruluşu ve ENPA üyesi olan "Distripress", basın ürünlerinin yalnızca Avrupa kıtasında değil, tüm dünya çapında dağıtımını konusunda faaliyet göstermektedir. Kuruluşun sektördeki rakipsiz ve benzersiz konumunun yanı sıra, kendisi için belirlediği bir ana hedefi ve etkinlik alanı bulunmaktadır. Bu hedef ve etkinlik alanı, küresel basın ürünlerini, ya da bir diğer deyişle mümkün olan en fazla sayıda birbirinden farklı yayını tek çatı altında toplayabilmek ve bu yayınların kıtalararası dağıtımını gerçekleştirmektir. 1955 yılında, 13 farklı ülkeden 16 üye firma ile kurulan Distripress, bugün 60'ın üzerinde ülkeden 250 dolayında üye firmaya sahiptir (www.distripress.net, 2017).

2.3. Türkiye-AB Dağıtım Fonksiyon Karşılaştırması

Ülkemizde okuyucuya ulaşmakta daha ziyade dolaylı kanallardan yararlanılmaktadır. Abonelik sistemi yok denecek kadar azdır ve başarılı birkaç örneğin aslında birtakım sübvansiyonlar ve grup aidiyeti ile fiktif olarak yapılan işlemlerden oluştuğu son yıllardaki gelişmelerle ortaya çıkmıştır.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde ise bölgesel bazı farklılaşmalar mevcuttur. Gazete okuma oranı olarak baktığımızda kuzey Avrupa ülkelerinin kıtanın güney ve doğusundaki ülkelere göre oldukça yüksek olduğunu görebiliriz. Kişi başına gazete okuma oranı yükseldikçe de abonelik sisteminin oranının yükseldiği görülmektedir. Bazı kuzey Avrupa ülkelerinde bu oranın %80 üzerinde olduğu görülür. Buna mukabil, özellikle Akdeniz ülkelerindeki sistem Türkiye'deki dağıtım sistemine benzemekte ve ağırlıklı dolaylı kanallar aracılığı ile dağıtım yapılmaktadır.

Avrupa Birliği'nde günlük ücretsiz gazetelerin dağıtım adetlerini arttırdığı bilinen bir gerçektir. 1997 de 200 bin adet olan bu rakam 2007 de 40 milyonu bulmuştur. Ücretsiz dağıtılan bu gazeteler genelde bölgesel bazda ve büyük kent merkezlerinde dağıtılıyor olsa da İzlanda, Danimarka ve İspanya gibi ülkelerde ücretli yayınların sayısını geçtiğinden önemli bir yer tutmaktadır. Bunların dağıtımını da genel olarak doğrudan kanallar ile yapılmaktadır.

Ülkemizde ücretsiz günlük gazete denemeleri yapılmış olsa da çok bölgesel olarak yapılmış ve uzun soluklu olamamıştır. Bunda doğrudan dağıtım kanallarının etkin olarak kullanılamaması da önemli etkenlerden biridir.

Avrupa Birliği ülkelerinde bayiler hem dağıtım hem de pazarlama işlevi görmektedir. Bayilik yapısının ikinci özelliği ise kâr marjıdır. Yayın dağıtımından alınan komisyonlar, ürünlerin satış rakamlarına göre ayarlanır. Çok satılan bir ürünün komisyonu az olurken, az satılan bir üründe ise bu rakam yukarılara çıkmaktadır.

Ülkemizde genel olarak sabit komisyon oranı ile çalışılmaktadır ve satış rakamı yüksek ürünler ile düşük ürünlerin dağıtım ücretleri arasında genel olarak fark yoktur.

Avrupa Birliği'nde bayiler şehir bayiliği ve istasyon bayiliği olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şehir bayileri, kentin istasyonları hariç her yerinde; istasyon bayileri ise tren ve metro istasyonlarında etkinlik göstermektedir.

Ülkemizde ise bu tip bir ayırım yoktur. Daha ziyade normal bayilikler ve özel bayilikler olarak bir ayırım yapılmaktadır. Özel bayilikler ile perakende zincirleri tanımlanmaktadır.

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında yazılı basın dağıtım konusundaki farklardan biri de iadeler konusunda ortaya çıkmaktadır. Ülkeden ülkeye geçişse de Avrupa Birliği'nde genel olarak bayiler tarafından toplanan iadeler, yayınevlerinin katlanması gereken yüksek nakliye masrafları nedeniyle yayınevlerine iade edilmez. Yayıncının iadesi yerine, hurda satışından elde edilen gelir, yayınevine havale edilir.

Ancak ülkemizde iadeler de hurda satışı yapılmak üzere dağıtımını gerçekleştiren kurumlar tarafından bayilerden toplanmaktadır.

Ülkemiz ve Avrupa ülkeleri arasında abonelik sistemini destekleyecek posta ve kurye altyapısı bakımından bir karşılaştırma yapacak olursak, ülkemiz aleyhine bir durum gözükmemektedir.

Ortalama gazete fiyatının 1 Euro olduğu Almanya'da, Alman Posta idaresinin 100.000 adetlik ve 250 gr ağırlığındaki gazetelerin dağıtımına yönelik fiyatlarına baktığımızda adet başı 0.55 Euro luk bir dağıtım ücreti alındığını görmekteyiz (www.portokalkulator.de, 2016).

Yine aynı şekilde hafta içi ve hafta sonu satış fiyatları geçişse de ortalama 1 pound düzeyinde bir gazete satış bedeli olan İngiltere'de Royal Mail'in aynı ağırlıktaki bir gazetenin dağıtımını için ikinci sınıf posta hizmeti olarak 2016 yılı fiyat listesine göre 1.20 pound dağıtım ücreti aldığını görebilmekteyiz (www.royalmail.com, 2016).

Ülkemize baktığımızda ise ortalama 1 TL olan gazete satış bedeline karşılık T.C. Posta Telgraf Teşkilatı (PTT) 'nin 0.20TL lik bir ücret aldığını görmekteyiz (ptt.gov.tr, 2016).

Bu örneklere dayanarak Türkiye'de abonelik sistemi için kullanılabilir bir posta servisinin fiyat bağlamında engelleyici bir etkisi olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ancak posta ile dağıtımının Avrupa ülkelerindeki kadar yaygın olmamasının sebebi dağıtım sistemindeki sürenin Avrupalı posta teşkilatlarına göre daha uzun olması ile açıklanabilir.

Kurye sisteminde ise kargo firmalarının uyguladıkları ücretler pahalı kalmakta ve gazete satış bedelinin birkaç katına çıkmaktadır. Bu alanda fiyat olarak PTT kadar olmasa da gazete satış bedelinden daha düşük fiyatla vererek rekabet edebilir servisler olan toplu dağıtım firmalarının da uzun dağıtım süreleri ve yüksek geri dönüş oranları sebebi ile basın organları tarafından fazla kullanılmadıkları görülmektedir.

Doğrudan Dağıtım kanallarının Avrupa ülkelerinde olduğu oranda yüksek olmamasının bir sebebi de altyapı eksiklikleridir. Ulaşım altyapısı, ülkemizin Avrupa ülkeleri ile

kıyaslandığında oldukça büyük yüzölçümü ve zorlu coğrafi yapısı ile doğrudan dağıtım kanallarındaki zorluklardan birini oluşturmaktadır.

2.4. Yeni Medya ve Dağıtım Kavramına Etkisi

Yeni medya düzeninde en önemli unsurlardan biri de internet medyasıdır. Günümüzde giderek artan şekilde kullanımı artan internet medyasının yazılı basın karşısına bir rakip olarak çıkması yanında basın kuruluşlarının ilerideki yıllarda ayakta kalmasını sağlayacak bir unsur ve ironiyi teşkil ettiği de şimdiden kabul edilebilir.

İnternet, gazetelere ve televizyonlara kıyasla daha hızlı aktarma ve güncelleme imkanına sahiptir (Çakır 2007:123). Bir arşive sahip olma ve bu arşive anahtar kelimelerle arama yaparak ulaşabilme internet gazeteciliğinin kullanımını kolaylaştıran ve arttıran özelliklerden biridir (Halıcı 2003: 154-155). İnternet ortamında yayınlanan gazeteler geleneksel yöntemlerle yayınlanan gazetelerden farklı olarak aynı kanal üzerinde ses, grafikler, tablolar, sabit görüntüler, yazılı dokümanlar, hareketli görüntüler ve farklı web sitelerine ya da aynı site içerisinde farklı sayfalara bağlantılar vererek çeşitlendirilmiş bir medya içeriğini, kullanıcılarına sunabilme imkânına sahiptir. Basılı yayım tasarımları iki boyutludur. Web tasarımı ise çok boyutludur.

İnternet farklı ilgi grupları oluşmasını, bunların güçlenmesini sağlamıştır. Bu da gazetenin hedef kitlesini genişletmiştir (Onursoy 2001:16). Online haberlere, konuyla ilgili detayların ve çeşitli başka verilerin bulunduğu web sayfalarına linkler verilebilir. Böylece haberler, doğrusal ve dikey sunum yerine, web'in hypertext özelliği ile yatay bir dağılım sergilemekte ve geniş bir platformda okura sunulabilmektedir. Günümüzde çevrimiçi ortamda yayınlanan gazetelerin büyük bir çoğunluğunun ücretsiz olması, İnternet kullanıcılarının çevrimiçi ortamda yayınlanan gazeteleri geleneksel yöntemlerle ile yayınlanan gazetelere tercih etmesine sebep olabilmektedir. İnternet, büyük ve okuyan bir kesim için selüloz basın-silikon basın ayrımını yarattı.

İnternette büyük haber ajanslarının ve yayın kuruluşlarının dışında kişisel ve yerel yayıncılık da yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında tekelciliğin önlendiği, yayıncılıkta fırsat eşitliğinin sağlandığı görülür (Sütcü ve Öztermiyeci, 2011:53). Medya holdinglerinin, siyasi ve ekonomik olarak çok büyük bir güç olması ve basında tekelleşmeyi hızlandırması yadsınamaz bir gerçektir. Bu holdinglerden bağımsız olarak basılı bir günlük gazete çıkarmak neredeyse imkansızdır. Ama sanal ortamda isteyen herkes on-line bir gazete çıkarabilir.

İnternet kullanıcıları, haberleri farklı haber sitelerinden takip edebilmektedir. Oysaki basılı gazete okuru, para karşılığında satın aldığı gazete ile yetinmek ve onda sunulan haberleri okumakla sınırlıdır. Bu bakımdan okur kitlesi açısından iletişim maliyetlerini düşürmekte ve haber karşılaştırabilme yeteneği ile seçim yapmakta kolaylık sağlamaktadır.

Bu ve buna benzer pek çok özelliği ile internet medyası önümüzdeki dönemde basın sektöründeki en önemli faaliyet alanlarından biri olacağının işaretlerini şimdiden vermiştir. Yeni medyaya geçişle birlikte dağıtım riski ortadan kalkmaktadır. Özellikle internet gazeteciliği ile dağıtım sorunu ortadan kalkarken, internet ortamına geçen basılı ürünler büyük bir maliyet yükünden kurtulmaktadır (Baytar, 2013:252).

3. Sonuç

Basın işletmeleri, tarihsel süreç içinde önemli gelişmeler göstererek büyük birer sınıai kuruluş haline gelmişlerdir. Yazılı medya ürünlerini üreten şirketler bu ürünleri okuyucularına ulaştırmak için sürekli bir çaba içerisindeyler. Üretiminden satışına dek maksimum 10 saat gibi bir süre olan ve hatta 24 saat içerisinde hiçbir değeri kalmayan bir ürün üretimi bu ürünlerin en hızlı şekilde okuyuculara ulaştırılmasını da zorunlu kılar. Dolayısı ile aslında diğer işletmelerin tüm fonksiyonlarına sahip olan basın işletmeleri dağıtım kanallarının sahip olması gereken özellikler anlamında üretin, dağıtım ve pazarlamayı bu kısa zaman içerisinde yaparak diğer işletmelerden ayrılmaktadır.

Ülkemizde faaliyette bulunan medya işletmelerinin yazılı ürünlerini okuyucuya ulaştırmakta genellikle dolaylı dağıtım kanallarını kullandıklarından bahsedebiliriz. Doğrudan dağıtım seçeneğini seçen birkaç medya kuruluşu geçmiş dönemlerde biraz da şüpheyle karşılanan satış rakamlarına ulaşmışlardır. Ancak sonrasında yaşanan süreçlerin sonucunda gelinen noktada doğrudan dağıtım adına fazla bir başarıdan bahsedilememektedir.

Ülkemiz yazılı basın dağıtımlarında abonelik seçenekleri okuyucular tarafından fazla tercih edilmemektedir. Bunun en önemli sebebi buna yönelik etkin bir doğrudan dağıtım sisteminin oluşturulmamış olmasıdır. Belki de bu sebeple yazılı basın kuruluşlarının bir kısmı abonelik seçeneğini okuyucularına sunmamaktadır.

Avrupa ülkelerinde, basın ürünlerinin dağıtımın bir bölümü, abonelik sistemiyle sağlanmaktadır. Yayınların %50'den fazlası bu yöntemle okura ulaştığından, gerçek anlamda dağıtım daha basit ve seri bir şekilde gerçekleşmektedir. Geri kalan yayınlar ise, genellikle

“yayınevi-bayi-son satıcı”, ya da “yayınevi-son satıcı” kanalı vasıtasıyla okuyucuya ulaştırılmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde bayiler, genellikle yayın dağıtım şirketleriyle bayilerin birleştirilmiş bir şeklidir. Başka bir ifadeyle, bayiler hem dağıtım hem de pazarlama işlevi görmektedir. Bayilik yapısının ikinci özelliği ise kâr marjıdır. Yayın dağıtımından alınan komisyonlar, ürünlerin satış rakamlarına göre ayarlanır. Çok satılan bir ürünün komisyonu az olurken, az satılan bir üründe ise bu rakam yukarılara çıkmaktadır. Bayilere dair sözü edilebilecek üçüncü bir özellik ise, bayilerin şehir bayiliği ve istasyon bayiliği olmak üzere ikiye ayrılmalarıdır. Şehir bayileri, kentten istasyonları hariç her yerinde; istasyon bayileri ise tren ve metro istasyonlarında etkinlik göstermektedir.

Teknolojinin ilerleyişi sonucunda sosyal ve dijital medya kavramlarının ortaya çıkması ve bu kavramların basın sektöründeki etkinliklerini giderek artırmasının, kıta genelinde gazete ve dergi dağıtım hacimlerini olumsuz yönde etkilediği vurgulanmalıdır. Teknolojik gelişmeler, habere ve bilgiye ulaşım süresini kısaltmakta ve erişilebilirliği kolaylaştırmaktayken, diğer yandan bayi ve büfelere dağıtım hacimlerini azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Elden dağıtım ve abonelik gibi, yazılı basının olmazsa olmaz unsurları da günden güne Avrupa genelinde daha az tercih edilir hale gelmiştir.

İnternet kullanıcıları, haberleri farklı haber sitelerinden takip edebilmektedir. Oysaki basılı gazete okuru, para karşılığında satın aldığı gazete ile yetinmek ve onda sunulan haberleri okumakla sınırlıdır. Bu bakımdan okur kitlesi açısından iletişim maliyetlerini düşürmekte ve haber karşılaştırabilme yeteneği ile seçim yapmakta kolaylık sağlamaktadır.

Bu ve buna benzer pek çok özelliği ile internet medyası önümüzdeki dönemde basın sektöründeki en önemli faaliyet alanlarından biri olacağına işaretlerini şimdiden vermiştir. Yeni medyaya geçişle birlikte dağıtım riski ortadan kalkmaktadır. Özellikle internet gazeteciliği ile dağıtım sorunu ortadan kalkarken, internet ortamına geçen basılı ürünler büyük bir maliyet yükünden kurtulmaktadırlar.

Avrupalı Independent ve Guardian gibi büyük basın kuruluşlarının bile fiziki gazete aboneliği sağlamadığı ve internet üzerinden içerik sahibi olmaya dayanan e-abonelikleri sunmaları, dağıtım sistemi olarak ülkemizden ileride bulunan AB ülkelerinin bile klasik abonelikler konusunda pek ümitli olmadığını göstermektedir.

Ülkemizde düzgün bir abonelik sistemi oluşturulabilmesinin altyapısı, dağıtım firmalarının çalışan sayılarının sistemi iyi işleten ülkelerdeki dağıtım firmaları ile kıyaslanamayacak kadar

az olması sebebi ile ancak posta ve kurye firmaları aracılığı ile sağlanabilir. Genel olarak karşılaştırdığımızda Avrupa'daki posta ücretlerinin basın ürünleri fiyatlarına bakıldığında oranların ülkemizdekine göre daha yüksek kaldığı görülmektedir. Ancak öte yandan hizmet kalitesi yönündeki kuşklar ve geçmiş kötü tecrübeler ülkemizde abonelik için posta sisteminin yaygın olarak kullanımını etkilemektedir.

Tüm bu veriler ışığında yazılı basın sektöründe fazla da uzak olmayan bir gelecekte dağıtımın, oldukça azalacak ürünleri dağıtmaya yetmeyecek maliyet yükleri altında ezilerek marjinal faydasını yitireceğine işaret etmektedir.

Doğrudan dağıtım kanalı ile ürün dağıtımını yapmak için çalışan sayılarını arttırarak bu tip bir dağıtım ağı kurmak yolunda mevcut dağıtım firmalarımızın pek de iştahlı olmadıklarını söyleyebiliriz. Özellikle basılı yayınların satış adetlerinin giderek azaldığı mevcut ortamda böyle bir yatırım büyük ve gereksiz bir risk olarak görülmektedir.

Posta ve kurye alanında çalışan firmaların kurabileceği ve bu alanda uzmanlaşmış son kullanıcıya teslim yapabilecek yeni sistemlerin başarı şansı olsa da sanırım sektörün geleceği ile ilgili şüpheler bu tip bir yapının kurulması ya da en azından mevcut sistemlerin iyileştirilerek kullanıma sunulmasının önündeki en büyük engeldir.

Yine de ülkemizde özellikle 250 gr ağırlığa kadar posta maliyetlerinin Avrupa Birliği üyesi ülkelere göre hala daha iyi seviyelerde olması ulusal posta teşkilatımızın bu alana yönelik yapacağı birtakım iyileştirmeler ile abonelik sistemini destekleyecek ve büyütebilecek bir atılım yapılabileceğini göstermektedir. Ancak ulusal posta teşkilatımızın böyle bir sistemi kurmanın yazılı basın ve posta sistemlerinin avantajına olacak bir atılım olacağı konusundaki farkındalığına ne kadar vakıf olduğu tartışılacak bir konudur.

Bu bakımdan medya kuruluşlarımıza da bu konuda beraberce başarıya ulaşma konusunda birtakım görevler düştüğünü düşünebiliriz. Örneğin mevcut dolaylı dağıtım altyapısında kullanılan araç ve sistemler ile son illere kadar mevcut basın dağıtım araçları ile ulaştırılan yazılı basın ürünlerinin, bayi ağı ile satış noktalarına ulaştırıldığı gibi, yerel posta merkezi çalışanları tarafından erken saatlerde abonelere ulaştırılması da sağlanabilir.

Posta teşkilatı personelinin büyük kısmının kamu personeli olması ve bir takım özlük hakları ve çalışma koşulları sebebi ile bu tip bir dağıtım yapmalarında bazı teknik ve finansal sorunlar olmasına rağmen, posta teşkilatımıza taşeron olarak çalışan posta personeli aracılığı ile böyle bir dağıtımın gerçekleştirilmesi mümkün görülmektedir. Medya kurumları ile posta

teşkilatının bu konuda bir araya gelip beraberce çözüm bulmaya çalışmasının her iki taraf için de pozitif sonuçları olacağına inanılabilir.

Çalışmada yapılan mülakatlarda elde ettiğimiz önemli bilgilerden biri de Türk yazılı basın organlarının pek çoğunda yurt dışı abonelik gibi bir hizmetin okuyuculara sunulmadığıdır. Doğan Medya Grubu'nun yurtdışı matbaa yatırımının olduğu Almanya gibi ülkelerde ürünler Avrupalı dağıtım şirketleri aracılığı ile bayilere ulaştırılmaktadır. Hatta farklı gruplara ait bazı yazılı basın ürünleri de yapılan anlaşmalarla bu matbaada basılarak aynı dağıtım kanalı ile okuyuculara ulaştırılmaktadır. Ancak küçük basın kuruluşlarının yurtdışında baskı imkânları mevcut değildir.

Gazete olmasa da aylık olanlar başta olmak üzere dergiler için yurtdışı abonelik imkânlarının sunulması hem yurtdışında yaşayan Türk okuyuculara ulaşmada, kamu diplomasisinde ve basın kuruluşlarının satışlarının arttırılmasında önemli bir fırsat yaratacağı düşünülebilir. Aslında dergilerin yurtdışına gönderilerek yurtdışındaki diğer dergiler ile aynı dağıtım ağlarını kullanarak abonelik sistemini başlatmaları, bu ürünlere ulaşmak için makul ilave dağıtım ücreti ödemekten çekinmeyecek kişiler için önemli bir avantaj da yaratacaktır.

Kaynakça

Bakker, P. (2007). *Free Newspaper Readership, Worldwide Readership Research Symposium, Session 2, Paper 9, p. 63-74.* http://www.newspaperinnovation.com/wp-content/uploads/readership_vienna.pdf (21.08.2016).

Baytar, O. (2013). *Teorik ve Pratik Açıdan Medya Ekonomisine Bakış*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları

Brown, M.M. (1999). *International Mergers and Acquisitions*, London: Kluwer Law International.

Çakır, H. (2007). Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, Yıl: 2007/1

Değirmencioğlu, G. (2011). Uluslararası Haber Dengesizliği Olgusu ve Yeni Medyanın Haber Akışı Sürecine Etkileri, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Economisti Associati. (2011). Feasibility Study for the Preparatory Action Erasmus for Journalists - Part 2 - Statistical Review Submitted to European Commission Directorate General Information Society and Media.

http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/mobility/erjo_part2_report.pdf
(21.08.2016).

Halıcı N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya*, Online Gazetecilik, İstanbul, IPS İletişim Vakfı Yayınları, http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/66638/37257/yeni_%C4%B1letisim_teknolojileri_ve_medya_pdf.pdf#page=101, (23 Mayıs 2015).

Karadağ, G. (2006). *AB'nin Medyası, Medyanın AB'si*, İstanbul, Güncel Yayıncılık

Leurdijk, A. Slot, M., Nieuwenhuis, O. (2012). *Statistical, Ecosystems and Competitiveness Analysis of the Media and Content Industries: The Newspaper Publishing Industry, Luxembourg*, Publications Office of the European Union, European Commission Joint Research Centre. http://is.jrc.ec.europa.eu/pages/ISG/documents/FINALN_ewsreportwithcovers.pdf

Marshall, A. (2012). *Global Newspaper and Magazine Trends - Press Advertising Trends*, Cyprus, Presentation of iMedia Advisory Ltd.

Milosevic, M., (2015). World Press Trends Survey Interview, WAN-IFRA Blog-World Association of Newspapers and News Publishers, <http://blog.wan-ifa.org/2015/06/25/world-press-trends-whats-behind-the-statistics>, (21,08.2016).

Morley, D. ve Robbins, K. (1997). *Kimlik Mekanları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, Çev: E. Zeybekoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Onursoy, S. (2001). *Online Haber Yayıncılığında Görsel Tasarım Boyutu: Haber Sitesi Örnekleri Üzerine Bir Uygulama, Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Picard, R. G. (2004). *The Economics of Daily Newspaper Industry, Media Economics: Theory and Practice*, Ed: Alexander, A., J. Owers, R. Carveth, C.A. Hollifield, A.N. Greco, London, Lawrence Erlbaum Associates

Riess, C. (2011). *World Press Trends 2011*, World Association of Newspaper and News Publishers, http://www.interestingreads.org/wp-content/uploads/2011/10/w_pt2011.pdf, (29.07.2016).

Sözeri, C. (2009). *Türkiye'de Medya Sektöründe Uluslararası Şirket Birleşmeleri, Doktora Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sütcü, C. ve Öztermiyeci, M. (2011). Research on the Contextual and Functional Differences Between New and Old Journalism, Journalism and Mass Communication, David Publishing Company, 1(1) http://www.davidpublishing.com/davidpublishing/Upfile/10/26/2011/20111_02669519833.pdf, (11.04.2014).

<http://www.enpa.eu/association/history/>, (06.05.2017).

<http://www.enpa.eu/association/mission/>, (06.05.2017).

<http://www.distripress.org/background>, (08.05.2017).

<http://www.portokalkulator.de/portokalkulator/std>, (21.05.2016).

<http://ptt.gov.tr/sx/ptt/docs/file/tariffs/PostaveTelgrafUcretTarifesi030516.pdf>, (21.05.2016).

http://www.royalmail.com/sites/default/files/RoyalMail_2016_Prices.pdf, (21.05.2016).

PEDAGOJİK FORMASYON SERTİFİKA PROGRAMINA KATILAN BİYOLOJİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ¹

Doç. Dr. Nilgün YENİCE

Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi

nyenice@gmail.com

Barış ÖZDEN

Milli Eğitim Bakanlığı

barisozdn@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı, pedagojik formasyon sertifika programına (PFSP) katılan biyoloji öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik görüşlerini ve öğretmenlik uygulaması stajının ilk gününde hissettikleri duygu ve düşünceleri tespit etmektir. Araştırmanın çalışma grubu, Türkiye'nin batı bölgesinde yer alan bir üniversitenin pedagojik formasyon sertifika programına katılan 35 biyoloji öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan “*Öğretmenlik Mesleği ve Okulun İlk Gününde Hissedilen Duygu ve Düşünceler Formu*” kullanılmıştır. Verilerinin çözümlenmesinde tümevarımsal içerik analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilişkili olarak, “Öğrencilerle iyi iletişim kurulması ve onlara bilgi aktarılması gereken; aynı zamanda meslek bilgisi ve sevgisi, sabır, emek, fedakârlık ve sorumluluk isteyen kutsal bir meslek” şeklinde görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının ilk gününde “Heyecan, istek ve arzu duyma, tedirginlik, mutluluk, hoşnutluk ve rahatlık” gibi çeşitli duyguları bir arada yaşadıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik Mesleği, Öğretmenlik Uygulaması, Pedagojik Formasyon Sertifika Programı, Durum Çalışması

THE VIEWS OF BIOLOGY TEACHER CANDIDATES ATTENDING PEDAGOGICAL FORMATION CERTIFICATE PROGRAM TOWARD TEACHING PROFESSION

¹ Bu çalışma, 27-28 Mayıs 2016 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen I. Ulusal Biyoloji Eğitimi Kongresinde sunulan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

Abstract

The aim of the study is to uncover the views of biology teacher candidates attending pedagogical formation certificate program (PFCP) toward teaching profession and their emotion and thinking at the beginning of their profession. The participants were 35 biology teacher candidates attending a pedagogical certificate program at a public university in the western part of Turkey. In the research, “*Form of Emotion and Thinking felt on the first day of school and Teaching Profession*” prepared by the researchers were used. Inductive content analysis was applied to the analysis of the data. As a result of research it was determined that for the participants teaching profession requires a good communication with students and professional knowledge, patient, effort, responsibility and devotion. They also added that teachers should transmit information to children. They reported that at the beginning of their profession they simultaneously felt “excitement, desire, uneasiness, happiness, satisfaction and comfort”.

Keywords: Teaching Profession, Teaching Practice, Pedagogical Formation Certificate Programme, Case Study

1. Problem Durumu

Gelecek nesilleri yetiştirmede ve topluma yön vermede önemli rol oynayan bireylerden biri de öğretmenlerdir. Öğretmen, resmi ya da özel bir eğitim kurumunda öğrencilerin öğrenme yaşantılarına kılavuzluk etmek ve yön vermek amacı ile görevlendirilmiş kişidir (Öncül, 2000). Uçan’a (2000) göre öğretmen, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği yeterlikleri kazandıran yükseköğrenimi bitirerek aldığı diplomayla öğretmenlik yapma yetkisini elde etmiş, mesleği öğretmek olan kimselerdir. Ancak, öğretmenlik, herkesin yapabileceği sıradan bir iş değil, uzmanlaşmayı ve profesyonelleşmeyi gerektiren bir meslektir. Bu uzmanlığın olabilmesi için öğretmen adaylarının hizmet öncesinde mesleğe yönelik eğitim almaları ve hizmet içinde de yetiştirilmeleri gerekmektedir (Aydın ve Sağlam, 2012).

Türkiye’de son yıllarda eğitim sistemiyle ilgili en önemli sorunlardan biri, öğretmen yetiştirme ve yetiştirilen öğretmenlerin niteliği ile ilgilidir. Çünkü eğitim fakültelerine yönelik yapılan “*eğitim fakültesi öğrencileri alan bilgisi yönünden yetersiz yetiştiriliyor*” eleştirileri üzerine fen-edebiyat fakültelerinde öğretmen yetiştirme eğilimi yaygınlaşmaya başlamıştır (Kaya ve Yıldırım, 2015). Özellikle Amerika’da 1950’li yıllardan itibaren bu eleştiriler yoğunlaşmıştır (Bestor, 1953; Conant, 1963, Koehler, 1985; Koerner, 1963; Lyons, 1980; Lynd, 1950; Nelson, Palonsky ve Carlson, 1990). Bu eleştiriler üzerine eğitim fakültelerinde yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Türkiye’de

de yapılanmaya gidilerek, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde kurulan pedagoji kürsüsü ile öğrencilere pedagojik formasyon eğitimi verilerek öğretmenlik hakkı elde etmeleri sağlanmıştır (Altunya, 2008; Peters, 1952; Widmann, 2000). Bununla birlikte, çok sayıda eğitim fakültesi dışındaki fakültelerden mezun bireyler, pedagojik formasyon sertifikası alarak öğretmen olmuşlardır (Öztürk Akar, 2014). Ancak, bu durum nitelikli öğretmen yetiştirme ihtiyacı sorununu ortaya çıkarmıştır. Çınar'a (2007) göre, öğretmen adaylarının "Bir öğretmende bulunması gereken nitelikleri" taşımaları gerekmektedir. Bu nitelikler mesleki ve kişisel nitelikler olarak ifade edilmektedir. Öğretmenin mesleki niteliklerini; genel kültür, konu alanı bilgisi ve öğretmenlik meslek bilgi ve becerileri oluştururken; kişisel nitelikleri ise kişinin mesleğe yatkınlığı, öğretmenliğin gerektirdiği örnek ve model olma özelliklerini içermektedir (Aydın ve Sağlam, 2012). Öğretmenlerin, mesleki ve kişisel niteliklerin ikisine de sahip olması gerekmektedir. Çünkü nitelikli bir öğretmen öğrencilerine öğreteceği konunun alan bilgisine sahip olmakla birlikte, bu bilgiyi öğrencilerine nasıl aktaracağı konusunda da yeterli olmalıdır. Öğretmenlerin öğretim becerilerinin gelişmesinde, öncelikle öğretmen yetiştirme programlarında yer alan meslek bilgisi dersleri ve öğretmenlik uygulamaları büyük bir öneme sahiptir (Erden, 2001). Çünkü öğretmen adayları, öğretmenlik uygulaması dersinde öğretmenlik bilgi ve becerilerini geliştirmenin yanında mesleğin inceliklerini öğrenmekte ve tecrübe kazanma olanağı bulmaktadırlar (Bektaş ve Ayvaz, 2012; Kılıç, 2004). Aynı zamanda öğretmenlik uygulaması dersi, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinde uygulama yapabilmeleri için önemli bir fırsattır. Bu sayede öğretmen adayları öğretmenlik mesleği hakkında duygu düşünce ve fikirler edinmektedirler. Dolayısıyla, ileriki yıllarda öğretmenlik mesleğini gerçekleştirecek olan öğretmen adaylarının mesleğe yönelik olumlu düşünceler ve hisler oluşturmasını sağlamak için öğretim sürecinde meslek bilgisi dersleri ve uygulamalarına gereken önem verilmelidir. Bu açıdan öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında staj yaptıkları okuldaki ilk günlerinde neler hissettiklerinin belirlenmesinin alana katkı sağlayacağı söylenebilir.

Öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine yönelik düşünce ve hislerinin, gerçekleştirdikleri öğretim sürecini etkilediği bilinmektedir (Özbek, Kahyaoğlu ve Özgen, 2007). Bu nedenle, öğretmenlik mesleğinin ve öğretmen niteliğinin daha iyi hale getirilmesi için

öğretmen adaylarının mesleği seçme nedenleri ve mesleğe yönelik ne hissettiklerinin bilinmesi oldukça önemlidir. Ayrıca ilgili alan yazın incelendiğinde öğretmen adaylarının (Ceylan ve Turhan, 2010; Çapraz ve Samancı, 2014; Gürbüz Türk ve Genç, 2004; Özbek ve diğ., 2007) ve biyoloji bölümü öğrencilerinin (Kaya ve Yıldırım, 2015; Öztürk Akar, 2014) öğretmenlik mesleğine yönelik görüşlerinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalara rastlanılmıştır. Ancak, alan yazında pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik görüşlerinin ve öğretmenlik uygulaması dersinin ilk gününde hissettiği duyguları bir arada araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Dolayısıyla, bu araştırmanın amacı, pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik görüşlerini ve öğretmenlik uygulaması stajının ilk gününde hissettikleri duyguları tespit etmek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- Pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik görüşleri nasıldır?
- Pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması stajının ilk gününde hissettikleri duygular nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma öğretmenlik uygulamasına ilk kez giden pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğine yönelik görüşlerini ve öğretmenlik uygulaması stajının ilk gününde hissettikleri duyguları belirlemeyi amaçlayan bir nitel bir durum çalışmasıdır. Durum çalışması, Shulman (1986, akt. Campoy, 2005) tarafından özellikle eğitim araştırmalarında, öğrenme-öğretme süreçlerinin değerlendirilmesinde kullanılması önerilen ve Stake (2000) tarafından tek bir durumun derinlemesine incelenmesi biçiminde tanımlanan bir araştırma desendir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada evrenin tamamına ulaşıldığı için örneklem seçimi yapılmamıştır. Nitekim, durum çalışmalarında araştırmacılar örnekleme gibi bir yönteme ihtiyaç duymazlar

(Özhan, 2017). Dolayısıyla, araştırmanın çalışma grubu, 2015–2016 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin batı bölgesinde yer alan bir üniversitesinin pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adaylarından öğretmenlik uygulamasına ilk kez giden 35 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 27'si (%77) kız, 8'i (%23) erkektir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan “Öğretmenlik Mesleği ve Okulun İlk Gününde Hissedilen Duygu ve Düşünceler Formu” kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan form, tek sorudan oluşmaktadır. Bu soruda araştırmaya katılan pedagojik formasyon grubu öğretmen adaylarına öğretmenlik uygulamasına gittikleri uygulama okullarındaki gözlem ve deneyimlerine dayalı olarak öğretmenlik mesleği ve öğretmenlik uygulaması stajının ilk gününde hissettikleri duygu ve düşüncelerini forma yazmaları istenmiştir. Oluşturulan formun geçerliği için fen bilgisi öğretmenliği ile eğitim programları ve öğretimi alanlarında görev yapmakta olan iki alan uzmanı öğretim üyesinin görüşü alınmış ve sorunun araştırılmak istenen amaca uygunluğu tartışılmıştır. Tartışma sonrası öğretim üyeleri, formda sorulan sorunun araştırılan amaca uygun olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacı asıl uygulama öncesi formun güvenilirlik çalışması için diğer sertifika programında öğrenim görmekte olan üç öğrenciye hazırlanan formu uygulamış ve uygulama sonrası elde verilen veriler neticesinde formun güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Son olarak, araştırmacı forma son halini vererek çalışma grubuna formu uygulamıştır. Formun uygulanması araştırmacı tarafından bizzat gerçekleştirilmiş olup, uygulama bir ders saati (40 dakika) sürmüştür.

2.4. Veri Analizi

Veri toplama formundan elde edilen verilerinin çözümlenmesinde “Tümevarımsal İçerik Analizi” kullanılmıştır. Verilerin kodlanmasına başlamadan önce her bir öğretmen adayına ait formlar çok dikkatli bir şekilde okunmuş; öğrencilerin görüşlerine dair bütüncül bir bakış açısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kâğıtlarda yazan metinler belirlenen temalara göre cümle bazında kodlanmış, kodlar sayılarak temaların frekansı ortaya çıkarılmıştır. Uygulama sonrası verilerin güvenilirliği için nitel veri analizi dersini önceden almış olan alan uzmanı bir araştırmacıya da tüm uygulama verileri

inceletilmiş, birinci seviye kodlamalar yaptırılmış ve kodların güvenilirliği ortak kodlar/tüm kodlar formülü ile 0,80 olarak hesaplanmıştır. Literatürde ise 0.70'in üzerindeki katsayıların güvenilir kabul edildiği ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Dış geçerliliği sağlamak için araştırma süreci ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Nitel verilerin raporlaştırılması aşamasında, bulgularla ilgili olarak, görüşmelerden birebir alıntılar yapılarak, güvenilirlik artırılabilir. Yıldırım ve Şimşek (2008) tarafından nitel araştırmalarda güvenilirliği artırmak için toplanan verilerin öncelikle betimsel bir yaklaşımla doğrudan sunulması, araştırmacının gözlem, görüşme ve dokümanlar yoluyla elde ettiği verileri herhangi bir yorum katmadan okuyucuya sunması ve yorumların daha sonraya bırakılması önerilmektedir. Bu çalışmada da öğretmen adaylarının yanıtlarına ait doğrudan alıntılar tırnak içerisinde ve hiçbir değişiklik yapılmadan sunulmuştur. Kısaca elde edilen bulgular, sistematik ve açık bir şekilde betimlenmiş, betimlemeler düzenlenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmada iki tema belirlenmiş olup bu temalar aşağıdaki gibidir:

- Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Görüşler
- Öğretmenlik Uygulaması Stajının İlk Gününde Hissettikleri Duygular

Verilerin sunumunda gizliliği sağlamak için ve etik kurallar göz önüne alınarak öğretmen adaylarının konuşmaları Ayşe, Leyla, Hasan, Ahmet, Mehmet ... gibi takma isimleri ile kodlanmıştır.

3. Bulgular

Veri analizi sonucunda elde edilen bulgular araştırmanın amaçları doğrultusunda alt başlıklar halinde aşağıda sırayla verilmiştir.

3.1. Pedagojik Formasyon Sertifika Programına Katılan Biyoloji Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Genel Görüşleri

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 35 biyoloji öğretmen adayı, öğretmenlik mesleğine yönelik genel görüşler olarak aşağıdaki kavramları sıralamışlardır (Tablo 1).

Tablo 1. Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Genel Görüşler

Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Görüş	f	%
Bilgi aktaran	13	15.9
Öğrencilerle iyi iletişim kuran	11	13.4
Kutsal bir meslek olan	10	12.2
Meslek bilgisine sahip olan	10	12.2
Meslek sevgisi olan	8	9.8
Sabırlı olmayı gerektiren	4	4.9
Birey yetiştiren	4	4.9
Öğrenci sevgisi gerektiren	4	4.9
Toplumsal fayda sağlayan	4	4.9
Model olmayı gerektiren	4	4.9
Emek isteyen	3	3.6
Yeniliğe açık olmayı gerektiren	3	3.6
Sorumluluk isteyen	2	2.4
Fedakârlık gerektiren	2	2.4
Toplam	82	100

Öğretmen adaylarından birinci tema doğrultusunda kendilerinde var olan öğretmenlik mesleğine yönelik görüşlerini yazmaları istenmiştir. Yapılan analiz sonrası pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adayları, verdikleri cevaplarda öğretmenlik mesleğine yönelik en çok “Bilgi aktarmayı gerektiren” (%15.9) görüşünü ifade etmişlerdir. Bu görüşü sırasıyla “Öğrencilerle iyi iletişim kurmayı gerektiren” (%13.4), “Kutsal meslek” (%12.2) ve “Meslek bilgisine sahip olmayı gerektiren” (% 12.2) görüşleri takip etmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik olarak mesleğini ve öğrencileri sevmeyi gerektiren, yeniliğe açık olmayı isteyen, öğrencilere model olmanın önemine vurgu yapan ve öğretmenliğin emek, sabır, fedakarlık ve sorumluluk isteyen bir meslek olduğuna yönelik görüşlere de sahip oldukları belirlenmiştir. Aşağıda öğretmen adaylarının yaptıkları açıklamalardan örnekler yer almaktadır:

Ayşe: Bir eğitimcinin öğrencilerinin olması ve onlara kendi bilgilerini aktarması gibi güzel bir duygu yok.

Ahmet: Kutsal bir meslek olan öğretmenliğin, daha işin başındayken bile mutlu bir heyecan hissi verdiği aşikardır.

Leyla: İlk gözlemlerime göre öğretmenlik sabır isteyen ve günün bilgi ve tecrübesine sahip olmayı gerektiren bir meslek.

Hüseyin: Öğretmenlik mesleği çok kutsal ve geleceğimiz için büyük öneme sahip meslek gruplarındandır.

Hasan: Öğretmenlik mesleğine yönelik görüşüm, güzel ülkeme daha yararlı, girişken ve özgüvenli bireyler yetiştirmek istiyorum. Bu mesleğin isteyerek ve severek yapılacağına inanıyorum.

Safiye: Gittiğim okuldaki danışman hocamın sınıf yönetimindeki hakimiyeti oldukça ilgimi çekti. Gözlemden sonra kendime şunu dedim: “Eğer iyi bir öğretmen olacaksan, mesleğini sevmelisin.”

Barış: Okuldaki öğretmen öğrencileriyle çok ilgili ve iyi iletişim kuran bir öğretmen, bana gerçekten olumlu bir rol model oldu. Bir öğretmenin en önemli görevlerinden biri de öğrencilerine rol model olmaktır.

Aydın: Öğretmenlik mesleğinin ciddiyetini daha iyi anladım. Öğretmenlik demek derse gidip sadece konuyu anlatıp çıkmaktan ibaret değil; sınıfa hakim olmak ve en önemlisi de bildiğini aktararak gerçekten öğrencilere katkı sağlayıp sağlamadığını da düşünmek gerek.

Burcu: Öğretmenlik ilgi, alaka ve sabır isteyen bir meslek olduğundan birazda sorumluluk gerektirir.

Beren: Öğretmenlik gerçekten çok emek ve fedakârlık gerektiren bir meslek bence. Çünkü öğretmen öğrenciyi sadece bilgilendirmek için o sınıfta değildir. Öğretmen gelecek nesilleri etkileyen bireyler yetiştirir. Bu yüzden de öğretmenin sınıftaki duruşuyla, tavırla ve tarzıyla öğrencilere örnek olmalıdır.

3.2. Pedagojik Formasyon Sertifika Programına Katılan Biyoloji Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Stajının İlk Gününde Hissettikleri Duygu ve Düşünceler

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 35 biyoloji öğretmen adayı, öğretmenlik uygulaması stajının ilk gününde hissettikleri duygu ve düşüncelerini aşağıdaki kavramları ifade ederek belirtmişlerdir (Tablo 2).

Tablo 2. Öğretmenlik Uygulaması Stajının İlk Gününde Hissettikleri Duygu ve Düşünceler

İlk Gün Hissedilen Duygu ve Düşünceler	f	%
Özgüven duygusu	31	23.5
Heyecan duygusu	28	21.2
Tedirginlik duygusu	12	9.1
Mutluluk duygusu	12	9.0
Çocukların saygısından hoşnutluk duygusu	12	9.1
Kendini geliştirme düşüncesi	8	6.1
Mesleğin güzel olduğu düşüncesi	8	6.1
Ön yargılarını yıkma düşüncesi	6	4.5
Hayallerine ulaşma düşüncesi	6	4.5
Hayal kurma düşüncesi	5	3.8
Rahatlık duygusu	4	3.1
Toplam	132	100

Öğretmen adaylarından ikinci tema doğrultusunda öğretmenlik uygulaması stajının ilk gününde hissettikleri duygu ve düşünceleri yazmaları istenmiştir. Yapılan analiz sonrası pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adayları verdikleri cevaplarda öğretmenlik uygulamasının ilk gününde en çok “Özgüven” (%23.5) duygusunu ve “Kendini geliştirme” (%6.1) düşüncesini hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu duygu ve düşünceleri sırasıyla, “Heyecan” (%21.2), “Tedirginlik” (% 9.1), “Mutluluk” (%9.0), “Çocukların saygısından hoşnutluk” (% 9.0) duyguları; “Ön yargıları yıkma” (%4.5), “Hayallerine ulaşma” (%4.5) ve “Hayal kurma” düşünceleri takip etmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarından 4 kişi de öğretmenlik uygulamasının ilk gününde rahatlık duygusunu hissettiklerini ifade etmiştir. Aşağıda öğretmen adaylarının yaptıkları açıklamalardan örnekler yer almaktadır:

Ayşe: İlkokula gittiğimde bir öğrenci değil de öğretmen olarak gitmenin heyecanını yaşadım.

Eymen: Ben hiçbir zaman istememiştim öğretmen olmayı ama bu deneyimimden sonra neden olmasın ki dedim. Öğrencilerin öğretmenlere olan saygısı ve sevgisi bu düşüncemin başlıca sebebi oldu. Kendimi tahtaya çıkmış öğrencilere ders anlatırken hayal ettim. Çok heyecan verici ve güzel hislere kapılmama sebep oldu. Şimdiye kadar

öğretmenliğin önemini anlayamamıştım. Artık farkındayım ve daha fazla şevkle istiyorum öğretmen olmayı.

Leyla: Okula ilk gittiğimde hissettiğim duygu rahatlıktı. Okul yönetimi ve müdür bey öğrencilerin düşüncelerini özgürce ifade etmeleri için gerekli olan ortamı hazırlamışlardı.

Öznur: Sen öğretmen olamazsın dediler yıllarca. Haklılar sanıyordum ta ki formasyon programına dahil olana kadar. Eğitim fakültesi öğretim üyelerinin diğer akademisyenlerden farkını anladığım gün karar verdim, ben yapabilirim bu işi. Sonuç olarak formasyon programı ve ilk öğretmenlik deneyimim önyargılarımı yıktı ve yıllardır baskılanan “Senden öğretmen olmaz” tabularımı yıktı geçti. Şimdi herkesten daha iyi bir öğretmen olabileceğime inanıyorum ve kendi sınıfımda gireceği ilk dersi iple çekiyorum.

Hasan: En büyük hayalim bir gün oturduğum o sıralarda öğrenci olarak değil de öğretmen olarak orada bulunmak idi. Gittiğim lisede ilk deneyimim çok güzeldi. Bir gün hep hayalini kurduğum o sıralara öğretmen olarak oturmuş idim.

İlker: Okulun ilk günü heyecanlıydı. Hocamızla sınıfa girdiğimizde öğrencilerin arasına karışmak mutluluk vericiydi.

Burcu: Okulun ilk günü ilk saatleri çok heyecanlıydım. Ne ile karşılaşacağımı bilmediğim için ise biraz tedirgindim. İçimde inanılmaz bir korku oluşmuştu ki sınıfa girip öğrencilerin o heyecanlı gözlerini görene kadar.

Kevser: Bu mesleği seviyorum ve öğretmen olursam bir gün onlara sevgiyle ders anlatacağım günleri hayal ediyorum.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonucunda, pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik, öğrencilerle iyi iletişim kurulması ve onlara bilgi aktarılması gereken; aynı zamanda meslek bilgisi ve sevgisi gerektiren kutsal bir meslek şeklinde görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Öğretmenlik mesleği hem birey hem de bireyin içinde yaşadığı toplum için çok önemlidir. Öğretmenlik mesleği çok saygın ve önemli bir meslektir. Öğretmen adaylarının da ifade

ettiği gibi öğretmenlik mesleği, meslek sevgisi, öğrenci sevgisi ve özveri gerektiren öğrencilere yararlı olma, kendini ve öğrencilerini mutlu hissettirme amacıyla yapılan bir meslek olmalıdır. Dolayısıyla, öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamalarında meslek sevgisi ile birlikte mesleğe yönelik olumlu düşüncelere sahip olmaları, mesleki başarılarını ve öğrencilerle olan ilişkilerini olumlu yönde etkileyecektir. Nitekim, ilgili alan yazın incelendiğinde öğretmenlik mesleğini severek ve isteyerek yapmanın öğrenciler üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiğini gösteren çalışmalara rastlanılmaktadır. Örneğin; Canbulat (2014) yaptığı çalışmada, öğretim elemanları, öğretmen adaylarından mesleğe ilgi, istek duyan ve sorumluluk duygusu gelişmiş adayların daha başarılı olduklarını belirlemiştir. Akyıldız (2015) çalışmasında sınıf öğretmeni adaylarının meslek sevgisini meslekte başarılı olmanın bir şartı olarak gördükleri sonucuna ulaşmıştır. Çapraz ve Samancı (2014) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin meslek sevgisi gerektirdiğine yönelik görüş bildirdiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca, mevcut çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik olarak mesleğini ve öğrencileri sevmeyi gerektiren, yeniliğe açık olmayı isteyen, öğrencilere model olmanın önemine vurgu yapan ve öğretmenliğin emek, sabır, fedakarlık ve sorumluluk isteyen bir meslek olduğuna yönelik görüşlere de sahip oldukları belirlenmiştir. Öğrenci sevgisi, öğretmenlerin taşıması gereken en önemli niteliklerden biridir. Çam'a (1981) göre iyi bir öğretmenin birçok niteliğe sahip olması ve sahip olunan özelliklerden birinin de çocuk ve insan sevgisi olması gerekmektedir. Akyıldız (2015) çalışmasında öğretmen adaylarının en çok öğrenci sevgisi ile ilgili yansıtıcı düşünceler geliştirdikleri ve meslekte başarılı olmada öğrenci sevgisini önemli gördükleri sonucuna ulaşmıştır. Çapraz ve Samancı (2014) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin öğrenci sevgisi gerektirdiğine yönelik görüş bildirdiklerini tespit etmişlerdir. Ercan'a (2014) göre de öğretmenliğin en önemli özelliklerinden biri öğrenci sevgisidir. Ergün ve Özdaş (1999), çocukları ve öğretmeyi sevmeyen insanların öğretmen olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen diğer bir bulgu, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini emek, sabır, fedakarlık ve sorumluluk isteyen bir meslek olarak da ifade etmeleridir. Öğretmenlikte sabır, mesleğin temel bileşenlerindedir. Sabır, özveri ve sürekli çalışmayı gerektiren öğretmenlik mesleğini başarılı bir şekilde yerine getirmek için bu

mesleği severek ve isteyerek yapmak oldukça önemlidir (Çapa ve Çil, 2000; Kırbıyık, 1995). Yapılan çalışmalarda öğretmenlik mesleği, kutsal saygıdeğer, önemli ve emek isteyen bir meslek olarak tanımlanmaktadır (Akyıldız, 2015; Çapraz ve Samancı, 2014; Çermik, Doğan ve Şahin, 2010; Derman, Özkan, Altuk ve Mülazımoğlu, 2008; Özbek, Kahyaoğlu ve Özgen, 2007). Bir toplumun yapılanması ve gelişmesinde büyük rol oynayan öğretmenlerin, sorumluluk duygularının yüksek; aynı zamanda bu sorumluluk duygusu ile toplum için yararlı bireyler yetiştirmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini sorumluluk ve fedakarlık gerektiren bir meslek olarak görmelerinin nedeni olarak, öğretmenliği bireylerin ve toplumların geleceğini doğrudan etkileyen bir meslek olarak düşünmeleri verilebilir.

Araştırmanın diğer alt amacına ilişkin bulgular incelendiğinde, öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının ilk gününde heyecan, özgüven, tedirginlik, mutluluk, hoşnutluk ve rahatlık gibi çeşitli duyguları bir arada yaşadıkları tespit edilmiştir. Yeni bir ortama girmek, bireylerde yeni duyguların oluşmasına veya var olan bazı duyguların açığa çıkarılmasına neden olabilir. Bu duygular heyecan, korku, stres, özgüven vb. duygulardır. Öğretmen adayları da öğretmenlik uygulamasının ilk gününde benzer ve karmaşık duyguları bir arada hissetmişlerdir. Yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının okul ile ilk buluşmalarında yaşadıkları duygunun heyecan olduğu tespit edilmiştir (Çapraz ve Samancı, 2014; Dündar, 2003). Bu çalışmada da öğretmen adayları yoğun bir şekilde heyecan duygusunu hissetmişlerdir. Bunun nedenleri olarak, öğretmen adaylarının yapacakları mesleği uygulama imkânı bulmaları ve mesleği nasıl uygulayacaklarına ilişkin çok fazla tecrübe sahibi olmamaları verilebilir. Kuran'a (2009) göre öğretmen adaylarının, teorik olarak öğrendiklerini uygulamaya dökmeye çalıştıklarında heyecan ve tedirginlik duygularına sahip olmaları çok doğaldır. Öğretmen adaylarının hissettiği duygulardan biri de Özgüven'dir. Özgüven, bireylerin bir işi başarma hissi olarak tanımlanabilir (Çapraz ve Samancı, 2014). Şişman ve Turan (2009) ise özgüveni, bireyin düşünce ve davranışlarını kendi iradesi ile ortaya koyması ve yaşama dair bağımsız kararlar alabilmesi olarak tanımlamışlardır. Nitekim, öğretmen adayları kendini geliştirme ve ön yargılarını yıkma ve hayallerine ulaşma gibi düşünceleri de öğretmenlik uygulamasının ilk gününde hissetmişlerdir. Öğretmenlik uygulamasının ilk gününde öğretmen adaylarının geçirdikleri süreç ve karşılaştıkları ortamların öğretmen adaylarının öğretmen olamayacaklarına karşı ön yargılarını yıktığı

ve onların özgüven kazanmalarını sağlayarak bir an önce öğretmenlik mesleğini yapmaya yönelik duygular hissetmesini sağladığı söylenebilir. Çapraz ve Samancı (2014) yaptıkları çalışmada da öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının ilk gününde geçirdikleri sürece bağlı olarak özgüvenlerinin arttığı yönünde görüş bildirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Öğretmen adaylarının hissettiği diğer bir duygu ise tedirginliktir. Tedirginlik, bireylerin karşılaştıkları durumlara karşı başarısızlık yaşayacağına ilişkin düşüncelerden meydana gelmektedir. Öğretmen adayları öğretmenlik uygulamasının ilk gününde genellikle gözlem yapar ve ortamı keşfetmeye çalışırlar. Bu gözlem ve keşif sürecinde yaşadıkları olumsuz olaylar ve davranışlar öğretmen adaylarında korku ve endişe oluşmasına neden olabilir. Kimi öğretmen adayları ise daha önceden bir okula öğretmen olarak gitmedikleri için ne ile karşılaşacaklarından dolayı tedirginlik hissine kapılmaktadırlar. Benzer şekilde Çapraz ve Samancı (2014) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının ilk gününde hissettiği duygulardan birinin tedirginlik olduğunu tespit etmişlerdir. Nitekim bu duygunun oluşmasında öğretmen adaylarının uygulama noktasında kendini yetersiz hissetmesi, çalışacakları okulun koşullarının önceden bilinmemesi gibi nedenler etkili olabilir. Ancak, bu gibi duyguların oluşmasında çoğu zaman bireylerin olay ve olguları algılamalarıyla ilişkilidir. Dolayısıyla bazı öğretmen adaylarının rahatlık hissetmesi de bu nedenden dolayı meydana gelmiş olabilir. Bazı öğretmen adayları da bir zamanlar öğrenci olarak oturdukları sınıflara şimdi öğretmen olarak oturdukları için hayallerine ulaştıklarını ifade edip, kendilerini öğretmen olarak atanmış bireyler olarak hayal ettiklerini belirtmişlerdir. Özetle, öğretmen adayları okulun ilk gününde çeşitli duyguları bir arada yaşamalarına rağmen, çoğunun öğretmenlik mesleğini yapmaya çok istekli oldukları ve sınıf içerisinde kendilerini öğretmen olarak hayal etme gibi duygu ve düşünceleri hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

- Öğretmen adaylarının lisans eğitimleri süresince pedagojik eğitim almadıkları dikkate alındığında, katıldıkları pedagojik formasyon eğitimi sırasında öğretmen adaylarına öğretmenlik mesleğinin sadece bilgi aktarmak değil; aynı zamanda

öğretmenliğin topluma faydalı nesiller yetiştirmek ve bu nesilleri yetiştirirken sabırlı ve fedakar olmak gibi özelliklere sahip olduğu hissettirilmelidir.

- Öğretmen adaylarının ilk deneyimlerini gerçekleştirecekleri okullarda kendilerine rehberlik edecek öğretmenleri rol model aldıkları düşünüldüğünde, başarılı, tecrübeli ve öğretmenliğe yönelik olumlu görüşlere sahip öğretmenler seçilmelidir.
- Öğretmen adayları öğretmenlik uygulamasının ilk gününde tedirginlik, korku ve heyecan yaşamaktadırlar. Bu yüzden öğretmen adaylarında bu duygu ve düşüncelerin oluşmaması için, adaya öğretmenlik uygulamasına gitmeden önce gidecekleri okul, okul idaresi, öğrenci profili ve okulun fiziki imkanları detaylı bir şekilde tanıtılmalıdır.
- Bu çalışma pedagojik formasyon sertifika programına katılan biyoloji öğretmen adayları ve veri toplamak için görüşme formu ile sınırlıdır. Diğer çalışmalarda farklı bölümlerde öğrenim görmüş öğretmen adayları ile çalışılması ve veri toplamak için veri toplama formu yanında öğretmen adaylarının ilk gün yaşadıklarının danışman öğretmen tarafından bir gözlem formu ile toplanması önerilebilir.

Kaynakça

Akyıldız, S. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik yansıtıcı düşüncelerinin uygulama günlükleri yoluyla belirlenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 41(II), ss.451-463.

Altunya, N. (2008). Türkiye’de öğretmen yetiştirme. Cumhuriyetimizin kuruluş felsefesinin öngördüğü eğitim, *Bildiriler (Ed. İ. Çınar ve N. K. Şahbaz.)*. Malatya: İnönü Üniversitesi. ss. 297-319.

Aydın, R. ve Sağlam, G. (2012). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (2), ss.257-294.

Bektaş, M. ve Ayvaz, A. (2012). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Dersinde Beklentileri, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (3).

Bestor, A. (1953). *Educational Wastelands*, Urbana, IL: University of Illinois Press.

Campoy, R. (2005). *Case Study Analysis in the Classroom: Becoming A Reflective Teacher*, Sage Publications.

Canbulat, A. N. K. (2014). Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre Öğretmen Yeterlikleri ve Öğretmen Adayı Belirleme Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme, *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3(3).

Ceylan, M. ve Turhan, E. (2010). Student-Teachers' Opinions About Education and Teaching Profession Example of Anadolu University, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, ss. 2287-2299.

Conant, J. B. (1963). *The education of American Teachers*, New York: McGraw- Hill.

Çam, Ö. (1981). Öğretmen Yetiştirme. *X. Milli Eğitim Şurası*, Ankara, 23-26 Haziran.

Çapa, Y. ve Çil, N. (2000). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, ss. 69-73.

Çapraz, C., Samancı, O. (2014). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Görüşleri ve Okul Deneyiminin İlk Gününde Hissettikleri Duygular, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), ss.179-188.

Çermik, H., Doğan, B. ve Şahin, A. (2010). Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğini Tercih Sebepleri, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2).

Çınar, İ. (2007). İlköğretimin Önemi, <http://www.pdrceyiz.biz/archive/index.php/index.php?t-1526.html>, (20.02.2016).

Derman, A., Özkan, E., Altuk, Y. G. ve Mülazımoğlu, İ. E. (2008). Kimya Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 9(2).

Dündar, M. (2003). Müzik Öğretmeni Yetiştirmede Alanda Eğitim, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1).

- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ercan, R. (2014). Öğretmenlerde Çocuk Sevgisi, *Turkish Studies*. 9(8), ss.435-444.
- Erden, M. (2001). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ankara: Epsilon Yayıncılık.
- Ergün, M. ve Özdaş, A. (1999). Okul Gözlemi ve Uygulama Çalışmalarının Öğretmen Adayları Üzerindeki Etkisi, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*,3, ss.115-119.
- Gürbüzürk, O. ve Genç, S. Z. (2004). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,5(7), ss.47-62.
- Kaya, E. ve Yıldırım, T. (2015). Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Öğrencilerinin Gözüyle Öğretmenlik, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, X(II), ss.375-384.
- Kılıç, D. (2004). Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Öğretmen Adayları Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*,10, ss.172-184.
- Kırbıyık, H. (1995). Fen ve Matematik Öğretmenlerinin Eğitimi, *Uluslararası Dünya Öğretmen Eğitimi Konferansı Bildirileri*, Ankara, 27 Ağustos- 2 Eylül, ss.176-186.
- Koehler, V. (1985). Research on preservice teacher education. *Journal of Teacher Education*. 34, ss.23-30.
- Koerner, J. (1963). *The Miseducation of American Teachers*, Baltimore: Penguin Books.
- Kuran, K. (2009). Mikro Öğretimin Öğretmenlik Meslek Bilgi ve Becerilerinin Kazanılmasına Etkisi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(11), ss. 384-401.
- Lynd, A. (1950). *Quackery in the Public Schools*, Boston: Little, Brown and Company.
- Lyons, G. (1980). Why Teachers Can't Teach, *Phi Delta Kappan*, 62, ss. 103-107.

Nelson, J. L., Palansky, S. B. ve Carlson, K. (1990). *Critical Issues in Education*, New York: McGraw Hill.

Öncül, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları.

Özbek, R., Kahyaoğlu, M. ve Özgen, N. (2007). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), ss.221-232.

Öztürk Akar E. (2014). Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü Mezunları Neden Öğretmen olmak istiyor?, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), ss.259-272.

Peters, W. (1952). *Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları*, İkinci Cilt. İstanbul: Pulhan Matbaası.

Stake, R. E. (2000). Case studies, *Handbook of Qualitative Research*, (Ed. Denzin ve Lincoln) 2. Basım, Sage Publications.

Şişman, M. ve Turan, S. (2009). *Sınıf Yönetimi*, Ankara: Öğreti Yayıncılık.

Uçan, A. (2000). Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğine Genel Bakış, *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimde Kalite Paneli*, ss.53-102. Ankara: MEB Yayınları.

Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*, İstanbul: Kabalcı.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ'NİN BAZI FAKÜLTELERİNDE ÖĞRENİM GÖRMEKTE OLAN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN “SPOR” HAKKINDAKİ METAFORLARI¹

Yrd. Doç. Dr. Ömer Seyfettin SEVİNÇ
Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
omersevinc@duzce.edu.tr

Mustafa ERGENÇ
Düzce Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
must1_91@hotmail.com

Özet

Çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin “spor” hakkındaki metaforlarını ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 öğretim yılında Düzce Üniversitesi'nin üç farklı fakültesinin (Eğitim, Tıp, Spor Bilimleri) beş farklı bölümünde öğrenim gören 208 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Üniversite öğrencilerinin "Spor ... gibidir, çünkü ..." cümlesini tamamlamalarıyla veriler elde edilmiş olup, verilerin analizinde nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda "Spor" hakkında 18 kategoride, 104 farklı metafor belirlenmiştir. En fazla metafor üretilen kategoriler sırasıyla; huzur-mutluluk-erinç verici bir unsur olarak spor (50 metafor), sağlık verici (39 metafor), zorunlu görülen (38 metafor), pozitif katkı sağlayıcı (13 metafor), ilgi gösterilmesi, emek verilmesi gereken (13 metafor) bir unsur olarak spor şeklinde belirlenmiştir. Yine ayrıca ürettikleri metaforları kabul edilen katılımcılardan spor yapanlar (hobi veya lisanslı olarak) 113 kişi, spor yapmayanlar (hobi veya lisanslı olarak) ise 71 kişidir. Araştırma bulguları bütün olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin “Spor”a ilişkin üretmiş oldukları metaforlarda spora karşı olumlu algılarının bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencisi, Spor, Metafor

METAPHORS ABOUT “SPORTS” OF THE STUDENTS WHO ARE STUDYING IN SOME FACULTIES OF DÜZCE UNIVERSITY

Abstract

The aim of this study is to reveal the metaphors of university students about "sport". The sample of the research, which was organized in five different departments (Mathematics and Science Education, Basic Education, Social Sciences and Turkish Education, Physical Education and Sports Teaching, Internal

¹ Bu araştırmanın kısa özeti, 3-5 Kasım 2017 tarihleri arasında düzenlenen RESSCONGRESS-Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Medicine (Medical Pharmacology) of three different faculties (Education, Medicine, Sports Sciences) of Düzce University in 2016-2017 academic year, constituted 208 university students. The data were obtained with the help of university students by completing these sentence of "Sports are like ..., because ...". Qualitative and quantitative research methods were used to analyse of the data. As a result of the study, 104 different metaphors were identified in 18 categories about "Sports". The most metaphorical categories were sports as a peace-happiness-giving element (50 metaphor), sport as a health-giving element (39 metaphor), sport as an essential element (38 metaphor), potentiative contributing factor (13 metaphors), sports as an element of interest and an element to be given labor (13 metaphors). Also, 113 of the participants whose metaphors were accepted playsports as hobby or licensed, while 71 of them do not play sport as hobby or licensed. As a result, when there search findings were evaluated as a whole, it was determined that the students have positive perceptions towards the sport in the metaphors they produced about "Sports".

Keywords: University Student, Sport, Metaphor

1. Giriş

Metafor, daha çok edebiyat alanında kullanıldığı varsayılan, sözü, ifadelerimizi süslemeye yönelik bir söz sanatından ibaret sayılsa da aslında günlük yaşamımızda sıklıkla kullandığımız dilsel bir benzetme olgusudur diyebiliriz. Ancak önemi bundan çok daha fazladır ve anlatılmak istenen varlık, olay, durumlar arasında ilişki kurarak ve belli özelliklere vurgu yaparak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayan ve anlatıma güç katan bir söz sanatıdır.

Hayatı, kendimizi ve “ötekini” anlamının yegâne yolu olan metaforlar, dünya diye adlandırdığımız şeyi açığa çıkararak ve gizleyerek bize sunar ve dilin asli varlığıdır (Demir, 2015: 9). Sadece bir söz sanatından ibaret olmayan metaforlar, olguları, olayları, kavramları anlama ve açıklamada bir kavramı bir başka kavramla açıklamanın ötesinde daha güçlü, düşünsel süreçleri içeren zihinsel araçlar olarak ifade edilebilir.

Eski Yunancadaki *meta* (üzerine) ve *phrein* (taşımak) sözcüklerinden gelen ve bir “şey”in bazı yönlerinin bir başka “şey”e transfer edildiği özgül zihinsel / dilbilimsel süreçleri ifade eden metafor kelimesi; dile olduğu kadar düşünceye de yönelen ve insanın zihinsel faaliyetinin temelini oluşturan yapılardan biridir (Cebeci, 2013: 7-10). Saban’a (2004: 1) göre metaforlar “olayların oluşumu ve işleyişi hakkında düşüncelerimizi yapılandıran, yönlendiren ve kontrol eden en güçlü zihinsel araçlardan biridir.” Cerit’e (2008: 694) göre ise “insanların hayatı, çevreyi, olayları ve nesnelere

nasıl gördükleri; farklı benzetmeler kullanarak açıklamaya çalışmada kullandıkları bir araç olarak düşünülmektedir.” Metaforlar ayrıca yeterince anlaşılmamış konuların daha kolay anlaşılmasını sağlayabileceği gibi, bilgi toplama ve sorgulama aracı olarak da kullanılabilir. Ayrıca canlı-cansız, soyut-somut ve olumlu-olumsuz olabilirler (Semerci, 2007). Bu bağlamda metaforlar, zihinsel süreçler yoluyla olguları, olayları, dış dünyayı anlamlandırmamızda bize yardım ederler. Örneğin ekonomi alanında, yatırımlar vb. soyut finansal konular genellikle "Para sudur" metaforu aracılığı ile anlaşılır. "Likit fonlar", "para muslukları", "tasarruf akışı", "fon havuzu" gibi cümle ve deyimler insanların somut bir kavramı, suyu, soyut kavramları açıklamak için değişik biçimlerde nasıl kullandıklarını göstermektedir (Hanson, 1993: 274, akt.: Yorulmaz, 2008: 59).

Alanyazında özellikle başta eğitim olmak üzere, bilim, sanat, kültür ve diğer alanlara ilişkin konularda üretilen metaforların incelendiği pek çok çalışma bulunmaktadır ancak “spor” kavramına ilişkin metaforların incelendiği çalışmaların sayısı oldukça azdır. Var olan çalışmalardan bazılarında ele alınan konular: Koç ve arkadaşlarının (2015) yaptığı “İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Spor Kavramına İlişkin Algıları” isimli metafor çalışmasında ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin “spor” kavramına ilişkin sahip oldukları algıları, Karakaya ve Salici’nin (2016) gerçekleştirdiği çalışmada ise Isparta’da öğrenim gören 11-13 yaş gurubu öğrencilerin popüler spor branşları hakkındaki metaforik algıları belirlenmiştir. Bu bağlamda biz de bu çalışmamızda “spor” kavramını, özgün, farklı bir görüş, düşünce ve analiz biçimi olan “metafor” yöntemi ile değerlendirmeye çalıştık.

Genel bir tanımlama ile spor; önceden belirlenmiş kurallara göre bireysel veya takım halinde yapılan, genellikle rekabete dayalı yarışma ve kişisel eğlence veya mükemmelliğe ulaşmak için yapılan fiziksel veya zihinsel aktivitedir (Bensiz, 2016: 17). Yetim’e (2000: 68-69) göre “Spor; bedene ve ruha hitap eden sosyal bir davranıştır. Bazı fonksiyonları; insanın sağlıklı, mutlu ve güçlü olmasını sağlamak, sosyal, kültürel zevk ve duyarlılıklar kazandırmak, sosyalleşmeyi ve sosyal sorumluluğu geliştirmek, dayanışma, risk alma, cesaret, centilmenlik gibi duyguları geliştirmek” şeklinde özetlenebilir. Sporun ayrıca ve özellikle “gençlerin fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden daha sağlıklı olmalarını sağlamak, onları, kötü alışkanlıklardan uzak tutmak” gibi fonksiyonları da söz konusudur (Koçak, 2014).

Spor, sağlık, beslenme, obezite vb. kavramların oldukça önemli hale geldiği günümüzde bireyin, toplumun yaşamında önemli bir yeri olan spora dikkatlerin çekilmesi, konuya gereken önemin verilmesine ilişkin olarak üniversite öğrencilerinin ürettikleri metaforların ortaya çıkarılması spora ilişkin algıların anlaşılması açısından önemlidir. Bahsedilen nedenlerden dolayı üniversite öğrencilerinin “spor” kavramına ilişkin ürettikleri metaforların incelenmesine gereksinim duyulmuş ve bu kavrama ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri metaforlar aracılığıyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- 1) Üniversite öğrencilerinin "spor" kavramına yönelik ne gibi metaforları bulunmaktadır.
- 2) Üniversite öğrencilerinin “spor” kavramına yönelik metaforları kaç farklı kategoride toplanabilir?
- 3) Bu kavramsal kategoriler öğrencilerin cinsiyeti ve bölümlerine göre farklılık göstermekte midir?
- 4) Üniversite öğrencilerinin “spor” kavramına yönelik metaforlarının öğrencilerin spor yapma yapmama durumlarıyla ilişkisi nasıldır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Üniversite öğrencilerinin, “spor” kavramına ilişkin sahip oldukları algıları metaforlar yardımıyla belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada, öğrencilerin görüşleri doğrultusunda “spor” kavramına yüklenen anlamlar ayrıntılı bir şekilde incelendiği için nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim (fenomenoloji) deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Bu olgularla günlük yaşantımızda çeşitli biçimlerde karşılaşabiliriz. Ancak bu tanışıklık, olguları tam olarak anlamadığımız anlamına gelmez. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmaya

amaçlayan çalışmalar için olgubilim (fenomenoloji) uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 69).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma 2016-2017 eğitim-öğretim yılında yapılmıştır. Çalışma grubu Düzce Üniversitesi'nin üç farklı fakültesinin (Eğitim, Tıp, Spor Bilimleri) beş farklı bölümünde (Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi, Temel Eğitim, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Dahili Tıp Bilimleri (Tıbbi Farmakoloji ABD)) öğrenim gören 208 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır (bakınız Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcı Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyete Ve Okudukları Bölümlere Göre Dağılımları

		f	%
Cinsiyet	Kadın	151	72,6
	Erkek	57	27,4
Bölüm	Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi	41	19,7
	Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi	32	15,4
	Temel Eğitim	44	21,1
	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	21	10,1
	Dahili Tıp Bilimleri (Tıbbi Farmakoloji ABD)	70	33,7
Toplam		208	100,0

Tablo 1' de araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin okudukları bölümler ve bu bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine ilişkin dağılımları gösterilmiştir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi bölümünde okuyan 41 katılımcı üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Bu bölümdeki katılımcı üniversite öğrencilerinin toplam sayısı tüm örneklemin %19,7'sini oluştururken, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümünde okuyan 32 katılımcı tüm örneklemin %15,4'ünü, Temel Eğitim Bölümünde okuyan toplam 44 katılımcı %21,1'ini, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümünde okuyan toplam 21 katılımcı %10,1'ini, Dahili Tıp Bilimleri (Tıbbi Farmakoloji ABD) Bölümünde okuyan 70 katılımcı ise tüm örneklemin %33,7'sini oluşturmaktadır. Sonuç olarak, tablo 1'de görüldüğü gibi katılımcı üniversite öğrencilerinin %72,6'sı kadın; %27,4'ü erkektir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri metafor analizi kullanılarak toplanmıştır. Araştırma için gerekli izinler alındıktan sonra, ders saatlerinde ilgili sınıflardaki öğrencilere formlar dağıtılmış, metafor imgelerini geliştirmeleri için de yarım ders saati civarında (yaklaşık 20-25 dakika) süre verilmiş ve formlar daha sonra geri toplanarak uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulama sırasında kavramla ilgili yanlış yönlendirmelerin güvenilirliği bozmasını engellemek amacıyla içerikle ilgili herhangi bir yorum yapılmamıştır. Uygulama, bizzat hazır bulunarak yapılmıştır.

Araştırmaya katılan farklı fakültelerdeki üniversite öğrencilerinin spor hakkında metaforlarını belirlemek için her bir üniversite öğrencisine şu cümleyi; "Spor ..., gibidir, çünkü ..." tamamlamaları istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda her öğrenciye bir form verilmiştir. Metafor çalışmalarında genellikle uygulanan bu yöntemde, cümlede yer alan "gibi" ifadesi ile bir benzetmenin ortaya çıkması, "çünkü" ifadesi ile de bu benzetmenin bir sebebe dayandırılması amaçlanmıştır. Metafor çalışmalarında "gibi" kavramı genellikle metafor konusu ile metafor kaynağı arasındaki benzerliği daha net bir şekilde çağrıştırmak için kullanılır (Saban, 2008: 464). Öğrencilerden bu ibareyi kullanarak sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir. Araştırmamızda "çünkü" kavramına da yer verilerek, katılımcıların kendi metaforları için gerekçe göstermeleri istenmiştir. Elde edilen öğrenci metaforları, metaforların açıklamaları ve demografik bilgileri araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada, elde edilen verilerin değerlendirilmesinde "içerik analizi" tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

i. Kodlama ve Ayıklama Aşaması: Bu aşamada, metaforlar kodlama ve ayıklama işlemine tabii tutulmuştur. Bu aşamada farklı fakülte ve bölümlerde öğrenim görmekte olan öğrenciler tarafından yazılan metaforlardan araştırmaya kabul görülen kağıtlar her bölüm kendi içerisinde 1'den başlayacak şekilde numaralandırılarak listelendirilmiştir.

Bu numaralandırma işlemi yapılırken Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi Bölümü için "Türkçe E. Öğr.X (X: her bir kâğıdın sayısal olarak numarası)", Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü için "Fen E. Öğr.X", Temel Eğitim Bölümü için "Temel E. Öğr.X", Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü için "Beden E. Öğr.X" ve son olarak Dahili Tıp Bilimleri (Tıbbi Farmakoloji ABD) Bölümü için "Tıp, Öğr.X" olacak şekilde formlarda kısaltmalar kullanılmıştır. Yarım bırakılan veya hiç doldurulmayıp boş bırakılan formlar ise elenmiştir.

ii. Tasnif Etme (Eleme ve Arıtma) Aşaması: Katılımcıların "spor" hakkında oluşturdukları metaforlar 3 araştırmacı tarafından incelemeye alınarak tasnif edilmiştir. Bu aşamada öğrencilerin yazdıkları metaforlar tekrar tek tek okunup gözden geçirilerek, her metafor metaforun konusu, metaforun kaynağı ve metaforun konusu ile metaforun kaynağı arasındaki ilişki bakımından analiz edilmiştir. Metafor olarak kabul görmeyen, zayıf yapıları metafor özelliğinde olan ve kullanılan metafor ile açıklama cümlesi arasında anlamlı ilişki bulunmayan çalışma kağıtları (24 adet) araştırmadan çıkarılmıştır.

iii. Kategori Geliştirme Aşaması: Bu aşamada, metaforlardan konularına ve atfedilen düşünceleri gibi benzer özelliklere sahip olanlar kendi aralarında bir arada olacak şekilde gruplandırılmıştır. Yani öğrencilerin ürettiği metaforlar kavramsal kategoriler altında gruplandırılmıştır. Bu işlem yapılırken uzmanların uzlaşmasına önem verilmiştir.

iv. Geçerlilik ve Güvenirliliği Sağlama Aşaması: Geçerlilik ve güvenirlilik araştırma sonuçları için iki önemli ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda geçerlik ve güvenirliliği sağlama çalışması yapılmıştır. Sınıflandırmaların güvenirliliğini artırmak için çalışma önce araştırmacılar tarafından ayrı ayrı sınıflandırılmış ve karşılaştırılarak son şekli verilmiştir. Çalışmanın güvenirlilik hesaplaması Miles ve Huberman (1994), Uyuşum Yüzdesi Formülü [$P = (Na / Na + Nd) \times 100$] (P: Uyuşum Yüzdesi, Na: Uyum Miktarı, Nd: Uyuşmazlık Miktarı) kullanılarak saptanmıştır. Güvenirlilik hesaplamasındaki uyum yüzdesi %70 olduğunda güvenirlilik yüzdesine ulaşılmış kabul edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu formül kullanılırken araştırmacıların, metaforlar için aynı kodu kullandıkları durumlar görüş birliği, farklı kodu kullandıkları durumlar ise görüş ayrılığı olarak kabul edilmiştir. Daha sonra, araştırmacıların yaptığı

kodlamalar karşılaştırılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda araştırmada uyum yüzdesi .94 olarak hesaplanmıştır.

v. Nicel Veri Analizi Aşaması: Beşinci ve son aşamada ise metaforların frekansları çıkarılarak yüzdesi bulunmuş ve kavramsal kategoriler altında yorumlanmıştır. Kategoriler katılımcı üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine, öğrenim gördüğü bölümlere ve öğrencilerin demografik bilgilerinden spor yapma durumlarına (hobi veya lisanslı olarak) göre de tablolaştırılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Kavramsal Kategorilere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan 208 üniversite öğrencisi “spor” kavramına ilişkin toplam 184 metafor üretmiştir. Bu metaforlardan 104 tanesi sadece bir öğrenci tarafından ifade edilmiştir. En fazla ifade edilen metafor, 11 öğrenci tarafından tekrar edilen "hayat" (f=11) metaforu olmuştur. Bu bölümde, araştırmamıza katılan üniversite öğrencilerinin “spor” kavramına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar, oluşturulan 18 farklı kavramsal kategoride, aşağıdaki başlıklar altında, tablolar eşliğinde verilerek analiz ve yorumlar yapılmıştır. Ayrıca üretilen metaforlara ve üretilen bu metaforların açıklamalarına ilişkin cümlelerden de alıntılar yapılmıştır ve her kategoride en fazla üçer metafor örneğine yer verilmiştir (bakınız Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcı Üniversite Öğrencilerinin Spor Kavramına İlişkin Metafor Kategorileri

Kategoriler	Öğrenci sayısı (%)	Metaforlar	Üretilen Metafor Sayısı (%)
1. Sağlık (afiyet-esenlik, zindelik-dinçlik verici, tedavi-terapi edici) verici bir unsur olarak spor	39 (21,2)	Ağaç (1), Binanın çimentosu (1), Bozulmadan çalışan makine (1), Demir (2), Dinçlik sağlayan düşünce (1), Doğa (1), Everest'in zirvesine ulaşmak (1), Farkındalık (1), Fen (1), Gençlik iksiri (1), Güneş (1), Güneş ışığı kadar aydınlanma (1), Güzellik uykusu (1), Hayat (4), İlaç (3), Nar (1), Oksijen (1), Psikolojik ve fizyolojik rahatlama (1), Sağlık (4), Sağlıklı kalmanın yolu (1), Sağlıklı yaşam kaynağı (1), Sonu görülmeyen merdivene çıkmak (1), Su (1), Temiz hava (1), Terapi (1), Uyarıcı (1), Vücut geliştirme aracı (1), Yaşam biçimi (1), Yaşam kaynağı (1), Yeniden Doğan güneş (1)	30 (20,5)
2. Huzur-mutluluk-erinç (rahatlatıcı-dinlendirici, iyi hissettirici) verici bir unsur olarak spor	50 (27,2)	Adrenalin (1), Ampul (1), Arkadaş (1), Bunalımdan kaçış (1), Çikolata (2), Deniz (1), Eğlence (1), Gök kuşağı (1), Gökyüzü (2), Günden güne başarılı olmak (1), Hayat felsefesi (1), Hayatın stresinden uzaklaşmak (1), Heyecan duymak (1), İçten bir gülümseyiş (1), İlaç (1), İyilik meleği (1), Kendine verdiği Ödül (1), Kitap okumak (1), Makyaj (1), Meditasyon (1), Mevsimler (1), Mutluluk (5), Mutluluk kaynağı (1), Müzik (1), Nefes almak (1), Oksijen (1), Portakal (1), Psikolojik danışman (1), Rahatlama (1), Ruhun dinlendirilmesi (1), Ruhun ilacı (1), Sevgi (1), Stres topu (3), Taze hava (1), Terapi (3), Yaşamın kendisi (1), Yemek yemek (1), Yoga (1), Vücudun rahatlama (1), Zevk veren bir işkence (1)	41 (28,1)
3. Zorunlu (zaruri) görülen (gereksinim- ihtiyaç duyulan, gerekli-zorunlu) bir unsur olarak spor	38 (20,7)	Fotosentez (1), Güneş (1), Hayat (5), Hayatın bir kolu (1), Hayatsal aktivite (1), Işık (1), İhtiyaç (1), Kalp (1), Motor yağı (2), Ruh (1), Nefes almak (3), Oksijen (1), Su (8), Şeytan tüyü (1), Tamamlanmamış cümle (1), Telefon (1), Tuz (1), Uyumak (1), Vazgeçilmez bir parça (1), Yapılması gereken bir şey (1), Yaşam (1), Yeme-içme (1), Yemek (2)	23 (15,8)
4. Katkı (gelişimi destekleyici, geliştirici) sağlayıcı bir unsur olarak spor	13 (7,1)	Ağaç (1), Beyin (1), Dergi (1), Faydalı bir bilgi (1), Geleceğe tutunmanın yolu (1), Gelişimini tamamlamamış uzuv (1), Gökdelen (1), Hayat felsefesi (1), İşleyen bir beyin (1), Kitap (1), Okul (1), Tedavi (1), Yenilendikçe güçlenmek (1)	13 (8,9)
5. Devinin unsuru olarak spor	2 (1,1)	Enzim (1), Nehir (1)	2 (1,4)

6. Hayat mücadelesi unsuru olarak spor	2 (1,1)	Hayat (2)	1 (0,7)
7. Enerji (yaşam enerjisi, yaşam kaynağı, yaşama gücü veren) verici bir unsur olarak spor	8 (4,3)	Duracell pil (1), Elektrik (2), Güneş (1), Kalp (1), Nefes (1), Şarj aletine takılı telefon (1), Şarj cihazı (1)	7 (4,8)
8. Engel (çetin, müşkül, güç, zor olan) teşkil eden bir unsur olarak spor	2 (1,1)	Aşılması zor bir dağ (1), İşkence (1)	2 (1,4)
9. Yaşamı keyifli (eğlenceli renkli, tatlı) kılan bir unsur olarak spor	7 (3,8)	Çay (1), Eğlence (2), Hindistan cevizi (1), İkinci bir hayat (1), Renk (1), Uzay (1)	6 (4,1)
10. İlgi gösterilmesi (emek verilmesi) gereken bir unsur olarak spor	13 (7,1)	Bitter çikolata (1), Çiçek (2), Çocuk (2), Elma ağacı (1), Fidan (1), Karınca (1), Önemsenmeyen sebze (1), Pişen et (1), Sınav (1), Sürekli ilgi isteyen bir bebek (1), Tohum (1)	11 (7,5)
11. Birleştirici-bütünleştirici bir unsur olarak spor	1 (0,5)	Ağaç (1)	1 (0,7)
12. Ölçü ve denge unsuru olarak	3 (1,6)	Bilgisayarda video oyunu oynamak (1), İlaç (1), Meyve (1)	3 (2,1)
13. İş kolu (sektör, çalışma sahası) unsuru olarak spor	1 (0,5)	Eğlence amaçlı faaliyet (1)	1 (0,7)
14. Bireyi yetenekli kılan bir unsur olarak spor	1 (0,5)	Yetenek (1)	1 (0,7)
15. Gereksiz bir uğraşı unsuru olarak spor	1 (0,5)	Kiralanan eve fazla özen göstermek (1)	1 (0,7)
16. Yaşamın bir ifadesi unsuru olarak spor	1 (0,5)	Hayatın Kopyası (1)	1 (0,7)
17. Hem negatif hem pozitif bir değer unsuru olarak spor	1 (0,5)	Kılıç (1)	1 (0,7)
18. Kararlı olmaya ilişkin bir unsur olarak spor	1 (0,5)	İrade (1)	1 (0,7)

3.1.1. Sağlık (Afiyet-Eslenlik, Zindelik-Dinçlik Verici, Tedavi-Terapi Edici) Verici Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 39 üniversite öğrencisi (%21,2) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 30 farklı metaforun (%20,5) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun sağlığa, zindeliğe ve dinçliğe,

iyileştirici, tedavi ve terapi edici özelliklerine yönelik olumlu etkileri üzerinde durulmaktadır.

► *Spor temiz hava gibidir. Çünkü ruhumuza ve bedenimize iyi gelir (Temel E. Öğr.28).*

► *Spor ilaç gibidir. Çünkü ilaç gibi sağlığa iyi gelir. Vücudumuzu ve kalbimizi güçlendirir (Tıp, Öğr.26).*

► *Spor nar gibidir. Çünkü nar içindeki taneciklerle güzellik barındırır ve sağlık için oldukça faydalıdır (Türkçe E. Öğr.2).*

3.1.2. Huzur-Mutluluk-Erinç (Rahatlatici-Dinlendirici, İyi Hissettirici) Verici Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 50 üniversite öğrencisi (%27,2) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 41 farklı metaforun (%28,1) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun insanları dinlendirdiği, onları rahatlattığı ve onların iyi hissetmesini sağlayarak huzur ve mutluluklarına pozitif yönde katkı sağladığına yönelik etkileri üzerinde durulmaktadır.

► *Spor meditasyon gibidir. Çünkü spor yaptığımda içimdeki sıkıntıların geçtiğini hissediyorum (Tıp, Öğr.49).*

► *Spor gökyüzü gibidir. Çünkü huzur verir (Temel E. Öğr.32).*

► *Spor terapi gibidir. Çünkü insan spor yaptığında bulunduğu stres ortamından uzaklaşır ve rahatlama yaşar (Beden E. Öğr.4).*

3.1.3. Zorunlu (Gereksinim-İhtiyaç Duyulan, Gerekli-Zorunlu-Zaruri Görülen) Görülen Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 38 üniversite öğrencisi (%20,7) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 23 farklı metaforun (%15,8) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun yapılmasının gerekli, zorunlu olduğu, sporun ihtiyaç duyulan bir unsur olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor kalp gibidir. Çünkü sporsuz bir hayat düşünülemez. Kalbimiz gibi vücudumuz için vazgeçilmezdir (Tıp, Öğr.20).*

► *Spor su gibidir. Çünkü insanın en temel ihtiyaçların biri sudur. Nasıl ki insan su olmadan yaşayamaz ise spor olmadan da yaşaması güçtür (Türkçe E. Öğr.31).*

► *Spor yemek gibidir. Çünkü yemeğe vücudumuzun nasıl ihtiyacı varsa spora da öyle ihtiyacımız vardır (Temel E. Öğr.42).*

3.1.4. Katkı (Gelişimi Destekleyici, Geliştirici) Sağlayıcı Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 13 üniversite öğrencisi (%7,1) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 13 farklı metaforun (%8,9) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun insan yaşamına yönelik pozitif etkileri, insanın bireysel gelişimi üzerindeki olumlu yönleri ve yetenek geliştirici özellikleri üzerinde durulmaktadır.

► *Spor faydalı bilgi gibidir. Çünkü spor ile uğraştıkça bize her konuda katkı sağlar (Fen E. Öğr.26).*

► *Spor kitap gibidir. Çünkü insanın ufkunu açar (Tıp, Öğr.40).*

► *Spor tedavi gibidir. Çünkü bedenimizi dinç tutarak kas ve kemik gelişimimize katkı sağlar (Tıp, Öğr.37).*

3.1.5. Devinim Unsuru Olarak Spor

Bu kategori toplam 2 üniversite öğrencisi (%1,1) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 2 farklı metaforun (%1,4) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun bir devinim, bir hareket unsuru olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor nehir gibidir. Çünkü spor yapan insan nehir gibi sürekli bir hareket halindedir. Vücudumuz hep bir hareket halindedir (Türkçe E. Öğr.20).*

► *Spor enzim gibidir. Çünkü spor insanları pozitiflikten aktifliğe geçirir. Kişiyi aktive eder (Tıp, Öğr.33).*

3.1.6. Hayat Mücadelesi Unsuru Olarak Spor

Bu kategori toplam 2 üniversite öğrencisi (%1,1) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 1 farklı metaforun (%0,7) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun hayat, yaşam mücadelesi olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor hayat gibidir. Çünkü hayatta da sporda da mücadele en önemli unsurdur (Türkçe E. Öğr.13).*

► *Spor hayat gibidir. Çünkü hayatta inişler çıkışlar, acılar ve zevkler vardır. Sporda da gerektiğinde acı çekersin sonrasında zevkini yaşarsın (Beden E. Öğr.15).*

3.1.7. Enerji (Yaşam Enerjisi, Yaşam Kaynağı, Yaşama Gücü Veren) Verici Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 8 üniversite öğrencisi (%4,3) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 7 farklı metaforun (%4,8) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun yaşam enerjisi, hayatın kaynağı olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor nefes gibidir. Çünkü yaptığımız her spor bize hayat verir (Beden E. Öğr.17).*

► *Spor elektrik gibidir. Çünkü bizi yeni bir güne şarj eder (Temel E. Öğr.25).*

3.1.8. Engel (Çetin, Müşkül, Güç, Zor Olan) Teşkil Eden Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 2 üniversite öğrencisi (%1,1) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 2 farklı metaforun (%1,4) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun engel teşkil edici bir unsur olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor aşılması zor bir dağ gibidir. Çünkü spor yılmadan, pes etmeden sürekli devam ettirip mücadele etmektir (Türkçe E. Öğr.17).*

► *Spor işkence gibidir. Çünkü sonunda acı verir (Tıp, Öğr.31).*

3.1.9. Yaşamı Keyifli (Eğlenceli Renkli, Tatlı) Kılan Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 7 üniversite öğrencisi (%3,8) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 6 farklı metaforun (%4,1) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun yaşamı renklendirdiği, eğlenceli kıldığı, yaşama keyif verdiği ve yaşamı tatlı kıldığı üzerinde durulmaktadır.

► *Spor çay gibidir. Çünkü kahvaltıdan önce spor yapmadığımızda o kahvaltının çaysız kahvaltı gibi hiç mi hiç tadı olmaz (Tıp, Öğr.48).*

► *Hindistan cevizi gibidir. Çünkü nasıl ki ceviz lokumun tadını arttırır spor da hayatın tadını arttırır (Tıp, Öğr.11).*

3.1.10. İlgi Gösterilmesi (Emek Verilmesi) Gereken Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 13 üniversite öğrencisi (%7,1) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 11 farklı metaforun (%7,5) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun uğraş verilmesi, emek gösterilmesi gereken, ilgi isteyen bir unsur olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor çiçek gibidir. Çünkü yeterli ilgiyi göstermeyi bıraktığın an solmaya mecburdur (Tıp, Öğr.55).*

► *Spor pişen et gibidir. Çünkü pişerken yanarsın, acı çekersin ama sonunda olmuşsundur (Beden E. Öğr.10).*

3.1.11. Birleştirici-Bütünleştirici Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 1 üniversite öğrencisi (%0,5) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 1 farklı metaforun (%0,7) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun insanları birleştirici, bütünleştirici etkisi üzerinde durulmaktadır.

► *Spor ağaç gibidir. Çünkü sporunda aynı büyük bir ağaç gibi birçok dalı vardır. Ancak her dalın birleştiği bir gövdesi de vardır. Bu gövdede insanları birleştiren dostluk ve kardeşliktir (Tıp, Öğr.66).*

3.1.12. Ölçü ve Denge Unsuru Olarak Spor

Bu kategori toplam 3 üniversite öğrencisi (%1,6) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 3 farklı metaforun (%2,1) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun ölçülü yapılması gereken ve denge unsuru içeren bir yapısı olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor ilaç gibidir. Çünkü fazla alındığında, abartıldığında bana göre sağlığa zarar verir (Beden E. Öğr.18).*

► *Spor bilgisayarda video oyunu oynamak gibidir. Çünkü Sistematik bir şekilde dengeli olarak oynanmalıdır (Temel E. Öğr.13).*

3.1.13. İşkolu (Sektör, Çalışma Sahası) Unsuru Olarak Spor

Bu kategori toplam 1 üniversite öğrencisi (0,5) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 1 farklı metaforun (%0,7) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye

göre üniversite öğrencileri tarafından sporun herhangi bir işkolu, sektör, çalışma sahası olabileceği üzerinde durulmaktadır. Spor bu kategoride bir meslek olarak ele alınmaktadır.

► *Spor eğlence amaçlı faaliyet gibidir. Çünkü spor birçok iş imkanı olan büyük bir sektördür (Temel E. Öğr.41).*

3.1.14. Bireyi Yetenekli Kılan Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 1 üniversite öğrencisi (%0,5) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 1 farklı metaforun (%0,7) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun bireyi yetenekli kılan bir unsur olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor yetenek gibidir. Çünkü sporla uğraşma becerisi çocukluktan gelerek üstüne gidilir (Temel E. Öğr.3).*

3.1.15. Gereksiz Bir Uğraşı Unsuru Olarak Spor

Bu kategori toplam 1 üniversite öğrencisi (%0,5) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 1 farklı metaforun (%0,7) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun gereksiz bir uğraşı olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor kiralık eve fazla özen göstermek gibidir. Çünkü içinden çıkıp gitmek zorunda olduğumuz bir bedeni olması gerekenden fazlasına dönüştürmeye çalışmak beyhude bir çabadır (Türkçe E. Öğr.34).*

3.1.16. Yaşamın Bir İfadesi Unsuru Olarak Spor

Bu kategori toplam 1 üniversite öğrencisi (%0,5) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 1 farklı metaforun (%0,7) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun yaşamın bir ifade biçimi olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor hayatın kopyası gibidir. Çünkü başarı ve çalışma arzusunun en iyi görüldüğü yer olan spor faaliyetlerinde kişiler sporla kendilerini gerçekleştirirler (Türkçe E. Öğr.14).*

3.1.17. Hem Negatif Hem Pozitif Bir Değer Unsuru Olarak Spor

Bu kategori toplam 1 üniversite öğrencisi (%0,5) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 1 farklı metaforun (%0,7) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun hem negatif hem pozitif bir değer unsuru olduğu, spor yapmanın hem yararlı hem de zararlı olabileceği üzerinde durulmaktadır.

► *Spor kılıç gibidir. Çünkü sporu hastalanmayacağımız kadar yapmalıyız. Ayrıca fazla para ve zaman gidecekse de yapmamalıyız. Bu yüzden spor hem yararlı hem de zararlı olabilir (Tıp, Öğr.53).*

3.1.18. Kararlı Olmaya İlişkin Bir Unsur Olarak Spor

Bu kategori toplam 1 üniversite öğrencisi (%0,5) tarafından üretilmiştir. Üretilen metaforlar arasında 1 farklı metaforun (%0,7) kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoriye göre üniversite öğrencileri tarafından sporun kararlı olmakla ilişkili olduğu üzerinde durulmaktadır.

► *Spor irade gibidir. Çünkü yapamadıklarını gördüğünde pes etmeden devam edebilmektir (Tıp, Öğr.35).*

3.2. Kavramsal Kategoriler ile Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Öğrenim Gördükleri Bölümlere İlişkin Bulgular

Üniversite öğrencilerinin “spor” kavramına ilişkin metaforlarının belirlendiği bu çalışmada 134 metaforun (%72,8) bayan öğrenciler tarafından 50 metaforun (%27,2) ise erkek öğrenciler tarafından üretildiği görülmektedir. Kavramsal kategorilere bakıldığında bayan öğrenciler tarafından en fazla metaforun üretildiği kategori aynı zamanda araştırmada da en fazla metaforun üretildiği huzur-mutluluk-erinc verici kategorisindedir. Bu kategoride toplamda 40 bayan öğrenci (%29,9) tarafından metafor üretilmiştir. Yine kavramsal kategorilere bakıldığında erkek öğrenciler tarafından en fazla metaforun üretildiği kategorinin aynı zamanda araştırmanın da en fazla metaforunun üretildiği üçüncü kategori olan zorunlu görülen bir unsur olarak spor kategorisinde olduğu görülmektedir. Bu kategoride toplamda 13 erkek öğrenci (%26) tarafından metafor üretilmiştir.

Çalışmada üniversite öğrencileri tarafından üretilmiş metaforların öğrencilerin okudukları bölümlerle ilişkisine bakıldığında ise Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi

Bölümünde öğrenim gören öğrenciler için en fazla metaforun sağlık verici kategorisinde 13 kişi (%7,1) tarafından üretildiği görülmektedir. Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümünde öğrenim gören öğrenciler içerisinde en fazla metafor zorunlu görülen kategorisinde 9 kişi (%4,9) tarafından üretilmiştir. Temel Eğitim Bölümünde öğrenim gören öğrenciler arasında en fazla metafor sağlık verici bir unsur olarak spor kategorisinde 14 kişi (%7,6) tarafından üretilmiştir. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören öğrenciler içerisinde en fazla metafor aynı zamanda araştırmada en fazla metaforun üretildiği huzur-mutluluk-erinç verici bir unsur olarak spor kategorisinde 7 kişi (%3,8) tarafından üretilmiştir. Son olarak Dahili Tıp Bilimleri (Tıbbi Farmakoloji ABD) Bölümünde öğrenim gören öğrenciler arasından en fazla metafor yine huzur-mutluluk-erinç verici bir unsur olarak spor kategorisinde 19 kişi (%10,3) tarafından üretildiği görülmektedir (bakınız Tablo 3).

Tablo 3. Kavramsal Kategorilerin Katılımcıların Cinsiyetlerine Ve Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Dağılımları

Kategoriler	n (%)	Cinsiyet		Bölümler					
		Kadın	Erkek	Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü	Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü	Temel Eğitim Bölümü	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü	Dahili Tıp Bilimleri (Tıbbi Farmakoloji ABD) Bölümü	Tüm Bölümler
1. Sağlık verici bir unsur olarak spor	n (%)	32 (23,9)	7 (14)	13 (7,1)	8 (4,3)	14 (7,6)	2 (1,1)	2 (1,1)	39 (21,2)
2. Huzur-mutluluk verici bir unsur olarak spor	n (%)	40 (29,9)	10 (20)	8 (4,3)	8 (4,3)	8 (4,3)	7 (3,8)	19 (10,3)	50 (27,2)
3. Zorunlu görülen bir unsur olarak spor	n (%)	25 (18,7)	13 (26)	9 (4,9)	9 (4,9)	5 (2,7)	5 (2,7)	10 (5,4)	38 (20,7)
4. Katkı sağlayıcı bir unsur olarak spor	n (%)	12 (9)	1 (2)	1 (0,5)	5 (2,7)	1 (0,5)	1 (0,5)	5 (2,7)	13 (7,1)
5. Devinim unsuru olarak spor	n (%)	1 (0,7)	1 (2)	1 (0,5)	-	-	-	1 (0,5)	2 (1,1)
6. Hayat mücadelesi unsuru olarak spor	n (%)	-	2 (4)	1 (0,5)	-	-	1 (0,5)	-	2 (1,1)
7. Enerji verici bir unsur olarak spor	n (%)	4 (3)	4 (8)	1 (0,5)	-	4 (2,2)	1 (1,1)	2 (1,1)	8 (4,3)
8. Engel teşkil eden bir unsur olarak spor	n (%)	2 (1,5)	-	1 (0,5)	-	-	-	1 (0,5)	2 (1,1)
9. Yaşamı keyifli kılan	n (%)	5	2	-	1	2	-	4	7

bir unsur olarak spor	(%)	(3,7)	(4)		(0,5)	(1,1)		(2,2)	(3,8)
10. İlgi gösterilmesi gereken bir unsur olarak spor	n (%)	7 (5,2)	6 (12)	2 (1,1)	1 (0,5)	1 (0,5)	3 (1,6)	6 (3,3)	13 (7,1)
11. Birleştirici-bütünleştirici bir unsur olarak spor	n (%)	-	1 (2)	-	-	-	-	1 (0,5)	1 (0,5)
12. Ölçü ve denge unsuru olarak	n (%)	2 (1,5)	1 (2)	-	-	2 (1,1)	1 (0,5)	-	3 (1,6)
13. İş kolu unsuru olarak spor	n (%)	-	1 (2)	-	-	1 (0,5)	-	-	1 (0,5)
14. Bireyi yetenekli kılan bir unsur olarak spor	n (%)	1 (0,7)	-	-	-	1 (0,5)	-	-	1 (0,5)
15. Gereksiz bir uğraşı unsuru olarak spor	n (%)	1 (0,7)	-	1 (0,5)	-	-	-	-	1 (0,5)
16. Yaşamın bir ifadesi unsuru olarak spor	n (%)	1 (0,7)	-	1 (0,5)	-	-	-	-	1 (0,5)
17. Hem negatif hem pozitif bir değer unsuru olarak spor	n (%)	-	1 (2)	-	-	-	-	1 (0,5)	1 (0,5)
18. Kararlı olmaya ilişkin bir unsur olarak spor	n (%)	1 (0,7)	-	-	-	-	-	1 (0,5)	1 (0,5)
19. Tüm kategoriler	184 (100)	134 (100)	50 (100)	39 (21,2)	32 (17,4)	39 (21,2)	21 (11,4)	53 (28,8)	184 (100)

3.3. Tüm Bölümlerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Kavramsal Kategorileri ile Spor Yapma Durumları Arasındaki İlişkiler (bakınız Tablo 4).

Tablo 4. Tüm Bölümlerde Öğrenim Görmekte Olan Katılımcı Üniversite Öğrencilerinin Ürettikleri Metaforların Kategorilerine Ve Spor Yapıp Yapmama Durumlarına Göre Dağılımları

Tüm bölümler	Sağlık, zindelik verici bir unsur	Huzur, erinç verici bir unsur	Zorunlu, zaruri görülen bir unsur	Diğer kategoriler	Tüm kategoriler
Spor yapanlar (hobi veya lisanslı olarak)	18	32	27	36	113
Spor yapmayanlar (hobi veya lisanslı olarak)	21	18	11	21	71
Tüm katılımcılar	39	50	38	57	184

Son olarak Tablo 4'de görüldüğü gibi tüm bölümlerde öğrenim görmekte olan ve ürettikleri metaforlar kategorilendirilen toplam 184 üniversite öğrencisinden hobi veya lisanslı olarak spor yapanlar 113 kişi, hobi veya lisanslı olarak spor yapmayanlar ise 71 kişidir. Bu öğrenciler içerisinde ürettikleri metaforlar 1. kategoride olan 39 kişiden 18 kişi hobi veya lisanslı olarak spor ile uğraşan diğer 21 kişi ise hobi veya lisanslı olarak spor ile uğraşmayan üniversite öğrencileridir. Ürettikleri metaforlar 2. kategoride olan 50 kişiden 32 kişi hobi veya lisanslı olarak spor ile uğraşan diğer 18 kişi ise hobi veya lisanslı olarak spor ile uğraşmayan üniversite öğrencileridir. Ürettikleri metaforlar 3. kategoride olan 38 kişiden 27 kişi hobi veya lisanslı olarak spor ile uğraşan diğer 11 kişi ise hobi veya lisanslı olarak spor ile uğraşmayan üniversite öğrencileridir. Ürettikleri metaforlar diğer kategorilerde olan 57 kişiden 36 kişi hobi veya lisanslı olarak spor ile uğraşan diğer 21 kişi ise hobi veya lisanslı olarak spor ile uğraşmayan üniversite öğrencileridir. Sonuç olarak hobi veya lisanslı olarak spor yapan öğrencilerin “spor” kavramına yönelik algılarının daha olumlu olduğunu söyleyebiliriz.

4. Tartışma Ve Sonuç

Hayatı, kendimizi ve “ötekini” anlamının yegâne yolu olan metaforlar, dünya diye adlandırdığımız şeyi açığa çıkararak ve gizleyerek bize sunar ve dilin asli varlığıdır (Lakoff ve Johnson, 2015:9). Sadece bir söz sanatından ibaret olmayan metaforlar, olguları, olayları, kavramları anlama ve açıklamada bir kavramı bir başka kavramla açıklamanın ötesinde daha güçlü, düşünsel süreçleri içeren zihinsel araçlardır.

Araştırma sonucunda, katılımcı olan üniversite öğrencilerinin "Spor" kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar 18 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; "Sağlık verici, huzur-mutluluk-erinç verici, zorunlu görülen, katkı sağlayıcı, devinim unsuru olarak, hayat mücadelesi unsuru olarak, enerji verici, engel teşkil eden, yaşamı renkli, eğlenceli, keyifli, tatlı kılan, ilgi gösterilmesi, emek verilmesi gereken, birleştirici-bütünleştirici, ölçü ve denge unsuru olarak, iş kolu, sektör, çalışma sahası unsuru olarak, bireyi yetenekli kılan, gereksiz bir uğraşı unsuru olarak, yaşamın bir ifadesi olarak, hem negatif hem pozitif bir değer olarak ve son olarak da kararlı olmaya ilişkin bir unsur olarak" spor şeklindedir.

Elde edilen bulgular incelendiğinde en çok metafor üretilmiş kategoriler sırasıyla huzur-mutluluk-erinç verici (50 metafor, %27,2), sağlık verici (39 metafor, %21,2), zorunlu görülen (38 metafor, %20,7), katkı sağlayıcı (13 metafor, %7,1), ilgi gösterilmesi, emek verilmesi gereken bir unsur olarak (13 metafor, %7,1), enerji verici (8 metafor, %4,3), yaşamı renkli, eğlenceli, keyifli, tatlı kılan (7 metafor, %3,8), ölçü ve denge unsuru olarak (3 metafor, %1,6), devinim unsuru olarak (2 metafor, %1,1), hayat mücadelesi unsuru olarak (2 metafor, %1,1), birleştirici-bütünleştirici (2 metafor, %1,1), iş kolu, sektör (1 metafor, %0,5), engel (çetin, müşkül, güç, zor olan) teşkil eden (1 metafor, %0,5), çalışma sahası unsuru olarak (1 metafor, %0,5), bireyi yetenekli kılan (1 metafor, %0,5), gereksiz bir uğraşı unsuru olarak (1 metafor, %0,5), yaşamın bir ifadesi olarak (1 metafor, %0,5), hem negatif hem pozitif bir değer unsuru olarak (1 metafor, %0,5) ve son olarak da kararlı olmaya ilişkin bir unsur olarak spor (1 metafor, %0,5) şeklindedir.

Araştırmada öğrenciler tarafından üretilen toplam 184 metaforun 134 metaforu (%72,8) bayan öğrenciler tarafından, 50 metaforu (%27,2) ise erkek öğrenciler tarafından üretilmiştir. Bayan öğrenciler tarafından üretilmiş metaforlar içerisinde en fazla metafor aynı zamanda araştırmada da en fazla metaforun üretildiği huzur-mutluluk-erinç verici kategorisinde 40 bayan öğrenci (%29,9) tarafından üretilmiştir. Erkek öğrenciler tarafından üretilmiş metaforlar içerisinde en fazla metafor ise aynı zamanda araştırmanın da en fazla metaforunun üretildiği üçüncü kategori olan zorunlu görülen kategorisinde 13 erkek öğrenci (%26) tarafından üretilmiştir.

Çalışmada üretilen metaforlar ile öğrencilerin okudukları bölümler arasındaki ilişkiye bakıldığında Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi Bölümünde öğrenim gören öğrenciler tarafından üretilen en fazla metaforun sağlık verici kategorisinde 13 kişi (%7,1) tarafından üretilmiştir. Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümünde öğrenim gören öğrenciler tarafından üretilen en fazla metafor zorunlu görülen kategorisinde 9 kişi (%4,9) tarafından

üretilmiştir. Temel Eğitim Bölümünde öğrenim gören öğrenciler tarafından üretilen en fazla metafor sağlık verici kategorisinde 14 kişi (%7,6) tarafından üretildiği görülmektedir. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören öğrenciler tarafından üretilen en fazla metafor aynı zamanda araştırmada en fazla metaforun üretildiği huzur-mutluluk-erinç verici kategorisinde 7 kişi (%3,8) tarafından üretilmiştir. Son olarak Dahili Tıp Bilimleri (Tıbbi Farmakoloji ABD) Bölümünde öğrenim gören öğrenciler tarafından üretilen en fazla metafor yine huzur-mutluluk-erinç verici kategorisinde 19 kişi (%10,3) tarafından üretilmiştir.

Çalışma neticesinde elde edilen bulguların bazı önemli hususlara işaret ettiği söylenebilir: Öncelikle “spor” kavramını ifade ederken üniversite öğrencilerinin 104 ayrı metafor kullanmış olması bu kavramla ilgili algı ve bakış açılarının çeşitliliğini göstermektedir. Ayrıca “spor” kavramına ilişkin olarak oluşturulan metaforların çeşitliliği bu kavramın tek bir metafor tarafından kapsayıcı bir şekilde ifadesinin zor olduğunu ortaya koymuştur. Güncel ve küresel bir mesele olarak sürekli gündemde olan “spor” kavramı ile ilgili olarak üniversite öğrencilerinin oluşturdukları metaforlar incelendiğinde, en çok başvurulan algısal ifadelerin; hayat (f=11), su (f=8), ilaç (f=5), mutluluk (f=5) ve sağlık (f=4) metaforları olduğu görülmüştür. Başvurulan metaforlar incelendiğinde üniversite öğrencilerinin “spor” kavramıyla ilgili temel bir bilince sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmamızda kategoriler bazında değerlendirdiğimizde üniversite öğrencilerinin “spor” kavramına yönelik algılarını şu şekilde sıralayabiliriz: En çok metafor içeren kategorilerin, huzur-mutluluk-erinç verici (f=50), sağlık verici (f=39), zorunlu görülen (f=38) şeklinde olması ve bu üç kategorinin çalışmamıza katılan öğrencilerin toplamda %69'unu temsil etmesi öğrencilerin spor konusundaki farkındalıklarını ortaya koymaktadır. Yine 11 öğrenci tarafından ifade edilen (f=11) ve en çok tekrarlanan metaforun “hayat” olması, spor kavramının hayatımızdan bağımsız bir olgu olarak düşünülmemeyeceğini göstermektedir. Arpa (2014:3) “sporun “insan yaşamı ile birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu belirtir.” Bu bağlamda insanın tüm yaşamı boyunca sağlıklı, başarılı, mutlu olmasında ve moral gücünün yüksek tutulmasında önemli bir rol oynamakta olduğu” da ifade etmiştir. Biz de çalışmamızda Arpa'nın (2014) yaptığı araştırma bulgularına uygun olarak öğrencilerin "spor" kavramına ilişkin ürettikleri metaforların ilk 2 kategori olan sağlık ve huzur-mutluluk-erinç kategorileriyle paralellik gösterdiğini belirlemiş bulunmaktayız. Yine Karakaya ve Salici (2016) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada öğrenciler tarafından genel olarak e-spor kavramına yönelik en fazla üretilen metaforlar incelendiğinde olumlu algılar içeren metaforlar olduğu gözlemlenmektedir. Bu olumlu metaforik algılardan en çok olanın da “mutluluk”

metaforu olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu bizim çalışmamızla da tamamen örtüşmektedir. Araştırmacılar “bunun sebebi olarak sporun sadece fiziksel gelişime değil ruhsal gelişime de etkisi olan bir etkinlik olduğunu” belirtmişlerdir (Karakaya ve Salici, 2016) ki biz de aynı düşünce ve görüşleri paylaşmaktayız. Bu bağlamda geliştirilen metaforların; *“spor herkes içindir; yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun, insanların eğlenmesi, kaynaşması, kendilerini iyi hissetmesi için iyi bir yoldur. Düzenli spor faaliyeti ister üst seviyede yarışarak ister parkta yürüyerek yapılsın, birey ve toplumu bir araya getirme, daha iyi bir yaşam kalitesi oluşturma ve sağlığı geliştirme açısından çok yararlıdır.”* (www.his.gov.tr, 20.07.2017) şeklindeki uzmanların ifadeleriyle de uyumlu olduğu gözlenmektedir.

Yine Koç ve diğerlerinin (2015:300) yaptığı “İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Spor Kavramına İlişkin Algıları” isimli bir çalışmada da araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%93,07) sporla ilgili olumlu metaforlar geliştirdiği ve bu metaforlardan %41,86 sının “Sporun Sağlıklı Yaşam aracı” olduğuna ilişkin kategoride toplandığı görülmektedir. Bizim çalışmamızda ise bu oran %21.2 olarak tespit edilmiştir. “Huzur-mutluluk-erineç verici bir unsur olarak spor” kategorimizden sonra “sağlık verici, sağlık kaynağı” kategorisi 2. sırada gelmektedir. Bu bağlamda şunu da ifade etmemiz gerekir ki; *“hareket etme ihtiyacı, insanın doğasında vardır ve bu ihtiyacı karşılamak durumundadır. Sanayileşme ve buna bağlı olarak gelişen modern yaşamın neden olduğu bedensel hareketsizlik, her yaş gurubundaki bireylerin sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Spor etkinlikleri; fiziksel hareketliliği sağladığı gibi gelişen teknolojinin, hızlı kentleşmenin ve diğer hayat şartlarının bireylere getirdiği bunalım ve baskıları azaltmakta, bunların insan üzerindeki olumsuz fizik ve moral etkinliklerini hafifletmekte, dolayısıyla sağlıklı bir toplum yaratmaktadır.”* (MEGEP, 2006:1). Yine aynı şekilde *“sporun insan ruh ve beden sağlığına olan olumlu katkıları bilinmektedir; sosyalleşme, kendine güven, iyi ilişkiler kurma gibi önemli rolleri vardır”* (age).

Üniversite öğrencilerinin spora karşı en olumlu yaklaşımları “yaşamı keyifli kılan” kategorisinde yer alırken, diğer taraftan en pesimist yaklaşım “engel” teşkil eden kategorisi oluşturmuştur. Buna göre bazı öğrenciler sporu "ikinci bir hayat" olarak ifade ederken bazı öğrenciler ise onu "aşılması zor bir dağ" ve "işkence olarak" metaforlaştırmışlardır.

Sonuç olarak, araştırma bulguları bütün olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin “spor” a ilişkin üretmiş oldukları metaforlarda spora karşı olumlu algılarının bulunduğu tespit edilmiştir ve bu çalışma sonucunda ortaya çıkan bulgular doğrultusunda şu öneriler geliştirilebilir: Metaforlar, üniversite öğrencilerinin “spor” kavramına ilişkin algılarını ortaya

çıkarmada ve yorumlamada güçlü bir araştırma aracı olarak kullanılabilir. Metaforları üniversite öğrencilerinin spora yönelik inançlarını irdelemenin bir aracı olarak kullanılabilir. Metaforlardan yararlanarak spor kavramı, spor eğitimine yönelik ölçekler geliştirilebilir. Araştırma farklı evren ve örneklemelerde (yönetici, eğitimci, ebeveyn gibi) tekrarlanarak bireylerin spor algısı daha kapsamlı bir şekilde ortaya konabilir. Sonuçlar ilgililer, karar vericiler için yol gösterici olabilir. Spor algısı farklı değişkenlere göre de incelenebilir.

Kaynakça

Arpa D. K. (2014). Ortaöğretimdeki Erkek Sporcuların Karate ve Taekwondo Branşına Yönelme Nedenleri ve Beklentileri, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı İstanbul.

Bensiz, A. (2016). Amatör Futbolcuların Algılarına Göre Antrenörlerin Liderlik Özelliklerinin İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Cebeci, O. (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İstanbul: İthaki Yayınları.

Cerit, Y. (2008). Öğretmen Kavramı İle İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (4), ss. 693-712.

Çelikten, M. (2005). EğitimSisteminde Kullanılan Kültür ve Öğretmen Metaforları, *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, (28-30 Eylül). Pamukkale Üniversitesi, Denizli, ss.232

Fraser, D. C. (2000). Sin, Hope and Optimism in Childrens Methaphors, AARE Conference, Dec. 4-7, Sydney, Australia Fretzin, L. (2001). *Metaphors in Teaching*, <http://rs.ed.uiuc.edu/students/fretzin/EPL11q5Metaphors.htm> (11.04.2017).

Girmen, P. (2007). İlköğretim Öğrencilerinin Konuşma Ve Yazma Sürecinde Metaforlardan Yararlanma Durumları, *Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Hanson, L. (1994). Affective Response to Learning via Visual Metaphor, (Edit: Darrell G. B., Roberts A. B., Judy C. B.), *Selected Readings from the 25th Annual Conference of the International Visual Literacy Association*, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED370602.pdf>. (09.04.2017).

H. İ. S. (2017). Herkes İçin Spor, <http://www.his.gov.tr/herkes-icin-spor.html> (20.07.2017).

Karakaya, E. D. ve Salici, O. (2016). Isparta’da Öğrenim Gören 11-13 Yaş Gurubu Öğrencilerin Popüler Spor Branşları Hakkındaki Metaforik Algılarının Belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (3), 1059-1076.

Koç, M., Murathan, F. Yetiş, Ü. ve Murathan, T. (2015). İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Spor Kavramına İlişkin Algıları, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), ss. 294-303.

Koçak, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Spora Yönelik Tutumları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 12(1), ss. 59-69.

Lakoff, G. ve Johnson, M. (2105). *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*. (Çev. Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yayınları.

MEGEP (2006). MEB, Bireysel Sporlar, Ankara:MEB Yayınları, http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/eglence/moduller/bireysel_sporlar.pdf (10.05.2017).

Palmquist, R. A. (2001). Cognitive Style and Users’ Metaphors for the Web: an Exploratory Study, *The Journal of Academic Librarian ship*, 27(1), ss.1-2.

Perry, C. ve M. Cooper. (2001). Metaphors Are Good Mirrors: Reflecting on Change for Teacher Educators, *Reflecti ve Practice*, 2(1), ss. 45.

Saban, A. (2008). Okula İlişkin Metaforlar, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (55), ss.459-496.

Sanchez, A., Jose, M. B. ve Victor, M. (2000). Desing of Virtual Reality Systems for Education: A Cognitive Approach, *Educational Information Technologies*, 5(4), ss. 358-371.

Semerci, Ç. (2007). Program Geliştirme Kavramına İlişkin Metaforlarla Yeni İlköğretim Programlarına Farklı Bir Bakış. 31 No:2, ss. 125-140.

Tyson, P.A. (1995). *The Metaphor of Students as Mathematicians: Issue and Implications*, *Unpulished Doctorial Thesis*, Stanford University, Stanford.

Yetim, A. (2000). Sporun Sosyal Görünümü, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* (Gazi BESBD), V (2000), 1, ss. 63-72.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yorulmaz, Ö. (2008). *Okul Yöneticileri İle Öğretmen ve Öğrencilerin “Okul”, “Yönetici”, “Öğretmen” ve “Öğrenci” Kavramlarıyla İlgili Algularının Metaforlar Yoluyla Karşılaştırmalı Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.

İSLÂM MUHÂKEME HUKUKUNDA DELİL SİSTEMLERİ VE HÂKİMİN TAKDİR YETKİSİ¹

Yrd. Doç. Dr. Suat ERDOĞAN
Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
suaterdogan@duzce.edu.tr

Özet

Bu makale, İslâm muhâkeme hukukunda dava usûlü, delil sistemleri ve hâkimlerin takdir yetkisini konu edinmektedir. Doktrinde, İslâm muhâkeme hukukunun kanunî delil sistemini esas aldığı kanaati hakimdir. Bununla birlikte, delil serbestliği sistemini savunan ve hâkimlere takdir yetkisi tanıyan görüşler de bulunmaktadır. Klasik dönem İslâm hukukçuları içinde de temsilcisi olan bu yaklaşım son dönemlerde bir kısım çağdaş İslâm hukukçuları tarafından savunulmaktadır. Makalede, İslâm muhâkeme hukuk doktrininde delil sistemleri ve buna bağlı olarak hâkimlerin takdir yetkilerinin varlığı etrafındaki tartışmalar değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Hukuk, Muhâkeme, Hâkim, Delil, Takdir

THE EVIDENCE SYSTEM AND THE COMPLETENESS AUTHORITY ON ISLAM INTEREST

Abstract

This article deals with the procedural law, the evidence systems and the discretion of judges in Islamic reasoning law. It is prevailing that Islamic reasoning law adopts the system of legal evidence. However, there are also opinions which advocate the system of evidence freedom and entitle to appreciation for judges. This approach, which is also representative within the classical Islamic jurists, has recently been defended by some contemporary Islamic jurists. In the article, the debates around the evidence systems in Islamic reasoning law and the existence of judges' discretionary powers are evaluated accordingly.

Keywords: Law, Reasoning, Judge, Evidence, Discretion

1. Giriş

Toplum hayatında kaçınılmaz olan anlaşmazlıkların hakkaniyet ölçüsünde çözümlenmesi sosyal barışın vazgeçilmez unsurlarındandır. Hak ihlallerinin önlenmesi ve mağdurların haklarının korunması hukukun üstünlüğünü esas alan bağımsız yargının vereceği kararlarla gerçekleşecektir. Kuşkusuz, bu konuda en önemli merci yargının temel direği konumundaki hâkimlik müessesesidir. Bu bağlamda hâkimlerin takdir yetkilerinin varlığı konusunda

¹ Bu makaleyi çalışmaya vesile olan, konuyla ilgili düşüncelerinden yararlandığım Avukat İlhami Demirbaş'a müteşekkirim.

doktrinde farklı kanaatlere yer verilmektedir. Tarihi süreç içerisinde hâkimlerin yetkilerini sınırlayan sistemlerin yanında, takdir yetkisi tanıyan sistemler de bulunmaktadır.

İslâm muhâkeme hukukunda âdil yargılama, Allah'a imandan sonra en önemli görevlerden sayılmıştır (Serahsî, 1409/1989: XVI, 58-59). Bu anlayışın oluşmasında, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an'ın her halükârda adaletten yana tavır ortaya koymasının etkisi büyüktür.² Farklı görüşler bulunmakla birlikte, genel kanaate göre İslâm muhâkeme hukukunda objektif kriterlerin esas alınması ve hâkimlerin takdir yetkilerinin olabildiğince kısıtlanmasının arkasında yatan en önemli nedenin adaletten uzaklaşma endişesi olduğu söylenebilir.

İslâm muhâkeme hukukuna dair konular, klasik fıkıh kitaplarının kaza, dava, şahadet, beyyinât, ikrar vb. bölümleri ya da sadece bu konuya tahsis edilmiş olan edebü'l-kâdî başlığı altında inceleme konusu yapılmaktadır. Hukuk ve ceza davaları birlikte ele alınmakta, ancak yeri geldikçe ceza ve hukuk davaları arasındaki farklılıklara işaret edilmektedir (Atar, 2013: 30; Yavuz, 1994: 12-14; Yurtcan, 1982: 11).³ Klasik kaynaklarımız ve çağdaş İslâm muhâkeme hukuku çalışmalarında ceza davalarının hukuk davalarına göre daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bunun sebebi hukuk davalarının çoğu zaman yargı önüne gelmeden taraflar arasında uzlaşmayla çözümlenmesi, ceza davalarının ise çoğunlukla yargıya taşınmasıdır.

2. İslâm Muhâkeme Hukukunda Davaların Görülmesi

2.1. Esas Dava

Yargının varlık sebebi, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları hakkaniyet çerçevesinde çözüme kavuşturmadır. İnsanların can, mal ve namus gibi temel haklarını koruma ve söz konusu haklara yönelik ihlalleri adil bir şekilde cezalandırma, dolayısıyla kamu düzenini sağlama İslâm yargısının temel hedeflerindedir (Zuhaylî, 1415/1995: 13 vd.). İbn. Ferhûn (ö. 799/1398) ulemanın cahillere bırakılmaması gereken önemli bir makam olan yargıya karşı mesafeli durmasını, yanlış bir davranış olarak değerlendirmekte ve bu iddiasını destekleyen ayet ve hadislere yer vermektedir (İbn. Ferhûn: 10, 11). Kanaatimize göre konuyla ilgili

² Örnek olarak bkz. en-Nisâ, 4/ 58;el-Mâide, 5/8;en-Nahl, 16/90;

³ İslâm ceza muhâkemesi hukukuna dair eserinde, Usame Ali Mustafa; Bir kısım araştırmacıların zannının aksine İslâm medenî muhâkeme ile ceza muhâkemesi hukukunun birbirinden farklı olduğunu, bu farklılıkların gerek klasik kaynaklarda gerekse Osmanlı ve sonrasındaki uygulamalarda var olduğunu detaylı bir şekilde ele alıp incelemektedir. Bkz. Usame Ali Mustafa, *Usûlü'l-muhâkemâti's-şer'iyyeti'l-cezâiyye*, Dâru'n-nefâis, Ürdün, 2005, s. 56-68

tespitler doğru olmakla birlikte, ulemanın yargı görevine mesafeli durmasının en önemli nedenlerden biri siyasetin yönlendirmesiyle yanlış hüküm verme endişesidir.

İslâm muhâkeme hukukunda genel kabule göre, haksızlığa uğrayan kişinin hakkını talep için yargıya müracaat ederek davacı olması gerekir. Müracaat üzerine hâkim, hukuk davalarında iki taraf arasındaki anlaşmazlığa davacının veya kanunî temsilcisinin başvurusu üzerine el koyar (Atar, 136-141). Nitekim, bu anlayış doğrultusunda Mecelle’de dava şu şekilde düzenlenmiştir: *“bir kimsenin diğer kimseden hâkim huzurunda hakkını istemesidir.”* (Mecelle, md. 1613)

Usulüne uygun olarak açılan dava sonucu taraflar duruşma için mahkemeye davet edilir ve genellikle duruşma açık olarak yapılır. Duruşmada hâkim önce davacıya söz verir iddia, isnat ve talebini dinler. Daha sonra davalıya söz verir; davalı kendisi hakkındaki dava konusu olan şeyi kabul ya da reddeder. Kabul ederse, hâkim buna göre hüküm verir ve dava sonuçlanmış olur. Reddederse, hâkim davacıdan davasını ispat etmesini ister. İspat edemediği durumda davalıdan yemin etmesi istenir, yemin ederse davadan kurtulur, diğer bir ifadeyle dava davalının beraatı ile sonuçlanır (Bilmen, 1986: VIII, 85; Atar, 2013: 199-200).

2.2. Karşı Dava (Def-i Dava)

Davalı, davacının iddiasını bertaraf edecek karşı dava (defi) açma hakkına da sahiptir. (Bilmen, 1986: VIII, 82, 97, 98; Bayındır, 1986: 108-111) Örneğin, alacak davasında A, ödünç olarak verdiği meblağı dava ettiğinde, davalı B, *“ben onu sana ödemiştim”*, veya *“sen alacağını ibra etmiştin”* şeklinde beyanda bulunduğu takdirde karşı dava etmiş demektir (Mecelle md. 1631; Cin, 1995: II, 395). Defi de bir davadır. Dolayısıyla asıl davadaki davalı, davacı ve davacı da davalı haline gelir. Karşı dava sahibi, davalı iddiasını ispat ederse esas dava düşer. İspat edemediği takdirde defi’de bulunanın talebi ile asıl davacıya yemin ettirilir. Asıl davacı yeminden kaçınırsa, davalının karşı davası (defi) sabit olur. Yemin ederse esas davaya devam edilir (Mecelle, m. 1632, 1633; Bilmen, 1986: VIII, 98). Ayrıca karşı davaya cevap olmak üzere ikinci bir karşı dava açmak da mümkündür. Buna *“def’üd def”* adı verilir (Bayındır, 1986: 110 vd.).

3. Delil Sistemleri Ve Hâkimin Takdir Yetkisi

3.1. Kanuni Delil Sistemi

Araştırmacılar, hukuk tarihinde başlıca iki tür delil sisteminin varlığından söz etmektedirler. Bunlar, kanuni delil sistemi ve vicdani delil sistemleridir. Hukuk tarihinde çok uzun bir dönem kanuni delil sistemi uygulanmıştır. Bu sistem, belli hususların kanunda gösterilen belli delillerle ve hâkimi bağlayacak şekilde ispatı öngören bir sistemdir. Bu sistemde nelerin delil olabileceği önceden, kanun tarafından belirlenir. Kanuni delil sistemi ile hâkimlerin keyfi karar vermelerinin önüne geçilmek istenmektedir. Bu sistemin cezaların ağır olduğu dönemlerde, cezaların kuvvetli delillerle ispatı ve tavizsiz uygulanabilmesi için rağbet gördüğü ifade edilmektedir (Beroje, 2007: 117).

3.2. Vicdani Delil Sistemi

Bu sistemde ispat vasıtaları herhangi bir şekilde sınırlandırılmadığı gibi, hiçbir kanuni delil de kabul edilmemiştir. Bu sistemde hâkim delil toplamada serbest olduğu gibi onların takdirinde de serbesttir. Ceza davasında hâkim maddi hakikati araştırır. Gerekli gördüğü bütün incelemeleri yapar; tarafların ileri sürdüğü deliller ile bağlı olmaksızın bütün delilleri re'sen toplar ve bu delilleri takdir eder. Ceza muhâkemesi hukukunda hâkimi bağlayan kesin deliller yoktur. Deliller sınırlı sayıda değildir. Her şey delil olabilir. Yani hâkim ileri sürülen delilin değerini serbestçe takdir eder. Dolayısıyla hâkim, sanığın kendisine isnat edilen suçu işleyip işlemediği konusunda vicdanen tam bir kanaat getirmelidir. Hâkim tam bir kanaate ulaşamazsa, yani ortada şüpheli hususlar kalırsa, şüpheden sanık faydalanır; sanık hakkında beraat kararı verir (Yurtcan, 1982: 222, 233, 234; Beroje, 2007: 118). Karşı görüş sahiplerinin iddia ettiği gibi, vicdani delil sistemindeki serbestlik hâkimlerin keyfi hareket edebileceği anlamına gelmemektedir. Vicdani delil sistemi, maddi hakikate ulaşmak için hâkime serbest kanaat fırsatı vermektedir. Bu sayede suç delillerini toplama ve değerlendirmede hâkime geniş bir imkân verilmiş olacağından maddi gerçeğe ulaşmak da kolaylaşacaktır (Beroje, 2007: 118, 119, 126). Yürürlükteki hukukumuz vicdani delil sistemini esas almaktadır.⁴ Vicdani delil sistemi maddi gerçeğe ulaşma konusunda kanuni delil sistemine göre daha elverişli görülmekle birlikte, hâkimlerin keyfi hareket etmelerine kapı aralaması, ayrıca yanlış bir kanaate ulaşması gibi mahzurları da bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde daha ileri bir adım olarak, kamera kaydı, kan tahlili gibi bilimsel delil sistemine geçilmeye çalışılmaktadır (Beroje, 2007: 119).

⁴ Bu konudaki düzenleme şu şekildedir: “Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.” (T.C. Anayasası, m. 138).

İslâm muhâkeme hukukunda karşı görüş sahipleri bulunmakla birlikte, kanunî delil sistemi anlayışı uygulamaya hâkim olmuştur. İslâm muhâkeme hukuna göre, davanın bizzat iddia sahibi tarafından, objektif ispat vasıtalarıyla delillendirilmesi gerekir. Hâkim, deliller arasında takdir yetkisi bulunmadığı için, usulüne uygun olarak getirilen delillere bağlı kalacaktır. Mesela kasten adam öldürme davasında görgü şahidi olan iki kişinin yalancı şahit olduklarına dair ispat bulunmadığında, şahitlerin beyanına bağlı kalacak ve isnadın sübutu doğrultusunda hüküm tesis edecektir. Aynı şekilde bir adam öldürme davasında, zanlının suçu işlediğini ikrar etmesiyle başka delile ihtiyaç olmaksızın hâkim ikrar doğrultusunda ikrar sahibi aleyhine hüküm verecektir (Erbay, 1999: 50). Bu görüşü benimseyenlere göre, hâkimlerin takdir yetkilerini kullanarak sübjektif değerlendirmelerde bulunmalarının önüne geçilmektedir. Çünkü, hâkimlerin taraf tutmaları ve kanaat adı altında keyfi hüküm vermeleri her zaman mümkündür (Bayındır, 1986: 128, 141, 142; Aslan, 2014: 159-160). Kanuni delil sistemini benimseyen cumhura göre, dava konusu ile ilgili kabul edilmiş delillerden (şahit, ikrar, yemin, kasame vs.) daha kuvvetli de görülse, hâkime kesin kanat de hasıl etse de hâkim yine bunun dışındaki delillerle hükmedemez. Cumhur, bu kanaatinde nasslarda sadece belli ispat vasıtalarına yer verilmesi ve delil serbestliği ve takdirinin adaletten uzaklaşmaya sebebiyet vereceği endişesinden hareket etmektedir (Beroje, 2007: 121).

Çağdaş İslâm hukukçularından bir kısmı cumhurun kanaatini esas alırken, karşı görüş sahibi olanlar da bulunmaktadır. Bu görüşte olanlar, nassların lafzî yapısına dayanmak yerine, İslâm'ın genel prensipleri ve nassların gayeleri (makâsıd) düşüncesinden hareket etmektedirler. Bu anlayışa göre, muhâkemede asıl gaye adaletin tecellisi ve maddi gerçeğin ortaya çıkmasıdır. Delillerin varlık sebebi de budur. Dolayısıyla, bu amaca ulaştıran delil her ne ise, onunla hüküm vermek nassların gereğidir. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) tarafından dile getirilen bu görüş, günümüzde çoğu araştırmacılar tarafından kabul görmektedir (Beroje, 2007: 123). Kaynaklarda O'ndan önce bu görüşü savunan bir hukukçudan söz edilmemektedir. İbnu'l Kayyim'e göre, hâkimler sadece tarafların açıklama ve ikrarları ile yetinemez. Ona göre, hâkimler delilleri takdir edecek feraset sahibi olmaları ve gerçeği ortaya çıkaran karine, emare her türlü delilden istifade etmelidirler. Hatta, hâkimler gerektiğinde maddi gerçeğe ulaşmak için, haksızlığı anlaşılan tarafa göz dağı vermek, konu hakkında detaylı sorguya çekmek, şiddet kullanmak dahil her tür yola başvurabilir. Konunun son derece önemli olduğunu dile getiren İbnu'l-Kayyim, hâkimlerin bunu ihmal etmelerinin yanlış hükümlere, dolayısıyla zulüm ve haksızlığa sebebiyet vereceğini, hak ihlallerine yol açacağını ifade etmektedir (İbnu'l-Kayyim, 1428/2007: 3). Onun bu ifadeleri, maddi gerçeğe

ulaşma ve adaleti gerçekleştirme konusunda delil sınırlaması getirmediği gibi, hâkimlere delilleri takdir etme imkânı da vermektedir.

Yukarda söz konusu edildiği üzere, İslâm hukuk doktrininde öncülüğünü İbnu'l-Kayyim'ın yaptığı delil serbestliği sistemini savunanlar bulunmakla birlikte klasik dönem fıkıh literatürü ve uygulamada kanuni delil sistemi baskındır. Mesela, hanefiliğin resmi mezhep olduğu, Osmanlı uygulamasında Mecelle'nin kabulüne kadar, yazılı belgeler dahi şahitle ispat edilmedikçe, delil olarak kabul edilmemektedir (Bayındır, 1986: 120). Bu durum, kanuni delil sisteminin İslâm muhâkeme hukukunun tek ve değişmez delil sistemi olduğu şeklinde, yanlış bir algının oluşmasına sebebiyet vermektedir.

3.3. Delillerin Teâruzu ve Tercih Sebepleri

XIX. Yüzyılın başına kadar hazırlanan kanunlar meseleci (kazuistik) metoda göre hazırlanmıştır. Günümüz modern hukukunda kanunların hazırlanmasında soyut kural metodu tercih edilmektedir. Bu metoda göre hazırlanan kanunlarda uygulayıcıya tanınan yetkiler sayesinde, değişik nitelikli karmaşık olaylar için soyut kurallara dayanılarak uygun çözümler üretilmesi mümkün olmaktadır (Güriz, 2013: 72). İslâm hukuku meseleci (kazuistik) bir metod izlemesi sebebiyle, klasik literatürde neredeyse hâkimin karşılaşılabileceği her farklı durum için belirleyici hükümlere yer verilmektedir.

Muhâkeme hukukunda taraflar birbiriyle çelişen deliller getirebilirler. Bazen, bir olayda iddia ve savunma makamları ile hâkim tarafından elde edilen birbirini tutmayan çok sayıda delil hâkimin önüne gelebilir. “*Teâruzu'l-beyyinât*” delillerin çatışması olarak isimlendirilen bu durumda deliller arasında tercih, aralarını te'lif ederek her ikisini de kullanma (cem) gibi hâkimin delilleri değerlendirirken uyması gereken kurallar belirlenmiştir.

Deliller teâruz ettiği, tercih ve cem imkânı olmadığında hâkim nasıl bir yol izleyecek, davayı nasıl sonuçlandıracaktır. Muadil olması durumunda deliller hükümsüz mü olacak ya da söz konusu deliller ile amel edilebilecek mi? Teâruz eden delillerin bir kısmının hükmü geçerli mi sayılacak, ya da taraflar arasında kura yoluna mı başvurulacak? Ya da delillerden birini tercih imkânı sağlayacak bir durum ortaya çıkıncaya kadar tevakkuf mu edilecek? Bu konuda fukaha arasında farklı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bir grup ulema bu durumda delillerin hükümsüz olacağını ifade ederken, diğer bir grup delillerin hükümsüz olamayacağı şeklinde kanaat belirtmektedirler. Teâruz eden deliller ile amel edilmesi kanaatini ortaya koyan ulema kendi aralarında, teâruz eden delillerle amelin keyfiyeti konusunda da farklı görüş

belirtmektedirler (Şenkîti, 1420/1999: 243). Bu noktada fıkıh ekollerinin delillerin teâruzu ile ilgili yaklaşımlarına yer vereceğiz.

Hanefî Mezhebine göre, bir şeyin mülkiyetinde deliller teâruz ettiğinde, tercih imkânı varsa tercih yapılır. Yoksa imkân ölçüsünde deliller farklı yönden kullanılabiliriyorsa geçerli kabul edilir. Ancak her iki delil birlikte kesinlikle kullanılamıyorsa, bu durumda her iki delile de itibar edilmez. Yani bunlar delil olarak kabul edilmez ve yok hükmünde olur. (Kâsânî, 1424/2003: VIII, 443) Hanefî hukukçu Kasâni (ö. 587/1191) konuyla ilgili olarak çeşitli tercih sebeplerini sıraladıktan sonra, herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın mutlak mülkiyet üzerinde iki delil getirildiğinde, diğer bir ifadeyle deliller teâruz ettiği ve tercih mümkün olmadığına, hak iddia edilen şeyin taraflar arasında taksim edileceğini belirtmektedir (Kâsânî, 1424/2003: VIII, 451).

Konu klasik kaynaklarda çeşitli örnekler üzerinden anlatılmaktadır. Mesela iki kişi bir başkasının elindeki bir malın kedisine ait olduğunu iddia etse ve her ikisi de bunu ispat eden beyyine getirirse, o mal ikisi arasında müşterek olur (Mergînânî, 1429/2008: III, 231). Fakat iki kişiden her biri bir kadının kendi nikâhında olduğu konusunda davacı olup, her ikisi de beyyine ikame etse, yukardaki hüküm burada uygulanmaz. Zira bu konuda iştirak muhaldir (Mergînânî, 1429/2008: III, 232).

Kanuni delil sistemi ve farklı davalar için sunulan çözüm yolları hâkimleri edilgen bir konuma indirgemekte, görevini var olan çözümü dikte ettirmekten öteye taşımamaktadır. Mesela, müşterinin satım akdine konu olan malı 900 liraya aldığı, satıcının ise 1000 liraya sattığını iddia ettiği bir niza' davasında hâkim, *“bayi' ve müşteri semenin ya mebiin mikdarında ihtilaf etseler ziyade dava' edenin beyyinesi tercih olunur.”* (Mergînânî, 1429/2008: III, 222; Mecelle, m. 1762) ifadelerini önünde hazır bulmakta ve davayı buna göre karara bağlamaktadır. Bu davada 900 lira üzerinde zaten ittifak olduğu için, dava daha yüksek olan meblağı ispat edenin lehine sonuçlanmaktadır. Konuyla ilgili olarak kaynaklarda yer alan çok sayıdaki benzer örnek⁵ İslâm hukukunun meseleci (kazuistik) karakterini ortaya koymaktadır. Aşağıdaki benzer bir niza' davasında hâkimin önüne farklı durumlar için çözüm yolları konulmakta, ihtilaf kanuni delil sistemiyle çözülemeyince de alışverişin feshine gidilmektedir:

“Bayi' ve müşteri, semenin veya mebiin veya ikisinin dahi miktarında ya vafında veya cinsinde ihtilaf ettikleri suretde kangisi ikameyi beyyine eyler ise anın lehine

⁵ Benzer örnekler için bkz. Mergînânî (1429/2008), el-Hidâye, III, 221-240

hükmolunur. Ve ikisi dahi isbattan aciz olurlarsa anlara ya biriniz obirinizin da'vasına razı olur yahut bey'i fesh ederiz denilir. Ve bunun üzerine birisi diğerinin da'vasına razı olmazsa hâkim anların her birine diğerinin da'vası üzerine yemin verir ve ibtida müşteride bed' eyler, herkangisi yeminden nükûl ederse aharın da'vası sabit olur ve eğer ikisi dahi yemin ederse hâkim ol bey'i fesh eder (Mecelle, m. 1778; Bilmen, 1986: VIII, 184).

Şâfiîlerin kanaati -mezhep içinde farklı değerlendirmeler olmakla birlikte- iki kişi üçüncü şahsın elinde bulunan bir şeyin kendisine ait olduğunu iddia etse ve beyyine getirse, beyyinelerinin hükümsüz olacağı şeklindedir. Bu kapsamdaki diğer görüşler, iki beyyinenin de kullanılacağı, dava konusu olan şeyin hasımlar arasında taksim edileceği, hak sahibinin kura ile belirleneceği, konu açıklığa kavuşana ya da aralarında sulh oluncaya kadar bekleneyeceği (tevakkuף) şeklindedir. Ayrıca eğer dava konusu olan şey, ikisinin elinde birlikte bulunuyorsa öylece bırakılacağı ifade edilmektedir. (Şirbînî, 1418/1997: IV, 636) Mâlikîlere göre, iki kişi bir mal üzerinde hak iddia edip her ikisi de beyyine getirirse, zilyed olanın lehine hüküm verilir. Ancak zilyed olmadıkları bir mal üzerinde hak iddiasıyla beyyine getirselere, bu durumda beyyinelerden daha adil olanın lehinde hüküm verilir. Beyyineleri eşit olursa, birisi daha güçlü bir delil getirinceye kadar her ikisi de o şeyden men edilirler. (Sahnûn, 1994: IV, 45; Karafî, 1994: XI, 23-24) İmam Malik'in "*beyyinelerden daha güçlü olanın tercih edilmesi*" şeklindeki kanaatini takdir yetisi olarak yorumlamak mümkündür. Malikî hukukçu Karafî de (684/1285) konuyla ilgili tercihin sebebine şu şekilde bir açıklama getirmektedir:

"Şahitlik konusunda deliller teâruz ettiğinde mutlak manada mal ahkâmı ve diğer tüm konularda adalet tercih edilir şahit sayısı (çokluğu) tercih edilmez. Zira hüküm, anlaşmazlıklar ve zulmün ortadan kaldırılması için vardır. Bu da ancak sayıyla değil, adaletle mümkün olur." (Karafî, el-Furûk, 1418/1998: I, 32)

Delillerin teâruzunda hakim nasıl hareket edeceğine dair dile getirilen söz konusu farklı uygulama ve değerlendirmeler, hâkimlerin takdir yetkilerini sınırlamak anlamı taşımaktadır. Şenkîti, delillerin teâruzuna dair eserinde klasik kaynaklarımızdaki deliller arasındaki çelişkiyi giderme ve tercih sebeplerini aşağıdaki ana başlıklar altında incelemektedir:

- 1- Mülkiyet sebebiyle tercih
- 2- Adaletin ziyadesi sebebiyle tercih
- 3- Sayının çokluğu sebebiyle tercih

- 4- Hucdetin kuvveti sebebiyle tercih
- 5- Tarih sebebiyle tercih
- 6- Beyyine-i müsbite sebebiyle tercih
- 7- Beyyine-i mülkün beyyin-i havz (hudud) üzerine tercihi
- 8- Zil yed olması sebebiyle tercih
- 9- Örfе dair karine ile tercih (Şenkîti, 1420/1999: 195-238).

4. Değerlendirme

İslâm muhâkeme hukukunun kanuni delil sistemini esas aldığı kanaatinde olanlar ile, buna mukabil delil serbestliği ve hâkime takdir yetkisi tanıyan görüş sahiplerinin ortak bir gayede birleştiğini söyleyebiliriz. Bu ortak gaye, adaletle hükmetme ve hakların zayı olmasını engelleme konusundaki hassasiyettir. Nitekim, kanuni delil sistemini savunanlar, bu sistemi haksızlığa ve hâkimlerin muhtemel keyfi uygulamalarına karşı bir kalkan olarak görürken, karşı görüş sahipleri delil sınırlaması ve hâkimlere takdir yetkisi verilmemesinin hakların zayı olmasına sebebiyet vereceğini söylemektedirler. Bu bağlamda, dile getirilen İslâm ceza muhâkemesi hukukunda Allah hakları ile ilgili suçlarda (hukûkullah) ağırlıklı olarak kanuni delil sisteminin esas alınması, buna karşılık kul hakları ile ilgili (hakku'l-ibâd) konularında takdiri delil sisteminin esas alınması şeklindeki ara formül, (Beroje, 2007: 132) bu kaygının bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Çok sayıdaki ayet ve Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerde haktan ve adaletten yana olmak vurgulanmaktadır.⁶ İslâm muhâkeme hukukunda asıl gaye adaleti te'sis etmek olduğuna göre, maddi gerçeğe ulaşmak için başvurulması gereken delilleri nasslarda zikredilenlerle sınırlamak, Kur'an ve Sünnet'in vurguladığı genel gayeye aykırı hareket etmek demektir. Zira, delilleri belli sayı ile sınırlamak ve hâkimlere takdir yetkisi tanımamak davada maddi gerçeğe ulaşmayı sınırlamak demektir. Mesela bir davada zanlının, -gerçek suçlu olmamasına rağmen- herhangi bir sebepten dolayı suçu üstlenmesi durumunda, bu itiraftan tatmin olmasa da hâkim, zanlının aleyhinde hüküm tesis etmek durumunda kalacak ve gerçek suçluyu tespit için farklı bir yola başvuramayacaktır. Nasslarda bir kısım delillerin zikredilmesi, bu delillerle yetinilmesini zorunlu kılmaz. Nitekim bu düşüncüyü destekleyen nasslar da bulunmaktadır. Mesela, Hz. Yusuf kıssasında davaya tanık olarak dahil olan bir

⁶ Örnek olarak bkz. Nisa, 4/58, 135; Nahl, 16/90; Hadid, 57/25; Buhari, "Hudud", 12. Müslim, "Hudud", 8, 9.

kişinin, maddi gerçeğe ulaşmak adına “Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylüyor, Yusuf yalancıdır. Yok gömleği arkadan yırtılmışsa, Yusuf doğru söylüyor kadın yalancıdır.”⁷ Şeklindeki sözlerinin, Kur’an tarafından reddedilmemesi delil serbestliğine işaret etmektedir. Zira, ispat vasıtaları kanuni delil sistemini savunanların belirttiği gibi şahadet, yemin ve yeminden kaçınma (nükûl) ile sınırlı olsaydı, Kur’an adı geçen kıssada dile getirilen yöntemin geçersiz olduğunu açıklardı.

Ayrıca hadis literatüründe de söylediklerimizi destekleyen çok sayıda rivayete yer verilmektedir. Mesela rivayete göre Hz. Süleyman, bir çocuk hakkında “benim oğlumdur.” Diye hak idida eden iki kadın kendisine gelip davacı olunca, onu aranızda paylaşacağım diye bıçak ister, kadınlardan birisi bu durumdan rahatsız olmazken, diğeri “bu çocuk benim değildir ona veriniz.” diye davadan vazgeçer. Bunun üzerine Hz. Süleyman, çocuğun gerçek annesinin davadan vazgeçen kadın olduğuna hükmeder.⁸ Bu dava, maddi gerçeğe ulaşmak için bazı durumlarda, klasik İslâm mihakeme usulünün dışına çıkmanın zorunlu olduğunu göstermektedir. Bir başka örnekte Hz. Ömer’e davacı olarak gelen siyâhî bir delikanlı, bir kadının anası olduğunu iddia ediyor, kadın ise, bu iddiayı reddettiği gibi, bunun iffetine iftira olduğunu beyanla, iddia sahibi hakkında kazf cezası talep ediyordu. Kadın evlenmediğine dair şahitler getirince, Hz. Ömer kadının lehine ve delikanlının cezalandırılmasına hüküm verdi. Daha sonra Hz. Ali durumu öğrenince halifeden davanın tekrar görülmesi için izin istedi. Hz. Ali delikanlıya: “Bu kadın nasıl senin çocuğu olduğunu inkar ediyorsa, sen de onun annen olduğunu inkar et.” Dedi. Delikanlı “O benim annemdir, nasıl inkar ederim?” Dediye de Hz. Ali onu razı etti ve kadının velilerini çağırttı, onlardan izin aldı, mehrini kendisi başışlayarak kadın ile delikanlıyı nikahladı ve delikanlıya “Al bu kadını götür, karındır, zifaktan sonra bana gel.” Deyince, durumun ciddiyetini anlayan kadın itirafta bulundu. Meğer, kadın bir savaşta şehit düşen siyahî eşinden olan çocuğu gurur vesilesi yapıp bunu gizlemiş. Başka bir davada bir kadın, göz koyduğu bir delikanlıyı elde edemeyince çamaşırına yumurta akı sürmüş ve çılgılık atarak o delikanlının kendisine tecavüz ettiğini ileri sürmüştü. Hz. Ali, kadın tarafından meni olduğu iddia edilen maddeyi incelemiş ve belli testlerden sonra yumurta akı olduğuna karar verip, kadını sıkıştırınca kadın suçunu itiraf etmek zorunda kalmış (Karaman, 1989: 141-142). Klasik kaynaklarda özellikle Hz. Ali’nin farklı çözüm usulleriyle ilgili çok sayıda davaya yer verilmektedir.⁹

⁷ Yusuf, 12/26, 27

⁸ Buhârî, “Ferâid”, 30; Müslim, “Akdiyye”, 10

⁹ Konuyla ilgili diğör örnekler için bkz. Ibnu’l-Kayım el Cevziyye, et-Turuku’l-hukmiyye, 8-28

Bu örneklere ek olarak, Hz. Peygamber'den bir rivayetteki “*Hâkim hükmünde isabet ederse iki sevap hata ederse bir sevap alır.*”¹⁰ şeklindeki ifadeler, hâkimlere takdir yetkisi tanındığına işaret etmektedir. Zira, isabet ve hata hâkimin takdirinin bir sonucudur. İsbet ettiği zaman iki sevap almasının sebebi de budur. Hata durumunda bir sevap alması görevini yerine getirmesinin karşılığıdır. Delil serbestliği ve takdir yetkisi bulunmayan bir sistemde hâkim, davanın adalet ya da haksızlıkla sonuçlanmasında doğrudan müdahil olamaz.

Yine bir diğer rivayette Hz. Peygamber'e atfedilen şu sözler de İslâm muhâkeme hukukunda hâkimin takdir yetkisinin varlığına işaret etmektedir:

*“Siz bana davalı ve davacı olarak geliyorsunuz. Biriniz kendi delilini daha iyi ortaya koyar ve ben de (haksız olmasına rağmen) onun sözüyle, lehine hüküm verebilirim. Ancak bu durumda ona verdiğim ateşten bir parçadır. Öyleyse onu almasın.”*¹¹

Zira, haksız olmasına rağmen bir kişinin lehine hüküm verilmesi, ancak hâkimin takdiri ile oluşabilecek adli bir hata ile mümkündür. Rivayetteki ifadeler tarafların hâkimi yanılabilirliğine işaret etmektedir.

5. Sonuç

Erken dönem İslâm muhâkeme hukuku doktrin ve uygulamalarında kanuni delil sisteminin hâkim olduğu bilinmektedir. Kur'an ve Sünnet'te söz konusu delil sistemini destekleyen örneklerin varlığı ve dönemin muhâkeme hukuku anlayışı, bu düşüncenin ağırlık kazanmasında etkili olmuştur. İslâm hukukunun oluşum sürecinden asırlar sonra İbnu'l-Kayyim tarafından dile getirilen delil serbesliği ve hâkimlere takdir yetkisi tanıyan görüş, günümüzde birçok araştırmacı tarafından kabul görmektedir. Bununla birlikte, klasik kaynaklarda ve uygulamada sadece kanuni delil sistemine yer verilmesi, bu konuda farklı bir anlayışın olmadığı/olamayacağı şeklinde yanlış bir algının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. İslâm muhâkeme hukukunda delil serbesliği anlayışının çağdaş dönemde daha çok taraftar bulması, bu yaklaşımın günümüz hukuk anlayışı ile örtüşmesi ile açıklanabilir.

Kanaatimizce, delilleri nasslarda zikredilenlerle sınırlamak ve hâkimlere takdir yetkisi tanımamak, maddi gerçeğe ulaşmayı da sınırlamak anlamına gelmektedir. Bu ise İslâm muhâkeme hukukunun adaletle hüküm verme ve hakları koruma amacından uzaklaşması

¹⁰ Buhârî, “İğtisâm”. 20, 21; Müslim “Akdiyye”, 15; Ebû Davud, “Akdiyye”, 2; Nesâî, “Ahkâm”, 2 “Kudât”, 3; İbn. Mâce, “Ahkâm”, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 198, 204, 205

¹¹ Buhârî, “Şehâdât”, 27; Müslim, “Akdiyye”, 4

demektir. Günümüz toplum yapısı içerisinde gerek hukuk gerek ceza davalarının çözümü kolay olmayan karmaşık bir hal almasının yanında, kriminoloji ile birlikte gelişen bir kısım yeni ispat vasıtaları davanın seyrini değiştirebilmekte ve dava konusu hakkında kesin bir kananın oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum, İslâm muhâkeme hukukunun gerçekleştirmek istediği amacın dışında bir şey değildir. İslâm muhâkeme hukuk doktrinindeki farklı görüş sahiplerinin, adaletle hüküm verme ve haksızlıkların önüne geçme gayesinden hareketle ortak bir noktada buluşmalarının anlamı budur.

Kaynakça

Aslan, N. (2014). *İslâm Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Adana: Karahan Kitabevi.

Atar, F. (2013). *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları.

Berojei, S. (2007). *Ceza Muhâkemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku*, Ankara: Fecr.

Bilmen, Ö.N. (1986). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I-VIII, İstanbul: BilmenYayınevi.

Cin, H. ve Akgündüz A. (1995). *Türk Hukuk Tarihi, I-II*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Erbay, C. (1999). *İslâm Ceza Muhâkemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, İstanbul:İFAV.

Erdener Y. (1982). *Ceza Yargılaması Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Güriz, A. (2013). *Huku Başlangıcı*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

İbn Ferhûn, (1423/2003). İbrahim Buhânnuddin b. Ali, Tabsıratu'l-hukkâm fî Usûli'l-Akdıyye ve Menâhici'l-Ahkâm, Riyâd: Dâr-u âlemi'l-kütüb.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b.Saîd (1347). el-Muhalla, I-XI, Kahire: Matba 'atu'n-Nehda.

İbnu'l-Kayyım, Şemseddin Ebu Abdillâh Muhammed el-Cevziyye, (2007/1428). et-Turuku'l-Hukmiyye fis'-siyaseti's-şer'iyye, thk. Nâyif b. Ahmed el-Hamed, Mekke: Daru âlem'il-fevâid.

Karafî, Ahmed b. İdris, Şihâbü'd-dîn (1994). *ez-Zahîra*, I-XIV, thk Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî.

----- (1418/1998). *el-Furûk*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.

Karaman, H. (1989). *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul: Nesil Yayınları.

Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mesûd (1424/2003). *Beda'i'u's-sana'i' fi tertibi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, I-X, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye.

Mergînânî, Burhâneddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekir (1429/2008). *el-Hidâye şerh-u bidâyeti'l-mübtedî*, I-IV, thk, Ahmed Câd, Kahire: Dârü'l-hadîs.

Sahnûn, b. Saîd et-Tenûhî (1994). *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I-IV, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye.

Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed Ahmed b. Ebû Sehl (1409/1989). *el-Mebsût*, I-XXXI, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.

Şenkâtî, Muhammed Abdullah Muhammed (1420/1999). *Teâruzu'l-beyyinât fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Riyad.

Sicistânî, Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as (1997/1418). *Sunen*, I-V, Beyrut: Dâr-u İbn. Hazm.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. El-Hatîb (1418/1997). *Muğni'l-muhtâç ilâ mağrifeti meâni'l-elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Beyrut: Dârü'l-mağrife.

Usame Ali Mustafa (2005). *Usûlü'l-muhâkemâti's-şerîyyeti'l-cezâiyye*, Ürdün: Dâru'n-nefâis.

Yavuz, C. (1994). *DİA*, "Dâva", IX, ss. 12-16

Zuhaylî, Muhammed Vehbe (1415/1995). *Târîhu'l-kadâ fi'l-İslâm*, Dimeşk: Dâru'l-fikr.

OKUL YÖNETİCİLERİNDE İŞ DOYUM VE DOYUMSUZLUĞUNA NEDEN OLAN FAKTÖRLER

Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY
Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
suleymangoksoy@duzce.edu.tr

Özet

Araştırmanın amacı, Herzberg'in motivasyon hijyen kuramında belirttiği işle ilgili iyi hislerin işin kendisiyle ilişkili iş doyurucular, veya motive ediciler (içerik, içsel veya psikolojik faktörler ile başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme ve büyüme) ile kötü hisler genellikle iş çevresi (bağlam, dışsal, fiziksel faktörler ile kurum kuralları, denetim, kişisel arası ilişkiler, çalışma şartları ve ücret) gibi hijyen yaratan unsurların okul yöneticilerin de olup olmadığını belirlemektir. Araştırma, okul yöneticilerinin iş doyumuna ve iş doyumсуuzluğuna neden olan faktörlerin derinlemesine incelenmesi için durum çalışması olarak desenlenmiş nitel bir çalışmadır. Araştırma verileri kritik olay tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan her bir eğitim kademesinde görevli en az bir okul yöneticisi amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitleme örnekleme yoluyla seçilmiştir. Araştırma bulguları Frederick Herzberg'in çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisi esas alınarak düzenlenmiştir. Araştırma bulgularına dayalı olarak aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Eğitim kurumları yöneticisinin iş doyumuna neden olan faktörler ile iş doyumсуuzluğuna neden olan faktörler farklı farklıdır. Mevcut bulgular, Herzberg çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisinde savunulan; insanların işleriyle ilgili iyi hissettikleri durumların, kendilerini kötü hissettikleri durumlardan anlamlı derecede farklı olduğu sonucunu destekler nitelikte iken araştırmaya katılan eğitim kurumları yöneticilerini motive eden faktörlerin çeşitliliği/niteliği ile iş doyumсуuzluğuna/tatminsizliğine neden olan faktörlerin çeşitliliği/niteliği yönlerden, Herzberg'in motivasyon hijyen kuramı verilerinden ayrılmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Motivasyon, İş Doyumu, İş Doyumсуuzluğu, Okul Yöneticisi

THE FACTORS WHICH CAUSE JOB SATISFACTION AND DISSATISFACTION ON SCHOOL ADMINISTRATORS

Abstract

The purpose of this research is to find out whether school administrators have hygiene creating factors such as feeling good about one's job satifiers or motivators (context, intrinsic or psychological factors in addition to success being known, the job itself, responsibility, progress and growth) and feeling bad generally in workplace (context, extrinsic, physical factors alongside company rules, supervision, co worker relationships, working conditions and wage) which Herzberg stated in his motivation hygiene theory. The research is a qualitative study which is shaped as a case study to deeply examine the factors which cause the job satisfaction and job dissatisfaction of the school administrators. The datas of the research were collected by critical incident technique. At least one school administrator who is on duty on each grade of education which forms the research's study group is chosen by maximum variation sampling which is a method of purposive sampling.

Research findings are arranged by using Frederick Herzberg's two factor (motivation-hygiene) theory. Based on research findings, the following results were obtained. The factors which cause job satisfaction and job dissatisfaction on administrators of education institutions are different from each other. While existing findings which are proposed in Herzberg's two factor (motivation-hygiene) theory; are in quality of supporting the situations which people feel good about their jobs are markedly different from the situations which they feel bad themselves, it differentiates from Herzberg's motivation hygiene theory datas in terms of the diversity/quality of factors which motivate the administrators of education institutions who are in research and the diversity/quality of factors which cause job nonsatisfaction/ dissatisfaction.

Keywords: Motivation, Job Satisfaction, Job Dissatisfaction, School Administrator

1. Problem Durumu

Genel anlamda motivasyon herhangi bir amaca yönelik gayret olarak görülmekte ve bir hedefe ulaşma doğrultusunda gayrete ilişkin yoğunluk, istikamet ve kararlılık olarak da tanımlanmaktadır. Yoğunluk kişinin ne kadar çabaladığı ile ilişkilidir. Gayret örgütsel hedeflere uyumlu bir performanstır. Kararlılık ise kişinin gayreti ne kadar süre koruyabileceğine ilişkindir. Dolayısıyla bir hedef doğrultusunda motive olmuş bireyler bir görevi başarınca kadar göreve bağlılıklarını sürdürebilirler. Yönetim sürecinde motivasyon ile ilgili geliştirilen birçok teoriden (İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi, Teori X ve Teori Y, Çift Faktör Teorisi ve Mc Clelland'ın İhtiyaçlar Teorisi) biri de Psikolog Frederick Herzberg'in çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisidir. Bu teori bireyin işi ile ilişkisinin temel olduğunu savunmakta ve bireyin çalışmaya karşı tutumu başarı veya başarısızlığı belirlediğini (Robbins ve Judge, 2012) öne sürmektedir.

Maslow'un ve Alderfer'in çalışmalarına dayanarak, ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramıyla ilişkili, Frederick Herzberg tarafından geliştirilen bu kuram, motivasyon ve hijyen kuramı olarak adlandırılmıştır. Motivasyon hijyen kuramı motivasyona sebep olan faktörleri belirlemeye çalışır. Herzberg, Maslow'un beş seviyeli ihtiyaçlar sistemini iki seviyeli sisteme düşürmüştür. Herzberg'e göre doyumsuzluk yaratan faktörler, çalışanların en alt seviyede performans göstermelerini sağlayabilir ancak daha iyi derecede performansı sağlayacak olan motivasyon sadece iş doyurucular aracılığıyla mümkündür. Yani işin kendisi ve tanınma, ilerleme, kişisel gelişim ve iş kaynaklı gelişme iş ortamındaki motive olmuş davranışı sağlayabilecektir (Lunenburg ve Ornsterin, 2013). Herzberg, Mausner, Snyderman (1959) tarafından yapılan araştırmada, iş esnasında dikkate alınmadığında sıkıntı oluşturabilecek etmenlere hijyen/saf faktörler adını vermektedir. Bu etmenler işin kendisiyle değil çalışma koşullarıyla alakalıdır. Bu koşullar dışarıdan verilen ödülle alakalıdır. Motive edici denilen

ikinci kısım faktörlerin ihmal edilmesi durumunda düşük performans veya tatminsizlikle sonuçlanabilmektedir. Motivasyon kaynakları işin şartlarından çok işin kendisiyle ilişkilidir. İşin kendisi içten gelen motivasyon kaynağıdır (Servgiovanni, 2015).

Herzberg, insanların ne zaman işleriyle ilgili olarak ne zaman son derece iyi (tatmin olmuş), ne zaman son derece kötü (tatminsiz) hissettiklerini bilmek istiyordu. O insanların işleriyle ilgili iyi hissettikleri zaman verdikleri cevaplarla, kötü hissettikleri zaman verdikleri cevapların birbirinden önemli derecede farklılık gösterdiğini sonucuna ulaşmıştır. Bir kısım özellikler tutarlı bir şekilde iş tatmini ile ilişkiliyken, diğerleri iş tatminsizliği ile ilişkiliydi. İnsanlar işlerine karşı iyi hisler içerisinde ise; başarı, tanınma veya sorumluluk gibi, işin kendisinden kaynaklı işe yönelik faktörleri iyi hislerinin nedeni olarak görme eğilimindedirler. Diğer taraftan, eğer tatminsiz iseler, kurum politikası veya yönetim, gözetim, çalışanlar arası ilişkiler ve çalışma koşulları gibi işin bağlamından kaynaklanan dışa yönelik faktörleri tatminsizliklerinin nedeni olarak görme eğilimindedirler. Herzberg, ayrıca elde ettiği veriler çerçevesinde, geleneksel olarak inandığı üzere tatminin karşıt anlamının tatminsizlik olmadığını ileri sürmüştür. Buna göre, bir işin tatminsizlik yaratan özellikleri ortadan kaldırıldığında, iş tatmini veya motivasyon artmaz. Tatminin karşıt anlamı, tatmin olmama; tatminsizliğin karşıt anlamı ise, tatminsiz olmamadır. Dolayısıyla Herzberg, iş tatminine götüren faktörlerin iş tatminsizliğine yol açan faktörlerden ayrı ve farklı olduğuna inanmaktaydı. Ona göre, iş tatminsizliğini oluşturan faktörleri ortadan kaldırmaya çalışan yöneticiler, insanları tatminsizlikten koruyabilmekte ancak onları bu şekilde motive edememektedir. Herzberg, iş tatminsizliğini yaratan faktörlere hijyen faktörler adını verdi. Bu faktörler yeterliken insanlar tatminsiz olmamakla birlikte, tatmin ya da motive de olmamaktadırlar. Böylece Herzberg, işin kendisiyle ilişkili içsel faktörlere motive edicilere yoğunlaşılması gerektiğini belirtmektedir (Robbins ve diğ., 2013).

Herzberg'den (2009) önce okul yöneticileri sadece hijyen faktörleri üzerine yoğunlaşıyorlardı. Moralle ilgili bir sorunla karşılaştıklarında tipik çözüm daha fazla ücret ödemek, sosyal hakları geliştirmek ve daha iyi çalışma ortamları sunmak oluyordu. Ancak bu basit çözümler işe yaramıyordu. Okul yöneticileri sadece hijyen faktörleri üzerinde yoğunlaşarak öğretmenleri motive edemiyorlardı. Böylelikle motivasyon hijyen kuramı, işin kendisinden doğan içsel ödülleri göstererek okul yöneticilerinin bakış açılarını genişletti (Lunenburg ve Ormsterin, 2013). Hijyen/saf motivasyon kuramını okullara uyarlayan Servgiovanni (1967) öğretmenleri çalışmaya iten unsurların; işine karşı sorumluluk duygusu, iyi iş çıkarma, başarı ve takdir edilme duygusu olduğunu gösterdi. Bunun aksine çalışanlararası iyi ilişkiler,

sorunsuz ve adil denetim, mantıklı politikalar, açıkça belli olan yönetimsel iklim hijyen faktörleri olarak açığa çıkmaktadır (Servgiiovanni, 2015).

Mevcut araştırmanın amacı, Herzberg'in (2013) motivasyon hijyen kuramında belirttiği işle ilgili iyi hislerin işin kendisiyle ilişkili iş doyurucular, veya motive ediciler (içerik, içsel veya psikolojik faktörler ile başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme ve büyüme gibi) ile kötü hisler genellikle iş çevresi (bağlam, dışsal, fiziksel faktörler ile kurum kuralları, denetim, kişisel arası ilişkiler, çalışma şartları ve ücret) gibi (Lunenburg ve Ornsterin, 2013) hijyen yaratan unsurların okul yöneticilerinde de olup olmadığını belirlemektir. Herzberg'in çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisinde insanların işleriyle ilgili iyi hissettikleri durumların kendilerini kötü hissettikleri durumlardan anlamlı derecede farklı olduğu sonucuna varmıştı (Robbins ve Judge, 2012). Mevcut araştırma ile okul yöneticileri için de aynı durumun geçerli olup olmadığı araştırılmış ve bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Okul yöneticilerinde iş doyumuna neden olan faktörler nelerdir?

- Okul yöneticilerinde iş doyumsuzluğuna neden olan faktörler nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma, okul yöneticilerinin iş doyumuna ve iş doyumsuzluğuna neden olan faktörlerin derinlemesine incelenmesi için durum çalışması olarak desenlenmiş nitel bir çalışmadır. Durum çalışması nitel araştırmada çok yaygın olarak kullanılan bir yaklaşımdır. Bir birey, bir kurum, bir ortam çalışılacak durumlara örnek oluşturabilir. Amaç belirli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır. Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır. Yani bir duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerinde odaklanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Araştırma verileri kritik olay tekniği ile toplanmıştır. Bu amaçla katılımcı okul yöneticilerine iki soru yöneltilmiş ve birinci soruda; okul yöneticisi olarak okuldaki iş/görevle ilgili kendilerini iyi hissettikleri zamanları düşünmelerini ve okul yöneticisi olarak kendilerini iyi hisleri/duyguları uyandıran durumları yazmaları istenmiştir. Katılımcılara yöneltilen ikinci soruda ise; okul yöneticisi olarak okuldaki iş/görevle ilgili kendilerini kötü hissettikleri zamanları düşünmelerini ve okul yöneticisi olarak kendilerinde kötü hisleri/duyguları uyandıran durumları yazmaları istenmiştir. Araştırma Herzberg'in çift faktör (motivasyon-

hijyen) teorisinde sorduğu; insanlar işlerinden ne ister? Ve insanlara kendilerini işlerinde iyi ve kötü hissettikleri durumları neler olduğu? Soruları okul yöneticilerine uyarlanmış ve mevcut araştırmada da okul müdürlerinden işlerinde iyi ve kötü hissettikleri durumları detaylı olarak tanımlamaları istenmiştir. Daha sonra verilen cevaplar tablo haline getirilerek kategorilere ayrılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan her bir eğitim kademesinde görevli en az bir okul yöneticisi amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitleme örnekleme yoluyla seçilmiştir. Araştırmada anaokulu, ilkokul, ortaokul, genel lise, meslek lisesi, özel eğitim okulu gibi eğitimin değişik kademelerinde görev yapan on beş okul yöneticilerinden çalışma grubunu oluşturmuştur.

3. Bulgular, Yorum ve Tartışma

Araştırma bulguları Frederick Herzberg'in çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisi esas alınarak düzenlenmiştir. Bu teori bireyin işi ile ilişkisinin temel olduğunu savunmaktadır. Bireyin çalışmaya karşı tutumu başarı veya başarısızlığı belirleyecektir. (Robbins ve Judge, 2012). Teorinin önermelerinden yola çıkılarak oluşturulan amaç ve alt amaçlar esas alınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış yönetici soru formundaki soruların sırası, bulgular bölümünün sıralamasını temsil etmektedir. Yorumlar okul yöneticisi görüşlerinden yapılan alıntılarla desteklenmiştir. Sonuç, tartışma ve öneriler bölümünde bulgulardaki her bölüm ilgili teori çerçevesinde tartışmaya açılmıştır.

3.1. Okul Öncesi Eğitim Kurumları

1. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri

Cinsiyet: Kadın,

Branş: Okul Öncesi

Okul: Anaokulu, Yaş: 41-50 yaş aralığı

Tablo 1. Anaokulu Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>İşlerin yolunda gitmesi, öğretmenlerin iyi performans göstermeleri, velilerin olumlu duygu ve düşüncelerini bizlerle paylaşması, personel-öğretmen ve idarenin uyumlu olması, çocukların mutlu olması, etkinliklerden zevk aldıklarını görmek, kurum olarak ortak duruş sergilemek, bir hedefte toplanmak,</i>	<ul style="list-style-type: none"> -iş düzeni - personelin yüksek performansı - okul-veli iş birliği -yönetim-çalışan uyumu -çocukların mutluluğu -kurumsal birliktelik 	<i>Dedikoduların olması, grupların olumsuz atmosfer oluşturması, öğretmenlerin işlerini zorunluluk gibi görmesi, personelin mutlu olmaması, mutsuzluk ve olumsuzluklar üzerinde kurulu paylaşımlarda bulunmaları, işlerini yapmada profesyonel olmamalarını görmek, velilerin okul ve eğitimle ilgili yanlış yorum ve yargılarının olması, çocuklara yanlış davranışları, olumsuz örnek olmaları, velilerin okulöncesi eğitimle ilgili bilgileri öğrenmeye kapalı olması, bakımevi gibi görülmesi, eğitim boyutundan çok özbakımla ilgili beklentilerinin olması</i>	<ul style="list-style-type: none"> -dedikodular -olumsuz kurum iklimi -eğitimcilerde öz yeterlilik düşüklüğü -personel mutsuzluğu -profesyonel olmayan davranışlar -velilerden kaynaklı sorunlar

2. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri

Cinsiyet: Kadın,

Branş: Okul Öncesi

Okul: ...Anaokulu, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 2. Anaokulu Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Yöneticilik görevimin iyi hissettiren yönleri göreve yeni başlayan meslektaşlarıma mesleki gelişimlerinde yol göstermek yaşamış tecrübeleri aktarmak. Sınıf içinde yaşadıkları sorunlarda çözüme ulaşmakta yardımcı olmak. Okul içi uygulamalarda fırsatlar yaratmak farklı bakış açısı oluşturmak ve hayata geçirmek. Beraber çalıştığımız arkadaşlarımıza katkıda bulunmak, uyguladığımız ve hayata geçirdiğimiz projelerimizin sonuçlarını görmek. Okuldaki personelin uyumlu ve birliktelik içinde hareket etmesi. Öğrenci, veli ve öğretmenlerden aldığımız olumlu dönütler, sınıf ziyaretlerinde çocukların gösterdiği güzel tepkileri iyi hisler uyandıran durumlar olarak sıralayabilirim.</i>	<ul style="list-style-type: none"> -mesleki rehberlik, liderlik, -personel uyumu ve verimliliği -Olumlu geri bildirimler -öğrenci mutluluğu 	<i>Oku içinde yaşanan olumsuz durumlar buna örnek olabilir. Öğretmenlerin yaşadığı sıkıntılar, öğretmen öğrenci veli iletişimindeki eksiklikler. Velinin ve çevrenin okul öncesi eğitime negatif bakış açısı. Eğitimde oluşan her türlü aksamaya neden olan durumlar (materyal eksikliği, personel eksikliği, öğretmenin izin vb. durumları) herhangi bir durumdan dolayı okul ekibinin motivasyonunun düşmesi. Okul kültürünü bozulması gibi sıralanabilir.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - iletişim sorunları -olumsuz kamuoyu algısı -madde ve insan kaynağı eksikliği

3. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri

Cinsiyet: Kadın,

Branş: Okul Öncesi

Okul: ...Anaokulu, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 3. Anaokulu Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<p><i>Bir plan dahilinde okuldaki işleri zamanında ve doğru bir şekilde yaptığımda,</i></p> <p><i>Öğretmen, veli ve personel ile iyi iletişim kurup mutlu bir ortam yarabildiğimde,</i></p> <p><i>Öğretmen-öğrenci-veli ilişkisinin olumlu ve etkili olduğunu gördüğüm zamanlarda,</i></p> <p><i>Velileri okula davet ederek yaptığımız etkinliklerin dönütünün olumlu olduğunu gördüğümde,</i></p> <p><i>Öğrencilerin isteklerine ve beklentilerini okul olarak karşılayabildiğimizde ve özel çocuklarda (otizm vb.) belirgin bir ilerleme kaydedebildiğimizde,</i></p> <p><i>Yaptığım her işin cevabını verebilecek kadar okuldaki gelişmelere hakim olduğumda,</i></p> <p><i>Özel günlerde okuldaki tüm çalışanlar ve veliler dahil herkesi organize edebildiğimde,</i></p> <p><i>Kısaca okulumda mutlu bir örgüt iklimi hissettiğim zamanlar bende kendimi iyi hissedirim.</i></p>	<p>-işlerin düzen ve tertibi</p> <p>-sağlıklı iletişim</p> <p>-verimlilik</p> <p>-olumlu geri bildirim</p> <p>-alana hakimiyet</p> <p>-liderlik</p>	<p><i>Herhangi bir öğrenci fiziksel ya da ruhsal bir darbe ile karşılaştığında (sınıf içinde kazalar ve öğrencinin öğretmeni tarafından rencide edilmesi gibi durumlar)</i></p> <p><i>Kendimi insanlara ifade edemediğim ve yanlış anlaşıldığım durumlarda,</i></p> <p><i>Okul çalışanlarının birbirleri ile problem yaşadıkları zamanlarda,</i></p> <p><i>Veli şikayetleri ile karşılaştığım ve öğretmenle veli arasında kaldığım zamanlarda,</i></p> <p><i>Çok severek ve isteyerek yaptığım bir işin olumsuz sonucunu gördüğüm zamanlarda,</i></p> <p><i>Olumsuz durumlar olması nedeniyle mesai saatlerimin uzaması ve aileme yeteri kadar zaman ayıramadığım zamanlarda kendimi okulda iyi hissetmem.</i></p>	<p>- şiddet</p> <p>- iletişim sorunları ve engelleri</p> <p>-verimsizlik</p> <p>-özel hayatını ihmal etme</p>

4. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri

Cinsiyet: Erkek

Branş: Okul Öncesi

Okul: Anaokulu, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 4. Anaokulu Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<p><i>Çocuklara, velilere, öğretmenlere faydalı olan bir iş yaptığım zaman kendimi iyi hissediyorum. Yaptığımız işin değerini görebildiğimiz zaman, Kendi alanımda ve farklı yeni uygulamalara öncülük etmekten, bir problem var olduğunda onu çözebilmekten, velilerle çatışmadan eğitim sistemi üzerinden çözümler bulabilmekten mutlu oluyorum.</i></p>	<p>-faydalı olmak</p> <p>-liderlik</p> <p>-problem çözebilme</p>	<p><i>Görüşlerimize saygı duyulmadığı, iyi niyetin suistimal edildiği, eş dost ahbap ilişkisi ile bürokrasinin alt üst edildiği, görev ve yetkilerimizin hiçe sayıldığı zaman olumsuz duygu ve hislere kapılıyorum</i></p>	<p>-görümlerin alınmaması</p> <p>-objektif olmayan davranışlar</p> <p>-değer görmemek</p>

Yukarıdaki araştırma bulgularına göre araştırmaya katılan okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin iş doyumuna neden olan faktörler ile iş doyumsuzluğuna neden olan faktörler farklı farklıdır. Araştırmaya katılan okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerini motive eden, onun iş doyumuna neden olan faktörler, iş düzeni, personelin yüksek performansı, okul-veli işbirliği, yönetim-çalışan uyumu, çocukların mutluluğu, kurumsal birliktelik, mesleki rehberlik, liderlik, personel uyumu ve verimliliği, olumlu geri bildirimler, öğrenci mutluluğu iken; dedikodular, olumsuz kurum iklimi, eğitimcilerde öz yeterlilik düşüklüğü, personel mutsuzluğu, profesyonel olmayan davranışlar ve öğrenci velilerinden kaynaklı sorunlar, iletişim sorunları, olumsuz kamuoyu algısı, madde ve insan kaynağı eksikliği gibi faktörler ise iş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan kurumsal hijyen faktörlerdir. Mevcut bulgu; Herzberg çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisinde savunulan; insanların işleriyle ilgili iyi hissettikleri durumların, kendilerini kötü hissettikleri durumlardan anlamlı derecede farklı olduğu sonucunu (Robbins ve Judge, 2012) destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerini motive eden faktörlerin çeşitliliği/niteliği (iş düzeni, personelin yüksek performansı, okul-veli işbirliği, yönetim-çalışan uyumu, çocukların mutluluğu, kurumsal birliktelik) ile iş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan faktörlerin çeşitliliği/niteliği (dedikodular, olumsuz kurum iklimi, eğitimcilerde öz yeterlilik düşüklüğü, personel mutsuzluğu, profesyonel olmayan davranışlar ve öğrenci velilerinden kaynaklı sorunlar) yönünden, Herzberg'in (2013) motivasyon hijyen kuramı verilerinden ayrılmaktadır. Nitekim Herzberg'in motivasyon hijyen kuramı belirttiği işle ilgili iyi hislerin işin kendisiyle ilişkili iş doyurucular, veya motive ediciler (içerik, içsel veya psikolojik faktörler ile başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme ve büyüme) ile kötü hisler genellikle iş çevresi (bağlam, dışsal, fiziksel faktörler ile kurum kuralları, denetim, kişisel arası ilişkiler, çalışma şartları ve ücret) (Lunenburg ve Ornsterin, 2013) gibi unsurlardır. Mevcut farklılık, araştırmaların yapıldığı farklı kültür, kurum, kişi, zaman ve şartlardan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

3.2. Temel Eğitim (İlk Okul) Kurumları

5. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri;

Cinsiyet: Erkek,

Branş: Sınıf Öğretmenliği

Okul: ...İlkokulu, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 5. İlkokul Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde <u>iyi hisleri/duyguları</u> uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde <u>kötü-olumsuz hisleri/duyguları</u> uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Okul yöneticiliği eğitim sistemimizde öğretmenlikten kaçmak olarak görülse de şahsım adına daha severek ve isteyerek yaptığımı düşündüğümünden idareci olarak devam etmek istiyorum. İdareciler okuldaki sorunları çözmek ve yeni fikirlere rehberlik etmekle görevlidir. Bu anlamda öğretmenlerin eğitim ortamlarını geliştirmek, öğrencilerin yeniliklerle karşılaşmasını sağlamak ve bu gibi durumlarda öğretmen öğrenci ve veliler tarafından takdir edilmek tarafında güzel duygular uyandırmaktadır. Yönetici her ne kadar toplum tarafından yaptırım uygulayan kişiler olarak görülse de onlarda da haz uyandıran durumlar vardır. Okul başarısının yükselmesi, problemsiz ve olaysız yaşanan günler bu mutluluk durumunun en üst seviyeye çıktığı zamanlardır.</i>	-sorunları çözmek, -yeni fikirlere rehberlik etmek -takdir göreme -liderlik	<i>Okul da ters giden her şey kendimizi kötü hissetmemizi sağlar. Yönetici duygusal davranmaz. Ancak kimseye anlatamasa da mesleği ve yönettiği okuldaki olumsuzluklar üzüntü sebebidir. Öğrencinin düşmesi, öğretmenin başarısızlığı okulda fiziksel sorunlar vb. olaylar mutsuzluk uyandırır</i>	-ters giden işler -olumsuzluklar

6. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri;

Cinsiyet: Erkek,

Branş: İngilizce

Okul: ...İlkokulu, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 6. İlkokul Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde <u>iyi hisleri/duyguları</u> uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde <u>kötü-olumsuz hisleri/duyguları</u> uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>İzin almak, erken çıkmak geç gelmek bir öğretmene kıyasla daha kolaydır. Öğrencilerle vakit geçirmekten bazen sıkıldığım için haftalık ders yükümün sadece 6 saat olması tatmin edicidir. Kendi odamın olması da benim gibi kişisel sınırlarına düşkün bir insan için rahatlatıcı olabiliyor, malum mecburen bir grup insanla aynı odayı paylaşmak öğretmenliği bir parçasıdır.</i>	- mesai serbestliği	<i>Üst yönetim ile öğretmenler arasında kalmak can sıkıcı olabiliyor yani elimden geleni yapmış olsam dahi üst yönetimin veya öğretmenlerin sorumluluklarını yerine getirmemesi yüzünden benim kendi işimi aksattığım düşünülebilir. En kötüsü de öğretmenlik iş ahlakı olmayan öğretmenlerle uğraşmak</i>	-öğretmenlerde mesleki etiğin zayıf olması -arabulucu olmak

7. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri;

Cinsiyet: Erkek,

Branş: Sınıf Öğretmenliği

Okul: ...İlkokulu, Yaş: 41-50 yaş aralığı

Tablo 7. İlkokul Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Sorumluluğum olan işleri zamanında ve tam olarak yapmak, öğretmen, veli ve öğrencilerle iyi ilişkiler kurabilmek yaptığım bu işleri herhangi bir problemle karşılaşmadan tamamladığım zamanlar kendimi iyi hissederim. Yapılan etkinliklerde olumlu dönüşler almak, okul için olumlu işlerin yapılmasına öncülük etmek ve okulu bulunduğu durumdan daha ileri bir noktaya ulaştırmak bende olumlu duygular uyandırır.</i>	- zaman yönetimi - iletişim ve iyi ilişkiler - okulu geliştirmek, ilerletmek	Yaptığım çalışmalarda olumsuzluklarla karşılaşmak. Velilerle ve öğretmenlerle olumsuz diyaloglara girmek olumsuz hissetmeme neden olur. Yaptığım uyarılara dikkat edilmemesi, öğretmenlerin sorumluluktan kaçınması ve verilen işler zamanında yerine getirmemesi bunlar arasında sayılabilir	-olumsuz durumlar -öğretmenlerin sorumluluk almaması -işlerin zamanında tamamlanmaması

8. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri;

Cinsiyet: Erkek,

Branş: Sınıf Öğretmenliği

Okul: ...İlkokulu, Yaş: 21-30 yaş aralığı

Tablo 8. İlkokul Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Sistemli ve düzenli çalışma, yön verme, okulda güzel uygulamalar gerçekleştirebilme, var olan sorunların üstesinden gelip onları bertaraf edebilme, öğrenci başarısını artırmaya yönelik projeler düşünüp hayata geçirebilme, sistemli ve düzenli çalışıp bugünün işini yarına bırakmama gibi durumlar bende iş hayatında tatmin olma duygusunu artırıyor ve kendimi daha rahat hissetmemi sağlıyor. Vicdanen de kişinin iyi hissetmesini sağlıyor ve ileriye yönelik olumlu bir tutum sergilememe katkıda bulunuyor, bu da idealist bir yönetici karakteristiğini ortaya çıkarıyor bende. Sonuçta kişi verimli çalışma arzusunda olup neticelerde iyi oluyorsa hep okulum için daha iyi ne yapabilirim düşüncesi ana tema olarak aklımda yer tutuyor.</i>	- sistemli ve düzenli çalışma - sorunları çözebilme - öğrenci başarısını artırmaya yönelik projeler	İşimle ilgili kendimi olumsuz hissettiğim duygular genellikle okul için yapmak isteyip de yapamadıklarım oluyor. Ayrıca müdür yardımcısı olarak müdürle farklı görüş ve düşüncelere sahip olmak da beni etkiliyor. Bazen benim düşünderimim okulda uygulamak istediklerimin tam tersini düşünüyor okul müdürü. Bu da yapmak istediklerinizin yarıda kalmasına neden oluyor. Ayrıca resmi statü gereği okul personeli ve öğretmenlere karşı sert olmanız gerekiyor.	-ideallerin /planların gerçekleşmemesi - yönetimle birlikte hareket edememek -personel otoriter davranmak

Yukarıdaki araştırma bulgularına göre araştırmaya katılan ilkökul eğitim kurumu yöneticileri (5, 6 ve 7.) iş doyumuna neden olan faktörler ile iş doyumumsuzluğuna neden olan faktörler farklı farklıdır. Araştırmaya katılan ilkökul yöneticilerini motive eden, onların iş doyumuna neden olan faktörler; sorunları çözmek, yeni fikirlere rehberlik etmek, takdir görme, liderlik, zaman yönetimi, iletişim ve iyi ilişkiler, okulu geliştirmek, ilerletmek, - sistemli ve düzenli çalışma, sorunları çözebilme, öğrenci başarısını artırmaya yönelik projeler iken; ters giden

işler, olumsuzluklar, olumsuz durumlar, öğretmenlerin sorumluluk almaması, işlerin zamanında tamamlanmaması ideallerin /planların gerçekleşmemesi, yönetimle birlikte hareket edememek, personel otoriter davranmak şeklindeki faktörler ise iş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan kurumsal hijyen faktörlerdir. Mevcut bulgu; Herzberg çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisinde savunulan; insanların işleriyle ilgili iyi hissettikleri durumların, kendilerini kötü hissettikleri durumlardan anlamlı derecede farklı olduğu sonucunu (Robbins ve Judge, 2012) destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan ilkökul yöneticilerini motive eden faktörlerin çeşitliliği/niteliği (sorunları çözmek, yeni fikirlere rehberlik etmek, takdir görme, liderlik, zaman yönetimi, iletişim ve iyi ilişkiler, okulu geliştirmek, ilerletmek, - sistemli ve düzenli çalışma, orunları çözebilme, öğrenci başarısını artırmaya yönelik projeler) ile iş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan faktörlerin çeşitliliği/niteliği (ters giden işler, olumsuzluklar, olumsuz durumlar, öğretmenlerin sorumluluk almaması, işlerin zamanında tamamlanmaması ideallerin /planların gerçekleşmemesi, yönetimle birlikte hareket edememek, personel otoriter davranmak) yönlerden, Herzberg'in (2013) motivasyon hijyen kuramı verilerinden ayrılmaktadır. Nitekim Herzberg'in motivasyon hijyen kuramı belirttiği işle ilgili iyi hislerin işin kendisiyle ilişkili iş doyurucular, veya motive ediciler (içerik, içsel veya psikolojik faktörler ile başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme ve büyüme) ile kötü hisler genellikle iş çevresi (bağlam, dışsal, fiziksel faktörler ile kurum kuralları, denetim, kişisel arası ilişkiler, çalışma şartları ve ücret) (Lunenburg ve Ornsterin, 2013) gibi unsurlardır. Mevcut farklılık, araştırmaların yapıldığı farklı kültür, kurum, kişi, zaman ve şartlardan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

3.3. Temel Eğitim (Orta Okul) Kurumları

9. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri;

Cinsiyet: Erkek,

Branş: Sosyal Bilgiler

Okul: .....Ortaokulu, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 9. Ortaokul Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Öğrencilerin elde ettiği başarılar Okulun güvenli ve huzurlu bir şekilde başlaması İş ve işlemlerin aksamadan zamanında yürütülmesi Öğrencilerin güvenli ve sağlıklı bir şekilde günü, dönemi, yılı bitirmesi Okulun bakım ve onarım ihtiyaçlarının giderilmesi Öğretmenlerin görev ve sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz bir şekilde ifa etmesi Velilerin okula ilgi ve destekleri</i>	- öğrenci başarıları -okul güvenliği -iş düzeni ve verimi -bakım ve onarım ihtiyacı -öğretmenlerin verimli çalışması -veli desteği	<i>Öğrencilerin okul içi ve dışında sağlık ve kaza sorunu yaşamaları Devamsızlıklar ve okuldaki kaçmalar Öğretmen eksikliği ve derslerin boş geçmesi Başarıların düşmesi ve öğrencilerin ders ve okula ilgisizliği Veli ilgisizliği ve okula destek olmamaları İş ve işlemlerin aksaması İdari ve yardımcı personel sayısının yetersizliği Okulun bakım ve onarım için maddi imkanların yetersiz olması</i>	-öğrenci kazaları -okul terk -öğretmen ve personel eksikliği -düşük başarı -veli ilgisizliği -işlerin aksaması -maddi imkansızlıklar

10. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri;

Cinsiyet: Erkek,

Brans: Türkçe

Okul: ....Ortaokulu, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 10. Ortaokul Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Öğrencilerin başarılı olduğunu görmek Kazandırılmak istediğimiz istedik davranışların öğrencilere kazandırılması Topluma yararlı, uyumlu, milli manevi duyguları gelişmiş bireyler yetiştirmek Vermiş olduğumuz eğitim-öğretimden memnun olmuş veliler</i>	- öğrenci başarıları -öğrencilerde olumlu davranışlar -veli memnuniyeti	<i>Ne yaparsak yapalım kazanamayacağımız çocuklar Çocukların eğitim öğretim ve çocuklarından ilgisiz aileler Programların çocukların ilgi istek ve ihtiyaçlarına uygun olmaması Okulun maddi yetersizliği</i>	-kazanılamayan çocuklar -ilgisiz aileler -etkisiz program -maddi sorunlar

Yukarıdaki araştırma bulgularına göre araştırmaya katılan Orta okul yöneticileri iş doyumuna neden olan faktörler ile iş doyumsuzluğuna neden olan faktörler farklı farklıdır. Araştırmaya katılan orta okul yöneticilerini motive eden, onların iş doyumuna neden olan faktörler; öğrenci başarıları, okul güvenliği, iş düzeni ve verimi, bakım ve onarım ihtiyacı, öğretmenlerin verimli çalışması, öğrenci başarıları, öğrencilerde olumlu davranışlar, veli memnuniyeti, veli desteği iken; öğrenci kazaları, okul terk, öğretmen ve personel eksikliği, düşük başarı, veli ilgisizliği, işlerin aksaması, maddi imkansızlıklar kazanılamayan çocuklar, ilgisiz aileler, etkisiz program, maddi sorunlar şeklindeki faktörler ise iş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan kurumsal hijyen faktörlerdir. Mevcut bulgu; Herzberg çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisinde savunulan; insanların işleriyle ilgili iyi hissettikleri durumların, kendilerini kötü hissettikleri durumlardan anlamlı derecede farklı olduğu sonucunu (Robbins ve Judge, 2012) destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan orta okul yöneticilerini motive eden faktörlerin çeşitliliği/niteliği (öğrenci başarıları, okul güvenliği, iş düzeni ve verimi, bakım ve onarım ihtiyacı, öğretmenlerin verimli çalışması, öğrenci başarıları, öğrencilerde olumlu davranışlar, veli memnuniyeti, veli desteği) ile iş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan faktörlerin çeşitliliği/niteliği (öğrenci kazaları, okul terk, öğretmen ve personel eksikliği, düşük başarı, veli ilgisizliği, işlerin aksaması, maddi imkansızlıklar kazanılamayan çocuklar, ilgisiz aileler, etkisiz program, maddi sorunlar) yönlerden, Herzberg'in (2013) motivasyon hijyen kuramı verilerinden ayrılmaktadır. Nitekim Herzberg'in motivasyon hijyen kuramı belirttiği işle ilgili iyi hislerin işin kendisiyle ilişkili iş doyurucular, veya motive ediciler (içerik, içsel veya psikolojik faktörler ile başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme ve büyüme) ile kötü hisler genellikle iş çevresi (bağlam, dışsal, fiziksel faktörler ile kurum kuralları, denetim, kişisel arası ilişkiler, çalışma şartları ve ücret) (Lunenburg ve Ornsterin, 2013) gibi unsurlardır. Mevcut farklılık, araştırmaların yapıldığı farklı kültür, kurum, kişi, zaman ve şartlardan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

3.4. Orta Öğretim (Liseler) Kurumları

11. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri

Cinsiyet: Kadın,

Branş: Sağlık Hizmetleri,

Okul: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 11. Lise Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	<i>Motive Edici (İçsel) Faktörler</i>	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	<i>Hijyenik (Dışsal) Faktörler</i>
<p>*Yetkilerimin olması ve bunları kullanmak için birinden daha izin almak zorunda kalmamam. Aklıma geldiği an ya da yapmam gerektiği an hemen harekete geçebilme özgürlüğü sunuyor.</p> <p>*Bir düşüncem, projem olduğunda hemen uygulamaya geçebiliyor olmam. Öğretmenleri bu konuda harekete geçirirken artık beni bir öğretmen olarak değil, idareci olarak gördükleri için sıkıntı çekmemem. Daha kolay ikna oluyorlar. Hatta gönüllü oluyorlar. (!)</p> <p>*Derslerimin az olması sebebiyle okulda olduğum sürelerde diğer çalışmalarını yürütecek fırsatımın olması. Özellikle ders saatlerinde sakin ortamlarda çalışıyor olabilmek.</p> <p>*Çalışma saatlerim her ne kadar bir</p>	<p>-yetkilerin olması ve kullanılması</p> <p>-karar verme uygulama serbestliği</p> <p>-liderlik, rehberlik</p> <p>-derse girilmemesi</p> <p>-çalışma saatlerinin esnekliği</p> <p>-bilgiye erişim ve kullanma</p>	<p>*Mesleğimle alakası olmayan fakat yöneticilerin yapması öngörülen birçok işin yoğunluğu beni huzursuz ediyor.</p> <p>*Sürekli eğitimle direkt ilişkili olmayan rutinlerin (servis şoförlerine imza attırma, yazışmaları yönetme, ihale yapma, fatura ödeme, eksik imzaları tamamlama) gibi memurların yapabileceği işlerin çok vakit alması, dikkat dağıtması ve yorucu olması sebebiyle asıl mesai harcanması gereken eğitim öğretim işlerine vakit bulamamak. Yetiştirmemek, hedeflerimi gerçekleştirilememek beni strese sokuyor.</p> <p>*Sürekli yeni uygulamalara ayak uydurmak zorunda kalmak, SGK gibi birçok farklı kurumun uzmanlığındaki iş ve işlemlerin gün geçtikçe okul idaresinin üzerine yıkılması beni endişelendiriyor.</p> <p>*Öğrencilere sert çıkışmak zorunda kalmak benim karakterime ters düşüyor, gergin ortamları</p>	<p>-gereksiz, bürokratik iş yoğunluğu</p> <p>-hızlı değişim ve uyum sorunu</p> <p>-sürekli kendini yenileme zorunluluğu</p> <p>-üst yönetim ve dış baskılar</p>

<p>öğretmen gibi olmasa da (8-5 olsa da), zil çalınca sınıfa girip, sürekli sahnede olup, zil çaldıktan sonra çıkıp çayımı içiyor olmak zor geliyordu. Şimdi çalışırken yorulduğum zaman gönlüme göre ara verip dinlenebilmek, yani o 8-5 saatleri içerisinde süreyi özgür kullanabilmek rahatlatıyor.</p> <p>*Bazı konularda karar mercii olmak, işleyişte yetkili olmak.</p> <p>*Okul içerisinde olan biten her konudan haberdar olmak ve yönlendirici olmak. Olayların içinde olup sahiplenme ve aidiyet hissini yaşamak. Yani "bihaber" olmamak.</p> <p>*Okulun ve öğrencilerin daha aktif bir yıl geçirebilmesini sağlamak için yetkinin elimde olması ve birilerinin bir şey yapmasını ya da projelerimi onaylamasını beklemek zorunda kalmadan faaliyetleri gerçekleştirebilmek.</p> <p>*Birçok konuda danışılan, fikri sorulan, düşünceleri dikkate alınan kişi olmak.</p>	<p>sevmediğim için bu konuda zorlanıyorum ve böyle çıkışların doğru olmadığını düşünüyorum fakat okul idaresinden beklenen hep bu "öğrenci idareden korkmalı" düşüncesi bana ters düşüyor ve bunu yapmak istemediğim için zorlanıyorum.</p> <p>*Herşeyi bilmem gerekiyormuş gibi hissetmek beni yoruyor.</p> <p>*Prosedürleri uygularken bazen sıkılıyorum. İnisiyatif kullanma konusunda başarılı bir yönetiminiz var ama yine de dış otoriteden gelen bazı uygulamaları yapmak zorunda kalmak beni yoruyor. Mesela öğrencinin o anki ruhsal durumuna göre müdahale etmek istiyorum fakat prosedürler herkesi aynı kategoride değerlendiriyor. Bir yaptırım uygularken durumsallık geri planda kalıyor.</p> <p>*Öğretmenleri istemedikleri bir konuda görevlendirmek ya da tepki çekecek bir uyarıyı yapmak bana zor geliyor. Her zaman gönüllülük ve anlaşmadan yanayım. Ama bazen kriz yönetimi işi idareye düşüyor. Duyularımın sınırlı müdahale etmeye çalışıyorum</p>
--	---

12. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri

Cinsiyet: Kadın,

Branş: Muhasebe ve Finansman

Okul: Çok Programlı Anadolu Lisesi, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 12. Lise Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<p>İşlerin olması gereken şekilde düzenli ve verimli geçtiği zamanlar</p> <p>Öğrenci ve öğretmenlerin huzurlu, mutlu olduğu zamanlar</p> <p>Öğrenci ve öğretmenlerin memnun olduğu durumlar yaşadığı ve bizlerle paylaştığı zamanlar</p> <p>Olumsuz durumları/sorunları çözebildiğimiz, çare olabildiğimiz zamanlar</p> <p>Öğrencilerin eğitimi için yeni fikirler/çalışmalar yapabildiğimiz ve başarıya ulaştığımız zamanlar</p> <p>Öğrencilerimizin sorunlarına çözüm bulabildiğimiz, yaralarını sarabildiğimiz zamanlar</p>	<p>-iş düzeni ve verimliliği</p> <p>-öğrenci ve öğretmenlerin huzur ve mutluluğu</p> <p>-problemleri çözebilme</p> <p>-yenilik ve başarı</p>	<p>Aşırı derecede bürokratik işlerle meşgul olmamız (yönetici değil de memur gibi çalışıyor olmak). Oldukça fazla rutin işler (her ay düzenli cevap verilecek rapor ve yazılar, faturalar, ek dersler, taşınmalı öğrenci işleri, maaş değişiklikleri, raporlar vs.) varken bir de ekstra bürokratik işler zamanımızın tamamını dolduruyor. Her okulda en az bir memurun olması gerekir ki idarecilerin iş yükü azalsın, yönetim/liderlik fonksiyonlarını kullanabilecekleri fırsatlar doğsun.</p> <p>Sanki sözleşmiş gibi acil yetişmesi gereken bürokratik işler varken aksi gibi öğrenci ve öğretmenlerinde sorunlarla gelmesi</p> <p>Bürokratik işler ile ilgilenirken (cevap verilecek yazılar, mali işler vb.) yoğunluk nedeniyle öğrenci ve öğretmenlere zaman ayıramamak</p>	<p>-bürokratik iş yoğunluğu</p> <p>-personel azlığı</p> <p>-eğitime ve eğitime zaman ayıramama</p>

13. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri

Cinsiyet: Erkek

Branş: Türk Dili ve Edebiyatı

Okul: ... Anadolu Lisesi, Yaş: 41-50 yaş aralığı

Tablo 13. Lise Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Genelde kendimi iyi hissettiğim zaman çok az oluyor. Her an sıkıntılı durumlara karşılaşma ihtimali çok yüksek. Bu sıkıntılı durumları gerçekten ortadan kaldırdığım zaman mutlu oluyorum. Öğretmenlerin sorun çözme ve başarıyı artırıcı çalışmalarını beni mutlu eder. Çünkü yalnız olmadığımı anlarım. Öğretmenlerin ve öğrencilerin kurallara uyduğunda mutlu olurum. Zil baskısı altında olmadığım için mutlu olurum.</i>	-sorun çözüldüğünde - kurallara uyulduğunda	<i>Herkesin işinin acil olması Bütün sorunların beni bulması Öğretmen ve öğrencilerin sorumluluk bilincinin zayıf olması Amirlerin mantalitesinin zayıf olması (düşük profilli amir) Ben yaptım oldu anlayışı (Yönetmeliği göz ardı etmek, eylemin sonucunu düşünmemek)</i>	-acil iş algısı -olumsuzluk -sorumsuzluk

14. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri

Cinsiyet: Erkek

Branş: Sosyal Bilgiler

Okul: ... Anadolu İmam Hatip Lisesi, Yaş: 41-50 yaş aralığı

Tablo 14. Lise Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Genel anlamda Eğitim-Öğretimin sorunsuz bir şekilde devam ettiği zaman; öğrencilerimize daha iyi eğitim verdiğimiz zaman, okulumuzun sınav başarıları önceki dönemlere göre daha iyi olduğu zaman, ben de kendimi görevini yerine getirmiş olarak hissediyorum. Görevimi yerine getirdiğim için iç huzurum ve moralim olumlu anlamda yükseliyor</i>	-işlerin yolunda ve düzenli işlenmesi, -sınav başarısı	<i>Okul ortamında yolunda gitmeyen durumlar olduğu zaman kendimi huzursuz hissediyorum. Çünkü bizim idareci olarak ve gelecek nesillere yön veren insanlar olarak bu çocuklara ve geleceğimizin teminatı olan gençlere karşı sorumluluğumuz vardır.</i>	-sorunlar -olumsuzluk

15. Katılımcı

Katılımcı Kişisel Bilgileri;

Cinsiyet: Erkek,

Branş: Teknoloji ve Tasarım

Okul: Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi, Yaş: 31-40 yaş aralığı

Tablo 15. Özel Eğitim Yöneticisi

<i>Okul yöneticisi olarak görevde iyi hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Motive Edici (İçsel) Faktörler	<i>Okul yöneticisi olarak görevde kötü-olumsuz hisleri/duyguları uyandıran durumlar ile ilgili görüşler</i>	Hijyenik (Dışsal) Faktörler
<i>Okulda müdür olmadan da herhangi bir aksaklığın olmadan işlerin aynı doğrultuda yapıldığı zamanlarda. Hedeflerimin gerçekleştirdiği zamanlarda. Öğretmenler ve öğrencilerin okulu seyerek ve isteyerek geldiklerinde. Çalışma arkadaşlarının motivasyonu yüksek şekilde görevlerini yaptıklarında. Öğretmen arkadaşlarının kendi içinde ve okul içindeki diğer paydaşları ile iletişimin, yardımlaşmanın iyi</i>	-İşlerin düzenli yürütülmesi, -hedeflere ulaşma -eğitimi ve öğrencilerin okulu sevmesi -çalışanlarda yüksek motivasyon	<i>Okulda öğretmenler veya çalışan personeller arasında kutuplaşmanın ve dedikoduların yaşandığı durumlar. Başarılı ve gayretli öğretmenlerin diğer öğretmenler tarafından kıskanılması ve eleştirilmesi. Öğretmenlerin veya diğer personelin görevlerini iyi şekilde yerine getirememesi.</i>	-personelde gruplaşma, kutuplaşma -dedikodular -personel arasında kıskançlık, eleştiri -nitelsiz görevler

<p><i>düzeylerde olduğu durumlarda.</i></p> <p><i>Tüm paydaşlarımızın okul bünyesinde yapılan faaliyet, proje vb. çalışmalara iştirak etmesi ve görev konusunda istekli olması.</i></p> <p><i>Öğrenciler ve okulun gelişimi adına öğretmenler tarafından gönüllü olarak faaliyetler ve projeler gerçekleştirildiğinde.</i></p> <p><i>Okulun gelişimi adına gerektiğinde tüm çalışanların sorumluluk aldığında.</i></p>	<p>-sağlıklı iletişim ve yardımlaşma</p> <p>-iş birliği</p> <p>-ortak sorumluluk ve paylaşım</p>	<p><i>Öğretmenlerin görevleri dışında öğrenciler ve okul adına daha fazla ne yapabilirim düşüncesine sahip olmamaları. Yapılan bu tür çalışmalarını angarya olarak görmeleri.</i></p>	
--	--	---	--

Yukarıdaki orta öğretim kurumları yöneticileri ile ilgili araştırma bulgularına göre araştırmaya katılan orta öğretim yöneticilerinin iş doyumuna neden olan faktörler ile iş doyumsuzluğuna neden olan faktörler farklı farklıdır. Araştırmaya katılan yöneticileri motive eden, onların iş doyumuna neden olan faktörler; İşlerin düzenli yürütmesi, hedeflere ulaşma, eğitimci ve öğrencilerin okulu sevmesi, çalışanlarda yüksek motivasyon, sağlıklı iletişim ve yardımlaşma, işbirliği, ortak sorumluluk, sorun çözüldüğünde, kurallara uyulduğunda, işlerin yolunda ve düzenli işlemesi, öğrenci sınav başarısı, yetkilerin olması ve kullanılması, karar verme uygulama serbestliği, liderlik, rehberlik, derse girilmemesi, çalışma saatlerinin esnekliği, bilgiye erişim ve kullanımı, iş düzeni ve verimliliği, öğrenci ve öğretmenlerin huzur ve mutluluğu, problemleri çözebilme, yenilik, başarı ve paylaşımdır.

İş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan kurumsal hijyen faktörler; acil iş algısı, olumsuzluk, sorumsuzluk personelde gruplaşma, kutuplaşma, dedikodular, personel arasında kıskançlık, eleştiri, niteliksiz görevler, gereksiz, bürokratik iş yoğunluğu, hızlı değişim ve uyum sorunu, sürekli kendini yenileme zorunluluğu, üst yönetim, dış baskılar, bürokratik iş yoğunluğu, personel azlığı ve eğitimci sorunları, eğitime ve eğitimciye zaman ayıramama şeklindedir. Mevcut bulgu; Herzberg çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisinde savunulan; insanların işleriyle ilgili iyi hissettikleri durumların, kendilerini kötü hissettikleri durumlardan anlamlı derecede farklı olduğu sonucunu (Robbins ve Judge, 2012) destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılan Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi yöneticisini motive eden faktörlerin çeşitliliği/niteliği (İşlerin düzenli yürütmesi, hedeflere ulaşma, eğitimci ve öğrencilerin okulu sevmesi, çalışanlarda yüksek motivasyon, sağlıklı iletişim ve yardımlaşma, işbirliği, ortak sorumluluk ve paylaşım) ile iş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan faktörlerin çeşitliliği/niteliği (personelde gruplaşma, kutuplaşma, dedikodular, personel arasında kıskançlık, eleştiri, niteliksiz görevler) yönlerden, Herzberg'in (2013) motivasyon hijyen kuramı verilerinden ayrılmaktadır. Nitekim Herzberg'in motivasyon hijyen kuramı belirttiği işle ilgili iyi hislerin işin kendisiyle ilişkili iş doyurucular, veya motive ediciler (içerik, içsel veya psikolojik faktörler ile başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme ve büyüme) ile

kötü hisler genellikle iş çevresi (bağlam, dışsal, fiziksel faktörler ile kurum kuralları, denetim, kişisel arası ilişkiler, çalışma şartları ve ücret) (Lunenburg ve Ornsterin, 2013) gibi unsurlardır. Mevcut farklılık, araştırmaların yapıldığı farklı kültür, kurum, kişi, zaman ve şartlardan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

4. Sonuçlar Ve Öneriler

Araştırma bulgularına dayalı olarak aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

1) Eğitim kurumları yöneticisinin iş doyumuna neden olan faktörler ile iş doyumsuzluğuna neden olan faktörler farklı farklıdır. Mevcut bulgular, Herzberg çift faktör (motivasyon-hijyen) teorisinde savunulan; insanların işleriyle ilgili iyi hissettikleri durumların, kendilerini kötü hissettikleri durumlardan anlamlı derecede farklı olduğu sonucunu (Robbins ve Judge, 2012) destekler niteliktedir.

2) Elde edilen sonuçlar Herzberg'in (1968) "iş tatminin zıddı iş tatminsizliği değil, iş tatminin olmamasıdır; benzer şekilde iş tatminsizliğinin zıddı da iş tatmini değil, iş tatminsizliğinin olmamasıdır" görüşleri ile yine Herzberg'in modelinin esası olan iş doyumunu tek boyutlu bir kavram olmadığını anlayışını Herzberg'in güdüleyicilerin kişinin işini zenginleştiren olduğunu görüşünü, hijyen faktörleri ise iş tutumunda ve performansında kısa süreli değişiklikler ürettiğini (Dönmez, 2013) şeklindeki görüşlerini de desteklemektedir.

3) Araştırmaya katılan eğitim kurumları yöneticilerini motive eden faktörlerin çeşitliliği/niteliği ile iş doyumsuzluğuna/tatminsizliğine neden olan faktörlerin çeşitliliği/niteliği yönlerden, Herzberg'in (2013) motivasyon hijyen kuramı verilerinden ayrılmaktadır. Nitekim Herzberg'in motivasyon hijyen kuramı belirttiği işle ilgili iyi hislerin işin kendisiyle ilişkili iş doyurucular veya motive ediciler (içerik, içsel veya psikolojik faktörler ile başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme ve büyüme) ile kötü hisler genellikle iş çevresi (bağlam, dışsal, fiziksel faktörler ile kurum kuralları, denetim, kişisel arası ilişkiler, çalışma şartları ve ücret) (Lunenburg ve Ornsterin, 2013) gibi unsurlardır. Mevcut farklılık, araştırmaların yapıldığı farklı kültür, kurum, kişi, zaman ve şartlardan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla katılımcı görüşleri analiz edildiğinde okul yöneticilerini motive edici (içsel) faktörler ve hijyenik (dışsal) faktörler birbirinden farklılık göstermektedir. Belirtilen faktörler içsel olabileceği gibi dışsal da olabilmektedir

4) Herzberg'in kuramı esas alınarak yapılan mevcut araştırma sonuçları kısmen onun kuramını doğrularken, kısmen doğrulamamaktadır. Motivasyona temel oluşturan güdülerin

karmaşık ve birbirine bağlı oluşu ve kolayca soyutlanamayışları bir gerekçe olarak gösterilebilir. Dolayısıyla mevcut araştırma sonuçları, Eren'in (2001) Herzberg kuramının motivasyonu bir bütün olarak açıklama yönünden eksik kaldığı yönündeki görüşünü desteklemektedir.

5) Çalışanların işlerine içsel motivelerle bağlanması örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri açısından da önemlidir. Örgüte duygusal açıdan daha çok bağlanan, kendini örgütün bir parçası olarak gören çalışan, daha çok sorumluluk hissedecektir (Türker, 2006, akt. Aydoğan, 2013). Dolayısıyla eğitim kurumlarında işin kendisiyle ilişkili içsel faktörlere/motive edicilere daha fazla yoğunlaşılması gerektiği söylenebilir.

Kaynaklar

Aydoğan, İ. (2013). Yönetimde Yeni Yaklaşımlar, (Editörler. Hasan Basri Memduhoğlu, Kürşat Yılmaz). Ankara: Pegem Akademi.

Dönmez, B. (2013). Motivasyon. Eğitim Yönetiminde Kuram Ve Uygulama. (Çeviri Editörleri, Servet Özdemir, Ferudun Sezgin ve Serkan Koşar) Ankara: Pegem Akademi.

Eren, E. (2001). Örgütsel Davranış Ve Yönetim Psikolojisi, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Herzberg, F. (2009). One More Time, How Do You Motivate Empoyess?, Boston: Harvard Business School. Press.

Lunenburg, F.C. ve Ornsterin, A. C. (2013). Eğitim Yönetimi, (Çeviri Editörü. Gökhan Arastaman), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2012). Örgütsel Davranış, (Çeviri Editörü. İnci Erdem), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Robbins, S., P. Decenzo, D.A., Coulter, M. (2013). Yönetimin Esasları, (Çeviri Editörü. Adem Öğüt), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Servgiovanni, T. J. (2015). Ahlaki Liderlik (Çeviri Semra Kıranlı Güngör), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Türker, M. (2006), Çalışanların Rol Tanımlamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (5. bs.), Ankara: Seçkin Yayınları.

ESKİ BALKANLAR YENİ SINIRLAR: ESKİ YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMA SÜRECİNDE TÜRKİYE - BOSNA-HERSEK İLİŞKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Volkan TATAR

İstanbul Arel Üniversitesi,

volkantatar@arel.edu.tr

Özet

Devletlerin özellikle bölgelerinde olan değişiklikler, birçok dış politika kararları alınması zorunlu kılmaktadır. Doğu Bloğunun 1990’ların başında yıkılması hem Doğu Bloku devletleri hem de diğer devletler açısından sancılı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Balkan yarımadası ve Kafkasya’da bu süreç, daha şiddetli ve derinden hissedilmiş, çatışmalar günlük hayatın alışılmayan bir rutini haline gelmiştir. Türkiye’nin de konumu sebebiyle etkilendiği bu geçiş ve çatışma süreci, sadece bölge halklarını değil, uluslararası siyasal sistemdeki gelişmelerin de etkisiyle, küresel ve bölgesel güçleri de karşı karşıya getirmiştir. Çatışan tarafların yanında ve dışardan bölgedeki güçleri destekleyen devletler, çözüm için de bir araya gelmek zorunda kalmıştır. Birçok kez barış görüşmelerinin sonuçsuz kalması, daha güç şartlar ve derinleşen çatışma olarak geri dönmüştür. Türkiye bölgesel bir güç olarak, eski Yugoslavya’nın dağılma sürecini en sarsıcı hisseden devletlerden biridir. Gerek Balkan yarımadasında bulunması, arada kopmalar rağmen gerekse Bosna-Hersek’le tarihi çok eskiye dayanan uzun soluklu bir yakın içerisinde olması, çatışmanın da çözümün de etkili tarafı olması ile sonuçlanmıştır. 1995 Dayton Antlaşması’yla sonuçlanan yaklaşık 4 yıllık periyod, Bosna-Hersek meselesini Türk Dış politikasının öncelikli konularından biri haline getirmiştir. Bosna-Hersek’in kuruluş aşamasında Türk Dış politikası sadece moral destek olmamış, aynı zamanda önemli sonuçlar da doğurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Bosna-Hersek, Türk Dış Politikası

FORMER BALKANS NEW BORDERS: TURKEY - BOSNIA HERZEGOVINA RELATIONS IN THE PROCESS OF THE DISSOLUTION OF THE FORMER YUGOSLAVIA

Abstract

The changes in the states, especially in their regions, in this sense states must take many foreign policy decisions. The destruction of East Block at the beginning of the 1990s was the significant starting point in other words period and it was a painful turn in terms of both the Eastern Bloc states and other states. This process has been felt more intensely and deeply in the Balkan peninsula and the Caucasus, and the conflicts have become an unconventional routine of everyday life. In this regard Turkey which is also influenced by its position and it is influenced by this process of transition and conflict in line with this not only by the peoples of the region but also by means of developments in the international political system global and regional powers are in conflicts with each other. The states which supported the forces and in and out of conflicting parties in region had to come together for a solution. Many times, the result of peace negotiations was not successful, so it returned more

difficult conditions and deepening conflict. As a regional power; Turkey is one of the state which has traumatic process while the disintegration of the former Yugoslavia. Despite of sometimes the cut off relations with Bosnia Herzegovina and Turkey but there is a long-term close relationship with each other which is based upon history. The fact that Turkey is located on the peninsula of Balkan and because of these political factors and conditions in the end Turkey is a place of solution and conflict in this political issue. As a final remark, the nearly four-year period that resulted with the 1995 Dayton Treaty and in this respect Bosnia-Herzegovina issue was one of the priority issues of Turkish foreign policy. During the establishment in other words construction process of Bosnia-Herzegovina, Turkish foreign policy was not only moral support, but also it had important consequences in this context.

Key words: Balkans, Bosnia-Herzegovina, Turkish Foreign Policy

1. Giriş

Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya gibi Dünyanın en sorunlu ve çatışmalı bölgeleriyle çevrili Türkiye, dış politikasında, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı mirasın da etkisiyle, birçok sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kalan bu bölgeler, her biri farklı coğrafi ve beşerî unsurlar içermektedir. Balkanlar nüfusun Müslümanlar ve Hristiyanlar için bölüşüldüğü bir alan olmasının yanında, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi emperyalist güçlerin, özellikle 1789 Fransız Devrimi'nin de etkisiyle gittikçe artan bir şekilde müdahale ettikleri bir alan olmuştur* (Armaoğlu, 2000: 54).

Balkanlar çok uluslu, çok dilli, çok kültürlü, dinsel bağlamda ise İslam ile Hristiyanlığın zaman zaman iç içe geçtiği zaman zamansa keskin bir şekilde ayrıldığı bir bölgedir. Buradaki ayırım sadece dinler arasında değil, aynı zamanda Hristiyanlık özelinde keskinleşen mezhep ayrılıklarını da kapsamaktadır. 20. yüzyıl öncesinde Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika gibi güneyde kalan toprakları Osmanlı İmparatorluğu'nun çok daha büyük bir bölümünü oluştursa da dinsel anlamda Balkanlar'a göre daha homojen bölgeleri oluşturmaktadır. Bu büyüklükte toprağa sahip bir İmparatorluğu, dönemin ulaşım ve haberleşme imkanları göz önüne alındığında, topraklarını yönetmek ve devamını sağlamasındaki zorluk ortadadır. Benzer bir sorun Kafkasya'da da vardır. Dinsel ve etnik bir bütünlüğünün olmamasının yanı sıra, coğrafi açıdan da Kafkasya, Balkanlar'a benzer bir durumdadır (Yasa, 2008).

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde kurulan ve Lozan ile uluslararası alanda da tescillenen Türkiye, Balkanların çok büyük bir bölümünden mecburen mahrum kalmıştır. Savaşların bölgede yoğun olarak yaşandığı 19. yüzyılın sonu ve

---

* Rusya'nın Pancermen Bloğuna karşı Panslavizm Politikası

20. yüzyılın başlarındaki yaklaşık yarım asırlık dönemde, anılan bölgelerden bugünkü Türkiye topraklarına yoğun göç dalgaları yaşanmıştır (Öksüz, 2006: 35-36). Göçler neticesinde ayrılan akrabaların bugün bile izlerini takip etmek mümkündür. Türkiye’de Osmanlı İmparatorluğu’nun mirası olarak adlandırılabilen topraklarla sürekli etkileşim içerisinde olmuş ve günümüzde hem politik hem de kültürel zeminde bu ilgi devam etmektedir. Soğuk Savaş’ın son yıllarında Bosna-Hersek’te meydana gelen çatışma ve insani dram, kültürel yakınlığın da etkisiyle Türkiye’de derinden hissedilmiştir.

2. Türk Dış Politikasında Bosna-Hersek ve Önemi

2.1. Türkiye’nin Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar Politikası

Soğuk Savaş döneminde Balkanlar, etnik ve dinsel ayrışmasının merkezi olmasının yanında, uluslararası siyasal sistemin tüm güçlerinin temsil edildiği bir bölgedir (Oran, 2006: 175). Soğuk Savaş süresince Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi, Bulgaristan ve Romanya Varşova Paktı üyesidir** (Britannica, 1998). Ayrıca Yugoslavya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) ile ilişkilerinin kopmasının ardından bağlantısızlık hareketinin yanlısı, hatta oldukça güçlü bir üyesiyken, Arnavutluk (Çin ile sınırlı ticari ilişkileri bir yana) izolasyonizmi benimsemişti (Sönmezoğlu, 2005: 296). Türkiye’nin bu dönemdeki Balkan politikası, içerisinde bulunduğu blokun politikası ile paralel ilerlemiştir. Bu hususta Türkiye açısından önemli bir dezavantaj, yüzlerce yıldır yönetiminde söz sahibi olduğu ve kültürel yakınlık duyduğu birçok devletle direkt ilişki kuramamaktır. Örneğin Bulgaristan artık Moskova’ya yakındır, kararlarının çoğu bu merkezden alınmaktadır ve Bulgaristan’da yaşayan Türklerle iletişim kurmak eskisi kadar kolay değildir. Benzer bir durum Yugoslavya topraklarındaki milyonlar için de söylenebilir. Belgrad merkezli bir devlet olan Yugoslavya, zaten 6 cumhuriyetin birleşmesi demekti ve Bosna-Hersek’le iletişim kurmak için Belgrad’ın izni gerekliydi. Varşova Paktı, NATO ve bağlantısızların politik çatışması etkisini çok yakın insanları ve devletleri suni sınırları ile ayırma noktasında göstermekteydi.

1970’lerde aynı savunma örgütünde yer almalarına rağmen, Türkiye ve Yunanistan’ın bile politik olarak birbirinden uzaklaştığı, hatta savaşın eşiğine geldiği görülmektedir. Kıbrıs çatışması, sıcak çatışma olarak ada çevresinde kalıp Balkanlar’a sıçramasa da garantör devletlerin her ikisinin de Balkan devleti olması, gerilimi bölgede fazlasıyla hissettirmiştir.

** 1974-1980 yılları arasında Yunanistan’ın NATO’dan ayrıldığı ve ardından geri döndüğü unutulmamalıdır (NATO: 1974).

Her iki devletin karada kesiştiği yer Balkanlardır. Kıbrıs Savaşı'nda Balkan devletleri genellikle Yunanistan'ı destekler bir tutum sergilemişlerdir. Arnavutluk'un Yunanistan'la sorunlarının da etkisi nedeniyle sınırlı politik desteğini saymazsak, Türkiye'nin Balkanlar'da daha aktif bir politika izlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Biraz da Yunanistan'ın Balkanlar'daki etkisini kırmak amacıyla Türkiye, kendi Balkan politikasını gözden geçirmiştir (Oran, 2006: 175). Ankara, Belgrad ve Bükreş gezilerini ve iletişimini artırmıştır.

1980'ler ise Balkan coğrafyası için oldukça zor bir sınavın hemen öncesidir. Daha başlangıcında çatışmalı günlerin sinyalleri gelmeye başlamıştır. 1980'de Yugoslav rejiminin kurucusu ve önderi Tito'nun ölümü, Nicolae Ceaucescu'nun yönetimin dış borçlarını azaltmak için kemer sıkması, 1985'de Arnavutluk'ta Enver Hoca'nın ölümü, Bulgaristan'da 1984'de Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikasının artması, Yugoslavya'da Miloseviç'in iktidara gelmesi ve özellikle SSCB'de iktidarda bulunan Gorbaçov'un Sovyet bütünü bozacak olan Glasnost ve Perestroyka politikalarını uygulamaya koyması art arda gerçekleşmiştir. Son olarak 1989'da Moskova'nın, Varşova Paktı'na üye olan Balkan devletlerine, 'kendi yollarını çizmesi' yönündeki telkini, çatışma ve kargaşanın kısa bir aradan sonra tekrar Balkan coğrafyasında başlamasına neden olmuştur (Oran, 2006: 175).

2.2. Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanlar Politikası

2.2. 1. Eski Yugoslavya'nın Dağılması ve Bosna-Hersek

1980'ler özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa devletleri için, dönüşüm ve değişim demektir. 1980'lerin sonu ve doksanların ilk yarısı Balkanlarda eski yönetimlerin tarih olması ile sonuçlanacak bir dizi gelişmeye neden olmuştur. Tito ve Enver Hoca'nın ölümüyle sadece iki lider kaybedilmemiş, devletlerinde genel kabul gören ve birleştirici rolü olan siyasi figürler kaybedilmiştir. Sovyet sisteminin de eski gücünü kaybetmesiyle Romanya'da Ceaucescu ve Bulgaristan'da Todor Jivkov uzun süren iktidarlarını kaybetmişler, değişim yanlıları iktidara gelmiştir. Dönem içerisinde Yunanistan ve Yugoslavya haricinde tüm Balkan devletlerinde, liberalleşme ve özelleştirme gibi batıya yönelik dikkati çekmektedir. Bu yaklaşık on yıllık sürede dikkati çeken husus, tüm Balkanlarda milliyetçiliğin artması ve barışı tehdit etmesidir (Oran, 2006: 481-482). Balkan devletleri içerisinde özyönetim ve ekonomik liberalleşme bakımından en ileri konumda olan Yugoslavya, ayrılma ve kopuşu en acı şekilde yaşayan devlet olmuştur. Kimi devletlerde bu süreç daha sakin gelişirken, Eski Yugoslavya'da Miloseviç iktidarı ve ardından gittikçe sertleşen tutumu, Eski Yugoslavya bütünü oluşturan diğer devletlerde kaygıyla izlenmeye başlamıştır.

Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya’da bir geçiş süreci başlamış, Türkiye başlangıçta duygusal güdülerle hareket etse de gittikçe ciddi bir hal alan bu gelişmelere bir refleks üretmek zorunda kalmıştır (Oran, 2006: 481-482). Balkanlardaki gelişmelerin hem devlet yönetimi bünyesinde hem de kamuoyu nezdinde olumlu karşılandığını söylenebilir. Bunun en büyük nedeni, yaşanan değişimler neticesinde, Balkanların bir bölümünde etkin devlet olan SSCB’nin, artık etkisinin kırıldığı fark edilmesidir. İdeolojik olarak etki gücünü kaybetmiş bir SSCB olunca, bölge devletlerinin bağımsız hareket alanları artacak ve bu da nihayetinde Türkiye’nin bölgede yakın ilişkiler kurmasını kolaylaştıracaktı. Bulgaristan ve Arnavutluk’ta bu olumlu gidişat başlardan itibaren gözlemlenmiştir. Bölge devletlerinin de beklentilerinin Türk dış politikasının beklentileriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bosna-Hersek, Arnavutluk, Bulgaristan ve Makedonya’nın da arzusu Türkiye ile yakınlaşmaktır. İçlerinde bulunan Müslüman nüfus ve kültürel yakınlık, bu yakınlaşmada hem Türkiye’nin hem Balkan devletlerinin işini kolaylaştırmaktaydı.

2.2.2. Bosna-Hersek’in Bağımsızlık Savaşı ve Türkiye

Genel olarak incelendiğinde, Türk dış politikasının devletlerde meydana gelen bağımsızlık hareketlerine ve bağımsızlık ilanlarına mesafeli bir konum sergilediği görülmektedir. Bu dış politika çıktısının bazı istisnaları mevcuttur; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Kosova. Sayılan bağımsızlık ilanlarında Türk Dış Politikası analiz edilirken, her birinin farklı özel durumlarının olduğu ve bu destek kararının kendi mantığı içerisinde açıklanabileceğinin bilinmesi gerekmektedir. KKTC meselesinde Türkiye garantör devlettir ve bu hakkı kullanarak çatışmaya müdahale etmiştir. Kosova meselesinde sergilenen politika ise dünyanın çok büyük bir bölümünün de kabul ettiği üzere, birlikte yaşamaları olanaksız hale gelmiş iki halkın sorununa bir çözüm çabasıdır. Her ne kadar hala eleştirilse de 30 yılı aşkın bir zamandır çatışma Kıbrıs adasında durmuştur. Kosova sorununda ise, BM önerisi ve çözümüyle bağımsızlık ve özerk bir birimin devlet haline gelmesi kabul edilmiştir. Bunun üzerine Kosovalı Arnavutlar bağımsızlık ilan etmişlerdir (Kosova, 2008). Burada bizzat BM Kosova Özel Temsilcisinin tavsiyesi vardır ve Dünya devletleri tarafından genel kabul görmüştür. Ahtisaari’ye göre uygulanabilecek tek çözümün, ‘bağımsız bir Kosova’dır (BM, 2007).

Eski Yugoslavya’nın dağılması gerçeği karşısında Türkiye’nin ilk tutumu, gevşek bir federasyon olsa da Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünün desteklenmesidir. Bu politika, Aliya İzzetbegoviç’in de başlangıçtaki politikasıyla paraleldir (Armaoğlu, 2000). Ne zaman ki Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Almanya tarafından da bu

bağımsızlıklar kısa bir zamanda tanınmış, o vakit dağılma, geri dönüşü imkânsız bir hal almıştır. İşte bu noktada Türkiye Bosna-Hersek'in bağımsızlığı ve tüm devlet toprakları üzerindeki egemenliğinin kabulü üzerine politikasını inşa etmiştir. Burada ayrıca altı çizilmesi gereken önemli bir nokta, Bosna-Hersek'in bağımsızlığının, dünyanın birçok yerindeki meydana gelen bağımsızlık ilanlarından daha da fazla bir hukuki nedene dayanmasıdır. 1946 tarihli Yugoslavya Anayasasının II. maddesi^{***}, (Yugoslavya, 1946) 1953 (Yugoslavya, 1953) ve 1963 Anayasasının 2. maddesinde Yugoslavya'nın altı kurucu devletinden biri olarak sayılan Bosna-Hersek'in, (Yugoslavya, 1963) aynı zamanda self-determinasyon hakkına sahip olduğu belirtmektedir. Burada ayrıca 'Boşnak'lar, Anayasa'da 'millet' olarak da sayılmışlardır. 1971 değişikliğinde Bosna-Hersek'in konumu farklı değildir. 1974 Anayasası ise tıpkı 1963 Anayasası ve 1971 Anayasal değişikliğinde olduğu gibi Bosna-Hersek'e Başkanlık Konseyi'nde sandalye vermiştir (Yugoslavya, 1974). Cumhuriyetin Boşnak Parlamentosu, egemenliği ülke adına kullanmakta ve federal birime de diğer beş devlet gibi, eşit devlet olarak katılmaktadır.

Self-determinasyon hakkını kullanım şekli incelendiğinde bunun da meşru bir zeminde cereyan ettiği görülmektedir. Badinter Komisyonu'nun bağımsızlıkla ilgili Bosna-Hersek içerisindeki genel kanıyı görme yönündeki teşviki ile Bosna-Hersek'te, 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihleri arasında referandum düzenlenmiştir^{****}. Bosnalı Sırp'ların boykotu sebebiyle katılım %63'te kalmasına rağmen, katılanların büyük çoğunluğu 'tam bağımsızlık' yönünde oy kullanmıştır (Keesing, 1992). Katılım oranı ilk bakışta düşük görülebilir; fakat Yugoslavya gibi etnik bölünmenin çok olduğu yerlerde genel tutum böyledir. Referandum AT tarafından da izlenmiş ve bu arzu kaydedilmiştir. Bağımsızlık rüzgârını arkasına alan ve Slovenya ve Hırvatistan'ın ayrılmasından sonra Sırp'larla birlikteliği sürdürmenin olanaksız olduğunu gören Aliya İzzetbegoviç, referandum sonucunun da istediği şekilde neticelenmesiyle (AGİT, 1992). 3 Mart 1992'de Bosna-Hersek'in, Eski Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. (Keesing, 1992). Bulgaristan (1992) ve Türkiye (1992), Bosna-Hersek'i uluslararası alanda ilk tanıyan devletlerdir. AT kriterleri ve AT kararlarını beklemeden, 1992 başında tanımışlardır. Buna karşılık, Bosna-Hersek'te bulunan Sırp'lar, gerek 29 Şubat ve gerekse 1 Mart referandumlarını boykot etmişler, Sırbistan'dan ayrılma gerçeği karşısında, Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni

*** Yugoslavya'nın 'Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ Cumhuriyetleri'nin halklarından oluştuğunu belirtmektedir. I. bölümün 1. maddesinde devletin federal yönü açıklanırken, federal yapının ayrılma hakkını içerdiği fakat Yugoslavya'yı meydana getiren halkların birlikte yaşama isteğini seçtikleri açıklanmıştır.

**** Daha önce de Bosna-Hersek tarafından bağımsızlık ilan edilmişti. Fakat AT'nin politik desteğini alabilmek ve AT ülkeleri tarafından tanınmada kriterleri kontrol görevi üstlenen, Badinter Komisyonu'nun onayının alabilmek için, Komisyonun yönlendirmesiyle halkın arzusunun tespiti yönünde referandum yapılmıştır.

ilan etmişlerdir. Burada meşru olmayan ve bir devleti bölme yönünde ayrılıkçı bir hareket olarak adlandırılabilen bu hareketi, Sırbistan haricinde, Türkiye gibi diğer devletler de tanımamışlardır.

Bağımsızlık ilanı işin bir kısmıdır. Genel kabulün sağlanması ve barış ise çok daha uzun ve çetin bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla uluslararası örgütlerin, özellikle son yarım asırdaki etkinlik ve rolünün her geçen gün arttığı gerçeğinden hareketle, Türkiye Bosna-Hersek'in bağımsızlığını sadece başkentlerde değil, etkin örgütlerde de dile getirmiş ve bu örgütlerden destek istemiştir. Bu çabanın olumlu bir meyvesi Avrupa Topluluğu Dış İlişkiler Başkanlığı'nın, 6 Nisan 1992'deki toplantısında aldığı karardır. Nitekim 7 Nisan tarihi ile Bosna-Hersek'in bağımsızlığı ve tanınmasının kabul edilmesi kararlaştırılmıştır (Keesing, 1992). Slovenya ve Hırvatistan belirsizliğini ortadan kaldıran AB'nin, Bosna için de böyle bir açıklamada bulunması ve bunun da ötesinde 7 Nisan'da ABD'nin Bosna-Hersek'i tanıması Türkiye açısından da çok önemlidir. Burada dikkati çeken nokta, NATO devletleri ve özellikle hegemon güç ABD ile Türk dış politikasının bu krizde kesiştiği, Balkanlar ve Avrasya'ya etkin müdahale edebilmek için ABD'nin, bazı ağır aksak ve hatalı kararları saklı kalmak kaydıyla, Türk dış politikasıyla uyumlu davrandığı söylenebilir. Türkiye Balkanlar'a ve Bosna-Hersek çatışmasına tek başına müdahale yerine, ABD ya da NATO desteği ve diğer uluslararası örgütlerin desteğini alarak müdahil olmuş, bu politika aynı zamanda Türkiye'nin de elini güçlendirmiştir. Fakat hemen belirtmemiz gerekir ki NATO içerisinde aynı zamanda bölge devleti olan Yunanistan'ın tutumu farklıdır. Balkanlarda Türk ve Müslümanlarla kuşatıldığı hissine kapılan Yunanistan, aynı zamanda Makedonya'yla yaşadığı isim sorunu sebebiyle Bosna-Hersek çatışmasında, Sırbistan'ı destekleyen tek NATO devleti olmuştur (Armaoğlu, 2000). Bu uzlaşmaz tutum, Türkiye'nin hem bölge hem Avrupa başkentlerinde önemini artırırken, Yunanistan'ı anlamsız bir duruma sürüklemiştir. Türkiye'nin uluslararası örgütler nezdindeki çabalarından birinin de merkezi BM'dir. Burada da Bosna ve Türkiye'nin arzuladığı sonuç çok uzun zaman geçmeden alınmış Bosna-Hersek, 22 Mayıs 1992'de BM üyeliğine kabul edilmiştir (BM, 1992).

Çatışmanın yoğun olarak yaşandığı, 1992'den 1995'e kadar süren dönemde Bosna-Hersek - Türkiye ilişkilerinde çözüm planları^{****} (Keesing, 1992; Türbedar, 1986, 1995) oldukça fazla yer almış ve bu planların olumsuzlukları karşısında Bosna-Hersek'e politik destek sürmüştür. Özellikle başlangıçtaki silah avantajı nedeniyle, birden fazlasıyla toprak kazanan ve bu

**** Vance-Owen Planı, Güvenli Bölgeler Planı, Owen-Stoltenberg Planı ve Temas gurubu planı.

topraklardaki işgalini meşrulaştırmak isteyen Sırp tarafını engellemek için büyük çaba harcanmıştır.

Diğer bir önemli husus silah ambargosunun Boşnak ve Hırvatları daha da dezavantajlı bir duruma getirmesidir. BM Güvenlik Konseyi 713 numaralı kararı (BM, 1991) sonucunda başlayan ambargo, zaten elinde başkent Belgrad'ın kaynakları olan, diğer bir anlatımla Yugoslav Halk Ordusu'nun etkili silahlarını kullanan Sırp güçlerinin konumunu dolaylı olarak güçlendirmiştir. Burada dengeyi sağlamak için, Boşnak tarafına yardım olarak gelebilecek silahlar engellenmiş ve savunma şansı neredeyse yok edilerek katliamların artması zemin hazırlanmıştır.

Destek sadece politik ve insani yardımlar olarak sınırlandırılmamış, Türk Silahlı Kuvvetleri de (TSK) Türkiye'nin Bosna-Hersek politikasında görev başında olmuştur. Çatışma süresince güvenli bölgelerin kurulması ve korunması faaliyetlerinde BM Koruma Kuvvetinde (UNPROFOR) yer almıştır (Hürriyet, 2017). Ayrıca Ağustos 1993- Aralık 1995 arasında 1400 kişilik bir alayla bölgede konuşlanırken, Dayton sonrasında da görevini sürdürmüş ve barış gücünü takviye etmiştir. Bosna-Hersek'teki 1 Mekanize Türk taburu, Bosna-Hersek Türk Tabur Görev Kuvveti Komutanlığı adı altında 844 personeliyle Zenica'da barışın sağlanması için görev yapmıştır (Hürriyet, 2017) Sadece Kara orduları değil Deniz ve Hava kuvvetleri de Bosna çatışmasında Bosna-Hersek hükümetine destek vermiştir. Türk Deniz Kuvvetleri de Adriyatik Denizi'nde UNPROFOR ve IFOR (BM, 1995, 1996) paralelinde Temmuz 1992 - Ekim 1996 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Sharp Guard" hareketine 2 firkateyn, akaryakıt gemileri ve mayın karşı tedbirleri gemileriyle katılmıştır. Bu görevde, 18 firkateynin yanı sıra 2 denizaltı, 4 akaryakıt gemisi ve yaklaşık 5 bin asker yer almıştır. Türkiye, Bosna-Hersek hava sahası üzerindeki uçuş yasağının uygulanması ve denetlenmesi amacıyla da bir F-16 filosunu 25 Nisan 1993'te bölgeye göndererek, rotasyon esasına göre 12 filo ile yaklaşık 2500 personel görevlendirmiştir (Hürriyet, 2017).

Türk askerleri, Bosna Hersek'te askeri görevlerinin yanı sıra, savaşta ailesini kaybeden çocukların bakımı, öğrencilere yardımlar, sağlık taraması ve ilaç yardımı gibi hayatın her alanını kapsayan yardımlarda bulunmaktadır. Özellikle Bosna-Hersek federasyonundaki Boşnak-Hırvat ordusunda Boşnak ve Hırvat subayların eğitilmesi oldukça önemlidir (Politika Akademisi, 2012).

2.2.3. Dayton Antlaşması Sonrası Bosna-Hersek ve Türkiye

1995 yılı Sırp, Birleşmiş Milletler kararlarını ihlal ederek Güvenli Bölge ilan edilen ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından korunan yerlere saldırmışlar. Srebrenica katliamı ve ardından NATO'nun Sırp hedeflere yönelik-bombardımanı, Sırp'ları barışa zorlamıştır. Burada belirtilmesi gerekir ki, Yugoslavya'nın NATO üyelerine savaş ilanı, Türkiye ve Yugoslavya'yı fiilen ve hukuken savaştan iki devlet durumuna getirmiştir (Oran, 2006).

Uzun süren ve bölge devletleri kadar olmasa da uluslararası örgütleri de yoran çatışmada, 1995 yılında çözüm aşamasına geçilmiştir. Bu kadar gerginlik ve katliamın ardından 3 toplumun liderini bir araya getirip, çözüm için o zemini yakalamak bile bir başarıdır, çünkü en son 1993 Kasım'ında, Cenevre'de bir araya gelmişlerdir (Keesing, 1995). ABD Başkan Yardımcısı Richard Holbrooke'un düzenlediği, Temas Grubu'nun (Almanya, Rusya, İngiltere ve Fransa) ve AB'nin temsilcilerinin hazır bulunduğu, 21 Kasım 1995'te Bosna-Hersek'te gerçekleşen toplantı, Genel Çerçeve Anlaşması'na barış için paraf atılmasıyla son bulmuştur. Aliya İzzetbegović, Franjo Tuđman ve Slobodan Milošević'in 21 Kasım 1995'te imzaladığı **Dayton Barış Antlaşması**, Bosna-Hersek Savaşını bitirirken farklı bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Oldukça karmaşık, uygulanması zor ve hassas bir denge getiren Dayton Antlaşması sonucunda 'Barışı Uygulama Konferansı' oluşturulmuş, 55 devletin bulunduğu Barış İzleme Konferansının Yürütme Kurulu'nda da Türkiye yerini almıştır. Bosna-Hersek'in toprakları üzerindeki egemenliği ve toprak bütünlüğüne engel yönü ile Dayton Barışı hala günümüzde farklı boyutlarda tartışmasını korumaktadır (Politika Akademisi, 2012).

3. Sonuç

20. yüzyıl geçmişten gelen sorunların birçok kez çatışma ve katliamlarla çözümünün arandığı yüzyıl olarak tarihteki yerini almıştır. Özellikle etnik ve kültürel zenginliği olan bölgelerde, etkinlik kurmak isteyen devletlerin de desteklemesiyle birçok bölge savaş, katliam, etnik temizlik, göç ve ayırım yaşamıştır. Balkanlar da bu çatışmalar önemli bir örnektir. 17. yüzyıldan itibaren bölgedeki Osmanlı gücüne karşı süren Avusturya-Macaristan-Rusya mücadelesi, her ne kadar bir dönem üzeri örtülmüş olsa da farklı sahne ve figürlerle tekrar tekrar yaşanmaktadır. Özellikle Fransız devrimi sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımı, çok kültürlü Balkanlar için sorunları daha da büyütüştür. 19.yüzyıl ve sonrasında çok kısa bazı dönemler haricinde Balkanlar çatışma içerisinde ve acının yaşandığı bir bölge olmuştur.

Balkanlar Türkiye açısından ekonomik, sosyal ve stratejik yönüyle oldukça önemli bir bölgedir. Bölgeye ve bölge halklarına, uzun süren Osmanlı Devleti sebebiyle, kültürel ve duygusal bir yakınlık vardır. Türkiye açısından Avrupa'ya çıkış kapısı olması sebebiyle,

ekonomik ve ticari yönü de önemlidir. Aynı zamanda stratejik anlamda da önemi büyüktür çünkü Türkiye'nin Balkanlar'daki toprakları çok azdır. Bu sebeple, ülkesel derinliğin olmamasına paralel olarak, çatışma içerisindeki Balkanları Türkiye, her zaman, kendisi için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu anlamda Bosna-Hersek politikası özellikle önemli bir hale gelmektedir. Yakın bir müttefik olarak gördüğü, aynı kültürü paylaşan insanlardan oluşan ve göçler sayesinde akrabalık ilişkileri yoğun olan Türkiye ve Bosna-Hersek, Bosna-Hersek'in bağımsızlık mücadelesinin başlangıcından itibaren bu yakınlığı birbirlerine göstermişlerdir. Bosna-Hersek meselesinde Türkiye'nin tutumu, bölgesel bir güç olması sebebiyle Amerika ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörleri etkilemiştir. Boşnak halkını ise zor günlerde umutlandırmıştır.

Bosna-Hersek'in Eski Yugoslavya'nın çözülme sürecindeki dış politikası, Türk Dış politikasını da etkilemiştir. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık süreçlerinde, Türkiye ve Bosna-Hersek, benzer bir çizgide durarak, gevşek de olsa federasyonla devam arzusunu paylaşmaktadır. Slovenya ve Hırvatistan'ın ayrılmasının kesinleşmesinden sonra, Sırp baskısı altında kalmasından çekinilen Bosna-Hersek'in bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü, yine iki devletin de ortak çabası haline gelmiştir. Bosna-Hersek bağımsızlığı toprak bütünlüğü açısından Türkiye, sadece NATO ve AB gibi örgütlerde değil, birçok devlet başkentinde temaslarda bulunmuştur. Konuyu birçok kez uluslararası örgütler ve farklı platformlarda düzenlenen konferansların gündemine taşıyan Türkiye, maddi manevi her türlü desteği vermeye çalışmıştır. Bosna-Hersek'in bağımsızlığı ve Dayton Antlaşması sonrası ise ilişkiler açısından ayrıca önemlidir çünkü Bosna-Hersek'in gerek içsel gerekse dışsal faktörler sebebiyle desteğe bu dönemde çok ihtiyacı vardır. Dayton Antlaşması sonrası dönemde de, Bosna-Hersek Türk Dış Politikasının önemli bir noktasıdır. Sürekli gelişen ticaret ve turizm verileri, aynı zamanda kültürel yakınlığı da barındırmakta ve sürekli olarak bu yakınlık artmaktadır. Sosyalizmin geçerli olduğu, Eski Yugoslavya döneminde, mecburen daha kısıtlı ilişkilerin, her geçen yıl bir üst seviyeye çıkarak, telafi edildiği ve bunun da hem iki devlet hem de Balkanlar'daki barış için önemli olduğu söylenebilir.

Kaynakça

AGİT Belgeleri, Commission on Security and Cooperation in Europe.
http://csce.gov/index.cfm?FuseAction=UserGroups.Home&ContentRecord_id=250&Content_Type=G&ContentRecordType=G&UserGroup_id=5&Subaction=ByDate, (30.12.2009).

Armaoğlu, F. (2000). *Yirminci Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Christoph, S. (2000). *The Contact Group and Its Impact on the European Institutional Structure*, Occasional Paper 16, Institute For Security Studies, Paris, Western European Union.

Encyclopedia Britannica, (1998). <https://www.britannica.com/event/Warsaw-Pact> (10.04.2017).

Haskin, J. M. (1995). *Bosnia and Beyond: the "Quiet" Revolution that Wouldn't Go Quietly*, Algora Publishing.

Hürriyet (2017). <http://www.hurriyet.com.tr/tsknin-yurt-disi-baris-misyonlari-175858> (10.04.2017).

Yasa, I. Kuzey Kafkasya'daki Etnik Kompozisyon ve Çatışmalar, <http://www.bilgesam.org/incele/1000/-kuzey-kafkasya'daki-etnik-kompozisyon-ve-catismalar/#.WRiuyNLYhdg> (Erişim:14.04.2017).

Keesing's Record of World Events: Volume 38 (1992). Ed. by. Roger East, 60 Year of Publication, Cambridge, Longman.

Keesing's Record of World Events: Volume 41 (1995), Ed. by. Roger East, 60 Year of Publication, Cambridge, Longman.

Kosova Bağımsızlık Bildirisi, http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Dek_Pay_e.pdf, (19.11.2011).

NATO Resmi Sitesi, https://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm, (10.04.2017)

Oran, B. (2006). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II. (1980-2001), İstanbul, İletişim Yayınları.

Öksüz, H. (2006). *Batı Trakya Türkleri*, Çorum, KaraM Araştırma ve Yayıncılık.

Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analiz*, 4 Baskı, İstanbul, Filiz Kitapevi.

Türbedar, E. Yugoslavya'nın Dağılması ve Bosna Savaşı Kronolojisi (1986-1995) (Çevrimiçi) <http://www.balkanskidom.com/showthread.php?p=704>, (02.06.2010).

UN Documents, BM Güvenlik Konseyi Kararı, S/RES/713 (1991), <http://www.un.org/Docs/scres/1991/scres91.htm>, (17.06.2010).

UN Documents, BM Genel Sekreteri S/2007/168 (2007) Sayılı Mektubu <http://www.unosek.org/docref/report-english.pdf>, (Erişim:11.11.2011).

UN Documents, YearBook 1995, <http://unyearbook.un.org/unyearbook.html?name=1995index.html s.51>, (Erişim:01.02. 2010).

UN Documents, BM Güvenlik Konseyi S/RES/755 (1992) Sayılı Kararı, SC/RES/755, meeting 3079th. <http://www.un.org/documents/sc/res/1992/scres92.htm>, (Erişim:07.06.2010).

Yugoslavya 1946 Anayasa'sı http://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_1946.txt, (Erişim:30.12.2009).

Yugoslavya 1953 Anayasası, http://www.arhivyu.rs/active/en/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustavni_zakon_1953.html, (30.12.2009).

Yugoslavya 1963 Anayasası, http://www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_1963.txt, (30.12.2009).

Yugoslavya 1974 Anayasası, <http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/81-3-1.shtml>, (11.11.2011).

TOPLUMDA ALGILANAN DOKTOR İMAJININ SAĞLIK HİZMET KALİTESİ ÜZERİNE ETKİSİ: BOLU VE DÜZCE ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Kahraman ÇATI

Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

kahramancati@duzce.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖCEL

Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

yusufocel@duzce.edu.tr

Özet

Bu araştırmanın amacı; toplumda algılanan doktor imajının sağlık hizmet kalitesi üzerine etkisini ortaya çıkarmaktır. İlk olarak literatürde toplumda algılanan doktor imajı ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Daha sonra literatürde geliştirilen SERVPERF ölçeğinden yararlanılarak toplumun sağlık hizmet algıları ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın evrenini Bolu ve Düzce illerinde sunulan sağlık hizmetlerinden son bir yıl içerisinde en az bir defa yararlanmış kişiler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda 559 kişiden anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Nicel yöntemler kullanılarak elde edilen verilere açıklayıcı faktör analizi, korelasyon analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, sağlık hizmet kalitesi ile ilgili dört boyut, algılanan doktor imajı ile ilgili beş boyut ortaya çıkmıştır. Sağlık hizmet kalitesi ile ilgili boyutlar güvenilirlik, fiziksel görünüm, isteklilik ve empatidir. Toplumda algılanan doktor imajı ile ilgili yapılan faktör analizinde ortaya çıkan boyutlar; doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarıdır. Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre toplumda algılanan doktor imajı boyutlarının (doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı olumsuz algılanan doktor itibarı) sağlık hizmet kalitesini (güvenilirlik, fiziksel görünüm, isteklilik, empati) etkilediği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumda Algılanan Doktor İmajı, Sağlık Hizmet Kalitesi.

THE EFFECT OF DOCTOR IMAGE PERCEIVED BY SOCIETY ON HEALTHCARE SERVICE QUALITY: THE CASE OF BOLU AND DUZCE

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of doctor image perceived by the society on healthcare service quality. For this purpose, at first the researches on doctor imaged perceived society were reviewed. Afterwards, health care service quality perceptions of society were determined by using SERVPERF scale that were developed in literature previously. In this context, the people who benefited from health services provided in Düzce and Bolu, at least once in the recent year. Accordingly, data was gathered from 559 participants by questionnaire. Descriptive factor analysis, multiple linear regression analysis, and correlation analysis were

applied to data. As a result, 4 dimensions for healthcare service quality and 5 dimensions for perceived doctor image were defined. The 4 dimensions of health care service quality are: Reliability, physical appearance, willingness, and empathy. The five dimensions of perceived doctor image are: Doctor's informing the patient, positively perceived doctor behavior, doctor's opinion of money, negatively perceived doctor behavior, and negatively perceived doctor esteem. According to multiple linear regression results, dimensions of perceived image of doctor by society (doctor's informing the patient, positively perceived doctor behavior, doctor's opinion of money, negatively perceived doctor behavior, and negatively perceived doctor esteem) effects health care service quality (reliability, physical appearance, willingness, and empathy).

Key Words: Perceived Doctor Image, Healthcare Service Quality.

1. Giriş

Nüfusun artması, hastalıkların karmaşık hale gelmesi ve ekonomik gelişmeler sağlık hizmetlerinin de evrim geçirmesine neden olmaktadır. Bunların yanında tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının değişmesi, hayat standartlarının yükselmesi beklentilerin de artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla hasta memnuniyetinin ölçümü, sadece hastaların sunulan hizmetten memnun olup olmadıklarını belirlemek için değil, aynı zamanda sağlık kuruluşlarının kendi performanslarını da değerlendirmeleri amacıyla kullanılır (Varinli ve Çakır, 2004:49). Bu açıdan sağlık hizmet kuruluşları hayatta kalabilmek ve rekabet avantajı sağlayabilmek için hasta memnuniyetine önem vermenin yanında hizmet kalitelerine de önem vermektedirler. Çünkü 2030 yıllarında orta ve yüksek gelirli ülkelerde 40 milyon kadar yeni sağlık hizmet kuruluşunun açılması beklenmektedir (WHO). Dünyada tüm bu gelişmeler yaşanırken 2012 yılında yapılan bir araştırmaya göre ise her yıl sağlıksız çevre koşulları yüzünden 12.6 milyon insan ölmektedir. Hava, su ve toprak kirliliği, kimyasallara maruz kalma, iklim değişikliği ve radyasyon gibi çevresel risk faktörleri çeşitli yeni hastalıklarla birlikte ölümlerin nedenini oluşturmaktadır (WHO). Bu doğrultuda sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, iyileştirilmesi, yenilenmesi ve kontrol edilmesi önem arz etmektedir. Nüfusun artmasına bağlı olarak ülkelerde sağlık hizmetlerini tüm bölgeye ulaştırma gayreti içerisine girmektedirler. Bu sebeple sağlık hizmetlerinde uzmanlaşmak için birtakım gruplandırmalara gidilmesi zorunlu olmaktadır.

Sağlık hizmetleri, bireylerin ve toplumun sağlığının korunması, sağlık sorunlarının teşhis, tedavi ve bakımı için kamu ve özel kuruluşların vermiş olduğu hizmetlerdir. Bireyler için ertelenmesi mümkün olmayan sağlık hizmetleri, hata yapılması durumunda telafisinin neredeyse imkânsız olduğu sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durum, insanların sağlık hizmetlerine karşı daha duyarlı yaklaşımlarına neden olmaktadır. Çünkü sağlık hizmetlerinde

kişinin ödeyeceği bedel, finansal boyutun çok ötesinde kendi sağlığıdır. Bu durum, sağlık hizmeti veren kuruluşların sunmuş oldukları hizmetlerde kalitenin ne kadar önemli olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu sebepler sağlık kuruluşlarının hastalara sunulan hizmetlerin kalitesini yükseltmelerini ve hastaların beklentilerini karşılama noktasında hassasiyet göstermelerini zorunlu kılmaktadır.

Sağlık kurumlarında hastaların zihninde oluşan hizmet algısını şekillendiren ve dolayısıyla müşteri memnuniyetini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Literatürde bu faktörler; hasta-çalışan ilişkisi, etkileşimi ve iletişimi, hastaya karşı yaklaşım, davranış ve doktorun hastayı bilgilendirmesi (Buller ve Buller, 1987: 375; Esatoğlu, 1997), sağlık hizmet kalitesi, fiziksel ve çevresel koşullar, destekleyici hizmetler (Özer ve Çakıl, 2007: 140), hastaların demografik özellikleri, hizmet kalitesi ve kurumsal imaj (Derin ve Demirel, 2001: 218) gibi birçok değişkenle ifade edilmektedir.

Diğer taraftan hizmet sektöründe üretim ve tüketimin eş zamanlı olması çalışan davranışlarının önemini arttırmaktadır. Bu kapsamda, sunulan sağlık hizmetinin ana merkezi konumunda olan doktorların hastalara karşı davranışlarının oldukça kritik bir faktör olduğu savunulabilir. Çünkü doktorların davranışı, insanların zihninde güçlü bir imaj oluşturabilmektedir. Oluşan bu güçlü imajın ise tüketicilerin sağlık hizmet kalitesi algılarına yansımalarının olacağı düşünülmektedir.

Hizmet kalitesi, müşterilerin hizmet sağlayıcının performansından beklentileri ile aldıkları hizmetlere yönelik değerlendirmeleri arasındaki farklılıklar olarak tanımlanmaktadır (Parasuraman ve diğ., 1985: 42). İmaj ise tüketicilerin zihninde bir kişi, kurum ya da olguya ilişkin yer alan duygular ve inançlar olarak tanımlanabilir (Hatch ve Schultz, 1997: 359). Bu kapsamda, doktor imajı, sağlık kuruluşundan hizmet alan bir hastanın tanı, teşhis ve tedavi hizmeti veren doktorlara ilişkin zihninde var olan konumunu ifade etmektedir.

Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında sağlık hizmet kalitesi ile çalışanların davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmalardan bir kısmı sağlık hizmet kalitesinin, kurumsal imajdan ve çalışanların tamamından etkilendiğini, bir kısmının da doktorların davranışlarından etkilendiğini ortaya çıkarmıştır. Sağlık hizmet kalitesinin kurumsal imaj ve çalışanların tamamından etkilendiği ile ilgili çalışmalar aşağıda açıklanmaktadır.

Yapılan bir araştırmada hastaların hizmet kalitesi algıları ve memnuniyet seviyelerinin hastane çalışanlarının görünüm ve davranışlarından etkilendiği (Gülmez, 2005: 157) ve

hastane çalışanlarının yakın ilgisinin hastanın hizmet kalitesi algısını etkilediği ortaya konulmuştur (Butler ve diğ., 1996: 16).

Varinli ve Çakır (2004: 35) yaptıkları çalışmada müşterilerin hizmet kalitesinden algılarını en çok etkileyen faktörün doktorlar olduğunu ortaya koymuşlardır. Aydın ve Yıldırım (2012: 49) SERVPERF ölçeği kullanarak yaptıkları çalışmada beklenti, önem ve algılama açısından hastaların beklentileri içerisinde en önemli olan unsurlar doktorların muayene/televi sırasında saygılı olmaları, doktora güvenebilmek, doktorun güvenilir olması ve hekimlerin alanında yetkin olması olarak ortaya çıkmıştır. Söylet ve Mengü (2011: 111) yaptığı çalışmada hastaların, doktorların kendi düşüncelerine çok fazla dikkat etmediklerini belirtmişlerdir. Ancak buna rağmen hastalar, tedavi gördükleri doktorun tedavi yöntemlerine %60 oranında güvenmektedirler.

Yapılan araştırmalarda (Atinga ve diğ., 2011: 548; Eleuch, 2011: 423; Owusu ve diğ., 2010: 203) doktorların ulaşılabilir olması, hasta karşısındaki tutumu, hastanın doktoru bekleme süresi, hastanın doktoru ile yeterli vakit geçirebilmesi, doktorun hasta şikayetlerini dinlemesi, hastanın doktora sorular yöneltmesi, doktorun açıklamaları hastanın algıladığı kalite üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur.

Yukarıdaki araştırmaların tamamı düşünüldüğünde bu araştırmanın uygulandığı Bolu ve Düzce illerinde doktorların imajı ile sağlık hizmet kalitesi arasında ilişkinin var olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı toplumda algılanan doktor imajının sağlık hizmet kalitesi üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya çıkarmaktır.

2. Literatür Taraması

2.1. Algılanan Doktor imajı

İnsanların yaşadıkları çevrede bulunan objeler, nesnelere, kişiler, kurumlar vb. diğer varlıklarla ilgili olumlu ya da olumsuz düşünceleri, yargıları bulunmaktadır. Rekabetin ve bilgi teknolojilerinin giderek önem kazandığı günümüzde insanların zihninde yer edebilmek şüphesiz işletmeler için vazgeçilmez bir araçtır. Özellikle internet ağı büyük dünyayı küçük bir köy haline getirmesi ile insanların zihinlerinde imaj oluşturmayı kolaylaştırmıştır. İmaj, insanoğlunun çevresine birtakım anlamlar katarak değerlendirmesiyle oluşmaktadır. İletişimin ve etkileşimin arttığı günümüzde bir imaj, nesnel gerçek üzerine kurulu mantık değil, gerçek üzerine kurulu umutlar ve korkular biçiminde ortaya çıkmaktadır (Söylet ve Mengü, 2011:

120). Özellikle sağlık hizmet sektörünün emek yoğun olması tüketicilerin çalışanlarla etkileşimini kaçınılmaz kılmaktadır.

Literatürde birçok anlam yüklenerek günümüze süregelen imaj kavramı, ilk kez 1955 yılında Sidney Levy tarafından tanımlanmıştır. Sidney Levy imaj kavramını, “kişi ve grupların belli objeler hakkındaki inanç, tutum ve izlenimlerinin toplamı” olarak tanımlamıştır (Kurtuldu ve Keskin, 2002: 334).

Bir meslek grubunda çalışanlar için toplumda var olan imaj şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda işletmeler ne kadar mükemmel ürün çıkarırsa çıkarsın, kurumsal imajla alakalı faaliyetleri ne şekilde yerine getirirse getirsın, eğer çalışanlar müşteriyle olumlu iletişim kurmuyorsa yapılan işlemler hiçbir anlam ifade etmeyebilir (Bal, 2011: 86).

Meslek imajı kavramı bir kişinin, grubun veya örgüt üyelerinin başka kişiler, gruplar veya örgütlerce değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bireyler herhangi bir meslek üyesinde gördükleri veya yaşadıkları bir deneyimden yola çıkarak o meslek ve üyeleri hakkında bir sonuca varmaktadırlar (Çelik ve diğ., 2013: 148). Bu sebeple sağlık hizmet sektöründe çalışan doktorlar, hemşireler ve diğer sağlık çalışanları sağlık tüketicileriyle sürekli iletişim halinde oldukları için toplumun zihninde kendileri ile ilgili bir imaj mevcuttur.

Toplumda en gözde meslek gruplarından birisini oluşturan tıp doktorları insanlara davranış biçimleri, insanların sağlıklarını düzeltmeye olan katkıları, insanoğlunun ölüme kadar geçen sürede rahat yaşama arzusunu büyük ölçüde karşılamaları nedeniyle önemli kişiler olarak görülmektedirler (Özdemir, 2006: 180).

Toplumun zihninde oluşan imajın yanı sıra günümüzde sağlık çalışanları olan doktorlara yönelik şiddet uygulamalarında hasta ve yakınlarının kendilerini haklı buldukları ve zihinlerinde oluşturdukları imaj kavramları mevcuttur. Yapılan bir araştırmada, sağlık tüketicilerinin doktorun dilediği hastayı iyi etme gücüne sahip olduğuna inanmaları, doktorun iyileştirmekle değil hasta için gereken müdahaleyi modern tıba ve hukuka uygun olarak ve özenle yapmakla yükümlü olduklarını bilmemeleri, hastanın iyileşmemesi, ölüm veya sakatlanma durumunda bunun doktorun zamanında ve doğru teşhis koyup uygun tedaviyi yapmamasından kaynaklandığını düşünmeleri şiddet uygulamada hasta ve yakınlarının kendilerini haklı görmelerine yol açtığı ortaya konulmaktadır (İlhan ve diğ., 2015: 18).

Doktor imajının ortaya çıkarıldığı araştırmalarda çeşitli boyutlar görülmektedir. Söylet ve Mengü (2011: 110) tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların %60'ı doktorları, gelir seviyesi yüksek, %46'sı yoğun mesai şartlarında çalışan, %36'sı yardımsever ve duyarlı,

%39'u ise duyarsız ve kibirli olarak tanımlamışlardır. Bunun yanında, araştırmaya katılanların doktorlara yönelik diğer olumlu ifadelerinin toplamı ile olumsuz ifadelerin toplamı birbirine yakın çıkmıştır. Doktorlara yönelik olumlu ifadeler, doktorların mutlu, dürüst, şeffaf, kendine güveni olan, halka yakın ve enerjik kişiler olduğu şeklindedir. Öte yandan olumsuz ifadelerin ise, doktorların mutsuz, topluma yabancı, içe dönük, pasif ve güçsüz olduğu belirtilmiştir. Doktorlara yönelik bu imajların oluşumunda en etkin unsur %70 oranında kişisel deneyim olduğu belirtilmiştir. Kalan %30'luk kısmı ise aile, yakın çevre ve medya oluşturmaktadır.

Özdemir (2006: 179) ise yaptığı araştırmada, doktorlarının toplumdaki imajlarının belirleyicilerinin sekiz boyuttan oluştuğunu ifade etmiştir. Bunlar; doktorların davranışları, doktorların hastalar hakkında algılanan tutumları, doktorların mesleki bilgileri, doktorlar hakkında önyargı, doktorların gıyabında onlar hakkında konuşmalar, sağlık sisteminin işleyişi hakkında bilgi ve doktorların kazançlarıdır. Aydın ve Yıldırım'ın (2012) SERVPERF ölçeği kullanarak beklenti, önem ve algılama açısından yaptıkları çalışmada hastaların beklentileri içerisinde en önemli olan unsurlar; doktorların saygılı, güvenilir ve alanında yetkin olmasıdır. Hastalar, doktora duyulan güven konusuna çok büyük önem vermekle beraber, bu konudaki beklentileri de oldukça yüksektir. Fakat performans açısından bakıldığında ise, hastaların beklendiklerinden daha düşük seviyede doktora güven duydukları görülmüştür (Aydın ve Yıldırım, 2012: 49).

Literatürde doktorların kendi meslekleriyle ilgili bazı araştırmalar olmasına karşın sağlık hizmeti alan hastaların ve toplumun doktorlara yönelik sahip oldukları imaja ilişkin bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu araştırma ile doktorların toplumun zihninde sahip oldukları imajın ortaya çıkarılması ve bu imajın sağlık hizmet kalitesine etkisinin ölçülmesi açısından önem taşımaktadır.

Literatürde doktorların davranışları ile ilgili yazınlara bakıldığında sağlık hizmet kalitesine göre daha güncel araştırmaların olduğu görülmektedir. Fakat yapılan araştırmalarda daha çok doktor davranışları ve imajları ile ilgili durum analizi yapılmıştır. Yani doktorların ve hastaların etkileşim içerisinde sergiledikleri davranış şekilleri ortaya konulmuştur. Toplumun zihninde oluşan doktor imajının sağlık hizmet kalitesi üzerine etkisini ortaya koyan araştırmalar sınırlıdır. Bu doğrultuda literatürdeki bu boşluğu doldurmak önem arz etmektedir. Algılanan doktor imajının araştırıldığı çalışmalarda ulusal anlamda sınırlıdır. Yürütülen bu çalışmada yerli ve yabancı çalışmalardan hareketle algılanan doktor imajı ve davranışları ile ilgili ifadeler bir araya getirilerek değerlendirilmiştir. Hatta kurumsal ve mesleki imaj çalışmaları da yürütülen bu çalışma kapsamında incelenmiştir.

2.2. Sağlık Hizmet Kalitesi

Hizmetler, büyük ölçüde herhangi bir meslekte uzmanlaşmış, teknik bilgi ve donanıma sahip kimseler tarafından yerine getirilen, fiziksel olarak ölçülmesi mümkün olmayan faaliyetlerdir (Cowell 1993). Sağlık hizmetleri ise doğrudan doğruya mesleğinde uzman donanımlı ve profesyonel kişiler tarafından verilen hizmetlerdir. Bu kapsamda sağlık hizmetleri, bireye ve aileye doğrudan ve dolaylı olarak sunulan sağlığa ilişkin hizmetlerin tümünü kapsamaktadır (Saygın ve Tolon, 2017: 43). Sağlık hizmetleri, bireylerin ve toplumun sağlığını korumak, bireylerin hastalanmaları durumunda tedavilerini yapmak, tam olarak iyileşmeyip sakat kalanların başkalarına bağımlı olmadan rehabilite edilmelerini sağlamak ve toplumun sağlık düzeyini yükseltmek için yapılan planlı çalışmaların tamamı olarak da tanımlanabilir (Yurtsever, 2013: 102).

Günümüzde işletmeler tarafından stratejik bir öge ve tüketici tercihlerini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelen kalite kavramı ise, sözlükte “Bir ürünün bilinen en iyi özellikleri bünyesinde taşıması durumu” olarak ifade edilmektedir (TDK). İkinci dünya savaşından bu yana artan rekabetle birlikte literatüre girmiş ve gelişmiştir. Kaizen kavramını ortaya koyan Masaaki Imai, kalite kavramını şu şekilde açıklamıştır:

“En genel anlamda kalite geliştirilebilecek her şey demektir. Kaliteden söz ederken ilk akla gelen, ürünün ya da hizmetin kalitesi olmaktadır. Kaizen stratejisi kapsamında incelenirse, hiçbir ürün veya hizmet, tasarlanmış olduğu seviyenin ilerisine geçemez. Burada, tasarımı yapan insan olduğuna göre, insanın kalitesi ile ilgilenilmelidir. İşi oluşturan üç yapı taşı; donanım, yazılım ve insan kaynaklarıdır. Ancak, insan faktörü yerine tam oturduktan sonra işin donanım ve yazılımla ilgili kısımları ele alınmalıdır. İnsanların içinde kaliteyi oluşturmak, Kaizen bilincini edinmelerine yardım etmektir (Şimşek, 2004: 7)”.

Hizmet kalitesi ile ilgili literatürdeki yazınlara bakıldığında farklı çalışmaların olduğu görülmektedir. Grönroos (1984) ile başlayıp Parasuraman ve arkadaşlarıyla (1985) devam eden hizmet kalitesi çalışmaları günümüze kadar birçok hizmet sektöründe uygulanmıştır. Yiyecek-içecek sektöründen ulaşım sektörüne, sağlık hizmet sektöründen turizm sektörüne birçok alanda yapılan çalışmalarda uygulanan yöntem, metot, ölçek, analiz ve sonuçlar farklılık göstermektedir. Geçmişten günümüze yapılan bu çalışmalarda hizmet veya sağlık hizmet kalitesinin ölçümüyle ilgili tam bir bütünlük sağlandığı söylenemez. Her bir

çalışmanın diğer bir çalışmaya göre üstün olduğu veya eksik kaldığı yönler olabilmektedir. Fakat yapılan çalışmalar içerisinde hizmet kalitesi adına en fazla kabul gören çalışma Parasuraman, Zeithaml ve Berry'nin (1985) ortaya koyduğu çalışmalardır. Bu araştırmacılar SERVQUAL ölçeğini geliştirip hizmet sektörüne başarılı bir şekilde uygulamışlardır.

Sağlık işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi ile ilgili yazın incelendiğinde ise, sağlık işletmesi müşterilerinin algıladıkları hizmetin kalitesini ölçmede SERVQUAL ölçeğinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Babakus ve Mangold 1992; Anderson ve Zwingling 1996; Lim ve Tang 2000; Conway ve Willcocks, 1997). Bu çalışmada Cronin ve Taylor'un geliştirdiği SERVPERF ölçeği kullanılmıştır. Bu doğrultuda sağlık hizmet kalitesi ile ilgili yapılan araştırmalarda değişkenlerin incelenme ve yorumlanma şekli yürütülen bu araştırmada da benzer şekilde yansıtılmaktadır.

3. Metodoloji

3.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Bu araştırmada test edilmek istenilen ilişki toplumda algılanan doktor imajı ile sağlık hizmet kalitesi arasındaki ilişkidir. Literatürde en çok kabul gören hizmet kalitesi boyutları, Parasuraman ve arkadaşları (1988) tarafından yapılan araştırma ile ortaya konulmuştur. Parasuraman ve arkadaşları (1985) ilk olarak ortaya çıkarmış oldukları on boyut içerisinde; somutluk, güvenilirlik, duyarlılık, yetenek, nezaket, iletişim, itibar, güvenlik, erişim ve müşteriye anlamak bulunmaktadır. Daha sonra Parasuraman ve arkadaşları (1988: 23) yapmış oldukları çalışmada hizmet kalitesinin temel belirleyicilerinin beş boyut altında toplamışlardır. Bunlar; fiziksel unsurlar, güvenilirlik, yanıt verebilirlik, güvence ve empati olmak üzere beş başlık altında toplamışlardır;

- Fiziksel unsurlar, işletmenin hizmet sunumundaki binayı, modern araç-gereci, personel görünümünü, bina temizliğini ifade etmektedir.
- Güvenilirlik, hizmetin söz verildiği zamanda ve söylenilen şekilde sunulmasıdır.
- Yanıt verebilirlik, müşteriye yardımda istekli olma ve hizmetin en kısa sürede yerine getirilmesidir.
- Güvence, personelin yeterli bilgiye sahip olması ve müşteriye güven vermesini ifade etmektedir.

- Empati, müşterilere önem verme, onlar ile yakından ve kişisel olarak ilgilenme, personelin kendini müşterinin yerine koymasındır.

Günümüzde yaygın olarak kullanılan bir diğer hizmet kalitesi ölçüm tekniği de Cronin ve Taylor (1992) tarafından geliştirilen SERVPERF tekniğidir. Cronin ve Taylor (1992) müşterilerin hizmet alımından önce hizmete ilişkin herhangi bir beklentilerinin olmaması veya ne beklediklerini bilmemeleri durumlarında SERVQUAL ölçeğinin doğru bir ölçüm aracı olmadığını, bu durumda müşterilerin sadece algılarının ölçülmesinin hizmet kalitesine ilişkin daha doğru sonuçlar vereceğini belirtmişlerdir. Müşterilerin aldıkları hizmetin o anki performansını değerlendirdikleri SERVPERF tekniğinde SERVQUAL ölçeğinde yer alan beş boyut ve 22 ifade aynı şekilde yer almaktadır. Bu araştırmada da müşterilerin hizmet alımından önce hizmete ilişkin herhangi bir beklentilerinin olmaması veya ne beklediklerini bilmemeleri durumlarında SERVQUAL ölçeğinin doğru bir ölçüm aracı olmadığı düşünülerek SERVPERF tekniği kullanılmıştır. Yani bu araştırmada oluşturulan 20 ifadeli ölçekte müşterilerin sadece algıları ölçülmüştür.

Bu araştırmada test edilmek istenilen ilişki ise toplumda algılanan doktor imajı ile hizmet kalitesi arasındaki ilişkidir. Yukarıda açıklanan bilgiler ışığında bu araştırmada ortaya konulan araştırma modeli Tablo-1’de gösterilmektedir.

Yukarıdaki yapılan açıklamaların tamamı düşünüldüğünde algılanan doktor imajı ile sağlık hizmet kalitesi arasında ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, oluşturulan temel araştırma hipotezi ve alt hipotezler aşağıdaki gibidir:

Temel hipotez:

“H: “Sağlık hizmet kalitesi ve algılanan doktor imajı arasında bir ilişki vardır.” şeklindedir.

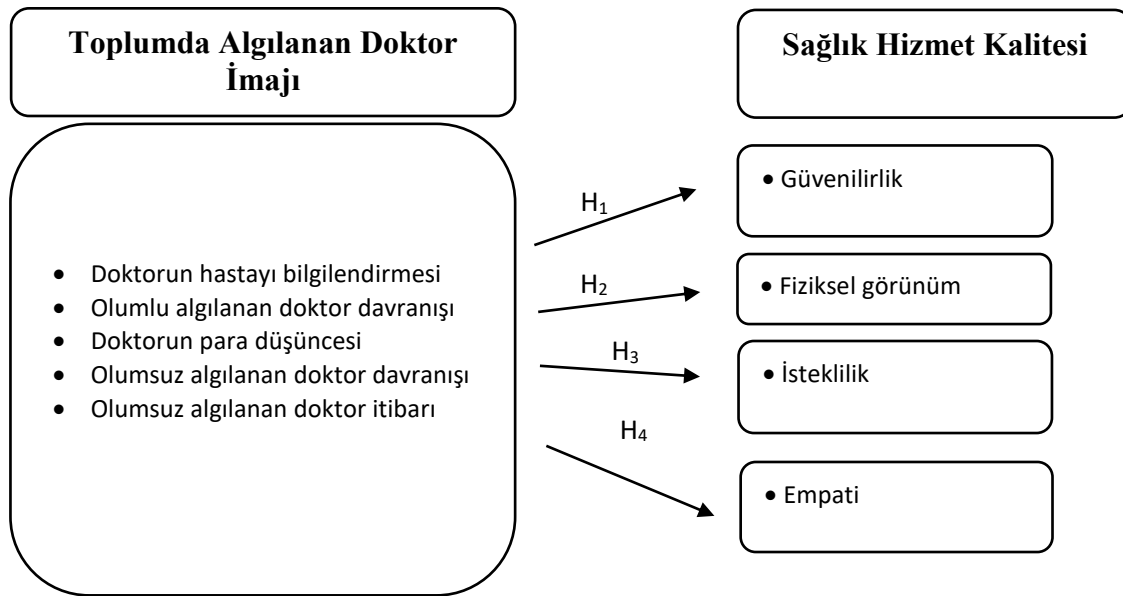
Alt hipotezler:

“H1_{a,b,c,d,e}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından a)doktorun hastayı bilgilendirmesi, b)olumlu algılanan doktor davranışı, c)doktorun para düşüncesi, d)olumsuz algılanan doktor davranışı, e) olumsuz algılanan doktor itibarı sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirliği etkilemektedir.”

“H2_{a,b,c,d,e}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından a)doktorun hastayı bilgilendirmesi, b)olumlu algılanan doktor davranışı, c)doktorun para düşüncesi, d)olumsuz algılanan doktor davranışı, e) algılanan doktor itibarı sağlık hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel görünümü etkilemektedir.”

“H3_{a,b,c,d,e}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından a)doktorun hastayı bilgilendirmesi, b)olumlu algılanan doktor davranışı, c)doktorun para düşüncesi, d)olumsuz algılanan doktor davranışı, e) algılanan doktor itibarı sağlık hizmet kalitesi boyutlarından istekliliği etkilemektedir.”

“H4_{a,b,c,d,e}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından a)doktorun hastayı bilgilendirmesi, b)olumlu algılanan doktor davranışı, c)doktorun para düşüncesi, d)olumsuz algılanan doktor davranışı, e)algılanan doktor itibarı sağlık hizmet kalitesi boyutlarından empatiyi etkilemektedir.”

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Yöntem, Evren ve Örneklem

Toplumda algılanan doktor imajının sağlık hizmet kalitesi üzerine etkisini incelemek amacıyla yapılan bu araştırmada, veri toplama yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Toplumda algılanan doktor imajı ve sağlık hizmet kalitesine ilişkin değişkenler 5’li likert tipi ölçekle (1-kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3-fikrim yok, 4-katılıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) ölçülmüştür.

Araştırmada ölçeklerin oluşturulması için yapılan literatür taramasında konuyla ilişkili çalışmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirilmeye alınan çalışmalar arasında kullanılan ölçekler, alanında uzman akademisyenler tarafından incelenmiştir.

Toplumda algılanan doktor imajı ile ilgili ölçek oluşturulurken literatürde konuyu dolaylı olarak tartışan diğer çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu çalışmalar konu içeriği bakımından kurumsal imaj, mesleki imaj, doktor davranışı, iletişim sitili vb. konulardır. Toplumda

algılanan doktor imajı ile ilgili ölçek Özdemir (2006) “Doktorların Toplumsal İmajı: Afyon İlinde Bir Araştırma” isimli çalışmasından, Söylet ve Mengü (2011) “Doktorlara Yönelik İzlenim ve Tutum Oluşumunun; Yazılı Basında Doktorlara Yönelik Oluşturulan Söylem Bağlamında İrdelenmesi” isimli çalışmasından ve Buller and Buller (1987) “Hekimlerin İletişim Sitali ve Hasta Memnuniyeti” isimli çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışmada dolaylı olarak ilgili olan çalışmalardan toplam 51 ifade ile “algılanan doktor imajı ölçeği” oluşturulmuştur.

Sağlık hizmet kalitesi için kullanılan ölçek hastane hizmetlerine adapte edilmiş Taylor ve Cronin (1994) tarafından geliştirilen SERVPERF ölçeğinden (22 ifade) yararlanılmıştır. Literatürde sık bir şekilde kullanılan bu ölçeklerden oluşturulan 20 ifade ile katılımcılara anket uygulanmıştır.

Bu araştırmanın evrenini Bolu ve Düzce illerinde yaşayan ve sağlık hizmetlerinden faydalanan kişiler oluşturmaktadır. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler yüz yüze anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada, örnekleme yöntemi olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. 2014 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Bolu nüfusu 284.789 kişi, Düzce ili 355.549 kişidir (www.tuik.gov.tr/). Bu doğrultuda, 640.338 kişinin yaşadığı Düzce ve Bolu şehirlerini birlikte 384 kişilik bir örneklem temsil edebilmektedir. Bununla beraber, değerlendirilmeye alınamayacak anketler de dikkate alınarak evreni temsil etme gücünü artırmak için örneklem 600 kişiye çıkarılmıştır. Veriler sağlık hizmetlerinden en az bir defa yararlanmış 18 yaş üstü bireylerden toplanmıştır. Örneklem büyüklüğü literatürde sıkça kullanılan formül ile hesaplanmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 49-50):

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2 \cdot (N-1) + t^2 \cdot p \cdot q}$$

Bu eşitlikte;

N: Hedef Kitledeki Birey Sayısı n: Örneklem Hacmi p: İncelenen Olayın Oluş Sıklığı q: İncelenen olayın olmayış sıklığı t: Belirli bir anlamlılık düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer d: Olayın oluş sıklığına göre kabul edilen +/- örnekleme hatası.

Araştırma verileri, Bolu ve Düzce illerinde ankete katılması gereken kişi sayısının belirlenmesinin ardından 01.06.2015-01.08.2015 tarihleri arasında Bolu ilinde ikamet eden 300 kişiden ve 02.08.2015-01.10.2015 tarihleri arasında Düzce ilinde ikamet eden 300 kişiden toplanmıştır. Anketlerin toplanmasında araştırmaya katılmaya gönüllü kişilerle görüşülmüş,

araştırmanın amacı, kapsamı ve taşıdığı değer ifade edilmiştir. Bunun sonucunda, araştırmaya katılmayı kabul eden kişilerle yüz yüze anket uygulaması yapılarak araştırma verileri toplanmıştır. Ancak toplanan verilerden Bolu ilinde 24 anket, Düzce ilinde de 17 anket hatalı doldurulduğundan veri analiz sürecine dâhil edilmemiştir.

Araştırma verilerinin analizinde SPSS.21 paket programı kullanılmıştır. Öncelikle anket tekniği ile elde edilen veriler kodlanarak SPSS paket programına girilmiştir. Verilerin programa girilmesinin ardından ilk olarak güvenilirlik testi yapılmıştır. Daha sonra araştırmanın değişkenleri olan toplumda algılanan doktor imajı ve sağlık hizmet kalitesi arasındaki ilişki ve etki bakımından inceleyebilmek amacıyla faktör analizi kullanılmıştır. Toplumda algılanan doktor imajının sağlık hizmet kalitesi üzerine etkisi ise çoklu doğrusal regresyon analizi tekniği ile değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Faktör Analizi Bulguları

Araştırma kapsamında yapılan açıklayıcı faktör analizinde toplumun zihninde doktorlarla ilgili neler düşündüklerini belirlemeye yönelik sonuçları kapsamaktadır. Faktör analizinin yapılabilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem yeterliliği ölçüsünün 0,50'nin üzerinde olması ve Barlett testi sonucunun anlamlı olması gerekmektedir (Altunışık ve diğ., 2010: 266). Faktör analiz sonuçları Tablo-2'de gösterilmiştir. Tablo-2 incelendiğinde algılanan doktor imajının boyutlarını belirlemek için faktör analizine tabi tutulan verilerin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Barlett testi sonucunun yeterli olduğu görülmektedir (KMO değeri 0,893. Barlett testi sonucu $p < 0,001$).

Toplumda algılanan doktor imajı faktör analizi için temel bileşenler analizi ve Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Düşük eşdeğerlik gösteren değerler (0,45'in altındaki ifadeler) ölçekten çıkarılmıştır. Bu doğrultuda algılanan doktor imajı ile ilgili ölçekte yer alan 51 maddeden düşük eşdeğerlik gösteren, birden fazla faktörde yüksek faktör yükü veren, faktör yükü olmayan, tek başına kalan 18 ifade çıkarılmıştır. Ölçekten 18 madde çıkarıldıktan sonra 33 madde kalmıştır.

Tablo 1. Toplumda Algılanan Doktor İmajı Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör ler	Değişkenler	Ort.	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Doktorun hastayı bilgilendirmesi	Doktorlar hastalarını çok dikkatli dinler.	3,218	,726	25,580	8,441
	Doktorlar hastaneyle ilgili detaylı bilgi verirler.	2,5769	,710		
	Doktorlar kendilerini hastaların yerine koyarak düşünürler.	2,5144	,681		
	Doktorlar her hastayı aynı duyarlılıkla dinlediğini düşünüyorum.	2,8312	,647		
	Doktorlar hastaneyle ilgili yaşayabileceğim sıkıntılar hakkında beni bilgilendirir.	2,6047	,641		
	Doktorlar hastalığının tedavisi ile ilgili detaylı bilgi verirler.	3,3791	,640		
	Doktorlar her hastaya eşit davranırlar.	2,6905	,637		
	Şimdiye kadar karşılaştığım doktorlar işlerini iyi yapıyorlar.	3,2248	,613		
	Doktorlar hastalığının teşhisi ile ilgili detaylı bilgi verirler.	3,3669	,603		
	Doktorlar muayenelerinde her zaman yeterli özeni gösteriyorlar	2,9982	,539		
	Doktorlar hastalarına karşı saygılıdır.	3,3591	,524		
	Doktorlar hastanın seviyesine göre konuşmayı bilirler.	3,5622	,457		
Olumlu algılanan doktor davranışı	Doktorlar son derece açık sözlüdür.	3,3436	,743	9,974	3,291
	Doktorlar dürüst insanlardır.	3,3436	,701		
	Doktorlar inandırıcıdır.	3,4928	,649		
	Doktorlar çok yönlendiricidirler.	3,2297	,629		
	Doktorlar son derece nazik insanlardır.	3,1063	,592		
	Doktorlar hastalarına karşı son derece samimidir.	2,9982	,589		
	Doktorlar alçak gönüllü insanlardır.	2,9173	,424		
Doktorun para düşüncesi	Doktorların hastaya yaklaşımları verilen paraya göre farklılık göstermektedir.	3,614	,810	5,934	1,958
	Doktorlar hastalarının zaaflarından yararlanarak daha fazla para kazanmak istiyorlar.	3,614	,796		
	Doktorlar parayı çok sevmektedir.	3,555	,751		
	Doktorlar hastalarını müşterileri olarak görüyorlar.	3,3533	,654		
	Doktorlar hastaları vasıtaları ile kendi reklamlarını yapmış oluyorlar.	3,7766	,499		
Olumsuz algılanan doktor davranışı	Doktorlar sinirlidir.	3,009	,674	4,521	1,492
	Doktorlar hastalarıyla çok tartışır.	2,5799	,670		
	Doktor kişisel problemlerini hastasına anlatır.	1,9458	,571		
	Doktorlar soğuk insanlardır.	3,0412	,539		
	Doktorlar kibirli insanlardır.	2,9191	,506		
	Doktorlar hastalarına karşı bir konuyu vurgularken abartarak anlatır.	2,6812	,460		
Olumsuz algılanan doktor itibar	Doktorlar toplum içinde hak ettiklerinden daha fazla itibar görüyorlar.	3,2955	,764	3,994	1,318
	Doktorlar hak ettikleri saygıyı görüyorlar.	3,5494	,709		
	Toplumumuz doktorluk mesleğini gözünde çok büyütüyor.	3,2083	,576		
Değerlendirme Kriterleri	<p>Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,893 Approx. Chi-Square: 5736,841 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 50,003 Cronbach's Alpha Katsayısı: 0,834</p>				

Tablo 1'e bakıldığında algılanan doktor imajı ile ilgili toplam açıklanan Varyansın %50,003 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan 5 faktörün birlikte varyansın çoğunu açıkladıkları söylenebilir.

Öz değerlerin ve açıklanan varyansların dağılımına bakıldığında en yüksek öz değere birinci faktörünün 8,441 ve açıklanan varyansının %25,580 sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçla algılanan doktor imajını açıklayan değişkenler içerisinde en yüksek paya birinci faktörünün sahip olduğu anlaşılmaktadır. İkinci faktörün ise öz değeri 3,291 ve açıklanan varyansı 9,974 ile birinci faktörden sonra en yüksek paya sahip faktör olarak görülmektedir. Üçüncü faktörün öz değeri 1,958 ve açıklanan varyansı 5,934'dür. Dördüncü faktörün öz değeri 1,492 ve açıklanan varyansı 4,521'dir. Beşinci faktörün öz değeri 1,318 ve açıklanan varyansı 3,994'dür. Faktör analizi sonucuna göre birinci faktör 12 maddeden, ikinci faktör 7 maddeden, üçüncü faktör 5 maddeden, dördüncü faktör 6 maddeden ve beşinci faktör 3 maddeden oluşmaktadır.

Faktör analizi sonucuna algılanan doktor imajı ile ilgili 33 değişkenin toplam beş faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktörler veri setinde cevaplayıcılara sorulan sorularla birlikte düşünüldüğünde doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı olarak adlandırılmıştır.

Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlar aşağıdaki gibidir;

Tablo-1'e bakıldığında birinci faktörün yükleri 0,457 ile 0,726 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular doktorun hastayı bilgilendirmesi, dinlemesi, hastaya özen göstermesi, hastayı düşünebilmesi vb. ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre "doktorun hastayı bilgilendirmesi" ismi verilmiştir.

İkinci faktörün yükleri 0,424 ile 0,743 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular doktorun dürüstlüğü, inandırıcılığı, yönlendirmesi, nazik olması, alçak gönüllü olması, açık sözlü olması ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre de "olumlu algılanan doktor davranışı" ismi verilmiştir.

Üçüncü faktörün yükleri 0,499 ile 0,810 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular doktorların para kazanmasıyla ilgili düşünceleri, hastaları müşteri olarak görmeleri, kendi reklamlarını yapmak istemeleri gibi ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre "doktorun para düşüncesi" ismi verilmiştir.

Dördüncü faktörün yükleri 0,460 ile 0,674 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular doktorun sınırlı olması, tartışmacı olması, soğuk davranması, kibirli olması, kişisel problemlerini hastaya yansıtması ile ilgili olumsuz davranış sergileme tutumu ifadeleri birlikte düşünüldüğünde bu faktöre “olumsuz algılanan doktor davranışı” ismi verilmiştir.

Beşinci faktörün yükleri 0,576 ile 0,764 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular; doktorların toplum içinde hak ettiklerinden daha fazla itibar görmeleri, doktorların hak ettikleri saygıyı görmeleri ve toplumumuz doktorluk mesleğini gözünde çok büyütmesi ile ilgili ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre “olumsuz algılanan doktor itibarı” ismi verilmiştir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni ise sağlık hizmet kalitesidir. Bu doğrultuda katılımcıların sağlık hizmet kalitesi ile ilgili algılarını oluşturan veriler üzerinden açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen analiz çıktıları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo-2 incelendiğinde sağlık hizmet kalitesi ölçeği için yapılan faktör analizi ile ilgili Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Barlett testi sonucunun yeterli olduğu görülmektedir (KMO değeri 0,897. Barlett testi sonucu $p < 0,001$). Ortaya çıkan bu sonuç sağlık hizmet kalitesi faktör analizinde örneklem yeterliğinin ve büyüklüğünün araştırma için çok iyi olduğunu göstermektedir.

Sağlık hizmet kalitesi faktör analizi için temel bileşenler analizi ve Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Düşük eşdeğerlik gösteren değerler (0,45’in altındaki ifadeler) ölçekten çıkarılmıştır. Bu doğrultuda sağlık hizmet kalitesi ile ilgili ölçekte yer alan 20 maddeden 17. ve 13. sorular düşük eşdeğerlik gösterdikleri için çıkarılmıştır. Ölçekten 17. ve 13. sorular çıkarıldıktan sonra 18 madde kalmıştır. Bu maddelerin 4 faktör altında toplandıkları Tablo-3’te gösterilmektedir. Tablo-3’e bakıldığında sağlık hizmet kalitesi ile ilgili toplam açıklanan Varyansın %59,903 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan 4 faktörün birlikte varyansın çoğunu açıkladıkları söylenebilir. Özdeğerlerin ve açıklanan varyansların dağılımına bakıldığında en yüksek öz değere güvenilirlik faktörünün 6,106 ve açıklanan varyansın %33,922 sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçla sağlık hizmet kalitesini açıklayan değişkenler içerisinde en yüksek paya güvenilirlik faktörünün sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fiziksel görünüm öz değeri 2,241 ve açıklanan varyansı 12,451 ile güvenilirlikten sonra en yüksek paya sahip faktör olarak görülmektedir. Bu faktörleri isteklilik, öz değeri 1,348 ve açıklanan varyansı 7,489 ile empati, öz değeri 1,087 ve açıklanan varyansı 6,040 olarak takip etmektedir.

Tablo 2. Sağlık Hizmet Kalitesi Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Değişkenler	Ort.	Faktör yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Güvenilirlik	Bu hastanede yapılması planlanan işlemler aynen uygulanmaktadır.	3,3543	,762	33,922	6,106
	Bu hastane randevulara uygun hareket etmektedir.	3,5558	,711		
	Hastalar bu hastanenin çalışanlarıyla olan işlemlerinde güven hissetmektedirler.	3,3189	,697		
	Bu hastanede çalışanlar hastalar ile ilişkilerde güven vermektedir.	3,2441	,682		
	Bu hastanede geçmişe yönelik tutulan kayıtlar doğrudur.	3,5425	,676		
	Yapılacak bir işlem veya sonraki işlemler için hizmetin tam olarak ne zaman yapılacağı çalışanlar tarafından söylenmektedir.	3,4355	,669		
	Bu hastane çalışanları hastaların problemleri olduğunda cana yakın davranırlar.	3,1199	,652		
	Bu hastanede çalışanlar hastalara karşı saygılı davranmaktadır.	3,3928	,614		
	Bu hastane şahsi bilgilerimin saklanmasında güvenilirdir.	3,4829	,600		
Fiziksel Görünüm	Bu Hastane modern araç- gereç ve donanıma sahiptir.	3,3063	,850	12,451	2,241
	Hastanede hizmet sunumunda kullanılan materyallerin görünümü çekicidir.	3,1087	,800		
	Bu hastanede fiziksel materyallerin görünümü sunulan hizmetlerin türüne uygundur.	3,5072	,700		
	Bu hastane çalışanları temiz ve düzgün görünüşlüdür.	3,6613	,641		
İsteklilik	Bu hastanede çalışanlar müşterilere yardımcı olma noktasında arzuludur.	2,9292	,759	7,489	1,348
	Bu hastanenin çalışanlarının müşteriye sağlık hizmetini hızlı bir şekilde sunması gerçekçidir.	3,0251	,694		
Empati	Bu hastane çalışanları hastaların özel ihtiyaçlarını anlayışla karşılamaktadır.	3,018	,730	6,040	1,087
	Bu hastanede hastalar için yapılan işlemlerin saatleri uygundur.	2,6834	,654		
	Bu hastane çalışanları müşterilerin isteklerine cevap verebilecek bilgiye sahiptir.	2,8584	,599		
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,897 Approx. Chi-Square: 3555,901 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 59,903 Cronbach's Alpha Katsayısı: 0,822				

Faktör analizi sonucuna göre birinci faktör 9 maddeden, ikinci faktör 4 maddeden, üçüncü faktör 2 maddeden ve dördüncü faktör 3 maddeden oluşmaktadır.

Faktör analizi sonucuna göre sağlık hizmet kalitesi ile ilgili 18 değişkenin toplam dört faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktörler veri setinde cevaplayıcılara sorulan sorularla birlikte düşünüldüğünde literatürde benzer araştırmalar dikkate alınarak güvenilirlik, fiziksel görünüm, isteklilik (heveslilik) ve empati olarak adlandırılmıştır.

Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlar aşağıdaki gibidir;

Tablo 2'ye bakıldığında birinci faktörün yükleri 0,600 ile 0,762 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular tüketicilerin hastane çalışanlarına güven duymaları, tutulan kayıtların doğruluğu, çalışan davranışları ve uygulanan hizmetlerin doğruluğu ifadeleri birlikte düşünüldüğünde bu faktöre “güvenilirlik” ismi verilmiştir.

İkinci faktörün yükleri 0,641 ile 0,850 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular tüketicilerin hastane görünümü, hastane altyapısını oluşturan araç ve donanımı, sağlık hizmeti sunumunda kullanılan materyallerin görünümü ile ilgili algısını oluşturan ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre de “fiziksel görünüm” ismi verilmiştir.

Üçüncü faktörün yükleri 0,694 ile 0,759 değerleri arasındadır. Ankette yer alan sorular hastane çalışanlarının tüketicilere sağlık hizmeti sunmasında istekli, arzulu davranışlarıyla ilgili ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre “isteklilik (heveslilik)” ismi verilmiştir.

Dördüncü faktörün yükleri 0,599 ile 0,730 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular tüketicilerin özel ihtiyaçlarının anlayışla karşılanması, yapılan işlemlerin saatleri uygun olması ve çalışanların tüketicilerin isteklerine cevap verebilecek bilgiye sahip olması ile ilgili ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre “empati” ismi verilmiştir.

4.2. Korelasyon Analizi Bulguları

Araştırma modelinde yer alan sağlık hizmet kalitesi ve toplumda algılanan doktor imajı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi Tablo 3'de gösterilmektedir. Tablo 3 incelendiğinde, sağlık hizmet kalitesi ve toplumda algılanan doktor imajı değişkenlerinin alt boyutları arasında düşük ve orta düzeyde anlamlı, pozitif ve negatif ilişkilerin var olduğu görülmektedir. 0.00-0.30 arası değerler düşük düzey ilişkiye ve 0.30-0.70 arası değerler orta düzey ilişkiye işaret ederken 0.70-1.00 arası değerler yüksek düzey mükemmel ilişkiye işaret etmektedir (Büyüköztük, 2015: 32). Bu varsayımlar çerçevesinde Tablo 3'de korelasyon analiz sonuçları incelendiğinde; güvenilirlik boyutu ile doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Güvenilirlik boyutu ile doktorun para düşüncesi ve olumsuz algılanan doktor davranışı arasında ise düşük düzeyde ve negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 3. Sağlık Hizmet Kalitesi ve Toplumda Algılanan Doktor İmajı Alt Boyutları ile ilgili Korelasyon Analizi Sonuçları

Faktörler	1. Güvenilirlik	2.Fiziksel Görünüm	3. İsteklilik	4. Empati
1. Doktorun Hastayı Bilgilendirmesi	,520**	,247**	,112**	-,008
2. Olumlu Algılanan Doktor Davranışı	498**	,261**	,118**	-,003
3. Doktorun Para Düşüncesi	-,104*	-,084*	-,214**	-,196**
4. Olumsuz Algılanan Doktor Davranışı	-,158**	-,027	-,237**	-,288**
5. Olumsuz Algılanan Doktor İtibarı	-,025	,036	-,156**	-,173**

* Korelasyonlar 0.05 düzeyinde anlamlı, ** Korelasyonlar 0.01 düzeyinde anlamlı.

Sağlık hizmet kalitesinin diğer bir boyutu olan fiziksel görünüm ile doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı arasında düşük düzeyde pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Fiziksel görünüm ile doktorun para düşüncesi arasında düşük düzeyde negatif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

İsteklilik boyutu ile doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı arasında düşük düzeyde pozitif anlamlı bir ilişki vardır. İsteklilik boyutu ile doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı arasında düşük düzeyde negatif anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Sağlık hizmet kalitesinin son boyutu olan empati ile doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı arasında düşük düzeyde negatif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

4.3. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Bulguları

Çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçları içerisinde ilk olarak toplumda algılanan doktor imajı boyutlarının sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik üzerine etkileri incelenmiştir. Tablo 4’te toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından “doktorun hastayı bilgilendirmesinin”, “olumlu algılanan doktor davranışının”, “doktorun para düşüncesinin” ve “olumsuz algılanan doktor davranışının” sağlık hizmet kalitesi boyutu olan “güvenilirlik”, üzerine etkisi ile ilgili sonuçlar yer almaktadır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre güvenilirlik ile olumsuz algılanan doktor itibarı arasında anlamlı bir ilişki çıkmadığından değerlendirilmeye alınmamıştır.

Tablo 4 incelendiğinde doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi ve olumsuz algılanan doktor davranışı ile güvenilirlik arasında orta ve düşük düzeyde pozitif ve negatif (sırasıyla; 0,520; 0,498; -0,104; -0,158) korelasyonlar olduğu görülmektedir. VIF değerleri arasında 10’dan yüksek bir değer ve tolerans değerleri arasında 0.20’den daha düşük bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu

bağlantılılığın olmadığı söylenebilir. Ayrıca Durbin–Watson katsayısı (1,771) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Toplumda Algılanan Doktor İmajı-Sağlık Hizmet Kalitesi (Güvenilirlik)

Değişken	B	Std. Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
Sabit	1,619	,213	-	7,606	,000	-	-	-	-
Doktorun Hastayı Bilgilendirmesi	,315	,043	,340	7,264	,000	,520	,295	,566	1,767
Olumlu Algılanan Doktor Davranışı	,274	,049	,269	5,605	,000	,498	,232	,538	1,859
Doktorun Para Düşüncesi	-,004	,034	-,004	-,108	,914	-,104	-,005	,879	1,137
Olumsuz Algılanan Doktor Davranışı	-,020	,044	-,017	-,450	,653	-,158	-,019	,833	1,200
Bağımlı değişken: Güvenilirlik R: 0,560 R ² : 0,314 F _(4, 554) :63,384 p:0,000 Durbin-Watson:1,771									

Diğer taraftan toplumda algılanan doktor imajı alt boyutları (doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi ve olumsuz algılanan doktor davranışı), güvenilirlik ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,560, R²: 0,314, p: 0,000). Ayrıca, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutları güvenilirlikteki toplam varyansın %31'ini açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutlarının güvenilirlik üzerindeki göreceli önem sırası; doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, olumsuz algılanan doktor davranışı ve doktorun para düşüncesi şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı, güvenilirlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında;

“H_{1a}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından doktorun hastayı bilgilendirmesi, sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirliği etkilemektedir.”

“H_{1b}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından olumlu algılanan doktor davranışı, sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirliği etkilemektedir.” hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 5’de toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından “doktorun hastayı bilgilendirmesinin”, “olumlu algılanan doktor davranışının” ve “doktorun para düşüncesinin” sağlık hizmet kalitesi boyutu olan “fiziksel görünüm” üzerine etkisi ile ilgili sonuçlar yer almaktadır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre fiziksel görünüm ile olumsuz algılanan doktor imajı ve olumsuz algılanan doktor itibarı arasında anlamlı bir ilişki çıkmadığından değerlendirilmeye alınmamıştır.

Tablo 5. Toplumda Algılanan Doktor İmajı-Sağlık Hizmet Kalitesi (Fiziksel Görünüm) Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Stand Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
Sabit	2,515	,234	-	10,750	,000	-	-	-	-
Doktorun Hastayı Bilgilendirmesi	,135	,056	,131	2,427	,016	,247	,102	,566	1,766
Olumlu Algılanan Doktor Davranışı	,190	,061	,168	3,086	,002	,261	,130	,560	1,784
Doktorun Para Düşüncesi	-,038	,042	-,037	-,897	,370	-,084	-,038	,969	1,032
Bağımlı değişken: Fiziksel görünüm R: 0,282 R ² 0,079 F _(3, 555) :15,944 p:0,000 Durbin-Watson:1,769									

Tablo 5 incelendiğinde doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı ve doktorun para düşüncesi ile fiziksel görünüm arasında düşük seviyede pozitif ve negatif (sırasıyla; 0,247; 0,261; -0,084;) bir ikili korelasyon olduğu görülmektedir. VIF değerleri arasında 10’dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20’den daha düşük bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığı söylenebilir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısı (1,769) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan toplumda algılanan doktor imajı alt boyutları (doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi), fiziksel görünüm ile düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,282, R²: 0,079, p: 0,000). Ayrıca, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutları fiziksel görünümdeki toplam varyansın %07’sini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutlarının fiziksel görünüm üzerindeki görece önem sırası; olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun hastayı bilgilendirmesi ve doktorun para düşüncesi şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı, fiziksel görünüm üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında;

“H_{2a}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından doktorun hastayı bilgilendirmesi, sağlık hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel görünümü etkilemektedir.”

“H_{2b}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından olumlu algılanan doktor davranışı, sağlık hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel görünümü etkilemektedir.” hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 6’de toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından “doktorun hastayı bilgilendirmesinin”, “olumlu algılanan doktor davranışının”, “doktorun para düşüncesinin”, “olumsuz algılanan doktor davranışının” ve “olumsuz algılanan doktor itibarının” sağlık hizmet kalitesi boyutu olan “isteklilik” üzerine etkisi ile ilgili sonuçlar yer almaktadır. Tablo 6 incelendiğinde doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı ile isteklilik arasında düşük seviyede pozitif ve negatif (sırasıyla; 0,112; 0,118; -0,214; -0,237; -0,156) bir ikili korelasyon olduğu görülmektedir. VIF değerleri arasında 10’dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20’den daha düşük bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığı söylenebilir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısı (1,707) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Diğer taraftan, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutları (doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı), isteklilik ile düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,291, R²: 0,084, p: 0,000). Ayrıca, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutları isteklilikteki toplam varyansın %08’ini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutlarının isteklilik üzerindeki görece önemi sırasıyla; olumsuz algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor itibarı, doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, doktorun para düşüncesi ve olumsuz algılanan doktor davranışı, isteklilik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında;

“H_{3c}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından doktorun para düşüncesi, sağlık hizmet kalitesi boyutlarından istekliliği etkilemektedir.”

“H_{3a}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından olumsuz algılanan doktor davranışı, sağlık hizmet kalitesi boyutlarından istekliliği etkilemektedir.” hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 6. Toplumda Algılanan Doktor İmajı-Sağlık Hizmet Kalitesi (İsteklilik) Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Std. Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
Sabit	4,147	,307	-	13,487	,000	-	-	-	-
Doktorun Hastayı Bilgilendirmesi	,064	,061	,057	1,054	,292	,112	,045	,566	1,768
Olumlu Algılanan Doktor Davranışı	,010	,069	,008	,144	,885	,118	,006	,538	1,859
Doktorun Para Düşüncesi	-,148	,049	-,133	-3,008	,003	-,214	-,127	,849	1,178
Olumsuz Algılanan Doktor Davranışı	-,219	,063	-,158	-3,454	,001	-,237	-,145	,788	1,269
Olumsuz algılanan doktor itibarı	-,072	,043	-,072	-1,648	,100	-,156	-,070	,879	1,137
Bağımlı değişken: İsteklilik R: 0,291 R ² : 0,084 F _(5, 553) :10,200 p:0,000 Durbin-Watson:1,707									

Tablo 7’de toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından “doktorun para düşüncesinin”, “olumsuz algılanan doktor davranışının” ve “olumsuz algılanan doktor itibarının” sağlık hizmet kalitesi boyutu olan “empati” üzerine etkisi ile ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 7. Toplumda Algılanan Doktor İmajı-Sağlık Hizmet Kalitesi (Empati) Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Std. Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
Sabit	4,423	,174	-	25,412	,000	-	-	-	-
Doktorun Para Düşüncesi	-,092	,041	-,097	-2,239	,026	-,196	-,095	,858	1,166
Olumsuz Algılanan Doktor Davranışı	-,272	,051	-,232	-5,278	,000	-,288	-,219	,840	1,191
Olumsuz Algılanan Doktor İtibarı	-,066	,036	-,078	-1,816	,070	-,173	-,077	,881	1,135
Bağımlı değişken: Empati R: 0,315 R ² : 0,099 F _(3, 555) :20,416 p:0,000 Durbin-Watson:1,894									

Tablo 7 incelendiğinde doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı ile empati arasında düşük seviyede negatif (sırasıyla; -0,196; -0,288; -0,173) bir ikili korelasyon olduğu görülmektedir. VIF değerleri arasında 10’dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20’den daha düşük bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığı söylenebilir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısı (1,894) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan toplumda algılanan doktor imajı alt boyutları

(doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı), empati ile düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,315, R²: 0,099, p: 0,000). Ayrıca, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutları empatideki toplam varyansın %09'unu açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, toplumda algılanan doktor imajı alt boyutlarının empati üzerindeki göreceli önem sırası; olumsuz algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi ve olumsuz algılanan doktor itibarı şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, doktorun para düşüncesi ve olumsuz algılanan doktor davranışı, empati üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında;

“H_{4c}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından doktorun para düşüncesi, sağlık hizmet kalitesi boyutlarından empatiyi etkilemektedir.”

“H_{4d}: Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından olumsuz algılanan doktor davranışı, sağlık hizmet kalitesi boyutlarından empatiyi etkilemektedir.”

5. Sonuç ve Öneriler

Toplumda algılanan doktor imajının sağlık hizmet kalitesi üzerine etkisinin araştırılması amacıyla yapılan bu çalışmada faktör, korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Aşağıda yapılan bu analizler sonuçları ile değerlendirilecektir.

Yapılan faktör analiz sonuçlarına göre; sağlık hizmet kalitesi ölçeğinde 4 farklı boyut ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada kullanılan SERVPERF ölçeğinde 5 faktör bulunmasına rağmen analiz sonucunda ortaya 4 faktör çıkmasında, ölçeğin uygulama bölgesinde tüketici davranışlarının farklı olması, evren ve örneklemin farklı olması, tüketicilerin anket sorularını farklı algılamaları gibi nedenler gösterilebilir. Literatürde SERVQUAL ölçeği kullanılarak yapılan benzer çalışmalarda da faktör isimleri ve sayıları aynı veya farklı çıktığı görülmektedir. Parasuraman ve arkadaşlarının (1985), Cronin ve Taylor'un (1992, 1994) ve Babakus ve Mangold'un (1992) yaptığı çalışmalarda da aynı faktör isimleri ile sonuçlar görülmektedir. Tucker ve Adams (2001), Boshoff ve Gray'ın (2004) SERVQUAL ölçeğini kullanarak yaptığı çalışmalarda ise hem faktör isimlerinin hem faktör sayılarının farklılaştığı görülmektedir. Bu çalışmada ortaya çıkan sonuç, sağlık hizmet kalitesi bileşenlerinden güven ve güvenilirlik faktörünün tek faktör içerisinde toplandığıdır. Bu boyutlar içerisinde sağlık hizmet kalitesini en iyi düzeyde temsil eden boyut güvenilirlik boyutudur. Bu boyutu sırasıyla fiziksel görünüm, isteklilik ve empati boyutu takip etmektedir.

Algılanan doktor imajı ölçeğinde 5 farklı boyut ortaya çıkmıştır. Literatürde yapılan çalışmalarda da doktor imajı, iletişimi, hasta-doktor ilişkisi gibi benzer çalışmalarda, benzer faktörlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Ölçeklerinden yararlanılan Buller ve Buller'in (1987) çalışmasında doktorların olumlu davranışları ve olumsuz davranışlarına yönelik iki faktör ortaya çıktığı görülmektedir. Bu iki faktörün hasta memnuniyeti üzerine araştırması yapılmıştır. Özdemir'in (2006) yaptığı çalışmada ise 8 faktör ortaya çıkmıştır. Yine bu faktörler içerisinde yer alan ifadelerle bu çalışmada ortaya çıkan faktörler karşılaştırıldığında benzer oldukları görülmektedir. Fakat Özdemir (2006) yaptığı çalışmada sadece doktorların toplumsal imajını ortaya çıkarmıştır. Ölçeğinden yararlanılan diğer bir çalışma olan Söylet ve Mengü'nün (2011) araştırmasında doktorlara yönelik oluşan olumlu ve olumsuz düşünceler ortaya konulmuştur. Çıkan sonuçlarla bu çalışmada çıkan faktörler benzerlik göstermektedir. Bu araştırma da ortaya çıkan boyutları içerisinde doktor imajını en iyi temsil eden boyut doktorun hastayı bilgilendirmesi boyutudur. İkinci sırada ise olumlu algılanan doktor imajı bulunmaktadır. Bu boyutları sırasıyla doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı takip etmektedir.

Sağlık hizmet kalitesi ve algılanan doktor imajı değişkenleri arasındaki korelasyon analiz sonuçlarına göre; "doktorun hastayı bilgilendirmesi" ve olumlu algılanan doktor davranışı sağlık hizmet algısı boyutu olan "güvenilirlik" arasında orta düzeyde pozitif ilişki varken, "doktorun para düşüncesi" ve olumsuz algılanan doktor davranışı ile güvenilirlik arasında düşük düzeyde negatif anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durumda doktorların hastaları bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı faktörlerinde oluşacak artışlar sağlık kuruluşlarına olan güvenirliliği de arttıracaktır. Fakat doktorların para düşüncesi ve olumsuz davranış sergilemeleri sağlık kuruluşlarına olan güvenirliliği azaltacaktır.

Fiziksel görünüm boyutu ile doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı arasında düşük düzeyde pozitif anlamlı bir ilişki varken, doktorun para düşüncesi ile düşük düzeyde negatif anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durumda ise doktorların hastaları bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı faktörlerinde oluşacak artışlar sağlık kuruluşlarının fiziksel görünüm algısını olumlu yönde arttıracaktır. Yine doktorların para düşüncesi sağlık kuruluşlarının fiziksel görünüm algısını olumsuz yönde azaltacaktır.

İsteklilik boyutu ile doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı arasında düşük düzeyde pozitif anlamlı bir ilişki varken; doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı arasında düşük düzeyde negatif anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durumda ise doktorların hastaları bilgilendirmesi ve

olumlu algılanan doktor davranışı faktörlerinde oluşacak artışlar sağlık hizmet kalitesi boyutu olan istekliliği olumlu yönde arttıracaktır. Fakat doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı faktörlerinde oluşacak artışlar isteklilik boyutunda olumsuz yönde azalışlara neden olacaktır.

Sağlık hizmet kalitesinin son boyutu olan empati ile doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarı arasında düşük düzeyde negatif anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durumda da doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarında oluşacak artışlar sağlık hizmet kalitesi boyutu olan empatiyi olumsuz yönde azaltacaktır.

Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında sağlık hizmet kalitesi ile algılanan doktor imajı arasında benzer ilişkilerin olduğu görülmektedir. Bu araştırmada ortaya çıkan doktorların hastalarına karşı olumlu davranış sergilemeleri, hastalarını bilgilendirmeleri, doktorun para düşüncesi, olumsuz algılanan doktor davranışı ve olumsuz algılanan doktor itibarının sağlık hizmet algısı ile ilişkili olduğu (Aydın ve Yıldırım, 2012; Atinga ve diğ., 2011; Eleuch, 2011; Owusu ve diğ., 2010; Gülmez, 2005; Varinli ve Çakır, 2004; Varinli ve diğ., 2001; Butler ve diğ., 1996) çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçlarına göre toplumda algılanan doktor imajının sağlık hizmet kalitesini etkilediği ortaya çıkmıştır. Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirliği etkilemektedir. Doktorun hastayı bilgilendirmesi ile ilgili ölçekte yer alan ifadeler birlikte düşünüldüğünde; doktorların hastalarını bilgilendirmesi, dinlemesi, hastalarına saygılı olması, eşit davranması, işini iyi yapması sağlık kuruluşlarına duyulan güven ve güvenilirlik duygusunu pozitif yönde etkilemektedir. İkinci önemli boyut olan olumlu algılanan doktor davranışında ise doktorların hastalarına karşı samimi, açık sözlü, dürüst, nazik, yönlendirici, inandırıcı ve alçak gönüllü olması yine sağlık kuruluşlarına duyulan güven ve güvenilirlik duygusunu pozitif yönde etkilemektedir.

Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı ve doktorun para düşüncesinin sağlık hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel görünümü etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışı sağlık hizmet algısındaki bulunan her türlü araç-gereç, tıbbi altyapı ve çalışanların görünümünü etkilemektedir. Fakat doktorun para düşüncesinde bu durum tam tersidir. Doktorların daha fazla para kazanma istekleri, müşterilerine karşı

davranışlarının verilen paraya göre değişiklik göstermesi, para sevgisi, hastaları vasıtasıyla reklamlarını yapmak istemeleri fiziksel görünüm algısını olumsuz etkilemektedir.

Toplumda algılanan doktor imajı boyutlarından doktorun para düşüncesi ve olumsuz algılanan doktor davranışının sağlık hizmet kalitesi boyutlarından istekliliği ve empatiyi olumsuz etkilediği ortaya çıkmıştır. Yani doktorların para ile ilgili düşüncelerinin yanında olumsuz davranışlar (sinirli, kibirli, soğuk, tartışmacı olması ve kendi problemlerini hastalarına anlatmaları) sergilemiş olmaları isteklilik ve empati algısını olumsuz etkilemektedir.

Literatürde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçların çıktığı görülmektedir. Sağlık hizmet kalitesini çalışanların görünümü ve davranışlarının etkili olduğu çalışmaların yanında (Gülmez, 2005; Butler ve diğ., 1996), sağlık hizmet kalitesi algısını en fazla etkileyen faktörün doktorlar olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Varinli ve Çakır, 2004; Aydın ve Yıldırım, 2012; Varinli ve diğ., 2001) bulunmaktadır. Ayrıca bu çalışmada ortaya çıkan doktorun hastayı bilgilendirmesi ve olumlu algılanan doktor davranışının toplumun sağlık hizmet kalitesi algısını etkilediği ile ilgili yapılan diğer araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Atinga ve diğ., 2011; Eleuch, 2011; Owusu ve diğ., 2010).

Bu araştırmada test edilmek istenilen ilişki sonucuna göre, toplumda algılanan doktor imajı sağlık hizmet kalitesini etkilemektedir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre toplumda algılanan doktor imajı boyutları; doktorun hastayı bilgilendirmesi, olumlu algılanan doktor davranışı, doktorun para düşüncesi ve olumsuz algılanan doktor davranışı sağlık hizmet kalitesi boyutlarını etkilemektedir. Bu doğrultuda aşağıda sağlık kuruluşlarına ve literatüre yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Sağlık kuruluşlarının hizmet sunumunda önemli bir yere sahip doktorlar hastalara karşı tutumları şüphesiz sağlık hizmet kalitesini etkilemektedir. Bu kapsamda doktorların davranışları sağlık kuruluşuna olan algıyı da şekillendirmektedir. Bu araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre doktorların hastaları bilgilendirmesi ve olumlu davranışlar sergilemesi sağlık hizmet kalitesi algısını olumlu yönde etkileyecektir. Bu doğrultuda sağlık hizmet kalitesi algısını iyileştirmek için hastaların doktorlar tarafından bilgilendirilmeleri konusunda hassasiyet gösterilmelidir. Bu bilgilendirmeler iki yönlü simetrik bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Sadece kurumun lehinde algı oluşturulması düşünülmemelidir. Aynı doğrultuda müşterilerin lehinde olumlu değişimlerin yaşanabileceği bir iletişim ve bilgilendirmede kurgulanmalıdır. İletişim teknolojilerinin geliştiği günümüz dünyasında internet, sosyal medya, halkla ilişkiler uygulamaları vb. kullanılarak doktorların ulaşılabilir

olması sağlanmalıdır. Ayrıca sağlık kuruluşlarının doktor-hasta ilişkilerini geliştirmesi için müşteri ilişkileri sistemleri üzerinde durması ve bu sistemleri sürekli iyileştirmesi önerilmektedir.

Diğer taraftan doktorların para düşüncesi ve olumsuz davranışlar sergilemesi sağlık hizmet kalitesi algısını olumsuz etkilemektedir. Bu doğrultuda doktorların daha fazla para kazanma istekleri, müşterilerine karşı davranışlarının verilen paraya göre değişiklik göstermesi, para sevgisi, hastaları vasıtasıyla reklamlarını yapmak istemeleri ve tartışmacı, kibirli, sinirli, soğuk karakterli olmaları ve problemlerini hastalarına anlatmaları sağlık hizmet kalitesi algısını olumsuz yönde etkileyecektir. Özellikle doktorlara yönelik şiddetin arttığı günümüzde olayların fikri altyapısını oluşturan olumsuz davranışlardan kaçınılması gerekmektedir. Toplumda algılanan olumsuz davranışların olumlu davranışlara dönüştürülmesi için sağlık kuruluşlarına doktor-hasta arasında ortak değerler oluşturulması önerilebilir. Hastaların doktorların görevlerini ve doktorların da hastaların haklarını bilerek davranış sergilemeleri karşılıklı anlayışı sağlayabilir. Sağlık kuruluşları karşılıklı anlayış konusunda zemin hazırlamalıdır. Aksi takdirde doktorların olumsuz davranış sergilemesi tüm çalışanlara yönelik memnuniyeti olumsuz etkileyecektir.

Bu araştırma, Bolu ve Düzce illerini kapsamaktadır. Dolayısıyla tüm ülke veya dünya sağlık hizmet sektörü için veya farklı sektörler için genellenemez. Yapılacak araştırmalarda çizilen kapsamlı çerçeveden ve araştırma neticesinde elde edilen sonuçlardan yararlanılarak tüm ülke veya farklı ülkelerde doktorların imajını ve sağlık hizmet kalitesini ölçen bir ölçek geliştirilebilir. Ayrıca yapılacak araştırmalarda sağlık hizmet sektöründe çalışan diğer meslek gruplarının imajlarının da sağlık hizmet kalitesini etkilemesi üzerine çalışmalar yapılabilir.

Bu araştırmada sağlık hizmet kalitesi sadece SERVQUAL ve SERVPERF ölçeği kullanılarak analiz edilmiştir. Bu sebeple yapılacak çalışmalarda sağlık hizmet kalitesini ölçen değişik ölçeklerden de yararlanılabilir. Ülke, bölge, kültür, yaşam koşulları vb. farklılıklar dikkate alınarak daha kapsamlı ölçek geliştirilebilir.

Kaynakça

Altunışık, R., Çoşkun R., Bayraktaroğlu S., Yıldırım E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. 6. Basım, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Anderson, E. A. ve Zwellling, L. A, (1996). Measuring Service Quality at The University of Texas M.D Cancer Center, International Journal of Health Care Quality Assurance. 9(7), ss. 9-22.

Atinga, R. A., Abekah, N. G., Domfeh, K. A. (2011). Managing Healthcare Quality in Ghana: A Necessity of Patient Satisfaction, *International Journal Of Healthcare Quality Assurance*. 24(7), pp. 548-563.

Aydın, K. ve Yıldırım, S. (2012). Hizmet Sektöründe Servperf Ölçeği İle Hizmet Kalitesinin Belirlenmesi (Sağlık Hizmetleri Sektöründe Bir Uygulama), *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss. 33-52.

Babakus, E., Mangold, G. W. (1992). Adapting the SERVQUAL Scale to Hospital Services: An Empirical Investigation, *Health Services Reseach*, 26(6), ss. 767-786.

Bal, M. (2011). Çalışan Personelin Kurumsal İmaj Oluşumuna Etkisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Buller, M. K. ve Buller, D. B. (1987). Physicians' Communication Style and Patient Satisfaction, *Journal of Health and Social Behavior*, 28(4), pp. 375-388.

Butler, D., Oswald, S. L. ve Turner, D. E. (1996). The Effects of Demographics on Determinants of Perceived HealthCare Service Quality: The Case of Users and Observers, *Journal of Management in Medicine*, 10(5), pp.8-20.

Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 21. Baskı, Pegem Yayınları, Ankara.

Conway, T. ve Willcocks, S. (1997). The Role of Expectations in the Perception of Health Care Quality: Developing a Conceptual Model, *International Journal of Health Care Quality*, 10(3), pp. 131-140.

Cowell, D. (1993). *The Marketing of Services*, Butterworth Heinemann, Lianacre House, Jordan Hill: Oxford.

Cronin, J. J., ve Taylor, S. A. (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension, *Journal of Marketing*, 56, pp. 55-68.

Çelik, S., Pasinlioğlu, A., Kocabeyoğlu, T. ve Çetin, S. (2013). Hemşirelik Mesleğinin Toplumdaki İmajının Belirlenmesi, *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(3), pp. 147-153.

Eleuch, A. K. (2011). Healthcare Service Quality Perception in Japan, *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 24(6), ss. 417-429.

Esatoğlu, A. E. (1997). Hastanelerde Hasta Tatmininin Hastane Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi ve Kullanıma Yönelik Model Önerisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gronroos, C. (1984). A Service Quality Model and Its Marketing Implications, *European Journal of Marketing*, 18(4), pp. 36-44.

Gülmez, M. (2005) Sağlık Hizmetlerinde Memnuniyet Ölçümü ve Cumhuriyet Üniversitesi Araştırma Hastanesi'nde Ayakta Tedavi Gören Hastalara Yönelik Bir Uygulama, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2).

Hatch, M., ve Schultz, M. (1997). Relations Between Organizational Culture, Identity and Image, *European Journal of Marketing*, 31(5), ss. 356-365. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=178859

İlhan, N. M., Yılmaz, D., Barkan B. O., Toksoy, N. ve Uysaler, Z. Y. (2015). Sağlıkta Şiddet Nasıl Biter, *Sasam Enstitüsü Analiz*, Sasam Yayınları.

Kurtuldu, H. ve Keskin, H. D. (2002). Değişen Sosyo-Kültürel Faktörlerin Kurum İmajına Etkileri, *7.Ulusal Pazarlama Kongresi*, ss. 334.

Lim, P. C. ve Tang, N. K. H. (2000). A Study of Patients' Expectations and Satisfaction in Singapore Hospitals, *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 13(7), pp. 290-299.

Mehta, P. V. ve Bhardwaj, K. S. (1998). *Managing Quality and Apparel Industry*, New Delhi: New Age International Publishers.

Owusu, F. N., Nwankwo, S. ve Dason, B., (2010). Measuring Service Quality and Patient Satisfaction with Access to Public and Private Healthcare Delivery, *International Journal of Public Sector Management*, 23(3), ss. 203-220.

Özdemir, Ş. (2006). Doktorların Toplumsal İmajı: Afyon İlinde Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), ss. 179-191.

Özer, A. ve Çakıl, E. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörler, *Tip Araştırmaları Dergisi*, 5(3), ss. 140-147.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research, *Journal of Marketing*, (49), ss. 41-50.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1988). Servqual: A Multiple-Item Scale for Measuring Customer Perceptions of Service Quality, *Journal of Retailing*, Spring, ss. 12-40.

Sarp, N. and Özdoğan, E. (2001) Özel Bir Hastane İçin Yapılan İmaj Araştırması (Keçiören Hastanesi), 4.Ulusal Sağlık Kuruluşları ve Hastane Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, 227. Aktaran: Derin N. ve Demirel, E. T. (2011). Hasta Görüşlerine Göre Oluşan Kurum Ünu ile Hasta Tutum ve Davranışları Arasındaki ilişkinin incelenmesi: Turgut Özal Tıp Merkezi Örneği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), ss. 208-235.

Saygın, E. ve Tolon, M. (2017) Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesinin “SERVQUAL” Ölçeği İle Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(4), ss.41-64

Söylet, Y. ve Mengü S. Ç. (2011). Doktorlara Yönelik İzlenim ve Tutum Oluşumunun; Yazılı Basında Doktorlara Yönelik Oluşturulan Söylem Bağlamında İrdelenmesi, *İstanbul üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, ss. 101-122.

Şimşek, M. (2004). *Toplam Kalite Yönetimi*, 4. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları.

Taylor, S. A. ve Cronin, J. J. (1994). Modelling Patient Satisfaction and Service Quality, *Journal of Health Care Marketing*, 14(1), pp. 34-44.

Varinli, İ. ve Çakır, A. (2004). Hizmet Kalitesi, Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyetler Hakkındaki İlişki-Kayser’de Poliklinik Hastalarına Yönelik Bir Araştırma, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), ss. 33-52

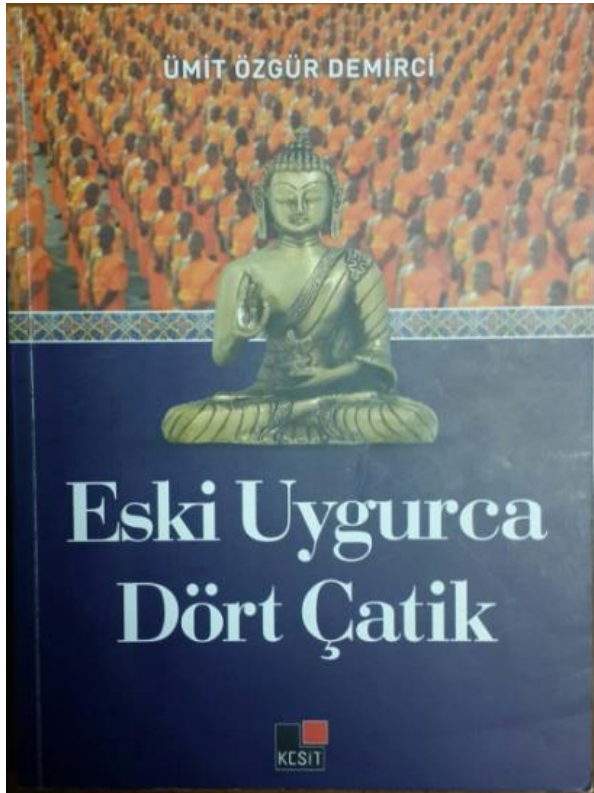
Yurtsever, S. (2013). Hastanelerin Hizmet Kalitesinin Hasta Tatmin Ölçeği İle Ölçülmesi: Karabük Devlet Hastanesinde Yatan Hastalar Üzerinde Bir Araştırma, *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*, 1(1), ss. 100-126.

KİTAP TANITIMI

ESKİ UYGURCA DÖRT ÇATIK¹

Arş. Gör. Uğur ALTUNDAŞ

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

ualtundas@gmail.com

Eski Türk Yazıtları da dahil olmak üzere günümüze kadar okunagelmış Eski Uygur Türkçesi metinlerin çözümü noktasında çeşitli problemler hep yaşanmıştır. Yeni metinlerin bulunması vesilesiyle örnek teşkil edebilecek söz varlığının artması ve karşılaştırmalı dil bilimi verileri sayesinde eskiye nazaran birçok problem çözülmüş olsa da aslında bu konuda hâlâ birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Problemler, yalnız kelime okunuşlarında değil kelimelerin etimolojik açıklamalarında da söz konusudur.

Ümit Özgür Demirci'nin hazırladığı “Eski Uygurca Dört Çatik” adlı eser, Eski Uygurca dönemine ait dört çatik üzerinden yukarıda

bahsetmiş olduğumuz sorunlar üzerine değinmiş bir çalışmadır. Bu kitapta, yazarının ön sözde de belirttiği gibi *Daśakarmapathaavadānamālā* adlı sūtra içerisinde yer alan Çaçtanı Beg, Dantıpalı Beg, Maymunlar Begi ve hangi sūtra içerisinde yer aldığı tespit edilemeyen Mukaddes Tavşan adlı dört çatik, bu dört çatik üzerine yapılan çalışmalar ve belge numaraları, ardından transliterasyon ve transkripsiyon çalışması, tercümelemleri, notlar, dizin ve sözlük, son kısmında da tıpkıbasım yer almaktadır. Eser “Ön söz” hariç 14 bölümden oluşmaktadır.

Ümit Özgür Demirci ön sözde; dini kitap niteliğindeki sūtralardan *Daśakarmapathaavadānamālā* adlı sūtra içerisindeki Dantıpalı Beg, Çaçtanı Beg ve Maymunlar Begi çatikleri ile birlikte hangi sūtra içerisinde yer aldığı bilinmeyen Mukaddes

¹ Demirci, Ü., Ö. (2014). *Eski Uygurca Dört Çatik*, Kesit Yayınları, İstanbul, ss. 264.

Tavşan Çatığını ele aldığını ifade etmiş ve F.W. Müller'in neşriyatından itibaren devam eden bazı kelimelerin okunması ve etimolojik açıklamalarının yapılması sorununu ele alarak daha önceki açıklamalarla birlikte yeni görüşler ileri sürdüğünü dile getirmiştir.

1.Çatik Nedir? (s. 9) başlıklı Giriş kısmında Demirci, Çatik tanımını, umumiyetle Buda'nın hayat hikâyelerini konu edinen ve burkancılık inancına göre burkanların yeniden doğuşlarını anlatan, sutralar içerisinde yer alan jatakalara Uygurların Çatik adını verdikleri olağanüstü hikâyeler olarak veren Ahmet Bican Ercilasun'dan almıştır.

2.Çaştanı Beg Çatığı (s. 11-14) adlı ikinci başlıkta, bu çatığın *Daśakarmapathaavadānamālā* (DKPAM) içerisindeki çatiklerden bir tanesi olduğu ifade edilmiştir. Sonra DKPAM'ın bilinen üç nüshası anlatılmıştır. Bunların ilki Berlin'de (DKPAM), ikincisi Petersburg'da (DKPAMp) ve sonuncusu Xinjiang Uigur Autonomous Region Museum'da korunan Hami nüshası (DKPAMh) Urumçi'dedir. Eserin Berlin nüshası, 2009 yılında Murat Elmalı tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Petersburg nüshası, 1998 yılında *The Daśakarmapathaavadānamālā in Uigur* adıyla Masahiro Shōgaito, Lilia Tugusheva ve Setsu Fujishiro tarafından Japonya'da neşredilmiştir. Hami nüshası üzerine G. Shimin, H. J. Klimkeit ve J. P. Laut (Shimin-Klimkeit-Laut:1993), G. Shimin ve J. P. Laut (Shimin-Laut:2000) ve yine J. P. Laut 1996 çalışmaları bulunmaktadır. Daha sonra Çaştanı Beg Çatığı üzerine F. W. K. Müller-A. von Gabain, S. Himran, Gerhard Ehlers, Masahiro Shōgaito-Lilia Tugusheva-Setsu Fujishiro, Murat Elmalı ve Jens Wilkens'in yaptıkları çalışmalara değinilmiş ve çatığın belge numaraları verilmiştir. Ayrıca bu bölümde çatığın Eski Uygur lehçesine Toharcadan çevrildiği ve eserin çeviricisinin Şırazın Praştınkı olduğu ifade edilmiştir.

3.Maymunlar Begi Çatığı (s. 15-16) başlıklı üçüncü bölümde, sözü edilen çatığın Berlin nüshası içinde Mainz koleksiyonunda saklandığına değinilmiş ve belge numarası belirtilmiştir. F. W. K. Müller-A. von Gabain, S. Himran, Gerhard Ehlers, Murat Elmalı ve Jens Wilkens'in çatik üzerine yapmış oldukları çalışmalardan sonra yine belge numarası söylenmiş ve çevirenin kaynağı ve çeviricisinin Çaştanı Beg Çatığı ile aynı olduğu dile getirilmiştir.

4.Dantıpalı Beg Çatığı (s. 17-18) adlı dördüncü bölümde, sözü edilen çatığın hem DKPAM hem de DKPAMh içerisinde yer aldığı ve bu çalışmada çatığın edisyon kritiğinin yapıldığı ifade edilmiştir. Ardından F. W. K. Müller-A. von Gabain, S. Himran, Murat Elmalı ve Geng Shimin-Jens Peter Laut-Jens Wilkens'in Dantıpalı Beg çatığı üzerine çalışmaları verilmiş ve

çatığın belge numaraları sıralanmıştır. Aynı şekilde eseri çevirenin kaynağı ve eserin çeviricisinin Çaştanı Beg çatığı ile aynı olduğu belirtilmiştir.

5.Mukaddes Tavşan Çatığı (s. 19) adlı başlıkta çatığın hangi sutra içerisinde yer aldığı tespit edilemediği söylenmiştir. Mukaddes Tavşan Çatığı üzerine F. W. K. Müller-A. von Gabain ve S. Himran'ın yaptığı çalışmalar belirtilmiş ve belge numaraları dizilmiştir.

6.Uygur Alfabeti ve Karşılıkları (s. 21) adlı bölümde Eski Uygur lehçesinde kullanılan alfabe ve alfabenin transliterasyonu ile birlikte transkripsiyonu tablo halinde verilmiştir.

7.İşaretler (s. 23) adlı kısımda Demirci; kelimelerin kaynağı, etimolojileri veya onarım yapmış olduğu vb. durumlar için kullanmış olduğu özel işaretlerin neler olduğunu listelemiştir.

8.Kısaltmalar (s. 25-27) bölümünde yazarımız, DKPAM örneğinde olduğu gibi kullandığı birtakım kısaltmaları belirtmiştir.

9.Kaynakça (s. 29-34) bölümünde de Demirci, eseri meydana getirme sürecinde yararlandığı eserleri kaleme almıştır.

10.Transliterasyon ve Transkripsiyon (s. 35-112) adlı bölümde sırasıyla Çaştanı Beg (s. 35-74), Maymunlar Begi (s. 75-79), Dantıpalı Beg (s. 80-97) ve Mukaddes Tavşan (s. 98-112) çatiklerinin transliterasyonu ve transkripsiyonu verilmiştir. Burada her satır için ayrı ayrı önce transliterasyonunun altına da transkripsiyonunun verilmesi okuyucu açısından son derece kullanışlı olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki her çatığın bulunduğu belge numaralarına göre hangi yüzde (ön ve arka gibi) bulunduğu göz önünde tutularak sistemli bir şekilde okunuşlarının verilmesi de dikkate değer bir öneme sahiptir. Bu bölümde; kendinden önceki okuyuşların da verilmesiyle Uygurca çalışmalarına iyi bir katkı sağlandığı ifade edilebilir.

11.Tercüme (s. 113-124) adlı bölümde de sırasıyla Çaştanı Beg, Maymunlar Begi, Dantıpalı Beg ve Mukaddes Tavşan çatiklerinin günümüz Türkçesine çevirileri yer almaktadır. Çeviri yapılırken anlam ve cümle bütünlüğünün dikkate alınması ve burada yaşanabilecek karışıklığın çevirinin belirli satır aralıklarına aidiyeti numaralandırma sistemi ile düzene koyulması sayesinde önlenmesi bu bölümü etkin kılan önemli bir özelliktir.

12.Notlar (s. 125-143) kısmında yazarın çalıştığı bu dört çatik içinden titizlikle seçmiş olduğu kelimeler üzerine etimolojik açıklamalar bulunmaktadır. Burada yer alan kelimelerin çok büyük oranda önce anlamları belirtilmiş sonrasında daha önce bu kelime üzerine yapılmış temel etimolojik açıklamalar verilmiştir. Bütün bunlardan sonra yazarımız Ümit Özgür

Demirci'nin bu tartışmaya bakış açısı ve önerileri kendisine yer bulmuştur. Bu bölümde aynı zamanda sadece etimolojik tartışmalar değil okuyuş farklılıkları ve bunların sebepleri ve açıklamaları da yer almaktadır. Tüm bu özellikleri itibariyle bu eser sadece bu bölümü için bile her Türkoloji araştırmacısının mutlaka okuması gereken bir niteliğe sahiptir.

13.Dizin ve Sözlük (s. 145-212) başlıklı bölümde ise incelemesi yapılan dört çatiğe ait metnin dizin ve sözlüğü hazırlanmıştır. Gramatikal dizin olarak hazırlanmış olması kelimelerin kökenine dair önemli bilgiler sunmuştur. Alıntılanan kelimeler için hangi dilden alıntı olduğunun verilmesi Uyurca söz varlığının incelenmesi hususunda önemlidir.

14.Tıpkıbasım (s. 215-264) adlı başlıkta şimdiye kadar adı geçen çatiklerin buldukları belgelerin tıpkıbasımını mevcuttur.

Eser, Uyurca çalışmaları için temel teşkil edebilecek nitelikte kullanışlı bir kaynaktır. Uyur Türkçesi ile ilgilenen her Türkoloji araştırmacısının mutlaka okuyup faydalanması gereken bir eserdir.